

Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai

Johann Jacob Grynæus
magyar kapcsolatai

ADATTÁR XVI-XVIII. SZÁZADI
SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ

22.

Szerkeszti
KESERŰ BÁLINT

KIADJA A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM

Johann Jacob Grynæus magyar kapcsolatai

Közreadja
SZABÓ ANDRÁS

SZEGED
1989

Lektorálta
BALÁZS MIHÁLY

A kötetet szerkesztette
HERNER JÁNOS

Technikai munkatárs
MACHAN ESZTER

•

**MEGJELENT A KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI EMLÉKEINK
FELTÁRÁSA, NYILVÁNTARTÁSA ÉS KIADÁSA KUTATÁSI PROGRAM
KERETÉBEN**

Johann Jakob Grynaeus, eredeti családi nevén Grüner, 1540-ben született Bernben, apja, Thomas Grynaeus ekkor ott volt prédikátor.¹ A családja egyike volt Svájc legnevesebb literátor dinasztiáinak, nagyapjának, Johannak a testvére volt Simon Grynaeus (1493–1541), a híres humanista, akiről az a téves és bizonyíthatatlan adat terjedt el, hogy 1521–1523 között Budán tanított.² Ha nem is ez, de mégis van a család történetének fontos magyarországi vonatkozása: a família egy másik ágából származó azonos nevű lelkész, Johann Jakob Grynaeus (1571–1638) a 17. század elején a Szepességbe költözött, és kisszebeni evangélikus prédikátor lett, utódai még ma is élnek.³

A mi Johann Jakob Grynaeusunk szülei 1546-ban átkerültek Bázalba, fiuk ott kezdte meg iskolai tanulmányait. 1551-ben iratkozott be az egyetem „artes” fakultására, s 1558-ban kezdte meg lutheránus szellemű teológiai tanulmányait, egyik tanára volt az a Simon Sulzer, aki később a bázeli egyház vezetőjeként az ellenfelévé vált. 1559-ben Rötelnben lett diakónus, ahol az apja már három éve elsőpapi hivatalt viselt, majd 1563. január 20-án a tübingeni egyetemre iratkozott be, a két ottani neves lutheránus teológusnak, Jakob Andreae-nek (később szintén nagy ellenfele!) és Jakob Heerbrandnak az apja és Simon Sulzer ajánlotta. Tübingenben a teológián kívül etikát és fizikát is hallgatott, s 1564. október 31-én a doktori címet is elnyerte. Ugyanebben az évben meghalt az apja, s ő 1565-ben az utódja lett mint rötelni elsőpap. 1569-ben nősült, s házassága gyökeres fordulatot jelentett az életében: felesége, Lavinia Catalani Heidelbergben élt nővérénél, s nyolc éven át a sógora, Thomas Erastus volt a nevelőapja. Erastus, a kor egyik neves orvos-humanistája a heidelbergi egyetemen tanított, a legjobb barátai közé tartozott Simon Grynaeus, Johann Jakob testvére. A helvét irány híve volt, de az egyházfegyelem kérdésében hamarosan szembekerült az orthodox kálvinistákkal. Mint az ún. antidiszciplinista irányzat híve rövid ideig együttműködött az 1560-as évek második felében a későbbi heidelbergi antitrinitárius kör tagjaival: Mathias Vehe-Glyriussal, Adam Neuserrel és Johann Sylvanussal; 1571 után őt is megpróbálták antitrinitáriusnak beállítani, 1574-ben perbe is fogták, de mindez nem járt sikerrel. 1576, az egyetem lutheránus kézbe kerülése után is a helyén maradt, 1580-ban azonban, mivel nem írta alá az orthodox lutheránusok hitvallását, a „Concordiát”, elbocsátották. Ekkor Grynaeus hoz

költözött Bázélbe, s az etika professzora lett az egyetemen, ott halt meg 1583. december 31-én.⁴ Johann Jakob Grynaeus sógora, Erastus hatására lett a helvét irányú teológia híve, s már ilyen meggyőződéssel érkezett meg Bázélbe 1575-ben, amikor elfoglalta az egyetem ótestamentumi professzori állását. Rövid idő múlva szembekerült volt tanárával, Simon Sulzerral, a város lutheránus antistesével (egyházi vezetőjével), a helvét irány híveinek ő lett a feje. Küzdelme szemmel láthatóan sikeres volt: szabadon kifejezhette a nézeteit, 1577-ben nem írta alá a „Concordiát”, 1578-ban pedig nyilvánosan kijelentette, hogy tévedett, amikor lutheránus volt.

Bázél a 16. században két alkalommal is az európai humanizmus fontos központja volt: 1529 előtt Erasmus révén és 1540–1590 között az egyetemen működő olasz és francia szabadgondolkodók (Celio-Secundo Curione, Sebastien Chastellion és társaik) munkássága nyomán. A város nyomdászai és könyvkiadói is részesei voltak e szellemi felvirágzásnak, melyet többek között az is támogatott, hogy Simon Sulzer a humanistákban szövetségest látott a többségében református papság ellen. A svájci szakirodalom régebbi álláspontja szerint Bázél az 1580-as évek közepén megszűnt a humanista-eretnek irányzatok központja lenni, s ezt egyértelműen Johann Jakob Grynaeus tevékenységének tulajdonítja, aki a református orthodoxia embere volt.⁵ Újabbban ezt a képet Hans R. Guggisberg kutatásai árnyalták, aki rámutatott az átalakulás fokozatos voltára, arra, hogy Grynaeus és kortársai még sok mindent megtartottak a humanizmus eredményeiből.⁶ Mivel a 16. század vége és a 17. század eleje Bázél történetének legkevésbé kutatott korszakai közé tartozik, Grynaeus levelezésének egésze, s benne a magyarországi levelek, fontos adalékok lehetnek a bázeli és a nemzetközi későhumanizmus vitatott kérdéseihez is.

Életének újabb fontos állomását jelentette a heidelbergi egyetemre való meghívása 1584-ben.⁷ Heidelberg az 1559 és 1576 között uralkodott III. Frigyes pfalzi választófejedelem alatt a helvét irányú reformáció fellegrárává vált, utóda, VI. Lajos azonban lutheránus volt, s mindenkit elűzött az udvarból és az egyetemről, aki nem az ő hitvallásán volt. VI. Lajos 1583. november 28-án halt meg, örököse a kilenc éves IV. Frigyes lett, aki helyett nagybátyja, János Kázmér kormányzott. János Kázmér ismét vissza akarta állítani a korábbi állapotokat, ezért elbocsátotta a kiskorú választófejedelem lutheránus nevelőit, és reformátusokat vett fel helyettük, egyidejűleg először kihirdette a két felekezet egyenlőségét, majd 1584-től nekilátott a lutheránusok kiszorításának. Ebbe a folyamatba illett bele Grynaeus meghívása, megérkezése után nyolc napos vitát rendeztek az egyetemen a két felekezet képviselői között, s természetesen őt kiáltották ki győztesnek. Ezután újra bevezették a Heidelbergi Kátét, s Grynaeus lett az első számú teológiai professzor (három volt), s 1584. július 16-án megkezdte az újtestamentumi és történelmi előadások tartását, később ugyanezen tárgyakra a kiskorú IV. Frigyes választófejedelemet is tanította. Heidelbergi állása azonban csak ideiglenes volt, Bázélben csupán szabadságot kapott. Időközben, 1585. június 24-én meghalt Simon Sulzer bázeli antistes, s december 14-én Grynaeust választották meg a helyébe. 1586. március 14-én – egyáltalán nem örömmel – visszatért Bázélbe, s élete hátralevő részét ott töltötte, alig-alig mozdulva ki. Magas életkort megérve 1617. augusztus 30-án halt meg.

Elsősorban teológus volt, kapcsolatai azonban túlmutattak a konfesszionális kere-

teken: tagja volt annak az európai későhumanista tudós társaságnak, amelyet a lutheránus Martinus Crusius és Matthaeus Dresser, a katolikussá lett Justus Lipsius, az „eretnek” Dudith András, a református Jacobus Monavius és még sok más kiemelkedő személyiség neve fémjelez. Ezek a tudósok szorgosan leveleztek egymással, s levelezésüket össze is gyűjtötték. Grynaeus fennmaradt levelezésében számunkra az a jelentős, hogy erős lengyel, cseh és magyar kapcsolatai voltak. Legnagyobb levelezőpartnerei közé tartozott például Karol Žerotín (Karl von Zierotin) morvaországi báró, aki peregrinációja folyamán Bázelen is megfordult, s magánál Grynaeus-nál lakott.⁸

A levelezés magyar vonatkozású része, 18 levélíró 62 levele igen sok új információt nyújt, általuk és a már korábban ismert adatok alapján pontosabban megrajzolhatóvá válnak külföldi kapcsolataink, a magyarországi diákok peregrinációja, több külhonban megjelent nyomtatvány keletkezési és megjelenési körülményei és még igen sok fontos dolog. A bázeli egyetem a 16. században nem tartozott a magyar peregrinusok által frekvenciált akadémiák közé. A gazdag és virágzó Rajna-parti városba, amely az utolsó jelentős háborús pusztítást (azóta is!) éppen a kalandozó magyarok jóvoltából élhette meg, Grynaeus személye kezdte vonzani a magyarországi diákokat, elsősorban a reformátusokat és a kryptokálvinistákat. A levelezőpartnerek közül csak kevesen látogattak el ide, s ők sem nagyon iratkoztak be az egyetemre. Grynaeus tevékenységének és levelezésének egészét tekintve a magyar kapcsolatok az általa kiadott könyvek ellenére sem voltak igazán jelentősek (lengyel és cseh összeköttetései erősebbek voltak), számunkra azonban ezek a levelek akkor is igen értékesek. Az első magyar, akinek a levele fennmaradt itt, Károlyi Mihály volt 1579-ben, ő Tübingenben tanult, és így került kapcsolatba Grynaeussal. 1581-ben és 1583-ban írta Dudith András két Grynaeushoz szóló levelét, az utána következő magyar kapcsolata – noha a levelezésben nem maradt nyoma – ifjabb Szegedi István, Szegedi Kis István fia volt, aki 1584. februárjában iratkozott be a bázeli egyetemre, s ugyanezen év június 4-én disputált Grynaeus előtt, ennek tételeit ki is nyomtatták. Szegedi magával hozta apja kéziratait, s ezeket professzora meg is jelentette, így lehettek ezek valóságos teológiai sikerkönyvek, amelyeket számtalan alkalommal újra kiadtak. 1584-ben jelent meg a *Speculum Romanorum pontificum*, s 1585-ben a *Loci communes*, Szegedi sokat forgatott teológiai összefoglalója, ez utóbbi ajánlását Grynaeus írta IV. Frigyes pfalzi trónörököséhez. 1586-ban ugyanitt jött ki a sajtó alól a *Speculum* második kiadása német fordítással, s a *Loci communes* is még négy további kiadást ért meg.⁹ Szegedi Kis István műveinek kiadásával párhuzamosan a heidelbergi egyetemen került kapcsolatba Grynaeussal Tolnai Katona Miklós és Fegyverneki Izsák, Fegyverneki az általa készített teológiai lexikon, az *Enchiridion locorum communium theologicorum* kéziratát hagyta ott professzoránál, amelyet az 1586-ban meg is jelentetett Bázelen, Konrad Waldkirch nyomdájában.¹⁰ Ez a könyv még sikeresebb lett, mint Szegedi Kis Istváné, 1628-ig tizennégy változatlan és átdolgozott kiadását ismerjük, több alkalommal utánnyomták Genfben és Londonban, 1589-es bázeli edíciójában Grynaeus írt ajánlást Ecsedi Báthory Istvánhoz, Fegyverneki patrónusához.¹¹ Elsősorban Fegyverneki közvetítésének köszönhető egy gyűjteményes hitvitakötet, a *De controver-*

siis religionum 1587-es bázeli megjelenése,¹² a két szerző, Thoraconymus Mátyás és Beregszászi Lőrinc Péter, a kéziratokat Krakкаи Demeter és Csanádi János vitte magával. Meg kell említenünk, hogy Dávid Ferenc fia, Johann Hertel is Grynaeus tanítványa volt, valószínűleg úgy, hogy származását és hitvallását eltitkolta. 1587. januárjában iratkozott be a bázeli egyetemre,¹³ s még ugyanebben az évben disputált is nála, ennek tételei a következő esztendőben megjelentek Grynaeus disputációinak első kötetében. Tolnai Katona Miklós ajánlotta Grynaeus figyelmébe Baranyai Decsi Jánost, aki egy, a wittenbergi magyar coetusban elmondott beszédet küldött el Bázélbe, ez 1591-ben a szerző neve nélkül szintén megjelent, nem lehetetlen, hogy az írója maga Baranyai Decsi volt.¹⁴ A levelek zöme 1584 és az 1590-es évek eleje közé esik, s jól nyomon követhetően szinte láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz az íróik. Külön fontos csoportot alkotnak az erdélyi szász kryptokálvinisták, akiket eddig nem nagyon vettünk figyelembe, és Ambrosius Lam Sebestyén, aki Jacobus Monaviuson keresztül kezdett el levelezni. Ambrosius volt egyben az utolsó levelezőpartner is, 1600-as halála után Grynaeus és a magyarok kapcsolata fokozatosan megszakadt. Fontos adalék, hogy ő és Amandus Polanus 1596 nyarán szívélyesen fogadták az átutazóban lévő Szenci Molnár Albertet, és útiköltséggel látták el,¹⁵ s az is sokat jelent, hogy Grynaeus bejegyzése dátum nélkül szerepel Újfalvi Imre emlékkönyvében.¹⁶

A KIADÁSRÓL

A Grynaeus-levelezés magyar vonatkozású részéről először Zsindely Endre adott hírt egy 1968-as cikkében, ismertette Fegyverneki Izsák leveleinek tartalmát, s közölte bázeli jelzetüket is.¹⁷ 1970-ben jelent meg Csehszlovákiában a Grynaeus és Karol Žerotín közötti levélváltások szövege eredeti bázeli és brnoi kéziratok nyomán,¹⁸ a magyar kutatás azonban még ekkor sem figyelt fel erre az anyagra. 1978-ban adták ki aztán a Hamburgi Állami és Egyetemi Könyvtár (Staats- und Universitätsbibliothek, Hamburg) kéziratárában található Uffenbach–Wolf féle levélgyűjtemény kétkötetes hatalmas katalógusát,¹⁹ benne a Grynaeus levelezés másolatával és több más magyar vonatkozású anyaggal, ez a katalógus hozzánk is eljutott és többek figyelmét felkeltette.

A gyűjteményt egy frankfurti patrícus, Zacharias Konrad von Uffenbach (1683–1734) kezdte összeállítani, halála után a gyűjtést egy hamburgi tudós, Johann Christoph Wolf (1683–1739) folytatta, majd annak öccse, Johann Christian Wolf (1689–1770). A Johann Jakob Grynaeushoz írott leveleket az akkori Bázeli Városi Könyvtárban másolták le az eredetiekről Uffenbach megbízásából, a másolási munka 1730-ban kezdődött. A gyűjtemény katalógusa 1981-ben került a kezembe, ennek nyomán több lépcsőben fotómásolatot kértem a magyar vonatkozású anyagról. Herner János volt az, aki segített a magyarországi levélírók azonosításában, s ő biztatott a Grynaeushoz írott levelek kiadására is. A levelek tartalmát annyira fontosnak éreztem, hogy a hamburgi másolatokból és az eredetiek ismerete nélkül nekiláttam egy kiadás elkészítésének, ennek kézírata 1987 elejére készült el, jegyzeteihez, kísérszövegeihez csupán itthon is elérhető szakirodalmat tudtam

használni. 1987 őszén a Magyar Tudományos Akadémia csereegyezménye keretében egy huszonhat napos svájci ösztöndíjat kaptam, ebből tizenhárom napot a Bázeli Egyetemi Könyvtár (Öffentliche Bibliothek der Universität Basel) kézirat-tárában töltöttem, összevetve a másolatok szövegét az eredetivel, s kiegészítve a jegyzeteket az ottani irodalom alapján. Néhány levélnek nem találtam meg az autográf példányát, viszont nyolc számomra addig ismeretlen episztola is felbukkant. Csalódással kellett tapasztalnom, hogy a levelek mellékletei (nyomtatványok, kéziratok, metszetek) nem őrződtek meg a könyvtárban: Grynaeus kézíratos hagyatékának egy részét (közte Ambrosius Lam Sebestyén két művét) csupán egy 1789-es árverési jegyzékben láttam viszont,²⁰ további sorsáról semmit sem tudunk. Ugyanígy Grynaeus könyvtára sincs meg, az általa kiadott magyar könyvek közül is csak egyet-kettőt találtam – hasonlóképpen a 16. századi hatalmas bázeli könyvtermésnek is csak a töredéke került be a város és az egyetem bibliotékájába.

Miután a kutatás lehetőségei így kimerültek, ismét napirendre került a kiadás elkészítése. Ahol az eredetit megtaláltam Bázelen, annak szövegét adom, megtartva helyesírását és központozását: a magánhangzók melléjeleit elhagytam, az „y” helyett „ij”-t írok. A csak hamburgi másolatokból ismert leveleknél a ma használatos latin helyesírást követtem az „u” és „v” írásában, az „y”-t értelemszerűen „y”-nak vagy „ii”-nek írtam át. Az olvashatatlan szót [...] jelöli, javíthatatlan szövegromlásnál [?] áll, a szögletes zárójelben lévő kérdőjeles szó bizonytalan olvasatot, feltételezhető szöveget jelent. Szintén szögletes zárójelben adom a biztosan feloldható szavakat és jeleket, < > jelöli a levélíró által kihúzott szöveget, értelemszerűen benne három ponttal (ha olvashatatlan), vagy a törölt betűkkel. A jegyzetek írásánál korántsem tudtam mindent megmagyarázni, s nem törekedtem az idézetek forrásának megtalálására sem. A levélírók életrajzi vázlatainál és a jegyzeteknél információim forrását nem tudtam megadni: a jegyzetek jegyzetelése aránytalanul hatalmasra duzzasztotta volna a kéziratot, amely így használhatatlanná és kezelhetetlenné vált volna – az olvasó itt kénytelen rám bízni magát. A leveleket I-től LXII-ig római számokkal láttam el, a levélírók ábécérendjében és ezen belül időrendben állnak, a jegyzetek beosztása ugyanilyen. Minden egyes levél jegyzeteinek végén közlöm a bázeli eredeti (G illetve Ms. K. Ar.) és a hamburgi másolat (Sup. ep.) jelzetét. A jegyzetek után szótárszerűen, ábécérendben írok a levelekben és a jegyzetekben előforduló személyekről.

Végezetül köszönetet mondok Horváth Évának, a Staats- und Universitätsbibliothek, Hamburg kézírattára munkatársának, aki segített a szövegek megszerzésében, s minden alkalommal készségesen a rendelkezésemre állt, amikor a fotómásolatol olvashatatlan szavakat a hamburgi kézíraton kellett megnézni. Köszönettel tartozom a „Schweizerischer Nationalfonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung”-nak, amely ösztöndíjával lehetővé tette bázeli kutatásaimat, valamint a bázeli Egyetemi Könyvtár kézírattára vezetőjének, dr. Martin Steinmannnak és munkatársainak. Hasonlóképpen köszönetet mondok azoknak a Svájcban élő magyaroknak, akik ösztöndíjas utam gyakorlati lebonyolításában segítettek. A görög szavak és szövegrészek kiolvasásában Karsay Orsolya és Maurer Zsuzsa segítségét vettem igénybe.

A levelezés közreadásával remélhetően többen tudunk majd e késői humanista korszak irodalom-, egyház- és művelődéstörténetéről, s más is kedvet kap a magyarországiak külföldi levéltárakban és könyvtárakban lappangó leveleinek felkutatásához és kiadásához.

JEGYZETEK A BEVEZETÓKHÖZ

1. A fő forrásaim Grynaeus életrajzáról: Johann Jakob a Brunn–Hieronymus a Brunn, *Vir sanctus et incomparabilis, hoc est Johannis Jacobi Grynaei theologi celeberrimi vita et mors*, Basileae 1618. Sumptibus Johanni Jacobi Genathii, academiae typographi. Rudolph Thommen, *Geschichte der Universität Basel 1532–1631*. Basel 1889. 117–130. Fritz Weiss, *Johann Jakob Grynaeus*, in *Basler Biographien*, Erster Band, Basel 1900. 159–199. Edgar Bonjour, *Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart 1460–1960*, Zweite, durchgesehene Auflage, Verlag Helbing et Lichtenhahn Basel 1971.

2. Lásd a XX. levél 2. jegyzetét!

3. G. Vargha Zoltán, *A Grynaeus család*, in *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1941. 10–14. – Az itt közölt családfa helyes, a cikk azonban összekeveri a két Johann Jakob Grynaeust.

4. Ruth Wesel-Roth, *Thomas Erastus. Ein Beitrag zur Geschichte der reformierten Kirche und zur Lehre von der Staatssouveränität*, Verlag Moritz Schannenberglahr/Baden 1954. 5–10, 40. 62–78.

5. Max Geiger, *Die Basler Kirche und Theologie in Zeitalter der Hochorthodoxie*, Zollikon–Zürich 1952. 28.

6. Hans R. Guggisberg, *Reformierter Stadstaat und Zentrum der Spätrenaissance: Basel in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, in *Renaissance–Reformation, Gegensätze und Gemeinsamkeiten*, Vorträge herausgegeben von August Buck, Wiesbaden, Harrassowitz 1984. 197–216.

7. A heidelbergi eseményekről: Johann Friedrich Hautz, *Geschichte der Universität Heidelberg*, Zweiter Band, Mannheim 1864. 112–121. Szeremlei József, *Közlemények a heidelbergi egyetem és könyvtára történetéből*, in *Sárospataki Füzetek*, 1862. 456–457.

8. Peter Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564–1615*, Brünn 1862. 136.

9. Ernest Staehelin, *Bâle et la Hongrie a travers l'histoire*, in *Revue d'histoire comparée*, 1947. 236–237.

10. RMK III. 745.

11. RMK III. 787.

12. RMK III. 759.

13. *Die Matrikel der Universität Basel*, Herausgegeben von Hans Georg Wackernagel. II. Band, Verlag der Universitätsbibliothek Basel 1956. 350.

14. Lásd a XXIII. levél 3. jegyzetét!

15. *Szenci Molnár Albert válogatott művei*, Bp., 1976. 478.

16. Országos Széchényi Könyvtár kéziratára, Oct. Lat. 150. f. 114^r.

17. Zsindely Endre, *A sárospataki kollégium első svájci kapcsolatai*, in *Református Egyház*, 1968. 128–130.

18. Frantisek Hruby, *Etudiants Tchéques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle*, Brno 1970.

19. *Supellex epistolica Uffenbachii et Wolfiorum. Katalog der Uffenbach-Wolfschen Briefsammlung*, Herausgegeben und bearbeitet von Nilüfer Krüger, Dr. Ernst Hauswedett und Co. Hamburg 1978. Bd. 1–2.

20. *Catalogus codicum manuscriptorum, quos reliquit... J. Wenerus Huberus... Basiliensis... distrahendorum ex die 1. Novembris 1789.* (Nyomtatvány a Bázeli Egyetemi Könyvtár kéziratárának segédkönyvtárában.)

LEVELEK

AMBROSIIUS LAM SEBESTYÉN

I.

Késmárk, 1590. március 1.

Az indította arra, hogy levelet merjen írni, hogy Jacobus Monavius leveléből értesült: Monaviussal közös Parodia Eucharistica című munkájukat nyilvánosság előtt el fogja énekeltetni a bázeli Münsterben. Levelét egy hírnök viszi Strasbourgba, akit egy ott tanuló diák hazahívására küldtek ki. Röviden elmondja az életét: Melancthon követője, Késmárkon született, itt lett iskolamester Thoraconymus Mátyás utódaként, három évig Eperjesen volt német prédikátor, majd elsőpap ismét Késmárkon. Békében akart élni, de ellenfele, Horváth Gergely megtámadta: első vitájuk a késmárki templom főoltárának bezárása miatt robbant ki. Egy esküvőn, amelyre mindkettőjüket meghívták, Horváth újból vitát provokált, majd az elhangzottakat elferdítve és hiányosan leírta, s ezt terjeszteni kezdte. Ő megkereste a vita tanúit, s segítségükkel összeállította a valóban elhangzott szöveget, s ezt felolvasta a huszonnégy szepesi plébános testületében, majd miután a tanúk elismerték, hogy így volt, másolatokat készített. Horváth újabb irattal válaszolt, azt állítva, hogy ő találta ki a szöveget, s kihívta egy nyilvános hitvitára. Tanácsot kér: kiálljon-e erre a párbajra. Válaszlevelét Grynaeus Monaviushoz küldheti Boroszlóba, vagy idősebb és fiatalabb Samuel Seelfisch wittenbergi könyvkereskedőkhöz, vagy a krakkói könyvkereskedőkhöz. Ha Heidelbergből egy írást küldenek hozzá a kassai egyház helyzetéről, fogadja jó szívvel. Üdvözlí őt a többi szepességi igazhitű is.

Salutem. Conantem me aliquoties ad te, Vir Reverende et clarissime, scribere, semper absterruit tenuitatis meae consideratio, per quam factum est, ut subvererer, parum decoro conveniens fore, si sanctis occupationibus tuis, quas nunquam tibi deesse facile colligere licet, incultis atque jejunis literis meis obstrepere auderem. Hunc timorem meum vir clarissime et bonorum omnium amicitia dignissimus Dominus Jacob Monavius primum imminuit, cum altero ab hinc anno, quaedam ingenii tui monumenta sibi cum in luctu ob defunctum fratrem,¹ quem habuit unicum, virum optimum, versaretur, abs te consecrata, mecum communicasset: Tandem etiam pene totum sustulit, cum ante tres circiter menses haec inter alia ad me perscripsisset: Nescio an tibi significaverim, me literas accepisse a Clarissimo viro Grynaeo, cui miseram exemplum illius nostrae parodiae, quae adeo illi placuit, ut mox jusserit

publice decantari in summo templo Basiliensi. Hinc ergo ratiocinatus sum, Si Vir praestantissimus insigni documento ostendit se parodiam Eucharisticam² pio Consilio factam non improbare; forsitan neque ab eo, qui petente et velut certas quasdam metas praescibente summo amico aliquid operae in conficiendam parodiam illam impendit, prorsus abhorrebit. Quare cum ex hac regione tabellarius Argentoratum ablegaretur ad revocandum studiosum quendam illic degentem,³ continere me amplius non potui, quin cum eodem tabellario de certa mercede pactus, ut vel ipse Basileam usque pergeret, vel si ex itinere fessus Argentorati subsistere vellet, alium suo loco eo ablegaret, istis te literis compellarem. Ne autem intempestiva prolixitate in ipso statim limine tibi molestus sim; non attingam generalia illa, quae, cum virorum dignitate et autoritate praestantium amicitiae expetuntur, afferri solent: sed saltem, ubi te de curriculo meo breviter edocuero, quid abs te Jure amicitiae Christianae, quae etiam eos, si se mutuo oculis corporeis in hac vita nunquam viderunt, arctissimo vinculo copulat, expetam, simpliciter et aperte exponam. Doctrinam orthodoxam, in libris Melanthoniis e praescripto verbi divini dexterrime traditam, quam partim a Praeceptoribus, qui me viva voce erudierunt, partim e mutis Magistris didici, primum in munere scholastico tum alibi, tum in hac ipsa civitate, quae me nascentem excepit, cum Matthia Thoraconymo, cujus scripta quaedam cum tua praefatione edita sunt, successissem, quanta potui fide et moderatione per aliquot annos tradidi, sine ullo manifesto adversario. Deinde ad officium Concionatoris Germanici in civitatem Epperies vocatus triennium ibi in bona pace et tranquillitate exegi. Posteaquam vero provincia gubernandae Ecclesiae in hac ipsa patria mea mihi demandata est; equidem nihil magis in votis habui, quam ut eam posthabitis controversiis pacate et tranquille administrare possem. Verum aliter omnium rerum moderatori Deo visum est. Neque enim sine illius permissione factum esse statuo, ut, dum Spartam meam sine ullius insectatione atque injuria ornare conor, tum alii adversarii contra me insurgerent, tum vel imprimis Gregorius Horwath, in pago Neerer⁴ huic civitati vicino habitans, homo non parva apud vulgus autoritate, quam partim exquisitae cujusdam eruditionis opinio, partim superstitiosa religio, partim divitiae, quas possidet amplissimas, et usuris, quas aperte exercet, indies magis magisque augere contendit, partim stupenda Corporis magnitudo ipsi conciliavit. Is initio Litem mihi movit ob oclusum non a a [!] me sed a politico Magistratu, quod in summa ara templi, in quo doceo, omnium oculis expositum erat monstrum quadrupes, multiceps, hirsutum, auro incrustatum, cui insidet foemina aureis vestibus ornata et protenta manu poculum itidem aureum ostentans: qualis in Apocalypsi meretrix Babylonica depingitur. In hac controversia praecipue inter nos dimicatum fuit de loco Exodi 32, ubi in solenni illa Aaronis proclamatione, Cras erit Festum Domini, Antagonista meus vocem Domini ad vitulum conflatilem referendam esse dixit, sed dixit tantum: Ego vero eam ex opinione Aaronis et Israelitarum de Jehovah vero Deo, cui hoc novo cultu servire voluerint, usurpatam fuisse, et dixi et argumentis atque testibus idoneis probavi. Deinde cum quodam in loco scripsissem, semper adesse Ecclesiae suae Christum verum Deum et verum hominem sine ulla confusione naturarum et personae divulsione: hanc apertam Confessionem phrasium tenebras et consuetum Sacramentariorum ad alios fallendos dicterium appellavit.

Cumque ad declarandam hanc materiam definitionem Melanthoniam communicationis Idiomatum allegassem; ipse inter alia scribere non est veritus, me neque definitionem veram neque definitum, sed mere blasphema in Filium Dei opinionum portenta praegnantem parturire. Quia ergo Viri pii et Deum timentes existimarunt necessitatem mihi impositam esse defendendi veritatem contra adversarii calumnias; adornavi Orthodoxae doctrinae et Ubiquitatis antithesin, quae jam describitur, et si e re Ecclesiae fore videbitur, accedente virorum pietate et iudicii dexteritate praestantium censura typis fortasse edetur.⁵ Tandem etiam in certamen Eucharisticum me pertraxit hac occasione. Invitati fueramus ambo ad nuptias, quas primarius quidam (...) huius civitatis Senator privigno suo paraverat. Ad illas antagonista meus libris stipatus accessit, cumque ullum mei provocandi finem faceret, eo tandem me permovit, ut ad quaestiones insidiose mihi propositas, quanta fieri potuit moderatione, responderem. Vix eramus digressi, ille colloquium inter nos habitum scripto comprehendit, sed ita, ut sua quidem verba satis plene poneret, omissis duntaxat iis, quorum mentio illi parum honorifica apud alios futura videbatur; meorum vero nec «vis» vicesimam partem referret: Unde qui Antagonistae consignationem legerunt, me ad ipsius argutias plane obmutuisse existimarunt. Haec mutila consignatio cum passim praesertim inter viros nobiles disseminata esset; de consilio fidelium amicorum eos, qui colloquio interfuerunt, et utriusque partis verba audiverunt, et ipsi etiam quandoque interlocuti sunt, primum privatim accessi et ex eorum ore pleniorum colloquii habiti descriptionem institui; quam postea coram XXIV. Pastoribus Ecclesiarum (quae ob Regia quaedam privilegia Regales vocantur⁶) publice legi addita obtestatione, qua tres Ecclesiarum ministros, qui quam diu colloquium duravit ab initio ad finem usque praesentes adfuerunt, oravi, ut si quod verbulum aliter positum esse meminissent, quam in colloquio prolatum sit, candide et fraterne me monerent. Me enim id in eorum conspectu expuncturum, et quod ipsi subjecerint, repositurum esse. Cum vero illi partim silentio, partim expressa voce colloquium fideliter a me descriptum esse comprobassent, tandem ejus copiam petentibus, non gravate feci. Huic meae descriptioni Antagonista aliud scriptum opposuit, in quo narrationem sicut a me contexta est, diserte arrodere non audet: Quia videt sibi non tam mecum, quam cum testibus, quos habeo tam ex nobilitate, quam ex verbi divini ministris, rem futuram esse: sed ex verbis meis partim mutilatis, partim sophistice detortis argumenta suo arbitratu fingit et refingit et nihilominus meum illis nomen praefigit, ut simplex lector existimet ea a me sic formata esse: quae postquam variis modis vexavit, tandem ad theatricam disputationem me totis viribus provocat. Hic, quid faciendum sit, quaeritur.⁷ Equidem sicut certamen non expeto, ita si adversarius id urgere perrexerit, et Magistratus meus tam politicus quam Ecclesiasticus consenserit, non defugiam, exitum veritatis auctori et defensori Deo permissurus. Hac de re quid tibi videatur, si uno atque altero verbo per hunc ipsum tabellarium, qui has tibi reddet, ad me perscripseris, et nominatim an consultum videatur ut magistratus, in cujus assensum res rejecta est, certamen et velut duellum quoddam permittere debeat: immortali me beneficio abs te affectum esse existimabo, cui mutuis officiis, quae proficisci a tenuitate mea poterunt, pro viribus respondere conabor. Peculiariter si officium tecum per literas colloquendi tibi non ingratum esse ex qualicunque

significatione animadvertero; operam dabo, ut «operam» studium meum hac in re non facile sis desideraturus. Quod si et tibi animus erit continuandi literaria colloquia, fieri id non incommode poterit missis literis vel ad Monavium Wratislaviam, vel ad Samueles Seelfischios Bibliopolas Witebergenses, quorum alter senior, cum Witebergae essem, activus: alter junior, cum a Patre ad exigenda vetera nomina in has partes missus esset, passivus hospes meus in hac mea patria fuit. Commendari etiam poterunt per vestrates typographos Bibliopolis Cracoviensibus, qui et ipsi ad mercatum Francofurtensem crebro commearé solent. Si Heidelbergae ad te missae fuerint pagellae, in quibus nonnulla de statu Ecclesiae urbis Cassoviensis,⁸ quae quinque liberarum Civitatum superioris Ungariae est, annotata sunt, eam etiam rem, quod absque molestia tua fiat, tibi commendatam esse patere. Quod reliquum est cum collegis tuis sub umbra omnipotentis Dei bene feliciter et beate vale, et me, si vel ob communem amicum Dominum Monavium, a quo me vere minimeque fucate diligi multis iisque certissimis indiciis comprobatum habeo, amicitia tua non indignum esse existimas, ama et amare non desine, certoque tibi persuade me in tui amore et observantia non facile cuiquam cessurum esse. Salutem plenam amoris et benevolentiae tibi et collegis tuis integerrimis nunciant Reverendi viri Caspar Pilcius Marcivilanae, Valentinus Hortensius Libiccensis, Johannes Jantschius Novocomensis Ecclesiarum Pastores, Thomas Fabricius Magnifici Domini Sebastiani Tekelii hujus civitatis domini in verbo Dei minister: Nobiles item viri Matthias Boborowizi Caesareae Maiestatis Tricesimae seu vectigalium perceptor in hac civitate, Johannes Kraus Arcis Lublo et XIII. oppidorum provisor, omnes φιλορθόδοξοι. Vale iterum atque iterum et importunitati atque audaciae meae pro candore tuo veniam benigne da.

E civitate Scepusii Keismark, quae ab aliquibus graeca voce Tyropolis dicitur, sita ad radices montis Carpathi, ubi juga ejus altissima sunt, quae etiam in media aestate nivibus alben, ideoque Germanica lingua (cujus in Scepusio maximus usus est fere cum Misnica dialecto congruens,) das Schnegebürg vocantur.

Calendis Martii Anno 1590.

Reverendae pietati tuae
omni officio et studio
addictissimus

Sebastianus Ambrosius
Pastor Ecclesiae Keismarcensis:
quem adversarii repetito inde a
defectu avi paterni, qui altero pede
claudus fuit, convicio, Claudum frequenter
vocant:⁹ Deus ut hactenus, ita
deinceps tam animi (quorum calceos
Apostolus describit) quam corporis
pedibus sanum conservet.

Kivül: Reverendo et Clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Theologo orthodoxo, doctrina erudita, sapientia eloquenti, humanitate literata, vera denique pietate et virtute praestantissimo coelestem veritatem et viva voce et scriptis utilissimis fideliter propaganti in inclita Urbe Basiliensi etc. Domino et Amico in Christo exoptatissimo et plurimi faciendo.

II.

Késmárk, 1590. augusztus 2.

A hírvivő, aki tavasszal a Strasbourghban tanuló Clementides Mihály hazahívására ment ki, nem hozott Grynaeustól válaszevelet, mivel nem találta otthon. Ha válaszolni akar, akkor a levélvivő tanácsa szerint a levelét Baranyai Decsi Jánoshoz, Bánffy gróf nevelőjéhez küldje Strasbourghba. Még inkább alkalmas, ha Heidelbergbe Tossanushoz vagy Pareushoz, vagy Wittenbergbe Samuel Seelfischhez, vagy a magyar coetus seniorához küldi, de legjobb, ha Boroszlóba Monaviushoz – az utóbbiakkal mind levelezik. Kéri válaszáat, üdvözlí őt a többi szepességi igazhitű is. Levele befejezése után figyelmeztette egy barátja, hogy egy erdélyi ifjú tartózkodik Gensben, aki talán Dávid Ferenc fia. Azt is mondják, hogy Erasmus Johannis, akit Béza az egyik munkájában nagyrabecsüléssel említ, antitrinitárius lett, s már Kolozsvárott tartózkodik. Kéri Grynaeust: írjon Bézának, s ha a hír igaz, törölje munkájából a nevét, ne legyen érve az ellenfeleknek, akik együtt emlegetik őket az antitrinitáriusokkal.

Salutem. Reverende et clarissime vir, Domine et amice exoptatissime et plurimum observande. Cum ineunte vere istius anni tabellarius ex hac regione Argentoratum ad revocandum pietatis et optimarum artium studiosum juvenem Michaellem Clementiden, qui aliquot annos cum laude diligentiae et modestiae illic vixerat profecturus esset: non arbitratus sum negligendam mihi esse tui per literas compellandi occasionem. Pactus sum itaque cum eodem tabellario, ut vel ipsemet istuc usque pergeret, vel si ex longitudine itineris fatigatus commode id praestare non posset, alium suo loco ad te cum literis meis ablegaret. Quod autem responsionem nullam attulit, facile excusationem admisi, cum studiosus diceret, te, cum literae meae istuc perlatae essent, domo abfuisse: se tamen rationem monstrasse, qua, si quid respondere velles, commode huc pervenire queat, opera Johannis Deczii Praeceptoris Generosi comitis Bamfii in Argentoratensi Academia nunc viventis.¹ Eam rationem etsi non improbo, cum de fide optimi illius viri licet de facie mihi ignoti optima quaeque mihi pollicear: tamen, quantum equidem videre possum, magis expedita esset via, si literae vel Heydelbergam ad Dominum Tossanum aut Pareum; vel Witebergam ad Samuelem Seelfischium, aut seniore[m] studiosorum nationis Ungaricae; vel quod omnium maxime mallet Wratislaviam ad Dominum Monavium mitterentur. Quia enim cum his omnibus non raro literaria colloquia cum summa animi mei jucunditate habere soleo; facile res haec uno labore confici posset. Quod autem onus ad jejunas et inanes literas meas respondendi tibi, quem sanctis laboribus semper occupatum esse, vigiliae tuae subinde in lucem prodeuntes satis ostendunt, imponere non vereor: huic meae importunitati pro candore tuo veniam ut des, et amanter oro, et me impetraturum omnino confido. Nam ex pagellis, quas partim cum prioribus literis accepisti, partim cum istis accipies, non obscure perscipies, cum quali hominum genere mihi et aliis, qui idem mecum in Domino sentiunt, sine intermissione dimicandum sit.² Quia

igitur plus vident oculi quam oculus: non moleste, quae tua est pietas, feres, si a te et petimus et exspectamus hoc officium, quod salutis nostrae autor sub persona Petri ab omnibus, qui prae aliis eximiis dotibus ornati sunt, requirit, cum inquit: Et tu conversus confirma fratres tuos.³ Si ergo hoc abs te impetrare possumus, ut saltem velut indice fontes verarum solutionum opponendarum sophismatis communium adversariorum, quae tibi familiarissime nota esse nullum est dubium, quam brevissime monstres: id non aliter accipiemus, quam pro summo beneficio, pro quo omnibus modis per occasionem nos gratos et memores declarare conabimur. Si vero id praestare occupationes tuae non permittent; saltem precibus tuis apud aeternum luminum Patrem nos juvabis: quod et nos, qui longis regionum intervallis a vobis quo ad corpora disjuncti, sed animis et sententiis vobis conjunctissimi sumus, mutuo faciemus, et haud dubie ab ipsius benignitate hoc impetrabimus, quod ipse pro divina sua sapientia, ad nominis sui gloriam, Ecclesiae aedificationem, ad nostram denique et multorum aliorum salutem aeternam consultissimum esse videbit. Salutem plenam amoris et benevolentiae tibi nunciant Egregii viri Mathias Boborowizi Sacrae Caesariae Majestatis Tricesimae seu vectigalium in hoc civitate perceptor, et Johannes Kraus Provisor arcis Lublo et XIII. oppidorum Scepusii, et Reverendi viri Caspar Pilcius Marcivillanae, Johannes Jantschius Novocomensis, Valentinus Hortensius Lubiccensis Ecclesiarum Pastores[,] Thomas Fabricius generosi Domini Sebastiani Tekelii hujus Civitatis Domini et Johannes Fabricius in Civitate Epperjes in verbo Dei ministri: Magister Johannes Mylius Leutschoviensis et Johannes Frölichius Leibiciensis scholarum rectores et alii fratres φιλορθοδοξοι, quorum nomina jam non succurrunt. Bene vale.

Ex Civitate Scepusii Keismark Postridie Calendas Augusti Anno 1590.

Reverendae pietatis tuae omni officio
et studio addictissimus,

Sebastianus Ambrosius

Post scripta

Scriptis jam literis ab amico quodam admoneor, versari nunc Genevae juvenem quendam Transylvanum, qui putatur esse filius Francisci Davidis.⁴ Ille dicitur subinde literas ad Claudiopolitanos scribere, eosque confirmare ut in doctrina a Patre suo tradita constantes permaneant: Est etiam rumor satis constans Erasmum Johannem, cujus honestam mentionem facit Theodorus Beza in annotationibus ad Sancta Capita Johannis in dicto Scrutamini Scripturas, ad Arianos defecisse, et jam Claudiopoli degere. Hoc pro fide, qua omnes qui Christum diligunt et regnum ejus promotum cupiunt, sibi mutuo obligati sunt, apud te dissimulare nolui. Quia enim non dubito te crebro habere occasiones ad virum clarissimum Dominum Beza scribendi: non noceret mea sententia, si admoneretur, cum aliis collegis, ut sibi caveat a Mali corvi malo ovo: ne ad proterviam ejus connivendo ipsa veritas aliquid detrimenti capiat. Poterit etiam diligentius inquiri, quo loco res Erasmi illius Johannis sint, et si rumor verus est, ejus nomen ex opere ad posteritatem duraturo expungi, ne confirmetur obtreccationes adversariorum, qui nos Arianis conjungere solent. Da veniam huic meae libertati, juxta regulam aequitatis. Inter bonos bene agere oportet.

Kívül: Reverendo et clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Theologo orthodoxo coelestem veritatem et viva voce et scriptis fidelissimis propaganti in inclyta urbe Basiliensi etc. Domino et amico exoptatissimo et plurimum observando.

III.

Késmárk, 1590. október 19.

Nem történt semmi említésre méltó a legutóbbi levele óta, de most jön vissza Erdélyből Bánffy gróf levélvivője, aki gyakran jár Strasbourgba, ezért ír. Ha Grynaeus válaszol, Bánffy nevelőjének, Baranyai Decsi Jánosnak írjon, vagy Lubeciusnak, vagy Heidelbergbe David Pareusnak. Grynaeus véleményét kéri a korábbi levele mellett küldött művekről, megérti, ha valamilyen okból nem válaszol. Üdvözli őt a többi szepességi igazhitű is, nevüket azért írja meg, hogy ha valamelyikük levéllel keresi fel őt vagy kollégáit, akkor bízhatnak bennük.

Salutem in Christo. Etsi post binas, quas ad te, Vir Reverende et clarissime, Domine et amice in Christo exoptatissime et plurimum observande, hoc Anno dedi, in quibus te de statu Ecclesiarum hujus regionis plenissime edocui, nihil hic accidit, quod scriptione dignum esset: tamen cum Argentoratensis tabellarius ex Transylvania rediens, (quo a spectabili et Magnifico Comite Bamfio ablegatus fuerat) huc iter faceret, mihi que diceret, se frequenter istuc commeari solere,¹ istam inanem propemodum chartam ad te exarare volui, hanc potissimum ob caussam, ut occasionem tibi monstrarem, ad meas illas priores, si ita tibi videbitur, respondendi, missis literis vel ad generosi comitis Bamfii praeceptorem Johannem Deziium, vel ad Dominum Lubecium, vel Heydelbergam ad Davidem Pareum. Cupio enim vehementer cognoscere an meae literae tibi redditae sint, et quid tibi videatur de pagellis, quas literis addideram, et nominatim, quid sperandum nobis sit de vindicatione interpretationum nostrae aetatis Theologorum etiam adversariorum testimonio longe doctissimi Domini Johannis Calvinii, adversus calumnias, quibus illae, ut alibi passim, ita et hic ab ineptis quibusdam censoribus odiose exagitantur. De his ergo et aliis, si tantum ab humanitate tua impetrari possum, ut aliquando, literis tuis me edoceas, ingenti me beneficio abs te affectum esse arbitror. Si quas vero rationes habes, ab quas dubitandum sit, an respondere debeas, in illas equidem curiose non inquiram: Sed ut maxime nunquam ad me scribas, ego tamen de amore et observantia tui, nihil omnino remittam. Salutem plenam officii et benevolentiae tibi nunciant Egregii viri Johannes Kraus Arcis Lubloviensis et XIII. oppidorum Scepusii ad regnum Poloniae spectantium Provisor: et Matthias Boborowizi Sacrae Caesareae Majestatis in hac civitate Tricesimae seu vectigalium exactor, Viri item Reverendi Caspar Pilcius Marcivillanae; Johannes Jantschius Novocomensis; Valentinus Hortensius Leibicensis Ecclesiarum pastores: Johannes item Fabricius Concionator Ungaricus in civitate Epperies et Thomas Fabricius Tholnensis Generosi ac Magnifici Domini Sebastiani Tekoelii hujus civitatis Domini in verbo Dei minister: denique Magister Johannes

Mylius Leutschoviensis urbis, et Johannes Frölichius Leibiciensis oppidi scholarum Rectores, omnes φιλορθόδοξοι: quorum nomina ideo recensere volui, ut si quando res ita ferret, ut ipsorum etiam aliqui te vel collegas tuos per literas compellarent, hinc cognoscas, tuto ipsis fidem haberi posse. Hoc meum studium in optimam partem accipies et sub umbra omnipotentis Dei bene feliciter ac beate valebis.

E Civitate Scepusii Keismarck. 19. Octobris Anno 1590.

Reverendae pietati tuae omni officio et studio
addictissimus

Sebastianus Ambrosius Pastor
Ecclesiae Keismarcensis

Kivül: Reverendo et clarissimo viro Domino Ioanni Iacobo Grynaeo Theologo orthodoxo, sincera pietate, erudita doctrina et vera virtute praestanti, coelestem veritatem et viva voce et scriptis utilissimis fidelissime propaganti in Ecclesia et Academia inclytae Urbis Basiliensis etc. Domino fautori et amico in Christo exoptatissimo et plurimum observando.

IV.

Késmárk, 1591. február 11.

Azt, hogy idáig nem válaszolt a leveleire, nem veszi zokon, biztosan valami megakadályozta ebben. Egy Wittenbergbe menő ifjú, Debreceni János útutazóban üdvözölte őt, ezt az alkalmat használja fel levélírássra, mivel valószínűleg hamarabb Wittenbergbe ér, mint ahogy az ottani könyvkereskedők elindulnak a frankfurti vásárra. A wittenbergi egyetemen tanuló magyarokat azzal is megbízta, hogy küldjék el a levél mellékleteként az ubiquitás tana körüli vitairatokat, ez a vita itt még csak nemrég lángolt fel. Megindokolja a vitában való részvételét és a hangnemet, amelyet használt, s arra kéri Grynaeust, ha van ideje, futólag pillantson bele az írásokba, s javítsa ki azok hibáit. Ellenfelének Szentháromság-felfogása a triteistákéhoz és az anti-trinitáriusokéhoz áll közel, erről is a véleményét kéri.

Salutem. Clarissime atque praestantissime Vir, Domine et amice in Christo exoptatissime et plurimum observande. Quod ad literas meas, quas superiore anno semel atque (...) iterum ad te dedi hactenus non respondisti, non eo factum esse omnino mihi persuadeo, quod mihi hoc modo aditum ad amicitiam tuam praecludere volueris: sed quod vel aliae occupationes graviores te desiderio meo satisfacere non permiserint: vel quod occasiones literas huc mittendi defuerint: vel denique quodcunque aliud impedimentum obstaculo fuerit. Quam praeclare vero de humanitate tua sentiam inde aestimari potest, quod, cum in transitu me salutaret studiosus quidam nationis Ungaricae Johannes Debrecinus Witebergam perrecturus, egoque existimarem ipsum eo venturum esse, priusquam Bibliopolae Francofurtum profecturi essent: istis et negligenter et festinanter scriptis literis denuo te compellare non dubitaverim. Injunxi praeterea popularibus meis in studiis Witebergae viventibus, ut literis adderent scripta contraria de controversia Ubiquistica quae in Germania jam pene deflagravit, hic vero non ita pridem exardescere coepit: quae caussa est, ut non modo Antagonistam

meum in multis locis plane pueriliter, quod facile animadvertes, hallucinantem ac prope dixerim ineptientem, haud aliter tractem, quam si puerum quempiam in schola prima pietatis elementa docerem: sed ipse etiam non immerito usurpare posse «vil» videar illud Augustini: Ego fateor, me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt et scribendo proficiunt. Et Antagonistae quidem meo libenter hanc laudem concedo, quod nova et orthodoxis auribus antea inaudita in medium afferat. Ego vero, sollicite operam dedi, ut apparere possit, cupere me juxta Apostoli admonitionem retinere exemplar sanorum sermonum, et custodire bonum depositum per Spiritum Sanctum, qui inhabitat in nobis.¹ Et tamen fieri posse existimo, ut alicubi perpetuam orthodoxae Ecclesiae sententiam in scriptis prophetarum et Apostolorum fundatam minus explicate proponere potuerim. Accedunt etiam plurima σφάλματα γραφικά, ob quae operae, quam eam in rem impendi, vehementer me et poeniteret et puderet, nisi me erigeret quod «...» doctissimus et gravissimi iudicii Vir Camerarius alicubi scribit Secerium Typographum, si quando de male et depravate expressis reprehenderetur, dicere fuisse solitum: Nihil referre, quomodo aliquid exprimeretur. Si enim docti legerent, facile animadverti ab his quid verum esset, sin indocti, nihil his profuturum fuisse quamvis emendatam scripturam. Si igitur aliquot horas aliis occupationibus tuis subtrahere poteris, ut scripta illa vel obiter legendo percurras, cupio hoc a te impetrare, ut quaecunque occurrent vel operarum vel mea alia errata, illa pallio candoris tegas et dextra pietatis Christianae corrigas, et quidquid minus dextre a me scriptum esse animadvertes, de eo me liberrime moneas, facturum ea in re officium homine Christiano dignum, et non mihi «...» modo privatim gratum, sed etiam Ecclesiis nostris plane necessarium. Utinam vero et hoc impetrare possem, ut aliquando tuo more ζυζυγισθῶν institueres de sequentibus «popl» problematis: An essentia Patris, Filii et Spiritus Sancti vere et realiter, ut Antagonista meus vult, distincta sit! An item, Quaecunque Christo data sint, a tempore demum incarnationis, et non antea data sint. Aut enim ego Antagonistae mei verborum sensum non satis assequor, aut proxime accedunt ad fanaticas opiniones Tritheitarum et Servetistarum,² qui huic Regioni Scepusianae a duabus partibus Polonia nimirum et Transylvania imminet. Quo magis elaborandum est, ne fenestra illorum blasphemias aperiatur. Uno labore bene mereri posses et de iis, qui te istic viva voce docentem audiunt, et de multis in hac regione, qui veritatem e mutis magistris cognoscere incipiunt et confirmatione egent, quae illis minime deneganda est juxta Filii Dei gravissimam admonitionem: Et tu conversus confirma fratres tuos.³ Ignosce quaeso quod toties tam importune tibi molestus sum, et cum omnibus qui in eadem vinea tecum fideliter laborant, amanter ex fratribus unum nobiscum in Domino sentientibus salutatus bene feliciterque vale.

E Civitate Scepusii Keismark 11. Februarii Anno 1591 currente, ut ipsi characteres testari possunt, calamo. Sed legat omnia charitas.

Reverendae pietati tuae omni officio
et studio addictissimus

Sebastianus Ambrosius

Kivül: Reverendo et clarissimo viro pietatis sinceritate, eruditione doctrinae et virtutis integritate praestantissimo Domino Iohanni Iacobo Grynaco Sacrae Theologiae Doctori et Professori in Ecclesia et Academia inclytae urbis Basiliensis etc. Domino et amico in Christo multis nominibus exoptatissimo et plurimum observando
Basel

V.

Késmárk, 1591. július 10.

Nagy örömmel vette kézhez Grynaeus előző év december 9-én írott levelét, melyet Baranyai Decsi János továbbított. Ebből tudja, hogy volt már egy levele, amelyet nem kapott meg, kéri, írja meg a levél közvetítőjének nevét, ha ismerős, akkor talán meg tudja találni, hol akadt el. Köszöni, hogy válaszolt, ígéri, hogy igyekszik erre méltó lenni, ajándékol egy barátjának idén megjelent könyvét küldi, ebből ugyanúgy megismerheti a magyarországi egyházi helyzetet, mint az ő Antithesis ubiquitatis et orthodoxae doctrinae de persona Christi című könyvéből, amely a Wittenbergben tanuló magyarok hanyagságából nem jutott el Grynaeushoz. Kéri, hogy kölcsönösen imádkozzanak egymásért. Levelének rövidségét ellensúlyozandó mellékel néhány dolgot az elmúlt hónapokban Krakkóban törtétekből. Most érkezett a hír, hogy mivel a jezsuiták meggyalázták a vilnai reformátusok imaházát, válaszul Radziwill herceg csapataival feldúlta a jezsuiták templomát és kollégiumát – amint biztosabb hírek vannak, azokat is megírja.

Salutem. Non possum, vir clarissime Domine et amice in Christo exoptatissime, mihi que ex animo observande, verbis exprimere, quantopere me affecerit Epistola tua 9. Decembris anni superioris scripta, et opera Johannis Deczii Comititis Bamfii Ephori recte ad me curata.¹ Ex ea enim, praeter alia, quae mihi cognitu per iucunda fuerunt, intellexi te etiam antea literis tuis me salutasse, quas, quia non accepi, vehementer, quod absque molestia tua fiat, scire aveo, cujus nam Curae illas commendaveris.² Si enim ad ullum ex iis, quos cum te primo compellarem, tibi nominavi, missae sunt, non despero, quin adhuc investigare possim, ubi nam remanserint. Non credis quanto illarum afficiam desiderio, quod posteriores non nihil mitigarunt, penitus certe non sustulerunt. Gratias autem tibi maximas ago, quod sanctis occupationibus tuis tantum decerpere volueris, ut ostenderes, te, audaciam meam, qua homo ignotus et obscurus, tibi cujus nomen et nunc in Ecclesia notissimum est, et absque ulla dubitatione apud ipsam etiam posteritatem, si qua futura est, clarissimum erit, obstrepere ausus sum, non modo non improbasse, sed etiam gratam habuisse: quod ipsum non meo alicui merito, sed saltem singulari humanitati tuae acceptum fero, et quantum in me erit, Deo me clementer iuvante, operam dabo, ne te unquam huius tam praeclarae erga me voluntatis poeniteat. Cum autem aliud jam ad manus non habeam, quo animum erga te meum testatum faciam; cogor de alieno liberalis esse, mittendo ad te pagellas ab amico quodam hoc anno editas,³ e quibus sicut et ex antithesi Ubiquitatis et orthodoxae doctrinae de Persona Christi (cujus exemplum, quod cum proximis meis non acceperis, per negligentiam studiosorum

nostratium Witebergae degentium, quibus id negotii commiseram factum est,⁴⁾ abunde cognoscere poteris, quis nam Ecclesiarum nostrarum status sit, et nominatim cum qualibus monstris nobis hic decertandum sit. Quo magis apud te et alios pios et Dei timentes viros nobis laborandum est, ut tum aliis Christianae pietatis officiis, tum vel imprimis ardentibus ad Deum precibus, nos, vel communem potius veritatis causam adjuvetis: quod et nos mutuo faciemus, praesertim postquam intelleximus singulare Ecclesiae lumen Antonium Sadeelem, cujus in epistola tua honorificam mentionem feceras, heu morte praematura ex hac vita evocatum esse. Nominatim vero, cum sapientissimus ille rerum omnium moderator Deus hactenus inclytam Academiam vestram prae aliis delectu docentium et discentium florere voluerit, eandem precabimur, ut deinceps quoque eam florentem conservet, ei magis magisque benedicat, et faciat, ut fructus ferat uberrimos, qui et in hac vita multis prosint, et in omnem aeternitatem permaneant. Quid proximis mensibus in urbe Cracoviensi factum sit, non dubito te jam inaudiisse. Nihilominus tamen addidi ad compensandam epistolae brevitatem narrationem earum rerum partim e literis hominum fide dignorum, partim e Sermonibus eorum, qui αυτοπτοι fuerunt contextam. Cum haec scriberem, nunciabatur, Palatinum Vilmensem Radzivilum orthodoxum, postquam etiam Vilnae orthodoxorum oratorium Jesuitarum imprimis artibus violatum fuisset, collecta manu satis valida vicissim et templum et collegium Jesuitarum vastasse, allegata hujus sui facti ratione illa Samsonis: Sicut fecerunt nobis, sic fecimus illis.⁵⁾ Sed de his et aliis certiores nuntios exspectamus, quos cum habuerimus, tibi etiam, quae tua ut scias interesse putabimus non patiemur esse ignota. Interea te et collegas tuos integerrimos (quibus plurimam salutem non meo tantum, sed etiam omnium fratrum Dei et veritatis amantium nomine reverenter adscribo) bene feliciterque valere opto.

E Civitate Scepusii (seu veterum Gepidarum, qui origine Germani fuerunt, quorum reliquiae adhuc germanico Sermone utuntur,⁶⁾ Keismark 10. Julii. Anno 1591.

Reverendae Pietati tuae omni officio
et studio addictissimus

Sebastianus Ambrosius.

Křivül: Reverendo et clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaco Theologo orthodoxo, sincera pietate, erudita doctrina veraque virtute praestanti: coelestem veritatem et viva voce et scriptis utilissimis fideliter et constanter propaganti in Ecclesia et Academia inclytae Urbis Basiliensis etc. Domino et amico exoptatissimo et plurimum observando.

VI.

Késmárk, 1592. január 21.

Nagyon örült Grynaeus előző év június 24-én írott levelének, de a rövidségét ellensúlyozó szóbeli beszámolót nem kapta meg Gallus Rhormanntól, mivel az elkerülte őt, a levelet viszont pontosan továbbította. Rövid kitérőben ismerteti a Szepesség, Erdély és Magyarország földrajzi helyzetét, leírva, hogy mind a cipszerek mind az erdélyi szászok németül beszélnek, az előbbieket mint a gepidák leszármazottai a meissenai nyelvjáráshoz közel állóan, az utóbbiak a szászéhoz. Grynaeus leveléből arra következtet, hogy több levelét nem kapta meg, csupán azokat, amelyeket Baranyai Decsi János és Gallus Rhormann továbbított. Mikor Jacobus Monavius tavaly ősszel nála vendégeskedett, megbeszéltek egy levelezési útvonalat, ezért küldje leveleit az ottani könyvkereskedők által Frankfurtba Jean Aubryhoz. Köszönetet mond azért, hogy Grynaeus kiadatta Beregszászi Péter és Thoraconymus Mátyás műveit, s előszót írt hozzájuk. A mellékelt lapokról láthatja, milyen szemtelenek az ellenfeleik. Arra kéri, ha innen valaki kiküld egy művet, és az arra érdemes, akkor azt a jövőben is adja ki, mert az olyasfajta változások, mint a szászországi, egyre nehezebbé teszik műveik megjelentetését. A kész műveket a boroszlói és krakkói könyvkereskedők szállíthatják el ide, mivel ők soha sem mulasztják el a frankfurti vásárt.

Salutem. Perjucundae mihi fuerant Litterae tuae 9. Calendis Quintilis superioris anni ad me datae: non paulo jucundiores futurae, si per Magistrum Gallum Rhormannum, quem illarum brevitatem sermonibus suis compensaturum esse existimasti, reddita mihi fuissent, Quia vero, cum per hanc regionem in Ungariam primum et inde in Transsylvaniam pergeret (Nam inter Comitatum Scepusiensem, qui limes est Regni Hungariae versus Poloniam et Transsylvaniam media est Hungaria, proprie sic dicta, propter Ungaricae linguae usum magna pars: Cum in Scepusio et Transsylvania Germanica lingua maxima ex parte in usu sit – hoc saltem discrimine, quod Scepusii veterum Gepidarum reliquiae¹ ad Misnicam, Transsylvani ad Saxoniam dialectum in plerisque vocibus accedunt) haud dubie suscepti itineris, et comitum quos habuit, ratio non tulit, ut ad me diverteret, vivaque Epistolae munereungeretur:² officium hoc grato animo accipio, quod literas tuas fideliter ad me perferendas curavit; e quibus abunde cognovi, te susceptum semel erga me amorem constanter retinere, et veris verae ac Christianae amicitiae officiis tueri. Pro hac amica tua in me affectione gratias tibi agerem, si vel te id desiderare arbitrarer, vel ego verba idonea ad exprimendum cordis mei affectum reperire possem. Verum quia perspectum tibi esse non dubito, quo in te animo sim, etiamsi nullum ea de re verbum faciam: non abutar utriusque nostrum otio ad prolixè persequenda ea, quae sine ullo amicitiae detrimento omitti possunt. Ad alia venio. Ex verbis tuis facile colligere possum, te aliquoties jam ad me scripsisse, At praeter binas, quarum alteras Comitibus Bamfij Praeceptor Argentorato, alteras Magister Gallus,³ ut antea meminimus ex itinere ad me misit, nullas alias me accepisse vehementer doleo, et ambigo, an id «vel» perfidiae, «vel» an vero Incuriae eorum, quibus reliquae abs te commendatae fuerunt,

imputare debeam. Ne autem ad eundem lapidem denuo impingamus: si deinceps animus tibi erit continuandi colloquia nostra literaria, de quibus verissime scribis, quod adminiculum sint κοινωρίας των αγίων: nisi praesto sint perspectae fidei tabellarij, qui literas de manu in manum dent: mihi commodissimum fore videtur, ut vestrae Bibliopolae tuas Francofurti apud Joannem Aubrium Wecheliorum haeredum consortem deferant, cum quo vir Clarissimus Dominus Jacobus Monavius cum superiore autumnino optatissimus apud nos hospes esset,⁴ diligenter se acturum esse promisit, ut litterarum ad me spectantium Curam non gravate in se recipiat, Eadem occasione et ego, nisi meliorem tu monstraveris utar. Quod autor fuisti optimo Viro Domino Conrado Waldkirchio quemadmodum ex circumstantiis quibusdam animadvertere mihi videor, ut typis suis describeret opuscula quaedam Petri Berexasij et Matthiae Thoraconimi,⁵ qui ambo jam in domino quiescunt, quod item luculentam praefationem de multis gravissimis rebus commonefactiones hoc tempore maxime utiles ac necessarias continentem praefixisti: Hanc ob causam communi omnium, qui Deum et veritatem in hac Regione amant, nomine gratias tibi agi existimes velim: cumque ingenui sit animi, cui multum debeas, multum velle debere, en occasionem, qua eadem opera denuo de multis praeclare mereri queas. Ex adjunctis pagellis facile perspicies, quam proterve, quam impudenter caussam suam agant, qui veritati contradicunt: quo major necessitas nobis imponi videtur, ut illam pro viribus propugnemus, et si Deo ita visum sit, ad ipsos etiam posteros propagemus. In hoc autem studio tum alia quaedam remorae nobis obijciuntur, tum et haec, quod propter mutationem, quae in Saxonia incidit,⁶ difficilior futura esse videatur ratio inveniendi in locis aliquanto propinquioribus idoneos typographos, qui nostra edere possint, Si igitur hunc in te laborem reciperes, ut si quae scripta ex hac regione isthuc missa fuerint, quae tuo et integerrimorum tuorum collegarum iudicio talia esse censebuntur, quae cum utilitate aliqua Ecclesiae legi possint, ea vel Conrado vel cuicunque alteri e Typographis vestris publicanda committeres: a quo deinde exempla pro hujus regionis usu per Cracovienses vel Wratislavienses Bibliopolas Francofurtensem mercatum non facile negligentes, nobis compararemus: amplissimum sane haberes campum, omnes istarum partium Ecclesias, in quibus vox veritatis sonat, immortalis beneficio tibi devinciendi. Hoc ipsum pluribus verbis abs te peterem, nisi certo confiderem, et te omnium officiorum momenta sapienter ponderantem tua sponte facturum, quae ad promovendam coelestem veritatem servire posse videbis: et rem ipsam, de qua ago, bonis omnibus et in iis tibi quoque sese commendaturum esse. Bene vale et cum integerrimis Collegis tuis salve ex omnibus, qui unum nobiscum in Domino sentiunt.

E Civitate Scepusii Keismark 21 Januarii anno 1592.

ο οοο [Σεβαστιανος?]⁷

Ktivil: Reverendo et clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Theologo orthodoxo, sincera pietate, erudita doctrina veraque virtuti parestanti, coelestem veritatem in Ecclesia et Academia inclytae urbis Basiliensis fideliter et constanter propaganti etc. Domino et amico symmystae exoptatissimo et plurimum observando.

Franckfurt dem herrn Conrad Waldkirch, oder sonst einem bekannten buchhändler abzugeben.

VII.

Késmárk, 1592. június 1.

Nagyon várta, hogy levelet kapjon Grynaeustól a tavaszi frankfurti vásárról, hogy nem jött, annak vagy a levélvivő gondatlansága, vagy Grynaeus egyéb súlyos elfoglaltsága lehet az oka. Ellenfele újabb vitairatokat hozott nyilvánosságra ellene, ennek egy példányát elküldi, örülne, ha Grynaeus megírná a véleményét. Ellenfele ugyan azt is bűnéül rója fel, hogy tekintélyes férfiak véleményére kíváncsi, ezt azonban ő nem szégyelli. Válaszlevelét bízta Grynaeus a Frankfurtra induló könyvkereskedőkre, azok pedig adják át Stephanus Dives vagy Zacheus Kesner krakkói könyvkereskedőknek, akikkel ő kapcsolatban áll.

Salutem. Expectavi equidem, vir Reverende et clarissime amice in Christo exoptatissime, mihique ex animo observande, magno cum desiderio literas tuas, quas me e verno mercatu Francofurtensi accepturum, et cum utilitate aliqua non mea duntaxat, sed ipsius etiam Ecclesiae fidei meae commendatae, lecturum esse speravi. Quia vero in hunc usque diem nihil ad me perlatum est, malo id vel occupationibus tuis gravissimis, vel tabellariorum incuriae imputare, quam existimare, te ex aliqua inhumanitate, vel neglectu caussae, quae mihi tecum, et cum omnibus φιλορθοδοξοις communis est, scribendi officium intermisisse. Faciunt enim priores tuae literae humanissime ad me scripta, ut omnia Christianae pietatis officia & abs te mihi polliceri audeam. Quare cum ante multos Dies novum scriptum contra me, vel potius contra communem orthodoxae veritatis causam evulgatum esset, faciendum putavi, ut illius exemplum tecum communicarem:¹ e quo, nisi me fallit animus, facile perspicies, Antagonistam meum non in studio veritatis, sed in comminiscendis sophismatum praestigiis indies magis magisque proficere, quod ipsum te, quae tua est pietas, etiam absque Petitione mea haud dubie excitabit, ut precibus tuis me pro veritate pugnantem adjuves. Quod si vero et hoc προσθηκης loco addere velles, ut quae inter legendum in mentem tibi venient mecum communices, ingenti me beneficio abs te affectum esse arbitrarer. Etsi enim Antagonista meus magni probri loco mihi objecit, quod aliorum pietate, eruditione et iudicii dexteritate praestantium virorum sententias quanta possum diligentia inquiri; me tamen id facere nunquam pudit, nec fecisse poenitet, neque in posterum poenitebit aut pudebit. Nolo multis verbis mutua tibi officia mea deferre, quae etiam absque proluxa pollicitatione inter bonos praestari debent, cum occasio exigit; sed quod reliquum est, Te et integerrimos collegas tuos, quibus communi fratrum idem nobiscum in Domino sentientium nomine salutem amoris et benevolentiae plenam adscribo, sub umbra Altissimi bene feliciterque valere opto.

E Civitate Scepusii Keismark sita ad radices montis Carpathi ad fines Regni Ungariae versus Poloniam.

Calendis Junii. Anno 1592.

Tuus omni officio
et studio

Sebastianus Ambrosius

Literas ad me spectantes Bibliopolis vestratibus Francofurtum profecturis commendare velis, quaeso admoneas eos, ut eas Stephano Diviti vel Zachaeo Kesnero Cracoviensibus Bibliopolis, cum quibus multum mihi negotii est, tradant. Eorum opera facile ad me pervenire poterunt, cum Cracovia a Patria mea tridui duntaxat itinere distet.

Kivül: Reverendo et Clarissimo viro, pietate, eruditione et virtute praestanti Domino Iohanni Iacobo Grynaeo coelestem veritatem et viva voce et scriptis utilissimis fideliter et constanter propaganti in Ecclesia et Academia inclytae Urbis Basiliensis etc. Domino et amico exoptatissimo et plurimum observando.
Basel.

VIII.

Késmárk, 1593. március 10.

Kimondhatatlanul örült, amikor a Grynaeust átutaztában üdvözlő Parlagi Jeremiás által megkapta válaszát. Ebből ismét kiderült, hogy Grynaeusnak több levele nem jutott el hozzá, az volt az utolsó, amelyet Gallus Rhormann továbbított, ezért azt ajánlja, küldje leveleit az ottani könyvkereskedők segítségével Jean Aubrynak Frankfurtba, aki már távolabbi barátainak leveleit is továbbította hozzá, ő majd Monaviuson vagy a krakkói könyvkereskedőkön keresztül eljuttatja azt. Elküldi újabb művének egy példányát, amelyet ellenfelének legfrisebb vitairatára válaszul írt, kéri Grynaeus véleményét és javaslatait. Noha a mű már ki van nyomtatva, a tanácsok nem lesznek haszontalanok, mivel ellenfele úgy nyilatkozott, hogy helyette valaki más ismét válaszolni fog. Imádkozzanak Grynaeusék értük, ők is áldást kérnek rájuk, üdvözli őt a többi igazhitű prédikátor és tanító, akiknek a nevét már többször megírta.

Salutem. Reverende et clarissime vir, amice et frater in Christo exoptatissime atque integerrime mihique ex animo observande. Sicut gemmae non magnitudine, sed virtute et dignitate aestimantur: ita credas velim, brevem chartulam, qua Jeremiae Parlagi, cum in transitu te salutasset, demandasti, ut tuo nomine salutem amoris et benevolentiae plenam mihi nunciaret, et perquireret, num literas, quibus ad meas respondisti, acceperim, tanti apud me esse, ut non facile verba reperiam, quibus animi mei affectum satis exprimam. Nam ex salutatione cum summa animi mei laetitia intellexi, te nostri memoriam constanter retinere. Contra vero, quia post eas, quas Magister Gallus Rhormannus, cum propter comites huc deflectendi commoditatem non habuisset, ex itinere recte ad me curavit,¹ nullas abs te accepi; non potui non moleste ferre, hominum sive incuria, sive etiam perfidia iterum me privatum esse et iucunditate et fructu, quem e tuis illis literis, quarum in charta mentio sit, haud dubie percepturus eram, Ne igitur idem deinceps, cum utriusque nostrum molestia fiat, commodissimum fuerit, ut quidquid ad me mittere voles vestri Bibliopolae Francofurti Johanni Aubrio (...) Wecheliorum haeredum consorti tradant. Is sicut hactenus in curandis aliorum etiam longius dissitorum amicorum literis² fidem et diligentiam suam abunde mihi probavit: ita et in tuis ad me vel per

Dominum Monavium, vel per Cracovienses Bibliopolas mittendis, opera sua utrique nostrum, sat scio, non deerit. Ego vicissim, quantum in me erit, omnibus viribus enitar, ut appareat amicam et benevolam tui memoriam intimis pectoris mei penetralibus insculptam esse. Porro ne haec Epistola ad te veniret prorsus ασυμβολος, addidi exemplum scripti, quo sophismata, quibus Antagonista meus ex oppugnatione veritatis novum quoddam nobilitatis genus affectans Ecclesias nostras turbare non desinit, pro tenuitate mea diluere conatus sum. Illi legendo si horas aliquot aliis occupationibus tuis decisas impendere, et de iis, de quibus me moneri operae precium fuerit, liberrime ad me perscribere tibi grave non esset, ingenti me beneficio abs te affectum esse arbitrarer. Etsi enim admonitiones, quae postquam libri in lucem editi sunt,³ instituuntur, nimis sero fieri videntur, cum non tam facile, quae διορθωσει, opus habent, corrigi possint: tamen quia Antagonista meus, cum Scriptum meum ipsi exhiberetur non obscure ostendit, se haud quieturum, sed, ut maxime ipsemet adversum me scripturus non sit, alium tamen, qui id faciat, subornaturum esse: id si fiet, facile opinari licet, quantum momenti liberae fidelium amicorum admonitiones allaturae sint, ut tanto felicius adversario sive aperta facie, sive sub persona, me vel potius per meum latus ipsam veritatem impugnanti resistere possim. Imprimis autem inter alios, quos ad tribuendum veritati testimonium Deus velut in aciem collocavit, etiam me ad efficiendam rem tantam, si ea, quae ab humano ingenio studioque proficisci possunt, respiciamus minime omnium idoneum, et tu et alii fratres pii et religiosi precibus vestris adjuvabitis: sicut et nos vicissim eundem veritatis autorem et protectorem Deum conjunctis (...) animis precari non desinemus, ut et vestram Ecclesiam, aliasque communi coelestis veritatis confessioni illi conjunctas εν τη ορθοδοξια και ομνονοια conservet, represso satana, qui per emissarios suos distractiones inter vos serere conatur: et laudatissimum vestrum Magistratum regat et protegat, ut quemadmodum hactenus insigni et in ipsam quoque posteritatem commemorando exemplo fecit, ita deinceps etiam omni conatu in id incumbat, ut tam politica, quam Ecclesiastica pace inter vos vigente suo quisque loco ea suspiciat et agat, quae ad illustrationem gloriae Dei, ad aedificationem Ecclesiae, ad salutem atque incolumitatem totius patriae, ad aeternam denique beatitudinem Christi sanguine nobis partam, et ex mera gratia in coelesti patria repositam, serviant. Amen. Bene vale, vir praestantissime, et non tantum ex me sed ex aliis etiam fratribus, quorum nomina alias ad te perscripsi plurimum salve cum omnibus, qui istic tecum in vinea Domini, tum sacras literas explicando, tum bonas «litteras et» artes et linguas tradendo fideliter laborant.

E Civitate Scepusii Keismark sub Carpatho monte in finibus regni Ungariae versus Poloniam sita. 10 Martii Anno 1593

Pietati tuae omni officio
et studio addictissimus

Sebastianus Ambrosius

Kivül: Reverendo pietate, eruditione et virtute clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Ecclesiae Pastori in inclitya urbe Basilea vigilantissimo coelestem veritatem et viva voce et scriptis utilissimis fideliter et constanter propugnanti etc. Domino et amico exoptatissimo.

Basel

IX.

Késmárk, 1594. február 10.

Örömmel értesült Grynaeus üdvözlétéből, amelyet Maximilianus Fabianus adott át, hogy a levelezés szünetelése ellenére sem felejtette el. Most alkalma van levelet küldeni Frankfurtba, ezért ő is az üdvözlétét küldi, az egyházi és politikai helyzetről a mellékelt lapokból tájékozódhat. Imádkozzon, tartsa meg az Isten őket a törökök és a lutheránusok ellenében. Nagyon sokat jelentene, ha Grynaeus vagy a kollégái megírnák a véleményüket a Késmárk szomszédságában kiadott műről, amely a „communicatio idiomatum”-ról szól. Üdvözlök Grynaeust az igazhitűek is, valamint a patrónusaik, Thököly Sebestyén, Tribelius Gergely, Máriássy Ferenc, András és Zsigmond.

Salutem. Clarissime atque praestantissime vir. Gratissimum mihi fuit, quod a Maximiliano Fabiano, qui tuo nomine amanter me salutavit, intellexi, (...) te etiam cessantibus colloquiis literariis amicam mei memoriam conservare. Ita omnino mihi persuadeo, te in optimam partem interpretaturum esse, quod oblata mihi praeter opinionem meam occasione qua literae Francofurtum mitti possent, nihil aliud quam SALVE et VALE ad te scribendum esse putavi. Nam quis Ecclesiarum; quis politicarum rerum status sit ex adjectis pagellis cognoscet, et Deum una nobiscum precabere, ut nos tum adversus Turcas, tum contra falsos fratres praesidio suo tueatur. Quod si vel tu, vel quispiam e collegis tuis hunc laborem in vos recipere velletis, ut legendo percurratis scriptum in vicinia nostra editum de communicatione idiomatum¹ et vestra nobiscum de eo ενθυμηματα communicaretis immortali nos beneficio affectos esse arbitraremur. Bene vale et salve cum integerrimis collegis, tum ex fratribus φιλορθοδοξοις, tum e patronis coelesti veritatis quales nominatim Magnus Dominus Sebastianus Tekelius et generosus Dominus Gregorius Tribelius item Generosi Domini Mariaschii Franciscus, Andreas, Sigismundus, in quorum ditione Caspar Pilcius docet.

Ex Keismark 10. Februarii Anno 1594.

Celerrima ut vides scriptione (Anno 159.)

Tuam Pietatem plurimi
faciens

Sebastianus Amrosius

Kivül: Reverendo pietate, eruditione et virtute Clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Pastori Ecclesiae in inclita urbe Basiliensi fidelissimo et Sacrae Theologiae in ejusdem urbis Academia [!] etc. Domino et amico plurimum observando.
Basel.

X.

Késmárk, 1595. január 14.

Miként ő sem veszi zokon, hogy már néhány éve egyetlen levelet sem kapott Grynaeustól, úgy Grynaeus is bocsássa meg, hogy levelével zaklatja, de az alkalmat nem akarta elszalasztani. Az erdélyi helyzetről élő levélként ott lesz Gallus Rhormann tanítványa, aki neki sokat elmondott. A magyarországi helyzetről a mellékelt írás, Sárközi Tólas János egri prédikátor hozzá írt levele tájékoztatja Grynaeust. A szintén elküldött nyomtatott mű megmutatja, hogy vannak a protestánsok között is bálványimádók (bárcsak rájönnének, hogy Isten a bálványimádás bűne miatt is büntet a törökkel), s vannak olyanok is, akik ezzel szembeszállnak. Üdvözlétét küldi Amandus Polanusnak is, ha ott tartózkodik.

Salutem. Reverende et clarissime Vir. Sicut libenter boni consulo, quod ab aliquot jam annis nihil abs te acceperim, sive per alias graviores officii tui occupationes tibi ad me scribere non licuerit, sive, si quid scripsisti, hominum vel incuria vel perfidia mihi redditum non sit: ita te quoque in optimam partem accepturum esse confido, quod inanibus literis tibi obstrepere maluerim, quam oblatam ad te scribendi commoditatem negligere. De rebus Transsylvanicis habiturus es vivam epistolam, nimirum optimi nostri Rhormanni Discipulum,¹ qui nobis quoque multas περιστάσεις earum rerum, de quibus antea ex communi rumore quaedam perceperamus, exposuit. Quid in Ungaria fiat ex inserta charta, e literis, quas Johannes Sárközi Pastor Ecclesiae Agriensis ad me dedit, descripta, cognosci poterit.² Pagellae vero typis expressae,³ ostendere poterunt, in tam clara Evangelii luce non deesse etiam inter eos, qui pro Evangelicis haberi volunt, idolomaniae patronos, qui utinam aliquando cogitarent Turcarum tyrannidem nihil esse aliud, quam flagellum Dei, quo tum alia Christianorum peccata, tum etiam idolatrici cultus puniuntur: e contrario vero esse aliquos, qui idolis se opponant, et veritatis verbo divino patefactae caussam strenue tueri pergant. Eos ut Deus nobis pro immensa sua bonitate conservet, aliosque subinde excitet, ut item Ecclesiis nostris qualiacunque tuguriola in fatalibus istis mutationibus concedat et tu, et integerrimi collegae tui una nobiscum precabimini: sicut nos vicissim vos universos et singulos quam diutissime salvos et incolumes esse cupimus atque optamus ex animo.

E Keismark 14 Januarii Anno 1595.

Reverendae Pietati tuae omni officio ac
Studio addictissimus

Sebastianus Ambrosius

Clarissimo viro Domino Amando Polano si istic est, salutem amoris ac benevolentiae plenam adscribo.

Kivül: Reverendo et Clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae Doctori, Ecclesiaeque Basileensis fidelissimo Pastori pietate eruditione et virtute praestanti etc. Domino et amico multis nominibus exoptatissimo et plurimum observando.

XI.

Késmárk, 1595. július 23.

Patrónusa, Thököly Sebestyén, aki Mária Krisztierna főhercegnőt készül Erdélyig kísérni, s azután majd táborba száll, elindulása előtt meghagyta, kérje meg Grynaeust és kollégáit, imádkozzanak az országért. Úgy hírlík, hogy a szultán seregével már útban van, de nem tudni, mi a célja. A keresztény sereg három részből áll: az egyiket Miksa választott lengyel király vezeti (a lengyelek nem ismerik el királynak), ez elkíséri Mária Krisztiernát Erdélyig, majd ezeken a részekén fog harcolni, a másik rész az erdélyi és moldvai csapatok, ők portyáznak és a török főereget próbálják alkalmas helyen megállítani, a harmadik részsereg Karl Mansfeld gróf vezetésével Esztergomot ostromolja, nem tudni, milyen eredménnyel. Mária Krisztierna anyját, úgyis mint a lengyel királyné anyját, útjukban üdvözölte Sebastian Lubomirski, az elzáróított szepesi városok kapitánya, a főhercegnő válaszában a pápista vallás védelmére és az „eretnekek” kiirtására biztatta a kapitányt, aki maga is hasonlóan gondolkozik: elűzte a podolini prédikátort és jezsuitát rakott a helyére. Kassán az a hír járta, hogy Miksa a magával hozott jezsuitákkal misét akar mondani a kassai dómban. Az elsőpap, Johann Heerbrand a mondott napon prédikációját úgy fejezte be, hogy tiltakozott, és a hadjárat sikertelenségét jósolta, mivel Ófelsége az Istennel száll szembe. A jezsuiták és Miksa mégsem léptek be a templomba, de a jelenlévő udvari emberek megfenyegették a papot. A kassai tanács, félve a következményektől, kötelezte az elsőpapot a lemondásra, sőt száműzte őt, majd azzal a feltétellel, hogy a dómot békén hagyják, megígérte, hogy egy kápolnát építtet a pápistáknak. A Szepesi Kamara rendeletére más városokból is érkeztek köfaragók, és már munkához is láttak. Az elsőpap a hírek szerint vissza akar térni szülővárosába, Tübingenbe, mivel itt nem érzi magát biztonságban. Noha lutheránus volt, és az igazhitűeket nem nagyon szerette, mégis sajnálatos, ami vele történt, félő, hogy hasonló események más városokban is bekövetkezhetnek.

Salutem. Reverende et Clarissime vir, Domine et amice mihi ex animo plurimum observande. Dubitabam equidem, an hoc tempore sanctas occupationes tuas inanibus literis meis interpellare deberem. Hanc vero dubitationem animo meo excussit mandatum Ephori mei Magnifici Domini, Domini Sebastiani Teokeolii, qui sponsam e familia Austriaca Caroli nimirum Archiducis Austriae filiam Principi Transylvaniae adducendam comitaturus,¹ eaque re perfecta cum reliquo exercitu in ipsis partibus e diversis nationibus collecto, sese Deo volente, conjuncturus, in ipso discessus sui articulo mihi injunxit, ut cum occasionem isthuc scribendi habiturus essem, suo nomine, Te reliquosque collegas tuos quam officiosissime salutarem, addita petitione, ut totius istius provinciae in maiore, quam a multis existimatur, discrimine constitutae salutem piis vestris precibus commendatum habeatis. Id etsi vos non monitos sedulo diligenterque facere nihil dubito: tamen in re tam pia et honesta voluntati Magistratus mei repugnare neque volui, neque debui. Quam vero necessarium sit hoc officium, quae non tantum politiis sed et Ecclesiis nostris impendent pericula intuenti obscurum esse non potest. Constans enim rumor est Turcarum Imperatorem non tantum

Thracicis, sed et Asiaticis instructum copiis jam esse in itinere: cumque incertum sit, quo se primum conversurus sit, nostri exercitus ad resistendum conatibus ipsius conscripti in tres partes divisi sunt. Partem unum Maximilianus electus rex Poloniae (Hoc enim titulo et ipse in literis suis utitur, et ab aliis, praesertim in provinciis Imperatori nostro parentibus compellatur, repugnantibus Polonis, qui non duos sed unum solummodo Regem legitime electum et coronatum se agnoscere dicunt) apud se habet. Is sponsam ad confinia Ungariae et Transylvaniae deducturus, et Principi accepto prius ab eo solenni juramento traditurus, indeque in has partes ad tentandam belli aleam rediturus esse dicitur. Ex altera parte Transylvanicae copiae una cum Moldavicis, nihil obstantibus Principis nuptiis, in hostilem terram frequentes excursions faciant; et de eo imprimis satagunt, ut hostem e Thracia adventantem vel in tractu Danubii, vel alio quopiam commodo loco aditu perhibeant [!]. Tertia exercitus nostri pars, Cui Carolus Comes Mansfeldius e Belgico evocatus cum imperio praeest, Strigonium obsidet. Et sparsi sunt quidam hic rumores id jam expugnatum esse. Sed quia superiore anno idem factum fuit, cum res ipsa diversum postea docuerit, cogimus adhuc *επεχειν*, dum certiores nuncios, qui non audita, sed visa narrent vel perscribant, accipiamus. Et de politis quidem hactenus. Jam nonnulla quoque, e quibus de Ecclesiarum in hac regione statu conjectura fieri poterit adjiciam. Sponsae mater, quae filiam in Transylvaniam usque comitatur,² Cum a Magnifico Domino Sebastiano Lubomirski, Castellano Malagostensi, et Arcis Lublo et XIII. Oppidorum in regni quidem Ungariae comitatu Scepusiensi sitorum, sed hypothecae jure ad Regnum Poloniae pertinentium, supremo Capitaneo tanquam mater Reginae Poloniae³ officii causa salutata fuisset: Capitaneum illum in responsione sua cohortata est, ut non ipse modo in Catholica religione (Pontificiam sive Romanam, qualis nunc est, intelligens) constans permaneat, sed etiam operam det, ut ea, haereticis (hac appellatione orthodoxae doctrinae addictis attributa) extirpatis, in istius regionis Ecclesias reducat: quo ipso et gratum Deo cultum praestiturus, et Regis Poloniae generi sui, apud quem id praedicare velit, gratiam ac favorem sibi magis ac magis conciliaturus sit. Cumque Capitaneus ille implacabili prorsus odio erga repurgatam doctrinam alias ardeat, quod Pastore, qui in oppido Podoliensi ad Lüblaviensem ditionem pertinente per aliquot annos Evangelium docuerat, ejecto, substitutoque in ejus locum Iesuita haud obscure ostendit, facile cogitare licet, quid ab eo adhuc magis inflammato, nisi Deus Ecclesiae suae misertus id impediat, expectandum est. Jam etiam quid Cassoviae, quae hujus regionis metropolis est, factum sit, paucis commemorare licet.⁴ Percrebuerat illic rumor, velle Maximilianum, ut Iesuitae, quos ille secum adduxit, sacra sua in praecipuo Cassoviensium templo peragant. Ea ipse autem die, qua omnino futurum esse putabatur, ut Iesuitae primam missam in eo templo celebrarent, ordinarius Ecclesiae Cassoviensis Pastor Magister Iohannes Heerbrandus, cum hora consueta concionem habuisset, in ejus conclusionem testatus est, se invito missam Papisticam atque idolatricam velut postliminio in Ecclesiam Cassoviensem reduci, hoc addito: Quandoquidem Regia dignitas cum ipso Deo pugnare velit, non debere ullum prosperum successum in bello adversus Turcas sperari. Etsi autem ea die nec Maximilianus templum ingressus, neque sacra a Iesuitis in ea peracta sunt: tamen quia nonnulli aulici Pontificiae Religioni addicti concioni

interfuerunt, qui haud dissimulanter minati sunt, Pastorem praesertim postrema verba, quibus praesenti bello male ominatus fuerit, non laturum impune, Cassovienses ad evitandum gravius periculum Pastorem suum quamprimum non modo functione sese abdicare; sed ipsa etiam urbe excedere jusserunt. Postea habito consilio promiserunt se, dum modo in praecipuo templo non impediuntur, peculiare quoddam sacellum, in quo sacra Pontificia fieri possint, extruere velle, quod ut celerius conficiatur, etiam ex aliis civitatibus structores coementarii Camerae Scepusianae mandato Cassoviam vocati, jam in opere sunt. Pastor autem, cui a Cassoviensibus missio data est, quod se tutum in his partibus locum habere diffidat, redditum in Patriam Tubingam moliri dicitur. Et fuit quidem is, sicut et alii Tubingensis scholae alumni, erga orthodoxam doctrinam de persona Christi et sacra coena, eique addictos non optime affectus, cujus rei aliquot haud obscura indicia dedit. Nihilominus tamen et ejus vicem e Christiana συμπάθεια ex animo dolemus, et humanitus loquendo non possumus non solliciti esse, ne quod in metropoli factum est, in aliis etiam locis tentetur. Quapropter vir nobis ex animo venerande et tu et reliqui collaegae tui integerrimi, quae vestra est pietas, non modo politias, sed et Ecclesias nostras tam in privatis quam publicis precibus tanto diligentius Deo commendabitis, quod et nos mutuo faciemus, suppliciter eum orantes, ut sit murus igneus in circuitu vestro, vosque clementer conservet ac laboribus vestris cumulate benedicat.
E civitate Scepusii Keismark 23 Julii 1595⁵

Kivül: Eximiis pietatis, eruditionis et virtutis ornamentis clarissimo atque praestantissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Sacrae Theologiae Doctori et Ecclesiae Dei in inclita urbe Basiliensi Pastori primario etc. Domino et amico exoptatissimo et multis nominibus plurimi faciendo.
Basel.

Durch die Baslerischen Buchhändler zubestellen.

XII.

Késmárk, 1595. július 31.

Az elmúlt héten alkalma volt levelet küldeni Krakkóba, hogy onnan a könyvkereskedők Frankfurtba vigyék, ezért több más külföldi barátja mellett Grynaeusnak is írt, beszámolva a politikai és egyházi eseményekről. Közben a közelben megjelent egy könyv, melyet az igazhitűek ellenfele más neve alatt jelentetett meg. Mivel úgy gondolta, hogy még eléri a krakkói könyvkereskedőket, mielőtt elindulnak, noha a könyv nem méltó rá, elküldi, hogy Grynaeus lássa, micsoda országban élnek: miközben a török fenyeget, azok, akik protestánsnak tartják magukat, az Isten számára útlatos bálványokat akarják megtartani.

Salutem. Reverende et clarissime vir, Domine et amice exoptatissime mihi ex animo plurimum observande. Cum superiore hebdomade occasionem haberem literas Cracoviam mittendi, unde per urbis illius Bibliopolas Francofurtum, indeque per vestrates istuc perferri posse putabam: eam ego occasionem non negligendam esse ratus inter alios amicos in locis exteris degentes te quoque compellavi,¹ et fretus ea, quam in symbolo profiteamur τῶν ἀγίων κοινωνία nonnulla ad te perscripsi, e quibus tam de Ecclesiarum, quam politiarum in ista provincia statu conjectura fieri poterit. Interea in vicinia nostra prodiit scriptum, in quo communis Orthodoxorum in hac Regione adversarius aliena persona sumta idolorum patronum agit.² Id scriptum, etsi non satis dignum esse judicabam, cui legendo viri graves et tractandis utilioribus occupati aliquid temporis operaeque impendere debeant; quod ipse autor aliquomodo animadvertisse videtur, qui alieno nomine abuti maluit, quam suum suo foetui praefigere: volui nihilominus, cum existimarem has literas Cracoviam pervenire posse priusquam Bibliopolae se itineri dent, ejus tibi copiam facere, ut vel obiter inspectum indicio sit, quam duram hic provinciam sustineamus, dum, quo tempore a Turcica tyrannide summum nobis periculum imminet, idola, quae abominatio sunt in conspectu Dei eumque ad justam iram provocant, ab iis, qui doctrinae Evangelicae a Pontificiis sordibus repurgatae se addictos esse gloriantur, sub praetextu libertatis Christianae summo conatu stabiliuntur. Hoc studium meum et te, vir integerrime, et collegas tuos in optimam partem accepturos, et tanto ardentius tam Ecclesias, quam politias nostras in precibus vestris tum publicis tum privatis Deo commendaturos esse plane mihi persuasum habeo: quod et nos vicissim faciemus, ex animo optantes, ut sub divina protectione bene feliciterque valeatis.

E Civitate Scepusii Keismark ultima Julii Anno 1595.

Qui te et totum integerrimorum collegarum tuorum
coetum ex animo «es» observat

Sebastianus Ambrosius

Kivül: Reverendo, pietate, eruditione et virtute clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaco Sacrae Theologiae Doctori, Ecclesiae Basileensis Pastori primario et in Academia professori etc. Domino et amico exoptatissimo et multis nominibus plurimi faciendo.

Basel.

XIII.

Késmárk, 1596. január 24.

Grynaeus előző év június 24-én írott levelét október elején kapta meg, de ekkor már indulóban volt Sziléziába, hogy Thököly Sebestyén elsőszülött fiát, Istvánt a briegi gimnáziumba kísérje, s hazafelé Boroszlóban meglátogassa barátait, főként Jacobus Monaviust, ezért azt több más levéllel együtt magával vitte, megmutatta a barátainak, s a másolatát náluk hagyta. Örül, hogy szolgálatot tehet a hírek megírásával. Noha a hívta, amelyre ellenségeinek szemtelensége kényszerítette, nem méltó az elolvasásra, mivel egyik fél sem mondott újat, mégis, ha Grynaeus belenézne, hálás lenne a véleményéért. A politikai híreket nem szóbeszédéből szedte, hanem Thököly Sebestyéntől hallotta, aki Mária Krisztiánát elkísérte Erdélybe, majd onnan visszatérve Miksa főherceg seregében volt – ezeket bárkinek elmondhatja, csak ne nyomtassák ki. Üdvözlík őt az igazhitű patrónusok, prédikátorok és tanítók. Kelt Késmárkon, mely a Kárpátok lábánál lévén hasonlít Svájcra.

Salutem. Literae tuae, Vir Reverende et Clarissime, Domine et amice exoptatissime, mihi ex animo plurimum observande quibus 24 Junii superioris anni adscripta fuit, initio Octobris redditae mihi sunt, quo tempore jam in procinctu eram in Silesiam perrecturus, ut Magnifici Domini, Domini Sebastiani Theokeolii, hujus meae patriae Domini filium primogenitum Stephanum nomine in illustre Gymnasium Bregense deducerem, indeque Vratislaviam Salutandorum tum aliorum amicorum, tum nominatim Clarissimi viri Domini Monavii gratia pergerem.¹ Quia igitur fieri non poterat, ut eas priusquam abirem, una cum aliis, quae adjunctae fuerant, perlegerem «omnes perlegerem»: omnes in unum fasciculum colligatas mecum accepi: qua ex re factum est, ut non mihi tantum, quod proverbio de jucundo comite dici solet, pro vehiculo essent, sed et alios amicos fide et integritate praestantes, quibus, ne quid dissimulem, earum copiam feci, non mediocriter exhilararent. Agnosco itaque multum me tibi debere, quod sanctis tuis occupationibus tantum temporis decidere volueris, quo testatum faceres, non ingratum tibi accidisse officium meum, quo hactenus nonnulla tecum communicavi, e quibus tam de Ecclesiae, quam reipublicae in istis partibus statu conjecturam fieri posse putavi. Haec res animum mihi addit, ut nunc quoque in eo ipso officii genere studium tibi meum probare coner. Etsi autem colloquium,² ad quod adversariorum protervia me protraxit, non satis dignum esse judico, cui legendo aliquid temporis operaere abs te impendi debeat: (Nam nec adversarii praeter unicam EXCARNATI vocem, quam alias me nec legere nec audire unquam memini ideoque non immerito habui pro venenata calumnia ad deformandam orthodoxam doctrinam περί του θεανθρώπου recens excogitata, quidquam novi attulerunt: neque ego in Responsione ad illorum sophismata novi quid commentus «sum», sed veritatis fundamenta, quantum in tam subita συρροάξει fieri potuit simpliciter demonstrare conatus sum) si tamen vel ob eam, quam in symbolo profiteamur των αγίων κοινωνίαν eo te demittere voles, ut praecipua saltem capita etiam obiter legendo percurras: facile hinc colligere poteris, an e re Ecclesiae fore videatur, ut cum hoc hominum

genere ad disputationem theatricam, ad quam indesinenter provocor, descendam. Hac de re si quando iudicii tui sententiam ad me perscriberes, magno me beneficio abs te affectum esse putarem. Politica non ex vulgi rumoribus, sed e sermonibus Magnifici Domini Theokeolii habeo, qui et in Transylvania fuit sponsam Principi nuptam eo comitatus, et inde reversus castra Maximiliani secutus est,³ et de rebus ad Danubium gestis certissimos semper nuncios accepit. Quaecunque ergo de iis consignavi satis tuto non modo cum collegis tuis, sed etiam, si ita tibi videbitur, cum Magistratu vestro communicare poteris, dum modo hoc unum caveatur, ne typis ea evulgentur. Sed nimis diu te detineo. Divina itaque protectioni commendatus bene feliciterque vale, et salve cum tuis omnibus tum domesticis, tum in docendi munere collegis, ex omnibus coelestis doctrinae in hoc Scepusii angulo partim patronis, quales sunt Magnus Dominus Theokeolius, generosi Domini Mariaschii, Egregius Vir Johannes Krausius arcis Lúblo et 13. oppidorum hujus regionis provisor et partim propagatoribus, e quibus sunt Iohannes Iantschius Ecclesiae Novocomensis Pastor et Ecclesiarum hujus regionis, quae a «regali» regiis quibusdam privilegiis regales vocantur, Senior, Casparus Pilcius in ditione Dominorum Mariaschiorum degens, Magister Iohannes Mylius post sesquialterius anni exilium scholae hujus civitatis praefectus, Valentinus Hortensis Pastor Ecclesiae, et Johannes Frölichius Rector scholae in vicino huic civitati oppido Leibicio, et qui praeterea Deum et Veritatem amant.

E Civitate Scepusii Keismark sita in finibus regni Ungariae versus Poloniam ad radices montis Carpati, ubi juga ejus altissima sunt, quae faciunt, ut Scepusium, quo ad situm quandam cum Helvetia vestra cognationem habere videatur. Iterum vale 24 Januarii. Anno 1596.

Reverendam pietatem tuam
omni officio et studio
plurimum observans:

Sebastianus Ambrosius.

Kivül: Reverendo et clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae Doctori, pietate, eruditione et virtute praestanti Ecclesiae Basileensis Pastori vigilantissimo, et in ejusdem urbis Academia sacrarum literarum et historiarum Professore fidelissimo etc. Domino et amico exoptatissimo et multis nominibus plurimum observando.

Basel.

XIV.

Késmárk, 1596. augusztus 1.

Nagyon örült Grynaeus levelének, különösen azért, mert tartalmazta a véleményét a késmárki kollokviumról; hogy még világosabban lásson, elküld két ellene megjelentetett művet, az egyik latin, a másik német nyelvű – az elsőt már megcáfolta, a másodikra adandó válaszon most dolgozik. Csupán az aggasztja, hogy nincs alkalmas nyomdász és nincs pénze sem a kiadásra. A továbbiakat a mellékelt lapokon olvashatja Grynaeus, ezt egy barátjához írott leveléből másoltatta ki egy iskolásfiúval.

Salutem. Fuerunt mihi, Reverende et Clarissime vir, Domine et Amice exoptatissime, (...) et ex animo plurimum observande, literae tuae 26 Aprilis datae tum aliis nominibus vehementer gratae, tum quia continebant iudicium de colloquio, quod Adversarii mei vel potius veritatis, ad mensam Magnifici Domini Sebastiani Teokeolii hujus meae patriae, cui in munere docendi servio, domini, mecum habuerunt. Ut autem clarius adhuc videre possis, qua fide adversarii mecum agant; mitto ad te duo scripta ab «Adversa» illis contra me evulgata alterum Latino, Germanico sermone alterum.¹ Illud jam pridem refutavi vera iustoque ordine instituta recensione eorum, quae in utroque colloquio² dicta et facta sunt, cum contra infelix inanis gloriolae mancipium in ipsa statim praefatione fateatur se ordinem in colloquio observatum observare neque voluisse nec potuisse: In hoc refutando, quando id tum alii, tum auditores mei requirunt, jam versor hoc ordine, ut primum summatim repetam Confessionem meam, vel potius Orthodoxae Ecclesiae de articulis in controversiam adductis, deinde summatim exponam, qua occasione per Nobilem Disputatorem principalem adversarium meum ad certamen pertractus sim, tandem ea, quae me nominatim attingunt, persequar. Hac in re id potissimum me sollicitum tenet, quod Typographo idoneo destituor. Fere etiam adderem circumspicere me, sicubi invenire queam patronos, qui saltem parte aliqua sumtuum me sublevarè velint. Sed ii nondum apparent. Aliis enim facultas, aliis voluntas, aliis utrunque deest. Nihilominus tamen fore confido, ut de hoc etiam Deus provideat. Quid hic alias fiat cognoscere poteris ex adjectis pagellis,³ quas e literis ad alium quendam amicum datis compendio uti volens per puerum describendas curavi. Id in optimam partem accipies, et divinae protectioni commendatus cum plurima salute, quam tibi et integerrimis Collegis tuis hujus regionis φιλορθοδοξοι per me nunciant, bene feliciterque valebis.

E Civitate Scepusii Keismark sita in finibus regni Hungariae versus Poloniam ad radicem montis Carpati, ubi juga ejus altissima sunt, quae etiam sub ipsa canicula nivibus albeant, ideoque Germanica Lingua das Schnegebirg appellantur. Calendas Augusti Anno 1596.

Reverendae Pietati tuae
omni officio et studio
addictissimus

Sebastianus Ambrosius.

Kivül: Reverendo pietate, eruditione et virtute clarissimo praestantissimoque viro, Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae Doctori, Ecclesiae Dei in inclita urbe Basiliensi Pastori primario et Academiae Professori fidelissimo etc. Domino et amico in Christo tanquam patri omnibus Christianae pietatis officiis summe observando.
Aus franckfurt durch die Buchhändler von Basel zubestellen.

XV.

Levélmelléklet (1596. augusztus 1.?)

A késmárki kollokviumokon elhangzott szavait kommentálja, illetve Albert Grawer ellene 1596. februárjában kiadott német nyelvű munkájára reflektál, ezt a könyvet a saját latin nyelvű széljegyzeteivel küldte el, s a tudós teológusok véleményére kíváncsi.

Dixisse me, quod esse ubique seu esse omnipraesentem et esse infinitum sint relata, non nego. Sed quoniam, secundum jus naturae et gentium, optimus interpret verborum quisque suorum est: an non verborum meorum interpretatio a me potius, quam ab adversariis meis petenda erit? Dixi in utroque Colloquio non eandem esse omnium relatorum rationem idque ostendi exemplo amicorum, inter quos communis amicitia est. Etsi autem propter interlocutiones adversariorum applicatio non continuo adjecta est, e sequenti tamen declaratione colligi potest: praemissa hac solenni protestatione, ne verba mea in alienum sensum sophisticè rapiantur, cum sciam in tota rerum universitate nullum exemplum dari posse, quod cum tantis mysteriis per omnia congruat, id quod Damascenus quoque libro 3. capite 26. aperte fatetur. Sic igitur mentem meam explico. Sicut commune amicitiae vinculum relationem inter diversas personas facit: ita cum non tantum communis, sed plane eadem sit essentia trium personarum Deitatis, nempe Patris, Filii et Spiritus Sancti, et ea quidem perfecte simplex et infinita, propter illam essentiae divinae ταυτοτητα id est identitatem et perfectam simplicitatem, cui cunque ex istis tribus personis, una quempiam essentialis Deitatis proprietas tribuitur (qualis exempli gratia est, esse ubique seu esse omnipraesentem) eidem etiam alias (e quibus est infinitas) tribui necesse est. Atque ita quomodocunque tandem ista attributa appellentur (Nam de voce litigare nolo, cum sciam non sine ratione rejici ab Apostolo λογομαχίαν) manet nihilominus res ipsa salva, quod nimirum, Quicumque est infinitus sit ubique, et vice versa, Quicumque est ubique, sit infinitus. Nam infinitas essentiae velut causa est omnipraesentiae. Cui itaque vere tribuitur infinitas essentiae, huic etiamtribuendum est, ut sit ubique. Et vice versa, Cui hoc tribuitur quod sit ubique, huic etiamtribuendum est, quod habeat essentiam infinitam, qua ubique esse possit. Contra cui tribui non potest essentiae infinitas, ei neque tribuendum est, quod sit ubique. Hinc etiam peti potest replicatio ad distinctionem illam essentiae et existentiae, qua Graverus responsionem meam, in qua argumentum ejus ad absurdum deduxeram, eludere voluit, ubi et hoc obiter notandum est, quae in charta edita tum alia multa inseruit, quae in Colloquio dicta non fuerant, tum etiam posteriorem existentiae vocem, per vocem praesentiae declaravit, quod in ipso colloquio non fecit. Nam si cui

tribuitur modus existendi ubique, necesse est, ut eidem tribuatur etiam essentiae infinitas, e qua modus existendi ubique pendet. Si igitur humanae Christi naturae in abstracto infinitas essentiae, quae tanquam caussa est ubique existendi; salva veritate tribui non potest, quomodo eidem effectus negata caussa tribuitur.

De hac sententiae meae declaratione sicut et de argumentis Latino sermone margini scripti Germanici contra me editi adiectis¹ ad literam Dominorum piorum et veritatis amantium virorum iudicia cognoscere percipio.

Sebastianus Ambrosius.

XVI.

Késmárk, 1598. február 27.

Ama szokása ellenére, hogy szeret általa személyesen nem ismert híres férfiakkal levelezni, elég sokáig nem írt Grynaeusnak, s tőle sem kapott levelet ez idő alatt, de ezt nem is várta. Felért a levelezéssel az, hogy Grynaeus és Amandus Polanus érdeklődött iránta a külföldön tanuló magyar diákoknál és az üdvözlétét küldte általuk, ezt részben személyesen részben levélben meg is kapta. Saját magáról sok írnivalója volna, de ezek szomorú dolgok, ezért inkább hallgat. A levélhez mellékelte nyomtatott és kéziratos művek tájékoztatják Grynaeust az egyházi és politikai helyzetről: az igazhitűeket a török és tatár fegyverek, a pápisták és az ubiquitáriusok fenyegetik. Üdvözlí őt Johannes Jantschius és Johannes Kraus, mindketten éppen nála vannak vendégségben.

Salve. Praestantissime Vir, Domine et amice exoptatissime, mihi que ex animo plurimum observande. Quod praeter morem meum, quo ab aliquot jam annis cum praestantibus viris, quos oculis corporis nunquam mihi videre licuit, neque fortasse in hac vita unquam videre licebit, literarum beneficio amicitiam colere conor, silentio tecum satis diu usus sum:¹ non utar prolixa purgatione, ne, si id faciam, eandem quasi legem tibi quoque, qui dum ego tacui nihil ad me scripsisti, imponere videar. Etsi enim vere affirmare possum, me nullas unquam tuas accepisse, quae me non mirifice recrearint et in agnita veritate confirmarint: tamen animo complectens sanctas occupationes tuas, quibus perpetuo distineris, dum et viva voce de iis, quibus te in Ecclesia et Academia vestra docentem audire licet, et scriptis de omni posteritate bene mereri pergis: malo privata commoditate mea carere, quam in publica commoda peccare, abs te efflagitando, ut frequentia literarum desiderium expleas meum, quod tamen expleri vix unquam potest. Interea hoc uno abunde contentus sum, quod aliquot pietatis et optimarum artium studiosi e locis exteris eversi partim coram, partim literis me edocuerunt, et te, et praestantissimum virum generum tuum Dominum Amandum, de rerum mearum statu per amice quaesivisse, et demandasse, ut si mei conveniendi potestatem habituri essent, plurimam mihi vestro nomine salutem dicerent: quod aliter non accepi, quam si totidem epistolis ab utroque vestrum salutatus fuisset: ideoque multum me vobis debere et libenter agnosco et ingenue

fateor. Ad me privatim quod attinet, haberem equidem nonnulla, quae in sinum tuum fide et Candore praestantem effundere et velut exonerare possem. Sed cum pleraque ejus generis sint, ut nec scribentem, nec te legentem delectare possint: malo ea apud me continere, quam committere, ut ex molestia, quae tibi a me accideret, mea mihi quodammodo duplicaretur.² Quid vero publice anno praeterito hic et in vicinia, tam quoad Ecclesiarum, quam politiarum statum, actum sit, quidque fiat quotidie, et in posterum exspectetur vel metuatur potius, e pagellis tam typis expressis, quam manu exaratis, quas literis adjeci, si tantum tibi temporis sumere poteris, ut eas vel obiter legendo perlustres, facile perspicias. Talia enim etiam longissime, quoad sedes quas corporibus incolunt, a se mutuo disjunctis, sed quo ad animos ejusdem coelestis doctrinae confessione, et Spiritus Christi vinculo arctissime unitis, nota esse, nec nocet quidpiam, et vel hoc nomine prodest, ut in discrimine constituti piis aliorum precibus adjuventur. Cum itaque nobis, qui veritatem in hac Scepusiana provinciola propagare et propugnare conamur pericula non desint, sive Turcica et Tartarica arma, sive Pontificiorum et falsorum fratrum e factione Ubiquitaria molitiones spectentur: nostris votis vestra conjungere pergetis, ut Magnus ille Michael nos potenti sua dextra tueatur ac defendat, et hostium furori finem modumque statuatur. Idem nos quoque de vobis universis et singulis facimus, ex animo optantes, ut sub divina protectione bene feliciterque valeatis.

E civitate Scepusii Keismark. 27 Februarii Anno 1598. ,

Pietatem tuam
ex animo plurimum observans

Sebastianus Ambrosius.

Post Scripta

Salutem amoris et benevolentiae plenam Tibi, Genero tuo, et toti integerrimorum Collegarum coetui nunciant Reverendus et Clarissimus vir Dominus Johannes Jantschius Ecclesiae Novocomensis Pastor et 24 Ecclesiarum, quae Regales vocantur Senior: et egregius Dominus Johannes Kraus arcis Liblo et 13. oppidorum in hoc regni Ungariae Comitatu Scepusiensi sitorum, sed hypotheca jure ad regnum Poloniae pertinentium Provisor: qui ambo cum haec scriberem optatissimi mei hospites fuerunt.

Ktivil: Reverendo pietate, eruditione et virtute clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae Doctori et Professore primario in Academia et Ecclesiae inclytae urbis Basileae etc. Domino et amico exoptatissimo et multis nominibus plurimum observando.
Franckfurt den Baslerischen buchhandlern abzugeben.

XVII.

Késmárk, 1598. július 20.

Mint ahogyan ő sem veszi zokon, hogy már jónéhány frankfurti vásárból egyetlen levelet sem kapott Grynaeustól, úgy biztosan tudja, hogy Grynaeus megbocsátja majd levele rövidségét, ugyanis egyszerre több, más-más országban lakó barátjának kellett levelet írnia. Ezt azonban ellensúlyozzák a mellékelt nyomtatványok és kéziratok, melyekből az itteni egyházi helyzetet lehet megismerni. Ha a művek megérkeznek Grynaeushoz, mutassa meg azokat Amandus Polanusnak is.

Salutem. Quemadmodum ego libenter in optimam partem interpretor, quod jam ex aliquot Francofurtensibus nundinis, nullas abs te, vir praestantissime, domine et amice integerrime, literas accepi: ita omnino mihi persuadeo, te quoque aequum et benignum fore interpretem brevitatis, qua cum eodem tempore ad complures amicos in diversis provinciis degentes scribendum mihi sit uti cogor. Eam tamen quoquo modo pensabunt, quas adjeci pagellae tam manu exaratae, quam Typis expressae. Ex iis de statu Ecclesiarum nostrarum conjectura fieri poterit. Si quis cogitabit me minus animose fortiterque pugnare, eum reputare velim non tam rationem habuisse me adversariorum, quibus sat scio nunquam satisfieri posse, sed simpliciorum in hac regione, quibus lacte potius quam solido cibo opus est. Si Deus vitam mihi prorogaverit, et Ecclesiis nostris halcyonia concesserit, fortassis aliquando etiam solidiora consequentur. Jam te, vir praestantissime cum Ecclesia domestica, ad quam refero integerrimum tuum collegam et genus Dominum Amandum mihi vere amandum, et toto symmystarum coetu, cum plurima atque officiosissima ex me aliisque fratribus salute bene feliciterque valere ex animo cupio optoque.

E Civitate Scepusii, Keismark 20 Julii Anno 1598

Reverendae pietati tuae
omni officio et studio
addictissimus

Sebastianus Ambrosius.

Si, ut demandavi complura scriptorum nostrorum, ad te pervenient, vellem etiam generum tuum, si modo ita tibi videatur eorum vel ob historicum finem, ut sciatur in variis provinciis easdem controversias agitari, participem fieri.

Kivül: Reverendo et clarissimo viro, sincera pietate, erudita doctrina, veraque virtute praestanti Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Ecclesiae Basiliensis Pastori fidelissimo et sacrarum literarum in Academia ejusdem urbis Basiliensis Doctori et Professori primario etc. Domino optatissimo et ex animo plurimum observando.

Basel.

Aus Franckfurt durch Johannem Henric-Petri oder Conrad Waldkirch zu bestellen.

XVIII.

Krakkó, 1599. farsang

Mivel más módon nem tudott pénzt és levelet küldeni Thököly Istvánnak (aki már negyedik éve tanul a briegi gimnáziumban majd a heidelbergi egyetemen, s most más vidékekre is el akar menni), ide utazott Krakkóba. Itt éppen farsang van, s a vendégfogadóban nincs meg a levélíráshoz szükséges nyugalom. Két okból ír Grynaeusnak, egyrészt ajánlja Thököly Istvánt, ha eljut oda hozzá, másrészt elküldi egy nyomtatott művét amelyben többek között Grynaeust is megvédi az ellenfelektől. A többről Thököly István fog szóban beszámolni, rajta keresztül elküldi ellenfeleinek is néhány művét. Üdvözli Amandus Polanust is, kívánja, hogy folytassa tovább műveinek írását.

Salutem per Christum, vir mihi plurimi aestimande. Sicut ego libenter in optimam partem interpretor, quod aliquot annis, qui proxime effluerunt, nullas abs te literas accepi: ita omnino confido boni te consulturum esse salutatricem hanc epistolam non satis commodo loco et tempore scriptam. Cum enim praesto non esset alia occasio mittendi literas et sumtus ad Generosi et Magnifici Domini Sebastiani Theokeolii Domini et Patroni mei benignissimi primogenitum filium Stephanum, qui postquam pietatis et optimarum artium studia in quartum jam annum in Bregensi primum gymnasio, deinde in Heydelbergensi Academia feliciter continuavit, de consilio gravium ipsique optime cupientium virorum, peregrinationem in alias etiam regiones suscipere cogitat: conficiendae hujus rei gratia huc Cracoviam appuli, quo tempore Bacchi festa magno studio celebrata, mihi, in diversorio publico versanti, quietem ad scribendum necessariam non concedebant. Ut tamen alieno, ut vides, loco et tempore te compellem, duae me caussae movent, prior, si istuc, ut omnino fore existimo, appulerit junior Ephorus meus, ut commendationibus eorum, apud quos hactenus vixit, meum quoque calculum adjiciam: posterior, ut te oblata hac commoditate, participem faciam scripti, in quo praeter alios tuum quoque nomen a calumniis adversariorum vindicatur.¹ In eo scripto et typographica, si qua alia occurrent σφάλματα dextra candoris corriges, et cogitabis illud Poetae, etiam pueris notum: Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.² De reliquis habiturus es vivam epistolam, juniorem nempe Ephorum meum, ad quem aliquot adversariorum scripta misi, e quibus colligi poterit, hoc ipso, agere, ut, cum argumentorum pondere nos, qui veritatem pro viribus propagare et propugnare conamur vincere non possint, tantum numero atque copia obruant. Quo aequius est, ut nos, quos diversis in locis ad communem militiam summus noster Imperator constituit, vota nostra jungamus, ut ipse pro nobis pugnet. Salutem amoris et benevolentiae plenam adscribo Clarissimo viro Domino Amando Polano genero tuo, cui, qui adhuc in patria mea Dei et veritatis amantes residui sunt, ex animo optant, ut eadem felicitate, qua duos maximi Momenti articulos, de praedestinatione dico et de verbo Dei Didascalía

sua dexterrime illustravit, in reliquis articulis explicandis pergat, ut aliquando totum doctrinae coelestis corpus hoc modo illustratum habere possimus. Bene vale, et me tui studiosissimum, amare perge.

E regni Poloniae metropoli Cracovia Tempore Bacchanaliorum Anni 1599.

Reverendae Pietati tuae
omni officio et fide
addictus

Sebastianus Ambrosius.

Kivül: Reverendo pietate, eruditione et virtute clarissimo viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, in inclitya urbe Basiliensi et Ecclesiae pastori primario, et Academiae Professori etc. Domino et amico in Christo optatissimo, et ex animo plurimum observando.

Basel.

XIX.

Késmárk, 1599. július 10. (az új naptár szerint)

Elküldi a legújabb események leírását, amelyet nagyrészt a résztvevők beszámolóí alapján állított össze. Az egyházi események leírására nem volt ideje, ezért néhány nyomtatott művet küld, amelyek a környéken jelentek meg, ebből is láthatja Grynaeus, hogy az igaz hit ellenségei egyre többen vannak, s nem hagyják abba a zaklatást, pedig már négy éve, hogy leült velük vitázni Thököly Sebestyén asztalánál. A keltezést az új naptár szerint adja meg, melyet tiltakozással ugyan, de most elfogadtak; nem azért, mert a pápa parancsolta, hanem mert a pozsonyi országgyűlés így határozott, hogy véget vessen a keltezések körüli zűrzavarnak. Ha megérkezik hozzá Thököly István, az apja azt üzeni neki, hogy egy levelet küldött Heidelbergbe Tossanus és Pareus urakhoz benne kétszáz arannyal, tőlük megkaphatja azt.

Salutem. Cum hactenus ex multis illustribus documentis cognoscere potuerim, gratum Tibi, vir eximie, omnibusque Christianae pietatis officiis mihi ex animo summe observande, accidisse studium meum, quo tam de Ecclesiarum, quam politiarum hujus provinciae statu te certiore feci: si nunc quoque in eodem instituto meo pergerem, nihil me contra officium facturum, quin potius rem tibi non ingratham praestitutum esse putavi. Et politica quidem magnam partem ex ore eorum, qui rebus omnibus interfuerunt, quodammodo etiam, praesertim quò ad consilia, praefuerunt, summa fide excepta, per amanuensem, qualem in istis rerum conversionibus habere potui, in peculiarem pagellam describenda curavi. Ecclesiastica vero prolixa oratione persequi diversissimarum occupationum concursus non permittit: brevem «vero» de iis orationem argumentorum, de quibus scribendum esset, varietas non patitur. Liceat ergo mihi bona tua cum gratia hoc compendio uti, ut scripta quaedam in vicinia nostra typis edita tecum communicem;¹ indigna illa quidem, quae in loca externa mittantur, quibusque legendis viri praestantes, qui tempus atque

operam melius collocare norunt, animum oculosque intendant: sed tamen, si quid ego videre possum, hunc usum habitura, ut velut praxin quandam exhibeant disputationis jam olim abs te habitae, de officio piorum hominum, qui necesse habent versari ad Catadupa anathemismorum adversus sanam doctrinam de Sancta Eucharistia: ut item ostendant in dies crescere numerum absurdorum, quibus Hierophantae Ubiquitarii Christianam Ecclesiam turbare non desinunt. Nam cum quarto abhinc anno ad mensam Magnifici Domini Sebastiani Theokeolii, mundi aeternitatem non modo Philosophicis sed et Theologicis Argumentis asserere adversarii conarentur:² ego profecto aliter tunc non existimavi, quam quod tantum disputandi, non autem asseverandi gratia «id p» argumenta illa protulerint. Cum autem disertis jam verbis affirmetur, quod coelum Dei aequae aeternum sit ac Deus ipse; satis hinc apparet, quid monstri tunc quoque nostri illi Disputatores aluerint. Agunt itaque illi rem suam, et agunt sane pertinacissime: Interea tamen e verbo divinitus patefacto certi sumus, suum quoque opus perficere rerum omnium moderatorem Deum, qui et ipsis metas nequaquam transiliendas constituit, et pro immensa sua sapientia «ac» bonitate ac potentia aliquid boni inde elicere scit, vult et potest. Apud eum Tu, vir praestantissime, et alii coelestis doctrinae propugnatores, nos non modo quoad hostiles Turcarum et Tartarorum incursiones, sed et, quo ad insidiosas falsorum fratrum molitiones in discrimine haud exiguo constitutos, precibus vestris (quod hactenus fideliter vos fecisse ex ipso effectu colligimus,) adjuvare pergetis: quod et nos mutuo faciemus, repetentes votum ante complures annos a magni nominis viro conceptum, ut Basilea vestra in perpetuum firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta, pietate praecipue insignis, religioneque sancta et beata sit. Bene vale, vir eximie, et salve ex omnibus Dei et veritatis in hac regione amantibus, tum Symmystis, tum etiam patronis, cum universo integerrimorum collegarum tuorum coetu, et nominatim Genero tuo nomine et re nobis vere Amando. E Civitate Scepusii Keismarck sita ad radices montis Carpati, ubi juga ejus altissima sunt, in finibus regni Ungariae Poloniam versus. 10 Julii secundum novos fastos, quibus hoc 1599 anno uti coepimus, praemissa solenni protestatione, nos id non facere ex mandato Papae, sed quia ita in generali omnium hujus regni ordinum conventu Posonii habito ad tollendas confusiones, quae hactenus e fastorum diversitate extiterunt, decretum est.³

Tuus omni officio ac studio
fido et sincero pectore

Sebastianus Ambrosius.

Post Scripta.

Si istuc venerit generosus Dominus Stephanus Theokeolius, rogat Magnus Dominus Sebastianus Theokeolius parens ejus, ut ipsi significetur, Heidelbergam missas esse literas cum inclusis ducentis aureis et illic depositas esse apud Reverendos et clarissimos Viros Dominos Tossanum et Pareum. Itaque ab eis cum opus erit per occasionem certam et tutam deposcendas curare poterit. Bene Vale.

Kivül: Reverendo et clarissimo viro, pietate, eruditione et virtute praestanti Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae Doctori, Ecclesiae Dei in inclita urbe Basileensi Pastori, Academiaeque Professori fidelissimo etc. Domino et amico exoptatissimo et ex animo plurimum observando.
Zu franckfurt den Baslerischen buchhändlern abzugeben und durch sie zu bestellen.

XX.

Késmárk, 1600. január 29. (az új naptár szerint)

Thököly István a sajátjával együtt Grynaeus levelét is továbbította, ebből örömmel nyugtázta, hogy Grynaeus számára kedves és hasznos, ha ő megírja az itteni eseményeket. Tavalý jó volt a termés, s a pestisjárvány, amely Sziléziában, Lengyelországban s Magyarország közeli vidékein pusztít, Késmárkot még nem érintette. A török háború viszont néhány mérföldnyire zajlott innen, s félő, hogy a Lengyelországban évek óta meglévő éhínség ide is áttérjed, hogy ide is elér a járvány, s hogy az erdélyi felfordulás út is zűrzavart eredményez. Ubiquitárius ellenfelek sem nyugszanak, ezt láthatja Grynaeus a küldött műből, amely nemrég jelent meg itt, az írója szemtelenségét példázza, hogy bevallja: soha még csak el sem utazott erről a vidékről. Mivel ez a könyv név szerint említi Simon Grynaeust, kéri a címzettet, nézzem utána és írja meg, volt-e ő valaha Budán, s ha igen, önként vagy erőszak hatására távozott. Ha volt ott, akkor sem az ellenfelekhez, hanem az igazhitűekhez tartozott, ha pedig nem volt, akkor a szerző hazudik. A levélíró holnap indul útnak Thököly Miklóssal, Thököly Sebestyén kisebbik fiával, hogy elkísérje a sárospataki iskolába, az út eléggé veszélyes a járvány és ellenfeleinek féktelensége miatt. Ha vele valami történne, Grynaeus és kollégái figyelmébe ajánlja egyetlen fiát, segítsék őt anyagiakkaél is a tanulásban.

Salutem. Breves tuas, Vir clarissime, mihique ex animo plurimi aestimande, sed per jucundas, suis inclusas ad me perferendas curavit, junior Ephorus meus generosus Dominus Stephanus Theokeoli. Ex iis, quod intellexi, gratum tibi esse studium meum, quo hactenus pagellas de rebus Ecclesiasticis et politicis harum terrarum tecum communicare solitus sum: et dulcescit mihi quidquid unquam in eo genere laboravi; et simul animus adjicitur, ut deinceps quoque, quam diu rerum omnium moderator Deus, nos superesse volet, et tuo et aliorum piorum desiderio a me pro viribus satisfiat. Ne igitur longioribus prooemiis te nimis diu detineam, superioris anni messis agricolarum votis apud nos sic satis respondit. Pestifera lues, quae Silesiam et Poloniam, quin et hujus provinciae loca quaedam non magno intervallo a nobis distantia, per aliquot menses infestavit, civitatem hanc quantum mihi quidem constat, nondum attigit. Sedes belli Turcici et Tartarici in locis aliquot milliarium spacio a nobis remotis, fuit. Sed metuendum est, ne annonae caritas, qua vicina nobis Polonia cum adjacentibus provinciis aliquot jam annos affligitur, et militum, qui sive e Silesia in inferiores Hungariae partes se conferant, sive inde ad suos redeant, hac plerumque iter suum instituere solent, sumtuosae comessationes et perpotationes, quas indigenae sic aemulantur, ut vincere velle videantur, nobis quoque commeatus difficultatem afferant: ne epidemiae luis contagia e vicinia ad nos serpent: ne denique, praeter commune periculum, quod a Turcica et Tartarica tyrannide nobis imminet, tumultus Transylvanici¹ novas nobis turbas pariant. Interea etiam non cessare nostros ψυχотρυγονους, sed virus suum erga Orthodoxos non hujus tantum provinciae, sed et alios tum vivos tum mortuos, petulantissime effundere, videbis e scripto recens in hac provincia edito, indigno illo quidem, cui legendo viri graves melioribus studiis

occupati, aliquid temporis operaeque impendant: sed tamen hunc, ut mihi videtur, usum habituro, ut si obiter tantum percurratur, indicio sit, quanta sit impudentia nostri Antinoi, qui cum ipse fateatur, se hanc regionem nunquam egressum esse, nihilominus Aristarchum se constituit eorum, quorum laus est in Ecclesia, et nomen in libro vitae. Cumque nominatim mentio fiat, singularis familiae vestrae ornamenti Domini Simonis Grynaei, si molestum non est, da quaeso operam, ut vel e senibus, quibus curriculum vitae ipsius notum fuit, vel e monumentis ejus, quae haud dubie alicubi asservabuntur, perquiras, et ad me per occasionem perscribas, an is unquam Budae fuerit, et an sponte illinc cesserit, an vero superiore aliqua Vi ad Budam relinquendam adactus fuerit. Sive enim Budae fuit, non habent adversarii, quod de ipso gloriantur, cum a nobis, non ipsis steterit. Sive e curriculo vitae ejus colligetur, ipsum Budae non fuisse, ex hac ανιστορησια argumentum sumi poterit, quod Narrator ille etiam aliis in rebus ejusmodi ψευδογραφηματα admittendo praevaricatus sit.² Ad me peculiariter quod attinet, cras volente Deo, iter ingrediar, ut Magnifici Domini et patroni mei minorem natu filium Nicolaum nomine in gymnasium Patakinum deducem, et in eo docentibus commendem. Ea in re etsi nonnihil est periculi partim ob luem epidemiam, quae etiam num in quibusdam locis, per quae nobis iter faciendum est, nonnullos carpit, partim ob adversariorum intemperiem, qui si quid humanitus mihi contingeret, inde haud dubie suae επιχαιρεκακίας fomenta sumturi essent: ego tamen fretus conscientia officii quidquid Deus de me statuere volet, multo pacatiore et hilariore animo amplectar, dum id unum abs te aliisque amicis fide et candore praestantibus impetrem, ut si contingat, me superstitem relinquere quem unicum habeo filium mihi cognominem,³ ipsum benevolentiae erga me vestrae haeredem esse patiamini. Is si admonitionum, quas ex me quotidie audit, memor erit, studiose cavebit, ne tibi aliisque praestantibus ulla re importuna molestus sit, sed eo abunde contentus erit, si consiliis vestris re ita exigente uti possit, iisque non aliter, quam si a me profecta essent, in regendo studiorum totiusque vitae cursu locum dabit. Et quia, si isto rerum mearum statu mutatio mecum fieret, exigua admodum adminicula studiorum a me exspectare posset, non deessent, ut spero, pii Magistratus sive apud vos, sive alibi, qui, si intelligerent, me id quod ad futuram meam meorumque necessitatem reponendum fuerat, non abligurrisse, neque in preciosas vestes et alia hujusmodi profudisse, sed ad propagationem et propugnationem coelestis doctrinae impendisse, communis alicujus beneficii, quo pietatis et optimarum artium studiosi a sumtibus minus instructi sublevantur, perticipem reddi facile permissuri essent. Hanc rem ut et Tu, vir clarissime, tibi curae et cordi esse sinas, et genero Collegaeque tuo integerrimo et nomine et re bonis omnibus Amando commendes pluribus abs te verbis contenderem, nisi cogitarem ad eum me scribere, qui omnia officiorum momenta sapienter ponderare sciat, et jam antea, quod per me expetendum esset erga complures alios multis illustribus documentis declaravit. Iam vero te tuamque publicam et domesticam Ecclesiam totumque integerrimorum collegarum coetum, cum plurima salute ex omnibus in hac regione φιλορθοδοξοις, sub divina protectione bene feliciterque valere cupio optoque ex animo. E Civitate Scepusii Keismark Anni et jubilaei et secularis 1600. Ianuarii 29.

Tuus omni officio et studio
fido et sincero pectore

Sebastianus Ambrosius.

Kívül: Reverendae, sincere, pietate, erudita doctrina veraque virtute clarissimo praestantissimoque viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Sacrae Theologiae Doctori et Ecclesiae in inclita urbe Basilea Pastori, Academiaeque Professori fidelissimo etc. Domino et amico multis nominibus optatissimo et ex animo plurimum observando.

Aus Franckfurt durch irgend einen wolbekanten Buchhandler von Basel zu bestellen.

XXI.

Késmárk, 1600. július 6. (az új naptár szerint)

Grynaeusnak és Amandus Polanusnak címezve a levelét jelzi, hogy a tavaszi frankfurti vásárból egyetlen levelet sem kapott. Kapott viszont két művet, az egyik a svájciak közös munkája, a másik pedig egy új ellenfelüké – ezekről elmondja az ő szerény véleményét. Ezenkívül azt is megtudta, hogy a bázeli francia gyülekezet lelkésze, Jacobus Covetus Lotharingiában vitázott, ennek latin szövegét kéri, hogy egy hasonló vitában felhasználhassa majd, ha erre esetleg sor kerül. A mellékelt művek elmondják helyette a többi, csak azt kéri, hogy ha a közelgő pestisjárvány miatt vele valami történne, egyetlen, vele azonos nevű fiát vegyék pártfogásukba a címzettek, ő most a görlitzi gimnáziumban tanul, s lehet, hogy egyszer majd eljut oda.

Salvete per Christum, Reverendi et clarissimi viri, Domini et symmystae ex animo summe observandi. Nullas e verno Francofurtensium mercatu literas istinc accepi. Accepi autem duo scripta, alterum communi ordinis vestri nomine, alterum a novo quodam adversario vestro evulqatum. De iis ipsis scriptis etsi iudicium ferre tenuitatis meae non est: licebit tamen mihi, ut opinor, per humanitatem vestram, desiderium meum, quod cum multis Dei et veritatis amantibus commune habeo, in sinum vestrum fide et candore praestantem effundere. Quod in ipso scripti vestri proemio disertis verbis testamini, hoc unum vobis propositum esse, ut Ecclesia vestra contra Calumnias adversarii praemuniatur, et si hoc obtineatis, ut vos obtinuisse mihi persuadeo, vos in novam digladiationem cum homine, qui hoc modo et nomen sibi quaerere et rem facere cogitat, nullo modo descendere velle: id nemo, qui iuxta praeceptum Propheticum veritatem et pacem diligit, mea quidem sententia improba-verit, quin potius jure meritoque laudaverit. Quia vero non raro fit, ut hujusmodi clamoribus infirmioribus scrupuli injiciantur: fieret fortasse cum aliqua Ecclesiae aedificatione, si eodem filo, quo antea didascalica de maxime arduo praedestinationis articulo instituta fuit, reliqui duo controversi articuli de persona Christi et sacra coena pertexerentur, et in praefatione ostenderetur Adversarium immotam Veritatis doctrinam vellicare quidem voluisse, convellere non potuisse: Praeterea perscriptum huc est, Iacobum Covetum Gallicanae Ecclesiae in urbe vestra Pastorem, in Lotharingia cum Sophistis congressum, veritatem fortiter et persingularem Dei benedictionem feliciter tutatum esse. Ejus colloquii summam, si praesertim Latino sermone conciperetur, multi in his etiam partibus avide cognoscere expetunt. Nam, ut se initia dant, fieri potest, ut nobis quoque aliquando simile certamen subeundum sit: quod si fieret, non abs re esset, si tempestive, quibus rationibus tum Adversariorum

ictus excipiendi, tum ipsi etiam ferendi et profligandi sint, non quo ad θεωρίαν, sed etiam quo ad πράξιν, cognosceretur. Si itaque fieri commode poterit, ut desiderium hoc non penitus, ut mihi quidem videtur, improbandum, expleatur; hanc me vestri compellationem instituisse magnopere laetabor. Sin autem graviores aliquaе caussae, quominus id fieri possit, impediunt; hoc mihi satis erit, si hujus meae audaciae veniam a facilitate vestra, vel Christiana potius charitate, quae omnia suffert, omnia sperat, impetrare queam. De reliquis, de quibus scribendum esset, edocebunt vos adjecta pagella, unum adhuc addere libet. Quia pestis, quae hactenus viciniam nostram afflixit, sensim propius ad nos accedit, si quid humanitus mecum «veni» contingeret,¹ et aliquando ad vos veniret filius meus, quem habeo unicum mihi επωνυμον nunc in gymnasio Gorliciano degentem:² ut eum vobis de meliore, quod dicitur, nota commendatum habeatis, vestraeque erga me benevolentiae haeredem esse patiamini, non quod operosa petitione opus esse putem, sed quia more ita fieri solet, vos quando possum studio etiam atque etiam oro, et quod reliquum est, vos cum toto integerrimorum collegarum vestrorum coetu amanter et officiose ex omnibus in hac provincia φιλορθοδοξοις salutatos bene feliciterque valere cupio optoque ex animo.

E Civitate Scepusii Keismarck 6 Iulii Gregoriani Anno 1600.

pietati vestrae
omnibus Christiani hominis
officiis addictissimus

Sebastianus Ambrosius.

Kivül: Reverendis, pietate, eruditione et virtute clarissimis praestantissimisque viris Dominis Iohanni Iacobo Grynaco et Amando Polano a Polansdorf, Sacrae et orthodoxae Theologiae Doctoribus et Professoribus in Ecclesia et Academia inclytæ urbis Basiliensis fidelissimis etc. Dominis et amicis ex animo plurimi aestimandis.

Aus Franckfurt durch die Buchhändler von Basel zu bestellen.

BARANYAI DECSI (CSIMOR) JÁNOS

XXII.

Strasbourg, 1590. május 31.

Gazdája, Bánffy Ferenc továbbküldte Ambrosius Sebestyénnek Grynaeus levelét és a mellékelt téziseket, s ő maga is köszöni ugyaneme téziseket. Viszonzásul Baranyai Decsi két török érmét küld, reméli, hogy személyesen is meglátogathatják Grynaeust. Üdvözli Sebastianus Castellioneust, akivel frankfurti útjukon barátkoztak meg.

Salutem Plurimam Dicit et sua officia reverenter
commendat.

Clarissime uir. Accepit nuper Generosus Dominus Franciscus Banffi Losonci, litteras a Reuerentia tua, in quibus petiuerat ab eo, ut epistolam suam ad Dominum Sebastianum Kezmarcensis Ecclesiae Pastorem transmitti curaret,¹ simulque uice honorarii suis litteris theses non minus doctas quam veras adjunxerat.² Quod primum attinet, sciat Reuerenda tua dignitas, nos oblata satis idonea occasione litteras Claritatis Tuae una cum thesibus fideliter transmisisse. Pro thesibus uero missis agit Generosus Dominus Franciscus Banffi gratias, quam potest maximas, atque omnia sua officia pro hac liberali Tuae Reuerentiae in se beneuolentia pollicetur. Ego quoque, qui ipsius sum lateri adjunctus, quo alio possim antidoro in praesentiarum singularem Tuae dominationis uoluntatem remunerari, non habeo, quam gratitudinis pollicitatione. Interim tamen mitto duas Turcicas monetas SAHIN vocatas, et turcicis litteris notatas, quas ut non ualoris pondere, sed uoluntate dantis metiatur Claritas Tua etiam atque etiam rogo. Spero Deo optimo maximo conatibus nostris adspirante, aliquando nobis occasionem eam datam iri, qua et Claritatem Tuam inuisere, et cum eadem de religione rebusque alijs serijs colloqui possimus. Hoc enim certo sibi Reuerentia Tua persuadeat, nos quoque in communione illius orthodoxae atque catholicae Ecclesiae esse, cujus tua quoque Reuerentia membrum est, et quidem salutare. Virum Optimum Dominum Sebastianum Castellioneum,³ cujus nos amicitiam ante semestre nobis in itinere Francofurtensi conciliaueramus, officiose salutari

cupimus. Deus optimus maximus Reuerendam Tuam Dignitatem benedicat, et eam conseruet diu incolumem ad sui nominis gloriam et Ecclesiae afflictiae emolumentum. Precibus uicissim uestris, nos nostraque studia iuuari apud Deum cupimus. Datum Argentinae XXXI. Maji. Anno Salutis humanae MDXC.

Joannes Decius Ungarus
Tuae Reuerentiae obseruantissimus.

Kítvül: Reuerendo et clarissimo uiro, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, Sacrosanctae Theologiae doctori, Professori atque Pastori Basiliensi fidelissimo, domino suo colendissimo.
Basileam

XXIII.

Strasbourg, 1591. február 26.

Beszámol a jezsuiták meggyökerezéséről Erdélyben, majd másfél évvel ezelőtti kiutastásukról. Az akkor Wittenbergben tanuló magyar diákok közül az egyik beszédet mondott erről a coetusban, ezt elküldi Grynaeusnak, hogy Bázelen kinyomtassák, szeretné, ha Báthory Zsigmond kezébe kerülne, talán nem vész kárba az, hogy őt az anyja az apja akarata ellenére titokban megkereszteltette Károlyi Péter által. A beszéd szerzője nem akarja felfedni a kilétét, a nyomdásznak fizetni nem tudnak, de sok példányt megvesz, hogy Erdélybe küldje. Küld még egy Antithesis Christi et Antichristi című művet, melyet, ha úgy tetszik, oda lehet tenni a beszéd mellé. Ambrosius Sebestyénnek továbbított a Grynaeus levelét.

Gratiam ac pacem a Deo Patre per
Iesum Christum precatur.

Arbitror equidem, Clarissime uir, Reuerendam tuam dignitatem non nescire, quomodo Iesuitae ante sesquiannium e Transyluania fuerint unanimi Ordinum Regni consensu ejecti.¹ Est enim ea res inter beneficia diuinitus erga Ecclesiam hisce annis collata, nequaquam in postremis collocanda. Extruxerant Claudiopoli magnifica collegia, aperuerant multis alijs in locis ludos literarum, eosque non tantum insano publici aerarii sumptu, sed etiam annuis Pontificum expensis indies magis magisque dilatabant. Habebant Stephani Regis Poloniae, quoad is vixit, summum patrocinium: habebant Andreae Bathori cardinalis subsidium: habebant ipsius Principis Transyluaniae fauorem: insinuarant se in multorum magnatum animos: collegerant beneuolentiam atque singularem nobilitatis amorem: eas denique radices egisse uidebantur, ut nullo unquam tempore jam inde extirpari posse crederentur. Quae res sane non exiguum pijs et orthodoxae religionis hominibus dolorem moeroremque conciliabat. Videbant, quomodo locustae illae sub praetextu docendarum literarum teneros nobilium adolescentum animos, adeoque totam fere pubem Transyluanicam uenenatis suis dogmatis inficerent. Quod eo acerbiores fidelibus angorem afferebat, quod viderent etiam sine extrema illa Pontificum foetura [?] satis in Transyluania Arianorum, satis Entychianorum, Samosatenianorum et aliorum id genus haeresium esse,

in quibus fidi uerbi diuini ministri, si non expugnandis, at saltem oppugnandis usque ad taedium possint occupari. Sed ecce Dei benignitatem, ubi auxilia humana defecerant, ibi suum subsidium ostendit. Mortuo enim Rege Stephano, propter amorem bonarum literarum, singularemque rerum bellicarum peritiam ubique gentium clarissimo, mirus quidam Zelus omnes Regni ordines inuasit (credo diuinitus) Iesuitas eijciendi. Quae res etsi propter adolescentis Principis refragationem reluctance etiam tanto cum tumultu ageretur, ut res fere ad ciuile bellum spectare uideretur: uicit tamen tandem Dei uoluntas uicit major meliorque causa, adnitentibus clarissimis et fidissimis Dei ministris, ut tandem omnes ad unum summo cum fidelium gaudio, Pontificum uero moerore eijcerentur. Quae quo ordine, quibus auxiliantibus, et causis quoque politicis acta fuerint, et longum et non necessarium foret perscribere. Hoc tantum dico, inter reliquos fideles, nobis quoque, qui id temporis Witebergae studiorum gratia commorabamur, magnam ea re laetitiam allatam fuisse. Cumque unusquisque Ungarorum, qui tunc in ea Academia satis frequentes erant, pro sua parte virili gratitudinem suam erga Dei beneficium declarare uellet: alij carminibus, alij alijs modis hunc Iesuitarum ex Transyluania discessum celebrarunt.² Inter eos extitit quidam, qui hanc orationem, quam nunc ad Tuam Reuerendam Dominationem mitto, in coetu Ungarorum recitauit.³ Ea etsi nec magnis uerborum ampullis, nec lenocinijs Ciceroniani artificij splendeat: digna tamen mihi uisa est, ut ad Reuerendam Tuam Dignitatem mitteretur. Refutantur enim in ea praecipua illa Pontificia religionis capita, quibus tanquam medusaeis quibusdam Gorgonibus simplicium et imperitorum oculos illi perstringere solent. Accedit huc fides firma, iudicium non omnino obtusum, diligentia et labor in hac oratione citandisque ipsorummet Pontificiorum testimonijs fere Hercules. Et spero fore, ut si ea in manus hominum deuenierit, et ipsi Pontificij habituri sint, quod rodant, et purioris religionis homines, quo in sermel suscepta ueritate confirmare possint. Omnium autem maxime cuperem in manus Illustrissimi Principis Transyluaniae peruenire, qui licet sit a Iesuitis institutus per multos annos: spem tamen non exiguam de se praebet, fore ut baptismus ejus, qui administratus est a Domino Petro Carolio, matre procurante contra mariti Principis uoluntatem, non inanis sit futurus.⁴ Sed haec Deo optimo maximo committo, qui quem uult et quandocunque uult, efficaciter uocare potest. Etsi autem hic praelo subijci potuisset oratio: tamen ad Tuam Claritatem multis de causis mittendam esse censui. Primum quidem, ut eam diligentissime perlegere, et politissimo suo iudicio ita limare uelit, ut quae sunt superflua resecare, quae deficientia, supplere dignetur. Dein ut diligenti alicui Typographo Reuerenda Tua Dignitas eam commendaret, qui quam posset elegantissimis typis, et quam diligentissime testimonia adiijciendo eam primo quoque tempore excuderet. Nomen suum author addi noluit, nec ego necessarium esse putavi, ut adderetur, multis de causis, et praesertim, ut eo plus ea ponderis apud nostros populares habere possit. Titulum ipse feci, sed si Reuerendae Tuae Dignitati placuerit, pro suo arbitrio, prout commodum uisum fuerit, mutare Tua Claritas poterit, et totam ipsam orationem ita limare, ut quam commodissime in lucem prodeat. Merces Typographi aliquid forte nobis hic scrupuli pariet. Nam sumptum ego a nemine habeo hanc in rem deputatum, et ipse in hoc temporis ac rerum nostrarum statu eum praestare non possum. Sed spero ibi gratuitum Typographum

inuentum iri, accedente potissimum Reuerendae Tuae Claritatis auctoritate. Nec dubito quin eum omnino sit habitura genium, ut Typographum impensarum poenitere non possit. Ego quidem, si excusionem maturauerit, non exiguum exemplarium numerum in Transyluaniam mittendorum ab eo sumam. Quamobrem Reuerendam Tuam Dignitatem propter Ecclesiae commodum rogo, ut et orationem limare, et ejus excusionem procurare non dedignetur. Qua in re, siquid operae studijque posuerit: sciat se non tantum nobis, sed toti Transylvaniae et Ungariae, imo fidelibus omnibus rem non minus gratam quam utilem praestitutum esse. Quod si uero secus de excusione vel alijs hujus rei impedimentis Claritas Tua uisum fuerit: ut de ijs rebus Claritas Tua me certiore faciet, etiam atque etiam rogo. Misi etiam Antithesim Christi et Antichristi, ut si libuerit calci orationis subnectatur,⁵ atque haec de his hactenus. Literas ad Reuerendum Dominum Sebastianum Pastorem Kesmarkensem a Tua Claritate missas diligenter curauit ad eum transmitti,⁶ et ut in posterum quoque mea qualicunque opella ac officiis Claritas Tua uti uelit maximopere ab ea peto, Deus optimus maximus Claritatem Tuam diu florentem conseruet ad Ecclesiae suae emolumentum nominisque sui gloriam.

Datum Argentinae 26 Februarij MDXCI.

Joannes Deczius Ungarus
Reuerentiae Tuae obseruantissimus.

Conscripta jam epistola, ac fere consignata reddita sunt mihi problemata a Tua Claritate mihi missa,⁷ pro quibus magnas ago gratias, majores olim ubi Deo uisum fuerit, relaturus. Generosus Dominus Franciscus Banffi Losonci reuerenter cupit Tuam Claritatem suo nomine salutari et sua officia eidem deferri.

Kivül: Clarissimo uiro, pietate, sapientia, et auctoritate excellenti, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, Sacrosanctae Theologiae Doctori atque Professori in Academia Basileensi, eiusdemque Ecclesiae Pastori fidelissimo etc. Domino suo summe obseruando.
Basileam.

XXIV.

Strasbourg, 1591. május 12.

Megkapta Grynaeus levelét, amelyből értesült, hogy Henricus Petri nyomdász kinyomtatta az általa küldött beszédet. Hálás, de vannak benne hibák, s nincs mellette az Antithesis. A nyomdász nem küldött neki példányt, ezért amennyit tudott, összevásárolt belőle, s elküldte Erdélybe. Köszöni a meghívást, de nemigen tudnak elmenni a bázeli egyetemre, reméli, legalább egy rövid látogatásra futja hazautazásuk előtt. Magyarországról és Erdélyből nincs híruk, legfőbb vágyuk, hogy Kolozsvárott legyen egy főiskola a jezsuiták kiűzése után. Ajánlja az erdélyi Gallus Rhormann, aki e levelet viszi.

Salutem et pacem a Deo Patre per Iesum Christum
precatur.

Reddita mihi fuerant, clarissime uir, literae excellentis tuae uirtutis ante mercatum adhuc Frankfurtensem per doctissimum uirum natione Scotum, ex quibus intellexi, orationem, quae a me fuerat ad claritatem tuam missam [!], ab Henrico Petri excusam esse. Gratissimum mihi accidit tum quod tam cito, praeter meam spem, tum quod tam eleganter fuerit in lucem edita, licet et errores quidam in ea sint commissi, et marginalia testimonia non satis rite disposita, et antithesis non subnexa.¹ Sed illa omnia temporis breuitas facile excusat. Miror autem quod typographus nullum ad me exemplar miserit, cum praesertim Claritas tua scribat ea spe ac conditione illum excusionem suscepisse, quod aliquem numerum exemplarium ab eo accepturus esse crederet. Ego uero paratus fui id facere. Sed cum diu multumque praestolassem, uideremque nullum ad me exemplar mitti, ego coemi tot exemplaria orationis, quot in Transylvaniam mittenda esse censerem, quae etiam misi. Crediderim eum omnia exemplaria distraxisse, eoque factum, ut mihi nullum exemplar communicauerit. Quicquid est ego singulares ago gratias et claritati tuae et ipsi: claritati tuae, quod sua autoritate effecerit, ut sine meo ullo sumptu excuderetur: ipsi quod hoc opus respectu tuae claritatis suscepit. Spero non sine aliquo legentium fructu in manibus hominum eam peruenisse. Nec dubito, quin aliquod etiam commodum ad Typographum ex eo redundarit. Si Deus optimus maximus me saluum conseruauerit, dabo operam, ne claritatem tuam huius officii poeniteat, sed his satis vel etiam satis superque. Inuitationem claritatis tuae illustri gratia excipimus. Sed quominus jam in academiam Basiliensem uenire possimus, multa impediunt. Speramus tamen nos, si non manendi, at saltem uisendi gratia in Heluetiam, Deo auspice, ante reditum nostrum profecturos. Ex Ungaria et Transilvania nihil noui hoc tempore scimus. Speramus tamen quotidie literas. Hoc summum est nostrum desiderium, ejectis Iesuitis academia Claudiopoli Transyluaniae erigi a nostris proceribus, ipsoque Principe possit, Id quod fore speramus. Ea enim omnia commoda adsunt, quaecunque ad illustrissimam aliquam academiam requiruntur.² Sed de his agere pluribus non possum propter temporis breuitatem. Et has litteras per doctum et pium iuuenem Dominum Gallum Rhormannum Transyluanum ad claritatem tuam mitto,³ ex quo omnia de statu Transyluaniae cognoscere claritas tua poterit. Eum per se commendatum tuae claritati commendo. Bene ualeat claritas tua.

Datum Argentinae die 12 Maij 1591.

Joannes Deczius tuae claritati
obseruantissimus.

Generosus Dominus Banffi reuerenter salutat claritatem tuam.

Ktүүл: Clarissimo uiro, pietate, sapientia, reliquisque uirtutibus praestantissimo, Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Sacrosanctae Theologiae Doctori et Pastori in Academia et Ecclesia Basiliensi, domino et patrono colendo
Basileam

XXV.

Strasbourg, 1591. június 28.

Megkapták Grynaeus levelét és a téziseket. Már válaszoltak volna, de Erdélyből vártak levelet és szükséges dolgokat, ezek nem jöttek meg, a választ viszont nem halogathatják tovább. Bánffy Ferenc köszöni a neki ajánlott téziseket és a levelet, hálája nem marad el. Gallus Rhormann tanulmányaihoz gratulál a levélíró: nagy szükség van most a tudós teológusokra, úgy hírlík: a fejedelem titokban visszahozta a jezsuitákat, Erdélyben elfogadták az új naptárt, s a török is mozgolódik.

Post sinceram suorum officiorum oblationem,
gratiam et pacem cum omni diuinarum
benedictionum genere a Deo Patre
per Christum precatur.

Redditae fuerunt nuper, Clarissime Domine Doctor, theses una cum literis, ex quibus facile cognouit Generosus Dominus Banfi singularem tuae Claritatis erga se affectionem et amorem. Illis nos litteris iampridem respondiissemus, nisi literas quotidie resque necessarias ex Transyluania expectassemus. Nunc, licet illius nos uoti compotes nondum facti simus: tamen non ulterius differendum putauimus, quin aliquid pro singulari hac tuae Claritatis erga gentem nostram amore ad Reuerentiam Tuam scriberemus. Agit igitur gratias, quas potest maximas, Generosus Dominus Comes tuae claritati cum pro thesibus sibi inscriptis, tum pro litteris sapienter et amanter scriptis.¹ Quin etiam, si Deus optimus maximus diuturnam illi uitam concesserit, suam gratitudinem si non pari at saltem aliquo se specimine declaraturum pollicetur. Praeclarum sane illud institutum, cuius me participem cum Domino Gallo Rhormanno amico nostro integerrimo non esse, doleo: ipsi uero pro tam opportuna discendi occasione gratulor, et Deum precor, ut ejus studijs cumulate benedicat ad commodum patriae, quae si unquam alias: nunc maxime doctis grauibisque Theologis indigere uidetur. Rumore enim ad nos allatum est Iesuitas iterum a Principe clam Proceribus Regni reductos esse: nouumque Calendarium in Transiluania receptum esse². Quin et Turca bellum uastationesque minitantur et intentant, quas nisi Deus optimus maximus auerrunauerit (ut sic loquar) grave certe exitium nostrae Transyluaniae imminere uidetur. Quod reliquum est Deum optimum maximum precor, ut tuam Reuerendam claritatem diutissime saluam et incolumem conseruare uelit ad defendendam sui nominis gloriam, et promouendum afflictæ Ecclesiae commodum.

Datum Argentinæ 28 Junij MDXCI.

Joannes Deczius tuae claritati
obseuantissimus.

Kivül: Reuerendo atque clarissimo uiro, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, Sacrosanctæ Theologiæ Doctori ac Professore in Academia Basiliensi, et Pastori Ecclesiæ uigilantissimo, Domino suo colendo Basileam.

XXVI.

Strasbourg, 1592. február 5.

Grynaeus bocsánátát kéri, amiért ilyen sokáig nem írt. Erdélyből vártak pénzt, hogy személyesen is felkereshessék őt, s ajándékkal is leróhassák hálájukat. A pénz nem jött, ezért kénytelen lesz Bánffyit itt hagyva hazamenni Erdélybe. Grynaeust Syntagma institutionum iuris imperialis et Ungarici című műve kinyomtatására kéri, száz, százörven, vagy még több példányt átvenne belőle, ugyanolyan jelentőségű lenne ez a jogban, mint Szegedi Kis István műve a teológiában. Igenlő válasz esetén Bázélbe küldi a kéziratot. Nemzetközi híreket közöl, s gyors választ kér.

Gratiam ac pacem a Deo Patre per Iesum Christum
precat.

Clarissime uir, Patrone colende, equidem non dubito, quin mireris, cur tanto temporis interuallo ad claritatem Tuam nihil literarum dederimus, praesertim cum humanissimis litteris et Thesibus quoque nomini generosi Domini Comitiss mei inscriptis¹ ad hoc officium prouocati fuerimus. Gratitude enim hoc a nobis postulabat, ut non solum literis, sed etiam digno et honesto munere singularem tuam erga affectionem declararem. Sed nos etiam atque etiam a tua dominatione petimus, ne negligentiam tam necessarij officij uitio nobis uertere uelit. Etenim semper nos expectauimus ex Transyluania eam occasionem, eamque commoditatem, qua et Basileam ire cum ad salutandam Tuae dominationis, tum etiam ad communicandum sacramento coenae, si tamen ibi aliquandiu persistere nobis non liceret, et ibidem coram de omni humanitate Generoso Domino Comiti meo praestita uerbis et munusculis satisfacere Tuam dominationem possemus. Sed annus jam elapsus est, ex quo hac spe frustra lactamur, ignari quibus nominibus fiat, quod nihil certi tanto temporis spatio ex Transyluania accipiamus. Quo fit, ut jam ipsemet cogar relicto hic Generoso Domino in Transyluaniam inter multa Turcicarum excursionum et aliarum difficultatum pericula redire², et cum animum Generosi Domini Comitiss senioris de mutanda studiorum sede cognoscere, tum commoditates ad iter suscipiendum plures expedire. Haec igitur causa cum fuerit, cur hactenus nihil fere literarum ad Tuam claritatem dederimus, ueniam obnoxe petimus sperantes, fore ut coram post semestre Tuam claritatem salutare, et optato conspectu ejus frui possimus. Interea est quod a Tua claritate maximopere petere, quodque ejus autoritate perfici cupiam. Ante multos annos rogatus ego fueram a Generosis et Nobilibus quibusdam hominibus magna autoritate domi suae praeditis, uti Ius nostrum Ungaricum Doctoribus quibusdam Iuris darem, ut illud cum Iure civili conferrent, et ita conferrent, ut sicut imperio ita jure quoque Ungaria Germaniae copularetur³. Id cum ego tentassem, multi uiri docti recusarunt, propter miram styli barbariem, qua Ius Nostrum Ungaricum fuit ante aliquot secula jam in literas relatum. Itaque desperatione alienae opis coactus, feci ipsemet id, quod a uiris doctis impetrari non potueram, et partim a Domino Gothofredo, partim ab aliis cum hic Argentinae tum Witebergae

adjutus, concinnaui Institutiones Iuris Imperialis et Ungarici in unum Syntagma breuissimis quaestionibus et Responsionibus comperehensum, de quo meo uel potius multorum doctorum uirorum opere pluribus ut agam non est necesse, cum domesticum testimonium non sit magni momenti⁴. Sed tamen hoc dicam. Syntagma illud Iuris Imperialis et Ungarici partim propter breuitatem, partim propter raritatem (nunquam enim tale quid a quoque hactenus Iurisconsulto fuit tentatum) partim propter facilitatem et erometricam diluciditatem tam fore omnibus Germanis, Gallis, Ungaris, Scotis, Danis, Polonis (jura nempe harum nationum municipalia fere concurrunt) gratum et utile, ut eum laboris et expensae minime poenitere possit, qui hoc Syntagma excudendum suscepit. Quapropter a claritate Tua maximopere peto, ut meam audaciam in ea talibus molestiis oneranda boni consulat, et uel ab Henrico Petro, uel ab alijs Typographis, (quorum ibi et major est copia, quam hic Argentinae, et melior diligentia) certo cognoscat, an «si.» uelint hoc Syntagma praelo subijcere. Quo autem facilius ad hoc adducantur, promitto me 100 uel 150 aut etiam plura exemplaria ejus Syntagmatis ab excusore accepturum, licet non est quod metuat, ne possit diuendere. Spero nempe eundem fore hujus operis in Iure genium [!], qui fuit locorum communium Szegedini in Theologia⁵. Quo magis a Tua claritate peto, ut quoniam non solum Ungari, sed etiam aliae nationes habent singulare in Theologia monumentum, quod nostrae genti acceptum ferant, idque beneficio et opera claritatis Tuae habeant etiam eiusdem claritatis Tuae cura et prouidentia libellum hunc In jure omnibus omnium nationum studiosis politicis certe et utilissimum et gratissimum futurum. Qua de re pluribus non agam. Scio enim eam esse claritatis Tuae humanitatem, ut non solum in his, sed etiam in longe maioribus rebus non sit suum officium, operam, et studium nobis nostraeque genti denegatura. Hoc tantum obnixè a claritate Tua peto, ut siue per se, siue per clarissimum uirum Dominum Grinaeum Iureconsultum primo quoque tempore cognoscat animum Typographi alicujus, et me de eo certiore faciat. Eo enim cognito, ego totum Syntagma satis iam emendate descriptum transmittam Basileam, ut si non ad proximum, at saltem ad autumnalem mercatum excudi possit. Qua in re non tantum mihi et meo Generoso, sed etiam Illustrissimo Principi Transyluaniae, et toti Ungariae et Transyluaniae rem se gratam et salutarem praestituram claritas Tua certo sibi persuadeat, id quod ex ipsa praefatione, atque adeo toto opere facilius elucescet. Et de his hactenus. Iam uero quod ad publica attinet, mirum quanto dolore ego afficiar propter statum Ecclesiae. Elector Saxoniae mortuus est: Quid dicunt homines? Diuinitus eum esse sublatum e medio, tanquam impiae doctrinae inuectorem [?]. Casimirus apoplexia extinctus est: quid clamant homines: Nempe diuina eum poena affectum esse tanquam purioris doctrinae remotorem et impiae confirmatorem. Sed ego potius credo Deum optimum maximum uelle exercere hisce Principum fatis Ecclesiam, nec uelle, ut spes Ecclesiae et salus in hujus aut illius hominis, licet columnae habeantur, posita existimetur. Quicquid est, Deus tam publice tam priuatim orandus, ut Ecclesiam suam mitius respiciat propter dilectum suum filium. Regina Angliae quoque mortua fertur⁶: De Nauarreo quid sperandum sit, multi in deteriorem partem proclinant. In Ungaria illustres a Deo contra Turcas sunt concessae uictoriae. Poloni quadriennales, aut ut quidam dicunt, perpetuas cum Turcis fecere inducias: cum Moschis biennales. Cur?

Nempe, ut Christo bellum inferant, et puriorem religionem magis atque magis opprimere possint. Sed frustra. Altissimus in coelis ridebit eos. Et de his hactenus. Nunc quid scribam ulterius non habeo, et si haberem, tabellarij festinatio certe non pateretur. Quapropter claritatem Tuam maximopere rogo, ut et haec raptim et tumultuarie scripta boni consulere, et de Typographi animo me quam primum certiore facere dignetur. Generosus Dominus Comes reuerenter claritatem Tuam salutat. Quod superest <...> Deum precamur, ut claritatem Tuam diu afflictæ Ecclesiæ incolumem conseruare dignetur. Datum Argentinæ 5 Februarii Anno Domini 1592.

Joannes Deczius Ungarus
Tuæ claritatis obseruantissimus.

Kivül: Clarissimo atque Reuerendo uiro, Domino Ioanni Iacobo Gynæo, Sacrosanctæ Theologiæ Doctori in Academia Basiliensi et Pastori eiusdem Ecclesiæ fidelissimo etc. Domino et Patrono suo colendo.

CIBRÁDI MIHÁLY

XXVII.

Wittenberg, 1588. február 23.

Az egész keresztyénség és az egész Magyarország hálás Grynaeusnak. Patrónusa szereti és olvassa Grynaeus disputációit, a példányát már megtöltötte marginális jegyzetekkel. A híres férfiak halálán szomorkodó Magyarországról nincs különösebb híre, csak az, hogy nemrég egy csata zajlott le, amelyben nyolc-tízezer török esett el. Levelének alkalmatlansága miatt elnézést kér, ezt szánta a kapcsolat felvételére.

Suae pietatis officia defert.

Omnes Christiani nominis professor laetantur vir clarissime erudita tui ingenii facultate, qua pietatem religiosam juuare ac ornare conaris. Ita Ungaria nostra clarissimam tui nominis dignitatem eruditis tui ingenii laboribus collectam agnoscit, ac Deo clementissimo magnas agit gratias, quod in ista temporum conditione excitet uirtute et doctrina excellentes uiros, qui fortiter se opponant prophanis hominibus, qui omnia moliuntur interuertendae religiosae pietatis ergo. Scripta etiam uestra uero pietatis Zelo perfecta reuerenter colit et amat; disputationes etiam tuas¹ singulari industria elaboratas patronus noster et Comes illustris idem² in Ungaria amat strenue, eruditiorisque meditationis causa manibus suis plerumque circumfert, et in eo libello eruditam tui ingenii bonitatem agnoscit et miratur: de Ungaria nostra, quid tibi scribam nescio, quae nunc funere clarissimorum uirorum est exasperata³, nuper tamen Christi beneficio feliciter nostrates sunt congressi cum hostibus, in quo conflictu ceciderunt octo decem millia Turcarum paucis fuga elapsis⁴, et ut eandem etiam in posterum fortunam nostrates experiantur impense orandum est. Extremum est; importunitatem nostrarum literarum apud te uir clarissime deprecor, has enim literas uolo occasionem esse notitiae tecum instituendae, idque tum demum me satis optime consecutum esse

arbitrabor, cum ad me fusius scripseris, in quo tuam operam agnoscam libenter.
Vale feliciter;

Vitebergae 23 Februarii anno domini 1588.

Michael Cibradi Ungarus
uestri obseruans.

Kívül: Clarissimo uiro domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Doctori sacrae Theologiae in Academia Basiliensi, domino singulariter observando.

XXVIII.

Wittenberg, é. n. augusztus 24.

Megkapta Grynaeus levelét, és örül, hogy kedvesek számára a magyarok. Magyarország a korábbi dicsőséges helyzetéből igen mély szerencsétlenségbe esett vissza, nem marad más hátra, mint elsíratni a régi idöket, vigaszt csak Nádasdy Ferenc, Zrínyi György és a hozzájuk hasonlók nyújtanak, akik eléggé sikeresen küzdenek a törökök ellen. Hála Grynaeus válaszáért, reméli, hogy rövidesen személyesen is láthatja. Szeretné, ha Grynaeus mondana neki valamit Navarra királyáról, akiről úgy hallotta, hogy az igaz hit védelmezője.

Haec pietatis studia defero.

Accepi tuas literas vir clarissime tuae erga me fidei testes, gentemque nostram tibi gratam esse laetor mirifice; Hungaria enim nostra olim felici factorum decreto ad eam famae melioris dignitatem peruenerat, ut omnes propemodum homines Ungarici nominis decus amplecterentur, ac uerae uirtutis studio amplissimi sui nominis gloriam ad seram futurorum mortalium posteritatem transmiserat, sed iam ab ἀκμῇ priori ad immanem humilioris status infelicitatem deducta est, neque aliud nobis jam restat, nisi prioris status solennis lamentatio in hac tamen etiam fortunae inclementia habet procures insignes, imprimisque Franciscum Nadasdium, Georgium Zerinium¹, et alios complures, quorum opera Hungaria nunc satis feliciter utitur in impediendis Turcarum molitionibus; te autem studiosum esse Ungarici nominis esse laetor, imprimisque meo priuatim nomine magnam tibi habeo gratiam, quod harum Litterarum occasionem mihi dedisti, et si studium meum non fuerit remoratum breui te uidebo, sin uero meum hac in re propositum interpellatum fuerit, hoc saltem reliquum fore mihi confido, ut tuam erga me uoluntatem meae in te pietatis officio iucundam tibi efficere possim; Extremum est, fac sciam aliquid de rege Nauarrenno, quem audio esse strenuum religiosae pietatis detentorem, bene uale.

Michael Cibradi Ungarus
uestri amans.

Vitebergae 24 Augusti.

Kívül: Virtute et doctrina clarissimo uiro domino Iohanni Grynaeo Doctori in Academia Basiliensi, domino nobis carissimo.

CSANÁDI JÁNOS

XXIX.

Wittenberg, 1586. szeptember 2.

Kéri, fogadja Grynaeus az ő ismeretlenül írott levelét jóindulatúan. Grynaeusnak igen sok művét olvasta, ezek teljesen lenyűgözték, egyetlen vágya, hogy személyesen is hallhassa egyetemi előadásait. Elküldi Grynaeusnak Beregszászi Péter vitairatát, s a maga nevében két ajándékot: egy törülközőt és egy zsebkendőt, az utóbbit a nővére készítette. Nagyon örülne, ha Grynaeus válaszolna a levelére.

Salutem et summam felicitatem a Deo Patre et Domino
nostro Iesu Christo.

Reuerende et clarissime uir, domine et praeceptor mihi obseruande, credo sane mirum tibi uideri, quod ego Claritati tuae ignotus, et tenui admodum, ne dicam nulla, eruditione praeditus manum calamo admouere ausus sum, et tibi summo uiro gravioribusque curis dedito literis obstrepo illiteratis. Itaque oro plurimum Reuerendam Dignitatem tuam, ut meum quaecunque epistolium sereno accipiat uultu, et rationem mei facti benigne apud se perpendat. Non utar scripto in prolixitatem diffuso, sed intra breuitatis (coram magnis enim uiris breuitati studendum puto) limites coarctato primum de me loquar et sic ad caetera progrediar. Cum quilibet hominum et maxime quibuscum diuinorum dogmatum $\sigma\mu\delta\omicron\varsigma\iota\alpha\nu$ colimus, a nobis sint amandi, etsi, postquam audiui, uir clarissime, quod sincera religione nobis in Domino conjunctus es, te quoque eo, quo par fuit, amore sum complexus: lectis tamen nonnullis scriptis tuis, ut sunt, Apologia siue Responsio ad criminationes Jacobandricas, de Coena, Propositiones de Coena, de Sacramentis, de Problemate Augustini, Patrum et nostra Sacramenta etc. et Orationes aliquot Heidelbergae habitae, effectum est, ut te multo nunc amem impensius, suspiciam et tanquam praeceptorem patremque charissimum unice uererer. Etenim ut de eruditione tua

eximia et meo profectu ex tuis scriptis taceam, ne tantillum quidem dubito, quin uita et mores tui scriptis tuis respondeant, et tua in Deum pietas in propaganda coelesti ueritate fidelitas, candor, modestia, patientia, et uitae integritas, quae tanquam in speculo quodam lucido in tuis scriptis conspicatus sum, in Te quotidie scintillent et splendore suo uere amabili quosuis homines ad sui amorem incitent. Qui enim praesens haec in te uidet, quis est, obsecro, qui non amet, nisi amens sit prorsus et charismatum Domini Iesu Christi contemptor? Ego citra omnem dico adulationem, a qua animus meus totus abhorret, quod etiam absens ita illis delector et Reuerendam Dignitatem Tuam tot coelestibus donis exornatam tanti aestimo, ut prae multis ipsam uidere cupiam, et jamdiu nihil aliud desiderem, quam te tuamque uitam, mores, habitum, incessum et id genus alia, quae norma sunt uirtutum, intueri ac ex τούτων μανθάνεσθαι, μακαριοι οι ξυνηχοοι των εκ του σωφρονουντος σοματος ιοντων λογον, ut ex proemio tuo Thesibus de Eucharistia praemisso didici: et tales sumus, qualia sunt quotidiana colloquia, tales euadimus, qualia frequenter audimus, testatum id relinquente magno illo Erasmo: ideoque ardentibus opto uotis, ut aliquando Reuerendam tuam Dignitatem audire possim, et ipsius praelectiones in turba reliquorum auditorum excipere. Hoc mihi unicum uotum. Hoc etsi modo non succedit, nec ad te una cum meis popularibus uenire possum: spero tamen συν Τεω me propediem uoti compotem futurum, et tecum uiua uoce colloquuturum. Nunc occasione commoda oblata, tenere me non potui, quin hoc epistolio Reuerendam Tuam Dignitatem salutarem, et meum erga illam animum beneuolum obseruantiamque ostenderem, ac quaedam munuscula eidem mitterem. De epistolio supra egi, et ne uidear tibi tuae humanitati diffidere, hic iterum non agam. Salutatio quoque ab homine Christiano et tui Amantissimo profecta, non est mihi dubium quin tibi grata sit. De xeniolis itaque quanta fieri poterit breuitate aliquid loquar. Mitto Reuerendae Dignitati Tuae libellum απολογητικον doctissimi Domini Petri Berexasij, nostrae nationis uiri et Concionatoris, quem ut uultu accipias bello, et ubi per occupationes licuerit perlegas, etiam atque etiam rogo et obsecro¹. Habes credo bibliothecam optimis quibusque libris instructissimam, uerum pro tua prudentia et acuitate, nisi me mea spes deludet, hoc quoque libello delectabere, et de eo honestissime iudicabis. Hinc enim colligere poteris in alijs quoque articulis fidei inter nos et uos summam esse harmoniam, summumque consensum, et Deo una cum alijs pijs pro nobis gratias ages. Autor praeterea libri non est cur de uentosa ambitione alicui suspectus esse debeat. Ab omni enim gloriolae fame alienissimus est, et licet in stylo felicissimus, nunquam hunc suum partum emisisset, nisi illa, quam in praefationibus commemorat necessitas ab illo extorsisset. Proinde mitto Reuerendae Dignitati Tuae χειρομακτρον quoddam grande, et sudariolum minus utrunque nostrate; Illud textoris hoc uero sororis meae opera confectum. Ut utroque, et potissimum minore Reuerenda Tua Dignitas utatur, ab ipsa vehementer peto. Exotica domi natis coniungere nonnunquam uolupte est hominibus, unde spero, quod Reuerenda Dignitas Tua meae petitioni subscribet et munusculis a me missis utetur. Habes uir clarissime, et mihi plurimum colende, quis ego sim et cur meis scriptis te interpellarim. Mirum in modum peto, ut mihi ignoscere uelis, et cum intelligas, te a me coli et uenerari, tam epistolae meae uitia quam munerum ουδενιαν charitatis Christianae et candoris uelo tegas. Vale

feliciter, et faxit Pater clementissimus ut te saluum et florentem salutare possim.
Dabatur Wittebergae 2 die Septembris. Anno 1586.

Reuerendae Dignitatis Tuae
discipulus
addictissimus

Johannes Czanadius
Ungarus

Si me aliqua responsione dignaberis, facies rem mihi perpetua animi obseruantia commemorandam.

Kivül: Reuerendo et clarissimo uiro, eximiae pietate et doctrina praestanti, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, diuinarum literarum professori in celeberrima Heidelbergensi Academia etc. Domino praeceptorum et tanquam parenti suo charissimo.

XXX.

Wittenberg, 1587. március 22.

Azért nem tudta meglátogatni Grynaeust, mert patrónusának birtokát a török pusztította, s ezért az nem tudott neki ezen a télen pénzt küldeni. Később akár Bazelbe is elmegy, hogy találkozhasanak. Honfitársai leveleit és ajándékait is küldi, ők még szintén nem ismerik személyesen Grynaeust. Elérkezett ide is a híre a Franciaországban és Svájcban dühöngő éhínségnek, az itt élő magyarok imádkoznak azokért, akiket érint. Újdonságként Johann Maior verseit küldi Grynaeusnak, melyben az csaknem úgy ír Krisztus emberi természetéről, mint egy közülük való. A kancellár magához hívatta ezért Maiort, és követelte a vers visszavonását, de az nem is válaszolt, hanem elutazott Drezdába. Távollétében ezért Polykarp Leyser mindenféle eretnekséggel megrágalmazta, de ő Drezdából visszatérve egy rendeletet hozott a választófejedelemtől, melyben az megparancsolta, hogy hagyják békén őt, s a prédikátorok ne szidják a hozzá hasonló „kálvinistákat” a szentbeszédekben. Ezt nem tartották be teljesen, Maiort ugyan nem szidták a prédikációban, de (óvatosabban ugyan) a kálvinistákról továbbra is minden rosszat elmondtak. Kaspar Peucer március 14-én átutazóban megpihent wittenbergi házában, a magyarok üdvözlötké őt, jó lenne, ha ez az életerős és nem túl öreg férfiú visszakerülne ide az egyetemre.

Salutem et summam felicitatem a Deo Patre et Domino
nostro Iesu Christo.

Re ipsa comperior, Doctor eximie, et quasi manibus contrecto, uerum esse illud Pindari dictum των μελλοντων τετυφλωνται φραδαι. Πολλα δε ανθρωποις παρα γνωμων επεσεν¹. Quae enim mihi euentura putabam, imo quadantenus diuinabam in literis meis proximo semestri ad te datis, minime euenere, nec iuxta animi mei sententiam iucundissimo et optatissimo tuo conspectu frui potui. Quod etsi me non parum discruciat, et amaris ferit punctationibus: uideo tamen ferendum esse, et

patientia mitigandum, eo quod causam habet arduam et necessariam, Generosus siquidem Patronus meus², cujus munificentia nunc operam do studijs literarum, ex repentina ac clandestina Turcarum eruptione magnum fecit damnum in sua possessione et mei cura aliquantum seposita nihil sumptuum potuit hac hyeme huc transmittere, quibus iter fuissem ingressus. Probe tenet ille, quam sit enitendum et omnibus modis curandum, ne quid simile iterum audeant facere uicini hostes nostri, et hactenus, ut audiui in eo efficiendo collocauit operam, ut sui deinceps incolumes et extra periculum esse possint. Hinc est itaque, quod nec ipse porrexit mihi manum auxiliarem, nec ego locum mutaui. Alioqui iam res meae optatum haberent cursum, et te, uir clarissime, non tantum ex fama et scriptis, uerum etiam de facie cognitum haberem. Si Deo optimo maximo ita uisum fuerit, uestram claritatem etiam Basileae requiram; sin minus, ut meus erga te syncerus animus, quem literis ante testatus sum, tibi sit acceptus etiam atque etiam peto. De magnis certe uiris semper optima quaeque mihi sum pollicitus, et apud me persuasum habui ac habeo nihil esse magnum, quod non etiam sit humanum, ac propterea de tua in me humanitate et beneuolentia, ne tantillum quidem dubitare possum. Quin imo de te perinde sentio ac si una tecum et familiariter uixissem, et non potest mihi non esse gratum, quod nostratibus ad te (quamque ne illis quidem contigit, ut Heidelbergae conspicereris) literas dedi adjunctis illis qualibuscunque munusculis. Unus es (si ne assentatione loquor) ex istis principibus uiris. Ego sat scio, quod spes mea de te concepta minime me deludet. Oro propterea, uir clarissime, ne dedigneris meam erga te beneuolentiam literis tuis ad me datis fouere, firmare atque adaugere. Quod iterum mei erit officij, annitar sedulo, ne possit a me desiderari. Ad haec de annonae caritate, et indiuiduo ejus comite, fame, quibus affliguntur Galli, Heluetij et uestra quouque Basilea, huc etiam Rumor aduolauit, et certe nobis omnibus, qui sumus Ungaricae gentis homines (de aliis enim pronunciare nihil possum) non minimam attulit tristitiae messem, qua potuimus ratione uobis opitulari, opitulati sumus, et ad thronum gratiae confugientes ardentibus uotis petijmus, ut ex hac calamitosa egestate uos omnes Christo Iesu addicti eriperemini. Idem deinceps sumus facturi sperantes per Christum, non fore inanes preces nostras, sub hac autem cruce constitutis, qua sit opus constantia, qua spe et patientia, ego nube silentij tegam, cum hoc tuae claritati magis notum, quam mihi. Porro loco nouitatis mitto tuae claritati Majoris nostri carmina sub nomine Decani publice proposita: quae ubi legeris, animaduertes pro uera nostra sententia de Christi humanitate non secus militare, quam si Geneuae et alibi fuissent a nostratibus scripta. Ob hoc illius Poetae factum mirum in modum murmurarunt Theologi, qui hic sunt. Cancellarius ad se uocari curarat, et cum urgeret ad recantandum prae nimia indignatione Major ne gry [?] quidem, (ut ajunt) illi respondit, sed actutum recta Dresdam est profectus. Interea dum fuit Dresdae, dici non potest, Polycarpus iste quam petulanter ex suggesto coram omnibus studiosis et idiotis in illum latrauerit. Dixit in his carminibus Arrianismum, Nestorianismum et Eutychanismum contineri: quod quam sit futile mendacium, uel ipsis pueris procliue est dijudicare qui noluerunt ad ueritatis lucem caecutire. Rediens Dresda Maior, ab Electore nostro mandatum attulit, et quidem tale, ut non modo ipse maneret in pace, sed desinerent isti pastorculi, aliis etiam, ut uocant Caluinianis

praesertim in concionibus maledicere. Sed quid sit? Contra Maiorem quidem nullum profertur in concionibus uerbum, sed quin miseros Caluinianos, rarius tamen et timidius, petant isti canes, facere non possunt. Ad extremum Dominus Casparus Peucerus Dessauia Budissinam proficiens, hac iter fecit 14 die huius mensis, et hic in aedibus suis pransus est. Finito prandio in propria domo salutauimus illum. Est homo uegetus nec admodum canus, ut non inutilem Ecclesiae Dei possit nauare operam, si, ut audimus, ac sperant omnes boni, in hanc Academiam reducetur. Vale doctor eximie et mihi loco parentis honorande, ac te Deus una cum tuis omnibus saluum ac florentem quam diutissime conseruet. Datum Vitebergae 22 die Martii Anno 1587.

Vestram claritatem
reuerenter et
amanter colens

Joannes Czanadius
Ungarus

Kivül: Clarissimo uiro, eximiaque pietate et doctrina praestanti, Domino Ioanni Iacobo Grynaco, Doctori Theologiae et Professori publico in insigni Academia Basiliensi, Domino et tanquam parenti suo [...] colendo.

XXXI.

Wittenberg, 1587. augusztus 30.

Köszönetet mond, amiért Grynaeus az általa küldött művet kinyomtattatta, s hogy az ő nevét is megemlítette az előszóban. A könyv szerzője, Beregszászi Lőrinc Péter meghalt, ha élne, ő is megköszönné.

Gratiam et pacem a Deo Patre, et Domino
nostro Iesu Christo.

Summas ago tibi gratias, Doctor eximie, et praeceptor obseruande, quod mea munuscula non tantum explicata fronte uultuque bello accepisti: sed etiam eo dignatus es honore, quem ego ne optare quidem, nedum sperare aut petere ausus fuissem. Nam quod ex summa humanitate tua, pari cum pietate conjuncta, et ex propensa tua in me, aut certe in gentem nostram, beneuolentia, libellum a me tibi missum typis excudendum dedisti, et sic immortalitati quasi conseruasti, fecisti sane praeter spem et expectationem meam, et eo magis inflammor ad piam gratitudinem tibi exhibendam. In praefatione libello praemissa, magna cum laetitia legi nomen meum expressum, et intimo corde ac uisceribus exultans, immortales egi Deo omnipotenti gratias, quod hoc mihi largitus est, ut a tanto Viro, quantus es, tam honorifica fieret nostri mentio. Proxime post Deum, tibi quoque polliceor meam gratitudinem¹. Certe iam αὐτὶδωρον eximium habeo a tua Claritate, quod si adauxeris, uincuntur quidem mea munuscula, uerum totus in id incumbam, ne uincatur meus animus gratus erga te et mea obseruantia. Quod ad auctorem libelli attinet, eum Dominus euocauit ex

hac ualle miseriarum una cum alijs patriae nostrae luminibus, alias, si in uiuis esset animum suum erga te syncerum declararet. Ego quantum in me erit partes illius in gratiarum actione sustentabo. Haec sunt mi excellentissime, quae inter occupationes meas nunc celeri calamo perstringere uolui. Dominus noster Iesus Christus tibi tuisque laboribus in dies magis ac magis benedicat.

Vitebergae 30 die Augusti Anno 1587

Tuam Claritatem
reuerenter colens

Joannes Czanadius
Ungarus

Kivül: Summo Theologo et fideli Iesu Christi seruo, Domino Iohanni Iacobo Grynaco, Pastori et Professori Basiliensi etc, Domino suo omni obseruantia colendo.

GEORG DEIDRICH

XXXII.

Strasbourg, 1588. április 3.

Egyik barátja, aki itt tanul, Bázélbe indul. Részben a barátja kérésére ír, részben mert Grynaeus őt magát is szívesen fogadta házában 1587. szeptember 26-án, s ezért nagyon hálás. Ajánlja tehát neki a levelet vivő ifjút.

Salutem Dicit Plurimam. Cum studiosus hic Adolescens, Vir clarissime, ad vos visendi causa iter se institutum nuperrime dixisset, etsi novi nihil tantoque viro dignum quod scriberem habebam: occasionem tamen nactus non incommodam, nolui committere quin aliquid ad te darem literarum. Adductus partim amici hujus mei precibus, qui id summopere a me contendebat, ut nimirum sibi hac ratione in notitiam amicitiamque tuam perveniendi, aditus patefieret: partim vero etiam summa tua humanitate et benevolentia, qua me in aedibus tuis 6. Calendas Octobris anno 1587. complexus es. Dici profecto non potest quam grata mihi, cum alia, tum vero maxime colloquium quod tum temporis tecum habebam, fuerit. Et si nunquam quisquam ex iis, quos in numerum amicorum tuorum cooptasti, eruditionem, doctrinam, humanitatem denique tuam erga peregrinos, apud alios praedicaverit, me scito illam non solum grata memoria perpetuo retenturum, summisque ad coelum usque laudibus evecturum: verum etiam, si occasio sic tulerit, aliquando par pari relaturum. Haec fere erant, Vir Clarissime, quae ad te scribere decreveram. Hunc autem adolescentem pium et optimis praeditum moribus ut commendatum tibi interea habeas, qua par est «est» observantia a te peto. Deus Optimus Maximus tibi benedicat, tuasque actiones ita gubernet, ut, quod hactenus summa cum laude fecisti, ita etiam deinceps diu Ecclesiae suae et reipublicae literariae adjumento ornamentoque esse possis. Vale, meque ama.

Argentorato 3. Nonae Aprillis Anno recuperatae per Christum salutis 1588.

Reverentiae Tuae Observantissimus

Georgius Deidricus
Transylvanus

Kivül: Doctissimo Clarissimoque viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Pastori Ecclesiae Dei apud Basilienses fidelissimo, Domino ac amico (...) summa observantia colendo.

XXXIII.

Strasbourg, 1589. február 13.

Hálás azért, hogy Grynaeus szívesen fogadta, amikor Bázelen járt. Ezidáig nem tudott hozzá hosszabb levelet írni, de most elküldi e műveit, mert a tudós emberek barátsága mindennél fontosabb számára. Grynaeus a válaszlevelét, amelyből ő megtudhatja, megkapta-e a Hodoeporicont és a téziseket, húsvétig küldje el, mert hazaindulni készül, a levélvivő megtalálhatja Lazar Retsner könyvkereskedőnél.

Salutem Plurimam Dicit. Memor adhuc humanitatis tuae, vir clarissime atque doctissime, qua me hospitem tuum, visendi urbem vestram caussa, cum ad vos superiori essem anno profectus, excepisti: committendum minime duxi, quin me, qualicunque tandem ratione possem, gratum erga te praeberem. Hoc enim cum Christiana charitas, tum vero maxime amicitia nostra et singularis quo me complecti videbaris, flagitat amor atque benevolentia. Non autem in praesentiarum prolixis tecum agere literis constitui; cum etiamsi maxime vellem: tamen temporis partim angustia excluderet: partim quibus id facerem verbis non reperirem. Verum munusculum aliquod levidense mittendum censui: quo magis magisque me tibi devinctum redderem. Nihil enim doctorum virorum amicitia mihi jucundius, nihil amabilius, nihil denique antiquius. Quapropter lucubrationes hasce meas a crassa, quod dicitur, Minerva profectas, hilari fronte ut accipias et perlegas, meque tibi commendatum deinceps quoque habeas, qua par est observantia a te peto. Ceterum literas si quas exarare volueris (optarem autem id vehementer fieri si posset, ut certior fierem an tibi Hodoeporicon meum cum Thesibus redditum esset nec ne¹) rogo ut eas ante festum Paschatos cures ad me perferri. Reditum enim in patriam rursus, Deo volente, deinde parare decrevi. Tabellarius autem apud Lazarum Retsnerum Bibliopolam nostrum me reperiet. Vale vir doctissime.

Argentinae 13 Februarii anno recuperatae per Christum salutis 1589.

Excellentiae Tuae studiosissimus
Georgius Deidricius
Transylvanus

Kivül: Reverendo clarissimoque viro domino Iohanni Jacobo Grynaeo Theologiae Doctori, domino et amico suo unice colendo.

Basileam.

DUDITH ANDRÁS

XXXIV.

Breslau, 1581. február 26.

Gratulál Erastus Bazelbe kerüléséhez. Köszöni Grynaeusnak és Erastusnak, hogy elküldték hozzá Christmann-t, de alkalmatlan időben jött, mivel Ursinus már elküldte a fiához nevelőnek Quirinus Reutert, akivel nagyon meg van elégedve. Úgy látja, hogy Christmann az ő saját filozófiai, matematikai, orvosi és teológiai tanulmányaiban sem lehet a segítségére. Mivel itt nem kaphat állást, és vissza akar térni, utiköltséget fog adni neki. A mellékelt cédulán megjelölt könyveket és azokat, amelyeket már korábban megnevezett, kéri; az árakat biztosan kifizeti, Martin Schilling kezességet vállal érte. Tegye hozzá Georgius Valla és Euklidész egy művét. Üdvözli Zwingert, Arragosiust, Urstisiust és Stupanust, biztatja Simon Grynaeust további matematikai művek kiadására. Kéri Grynaeus válaszát a könyvekkel kapcsolatban, mert ha nem kapja meg tőle őket, akkor Itáliából vagy máshonnan időben meg kell hozatnia.

Salutem. Clarissime Vir Domine, et amice honorande. Gratulor vobis praestantissimum Virum Dominum Erastum. O bardos illos, qui tantum virum retinere noluerunt!¹ Vestros auguror fore iudicio meliore. De Christmanno et tibi, et Domino Erasto magnas ago gratias, existimo enim uos de me praëclare mereri voluisse, cum ei autores fuistis, ad me vt properaret. Verum, mi Domine Grynnaee optime, perincommode cecidit, quod hoc tempore venit. Nam Dominus Vrsinus, superiore anno permissu Principis, et senatus Ecclesiastici, egregium, et bene doctum iuuenem mihi misit, Quirinum Reuter. qui Latinas, Graecas literas, Dialecticam, et Christianae pietatis doctrinam, tradit filio meo, magna mea cum approbatione. hunc ego magni facio, et amo, vt meretur, neque eum cum quoque alio permutare cogito; dum mecum esse volet. Caeterum quod ad privata mea studia philosophica, Mathematica, Medica, Theologica in quibus omnibus animi causa, versor, attinet; ab hoc vestro Christmanno equidem, nisi valde fallor, adiuuari non possum. Quare qui meorum studiorum socius esse volet, eum maiores in his scientijs progressus habere oportet, quam quos hic

fecisse videtur². Itaque cum redire ad vos volet, vestra causa, viatico eum instruem. His enim in locis frustra conditionem speraret is, qui vestris sacris initiatus est. Libros in inclusa scheda, si separatim vendere voles; tum illos addere, quos antea tibi nominaui; gratissimum facies. pecunia quanta opus erit, ocyus tibi numerabitur, vbicunque tibi placitum fuerit. spondebit pro me Martinus Schilling noster. Si his adiunxeris Georgii Vallae opera de rebus fugiendis et expetendis³, qui apud Pomponium librarium isthic esse dicitur: item Euclidem graecum in folio cum Proelo a Grynaeo tuo clarissimo viro olim editum⁴, beneficium cumulabis. Vale vir optatissime et Domino Zwingero, Aragosio, Urstisio, Stupano, alijsque doctissimis viris salutem ex me dicere ne grauer; in primis autem eruditissimo et elegantissimo Mathematico Domino Simoni Grynaeo, quem rogo, vt nobis tum veteres Mathematicos edat tum eleganti suo commentario similes lucubrationes, ad vtilitatem nostram, emittat. de quo eum valde amo.

Vratislaviae 26. Februarij 1581.

tuae Pietati
 deditissimus

Andreas Dudich

De libris quid constitueris facere, quaeso vt quamprimum significes. Nam si abs te impetrari non possim, ex Italia, aut aliunde in tempore petendi erunt. Vale.

Kivül: Clarissimo ac doctissimo Viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo Theologiae Doctori, et professori in Academia Basileensi etc. Domino et amico honorando
Basel.

XXXV.

Breslau, 1583. május 26.

Ajánlja Grynaeusnak a levelet vivő magdeburgi Valentinus Othot, aki Wittenbergben volt nyilvános matematikatanár, de mivel nem volt hajlandó aláírni a „Concordiát”, távoznia kellett onnan. Üdvözli Erastust, kéri Grynaeust tézisei gyűjteményes kötetének elküldésére, s üdvözli Zwingert is. Utóiratában fájlatja Simon Grynaeus halálát, s kéri, hogy Erastussal és Zwingerrel együtt gondoskodjanak számára egy tanult férfiről, aki matematikus is.

Salutem Plurimam. Religio mihi est tuas occupationes et studia interpellare, quae Ecclesiae, et reipublicae seruiunt. Quo fit, ut ad te rarius scribam; de quo tamen et sentio, et loquor, ut par est, honorifice; et cogito saepissime utinam vero occasio mihi detur testificandae meae in te voluntatis. Si quid est, quod tua causa possim, oro te, ut libere mea opera uti velis. Quod ut eo facias audentius; en ego prior a te beneficium peto. Qui hoc tibi epistolium reddet, Magister Valentinus Otto, Magdeburgensis; doctus, pius, modestus vir; Witteberga, ubi publice Mathemata docuit, cedere coactus est; quod nollet fanaticam illam opinionem, quae tot passim damna

dedit, tot viros bonos euerit, subscriptione sua approbare¹. Quae una res, ut alia ei ornamenta desint; quae quidem sunt plurima; fauore, patrocinio, beneuolentia vestra dignissimum eum facit. Quare te valde rogo, ut tum ipse bonum hunc virum ames, tum clarissimis Viris, collegis tuis de meliore cum nota commendes.

Summo Viro Domino Erasto; quem ego amo, colo, obseruo, ut qui maxime; plurimam salutem dico; simulque rogo, ut ijs nos thesauris ditet ingenij sui, quos iampridem congestos habet. Si tuas theses in unum collectas fasciculum omnes nancisci possem, quouis precio emerem. Verum eas librarij nostri huc non deferunt. Quare, nisi molestum est, oro te, ut mihi eas cures, ac transmittas ad amicissimum meum Dominum Schillingum tuum. per eum tibi, aut librario precium sine mora dependem.

Vale vir eximie, et venerande, meque mutuo dilige, et Domino Zwingero, aliosque amicos et collegas tuos meis verbis officiose salutare ne gravare.

Breslae 26 Maij 1583

Reverendae paternitatis Vestrae
deditissimus amicus

Andreas Dudith etc.
Consiliarius Caesareae Maiestatis etc.

Fratris tui mortem acerbè tuli, tum tua, tum, mea, tum communium studiorum causa; quae doctissimis hominis industria adiuuari poterant. Sed nos quoque sequamur paulo post: quid igitur abeuntes deflemus, cum felicitatem eis aeternam inuidemus? Rogo te, ut mihi cum domino Erasto, et Domino Zwingero; quos ea de re iampridem orauj; de docto aliquo viro, qui idem Mathematicus quoque sit, prospiciatis. Valetè feliciter.

Kivül: Reverendo et clarissimo Viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Sanctae Theologiae Doctori, et professori in Academia Basileensi Domino, et amico honorando.
Basileae

FEGYVERNEKI IZSÁK

XXXVI.

Sárospatak, 1587. június 23.

Régóta vár az alkalomra, hogy írhasson Grynaeusnak, előző évi levelében már megírta, hogyan tért haza, s milyen az itthoni helyzete. A sárospataki iskolában tanít, a kollégája itt Thoraconymus Mátyás volt, aki az előző évben halt meg pestisben. Thoraconymus nemcsak az „artes”-t és a nyelveket tanította kiválóan, hanem az igaz hitet is védte a pápistákkal és az ubiquitáriusokkal szemben, az utóbbiak miatt volt kénytelen kassai rektori állását otthagyni, ekkor jött Patakra. Csaknem egyszerre halt meg ő és a felesége, két gyermekük már néhány nappal megelőzte őket, s két árvájuk maradt. Tizenhat évig tanított Magyarország különböző iskoláiban, s száműzöttként végezte be életét 1586. június 22-én. Néhány hónappal ezelőtt halt meg Patak elsőpapja, Kassai Császár György, s ez évben vesztette el az egyház Beregszászi Pétert, Kassai Zsigmond Dávidot és Miskolci Kasaeus Jánost. Jelen van most is az ördög, egyrészt az ubiquitáriusok képében, akik elsősorban a nem magyar lakosságú helyeken élnek, másrészt a Báthory István lengyel király által Erdélybe telepített jezsuiták képében. Hála Istennek vannak olyanok, akik szembeszállnak velük, mint Ceglédi Ferenc, az ő támogatója, s mint mindkettőjük patrónusa, Ecsedi Báthory István országbíró, ajánlja neki Grynaeus, amint azt megígérte, teológiai disputációinak második részét (ha az még nem jelent meg), vagy valamilyen más művet. Az Enchiridion neki szóló ajánlását is nagy hálával fogadta, háláját csak azért nem tudta eddig kifejezni, mert sokat kellett költenie a török portyák megakadályozására és a katonák zsoldjára. Fegyverneki feltételei az iskolai tanításhoz elég jók, viszont a jövedelme nagyon kevés, ezért saját hálájának kifejezéséként csak egy héber feliratú tallért tud küldeni. Az előző évben ajánlotta a néhai Beregszászi Péter és Thoraconymus Mátyás műveit, kéri, hogy Grynaeus adja ki azokat. Ecsedi Báthory István elhatározta, hogy állandóan két alumnust fog tartani a német egyetemeken. Most küldött ki kettőt, akik egy évig maradnak majd Wittenbergben, s aztán talán Svájcba is eljutnak, ajánlja őket Grynaeusnak. Az elmúlt esztendőben új rektort kapott a sárospataki iskola Pilcius Gáspár személyében, őt az ubiquitáriusok üzték el, de egy tanév elmúltával méltó állásra kapott

meghívást a Szepességből, s eltávozott. Levelét a régi naptár szerint keltezi, ezt használja az egész ország, kivéve az ubiquitárius városokat.

Gratiam et pacem a Deo Patre, per Filium, in Spiritu
Sancto precatur, et sua officia summa cum animi
voluntate ac promptitudine defert.

Diu est, ex quo, in omnes occasiones intentus, commoditatem scribendi ad te, Praeceptor colende, quaero, sed en hactenus denegata mihi prorsus est. Nunc autem qualicunque oblata opportunitate (quo meam gratitudinem declarare, et gratias quas possem maximas, cum referre non liceat, pro praestitis tuis erga me summis beneficijs, agere possim,) impolitas hasce ad te exarare libuit literas. Non dubito autem quin pro insigni, qua polles humanitate, et amore, quo erga peregrinos flagras impense, scire aveas, quis rerum nostrarum in his partibus sit status, praesertim cum digressuros nos a vobis tam amanter rogaveris, ut peregrinationis nostrae exitum, atque adeo statum et conditionem nostram breviter complecteremur et perscriberemus, id quod abunde ut puto superiori anno praestitum a nobis est¹. Ac me quod privatim attinet, ego per Dei gratiam valeo mediocriter, et saxum Sisypheum in Schola Patachina, quam possum fervidissime volvo, et volvam quo ad ejus fieri potest. Collegam in scholastica hac functione nactus eram Matthiam Thoraconymum, pietate doctrina et eruditione praestantissimum virum, meum in eadem hac schola ante sexennium praeceptorem carissimam, natione quidem Sclavum, sed de gente nostra Ungarica praeclare a multis annis meritum, superiori anno peste absumtum amisi, aut potius praemisi, cujus viri obitus quantum nobis omnibus moeroris, scholis autem detrimenti pepererit, non facile fuerit dicere. Illud certe sine rubore affirmaverim, scholas fideli praeceptore, Ecclesias vero strenuo athleta orbatas esse. Non solum enim artes et linguas utiliter proponebat in schola, sed etiam contradicentes, vel ex Pontificiorum vel Ubiquitatorum phalange, qui doctis dolis, et verborum lenocinijs incautos circumvenientes, veritati vim afferebant, manifesti erroris, cum vivae vocis usu, tum scriptis editis convincebat. Elucebat in eo μεγαλοψυχία quaedam pene singularis, qua omnes miseriae, calamitates, exilia, et criminationes ex alto despiciebat. Ab Ubiquitariis enim inquietudinis oestro percitis, Cassovia, nobili in Patria nostra oppido, in exilium pulsus, tantum abfuit ut veritatem sua levitate proderet, ut potius ab officio Rectoris a Cassoviensibus remotus, alacri se animo ad capessendam functionem scholasticam, apud Patachinenses, exulum Patronos, obtulerit, apud quos etiam in vera nominis Divini invocatione et confessione vitam cum morte una cum conjugē (duobus liberis paucis ante diebus praemissis, et duobus adhuc superstitibus) matrona pientissima, ejusdem diei et horae eodem pene momento placide commutavit. Hic quid praestiterit, dies vix sufficeret ad depraedicandum. Comparaverat vir ille sibi in docendo quendam quasi habitum, utpote qui sedecim annos continuos, multis cum laboribus, quales in scholis Ungaricis, quarum singulae a singulis, hac unica Patachina reliquis celebriore excepta, regi sunt solitae, requiruntur, docuit. Hic apud nos inter studia pietatis et bonarum artium utiliter et multa cum fruge exulans supremum vitae terminum clausit die 22. mensis Iunii Anni 1586². Orbata etiam est

ecclesia nostra Patachina, paucis ante mensibus supremo pastore, fideli sane doctore et gubernatore, Georgio Caesare Cassoviensi, qui etiam multos annos utilissimam cum Scholis tum Ecclesiae navavit operam. Praesens quoque annus minime fuit erga Ecclesiam benignior, multos enim cum Scholarchas, tum verbi Divini Praecones, praeter promiscuam studiosorum et alius ordinis hominum multitudinem, nobis eripuit, inprimis autem tres insigni eruditione Viros, Petrum Berexasium Ecclesiae Varadinae pastorem, Davidem Sigemundum Cassoviensem Scholae Albae Julanae in Transylvania, et Joannem Kasaeum Miskolciensem, Scholae Varadinae Rectores, quorum operae perquam utilissimae fuerunt Ecclesiae. Deus misereatur nostri, ne patiatur in extrema hac mundi senecta, et dogmatum confusionibus lucem Verbi sui extinguere: conservet fideles gregis sui pastores, demortuis substituat novos succenturiatos quasi milites, qui super gregem Dominicum excubias agere, in ruptura adversus hostes stare, et veritatem constanter asserendo, falsitatem vero potenter et animose refutando, vocationis suae munia naviter obire possint. Id ut Deus pro immensa sua erga Ecclesiam bonitate et misericordia concedat, praesens Ecclesiarum in his regionibus requirit necessitas, Non cessat enim Diabolus, nunc per falsos fratres Ubiquitarios, qui aliquot Urbes montanas (reliqua tota Hungaria minime hac lue infecta, sarta et tecta per Dei gratiam remanente) Cassoviam Epperies, Bartpham, Leitschoviam, Cibinium, et nonnulla alia oppida, et pagos, in quibus Germani, et alii peregrini in regnum Hungariae influentes, rerum potiuntur, obsederunt: nunc vero per Iesuitas pseudonymos, qui in Transylvania Stephani Poloniae regis et principis Transylvaniae demortui opera, sedem fixerunt, pacem Ecclesiae turbare, et Evangelii cursum impedire. Sed laudetur Dei nomen, qui excitat in dies, et qui se opponant spiritibus erroneis docendo: qualis est fautor meus benevolentissimus, cum aliis nonnullis, Franciscus Cegledius, Stephano Bathoraeo patrono, a concionibus et consiliis: et qui tutum praebeant Ecclesiae hospitium, ex quorum numero facile primus occurrit patronus meus benignissimus Stephanus de Bathor, comes in Szabocz et Zathmar, supremus Sacrae Caesareae Regiaeque curiae in Hungaria iudex: cujus insignem pietatem, et in asserenda vera religione fidem prae alijs commendatam me reddidisse apud te, Vir multis nominibus clarissime, memini: cui si secundam disputationum Theologicarum partem, si nondum prodiit, ut pollicitus es, vel aliud scriptum aliquod, maxime historicum dedicaveris, e re Ecclesiae futurum iudico: alacri enim longe animo suscipiet Ecclesiae defensionem et patrocinium: id quod vel Enchiridio ipsi a me inscripto, a te autem tam nitide et terse, ut excuderetur, procurato, abunde comprobatum est³. Excepit enim cum illustri gratia, et hactenus evidenti etiam aliquo sui animi promptitudinem in liberalitate exercenda declarasset symbolo, nisi continuis propemodum hostium excursionibus et molitionibus reprimendis, et stipendijs in milites erogandis ex proprio fisco, fuisset implicitus. Spondeo tamen futurum ut brevi appareat hanc tuam gratiam pessum apud eum non ivisse. Faxit Deus ut quam diutissime superstes esse, et Ecclesijs ac Scholis, ad earundem emolumentum et patriae defensionem, halcyonia tuta objectu laterum praebere possit. Quod grati mei animi significationem attinet, nullam pro collatis tuis in me beneficijs referre hoc tempore possum gratiam: interim autem promitto me illa memori et grata mente retenturum. Conditio mihi, quod ad docendi labores in Schola, simulac redii,

contigit, laudetur nomen Domini, satis splendida, sed quod ad proventum, satis sterilis: unde fit, ut meam gratitudinem insigni aliquo munere declarare non possim. Ne tamen animus defuisse prorsus videatur, mitto in praesentiarum, talerum Hebraicis characteribus insignem, talerum nostrum dimidiatum vulgarem, aut certe, si me conjectura non fallit, sicutum sanctuarij valentem, Eum quomodo aquisiverim paucis accipe. Quidam praecipuus in patria nostra nobilis habebat antitypum, quem rogatus, ille ut ad illius exemplum per aurifabrum aliud mihi fieri liceret, commodavit. Novitas ergo, quae primo intuitu oculis ingeritur, non debet illi talero antiquitatis fidem derogare. Si Dominus vitam prorogaverit, et facultatulas meas adauxerit, efficiam ut mea erga Reverendam tuam dignitatem misso insigni munere, constet: dabo etiam operam ut patroni quoque animum propensum et liberalem, Praeceptor observande, experiaris. Quid autem videatur de illo talero, occasione oblata, cupio scire.

Commendaveram superiori anno duo nostratium scripta, unum quidem Petri Berexasij, alterum vero Mathiae Thoraconymi, quos in Domino obdormivisse supra memini⁴: si itaque videbitur prodeant quaeso in lucem: partim ut constet, nostram etiam gentem non favere, sed potius fortiter et stentorea voce Pontificijs corruptelis et idilomanijs reclamare: partim etiam ut aliqua ex illis (si qua percipi potest) redeat ad Ecclesiam utilitas. Patroni mei Bathoraei, etiam in accisis istis regni nostri redditibus, propositum et deliberatum consilium est, duos alumnos continuis sumptibus alere in Germania, quibus domum reversis, duo alij subornentur. Summittit nunc alios duos⁵, qui exacto uno, ut speramus, in Academia Vitebergensi, anno, in Helveticas aut illis vicinas Academias ablegabuntur: si contingat illos Reverendam Tuam Dignitatem quam «imprimis» commendatam illis multis nominibus reddidi, adire et salutare, et mentionem communis nostri Patroni injicere, effice quaeso, vir Clarissime, Praeceptor Observande, ut constet te nostrae gentis hominibus impense favere. Ad extremum, ne hoc quoque praeteream, nactus erat Schola nostra superiori anno gubernatorem, Casparem Pilcium, Sarosino a Bartphensibus Ubiquitarijs in exilium actum: sed exacto anno munere magno cum populi imprimis autem nobilitatis, consensu et applausu revocatus, paucas post septimanas reducetur in Sepusium, designato illi loco honestissimo et proposito stipendio liberali, ut tandem furant et rumpantur adversarij⁶. Vale vir clarissime quam diutissime: et nos ut sanctissimis tuis precibus apud Deum juves, effice.

Datum Patachino die 23 Junij juxta vetus Calendarium, quod in toto regno (exceptis Apostaticis illis, quarum supra memini, urbibus et civitatibus) viget. Anno 1587

Reverendam tuam dignitatem submissee colens

Isaacus Feguernekinus Scholae

Patachinae lector.

Kivill: Reverendo et clarissimo viro, pietate et doctrina excellenti, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo Sacrae Theologiae in Academia Basiliensi Doctori et professori publico, Praecepto[ri] me[o] perpetua ob[servantia] colendo.

XXXVII.

Sárospatak, 1589. április 1.

Nagy szeretettel gondol vissza Grynaeusra, az ő tanításai adták neki az indíttatást, s őt igyekszik követni. Az ő nyomdokain járva írta meg a mellékelt proposíciókat is, amelyeket a sárospataki iskolában – négy éve vezeti, most együtt Károlyi Andrással – a múlt évben bevezetett havonkénti disputációkon is felolvastak, Grynaeus véleményét kéri róla. Bízik Grynaeus nagylelkűségében, hisz Heidelbergben vele, Gönci Istvánnal, Vásárhelyi Ferencel és Tolnai Szárászi Ferencsel nemcsak elbeszélgetett, hanem az asztalához is fogadta őket. Hálája jeléül egy magyar aranyat küld. Magyarországon az egyház helyzete eléggé nyugodt, csak a felsőmagyarországi ubiquitáriusok nem nyugszanak, akik a gregorián naptárt is elfogadták. Az előző év őszén összeült az erdélyi országgyűlés a jezsuiták ügyében, de miután az dönteni nem tudott, még egyet összehívtak november elején, ez elhatározta, hogy addig nem adnak a rendek adót a kiskorú fejedelmeknek, amíg ki nem tiltja a jezsuitákat Erdélyből. A fejedelem, a jezsuiták patrónusa kezdeti engedékenyebb lenni, mivel polgárháború fenyegetett, s veszélybe került a hatalma. A jezsuiták vezetője azt tanácsolta, hogy végeztesse ki az ellensfél vezetőit, a fejedelem azonban ezt megtagadta. Végül is kiiltották az országból nemcsak a jezsuitákat, hanem az összes megmaradt katolikus szerzetest is, még azt sem engedték meg, hogy a fejedelem egyet megtartson maga mellett. A jezsuiták Báthory Andráshoz, Boldizsárhoz, Istvánhoz és más katolikus urakhoz fordultak segítségért, de azok gyengének érezték magukat ahhoz, hogy az egész országgal szembeszálljanak. Még azzal is megpróbálkoztak, hogy hitvitára hívják ki a mindenhol (még Magyarországról is) összesereglett igazhitű és antitrinitárius prédikátorokat. Végül képmutató mártírsággal kijelentették: inkább meghalnak, mint hogy elmenjenek, de miután látták, hogy a rendek hajthatatlanok, decemberben mindannyian, körülbelül hatvanan, elhagyták Erdélyt. Nagy kárt okoztak az országnak, nagy jövedelmük volt, csaknem ezer jobbágyuk, s több mint száz tanulójuk, köztük igen sok nemesifjú – ezek félrevezetése miatt nem maradhattak elsősorban tovább az országban. Az országgyűlés végén a fejedelem sértődötten azt mondta: gondoskodni fog róla, hogy az ariánus eretnokség is kiirtassék. Úgy hírlík, ki is tüzték Szent György napra az ezt tárgyaló országgyűlést, adja Isten, hogy sikerüljön. Ami a politikát illeti, lemondott a kormányzó, Ghyczy János, és átvette a hatalmat az ifjú fejedelem, somlyai Báthory Zsigmond. A magyarországi események közül ez a legjelentősebb: az elmúlt év őszén a törökök jelentős sereget vontak össze Fülek várában, hogy bosszút álljanak az adófizetést megtagadó Szikszó városán. A magyar végvárakból, főleg Egerből, összegyűlt ellenük egy sereg, s Szikszónál este véres csata kezdődött, amely késő éjszakáig eltartott a hold fénye mellett. A magyarok győzelmet arattak, a vezetőjük Rákóczi Zsigmond egri főkapitány volt, a helyettesei Homonnai Drugeth István és Balászsdeák István, Homonnai Drugeth még rövid időre török fogságba is esett. A török sereg létszáma bizonytalan, állítólag tizenháromezren voltak, s háromezernél több elesett, s csupán kétezer-negyszáz magyar és német katona volt ott, akik közül csaknem 500 halt meg. Horvátországban is nagy csata volt, azt mondják hatezer török esett el. A szikszói csatáról azon nyomban megjelent egy metszet is, ezt elküldi Grynaeusnak. Korábban említett proposícióinak egy példányát odaadta egy katolikusnak, az egri káptalan

lektorának, akivel hazatérőben Bécsben barátkozott össze. Még nem válaszolt, valószínűleg továbbküldte a jezsuitákhoz, amiből még nagy vita lehet.

Gratiae Dei et donorum Spiritus Sancti incrementa
per Christum Iesum Salvatorem nostrum, toto
pectore precatur.

2Tim. 1.6. Mirifice delector, vir eximie et de Sacrosanctae Theologiae candidatis praeclare
merite, venusta illa et efficaci admodum Apostoli Pauli admonitione, qua exactum
suum discipulum Timotheum hortatur, ut donum divinitus concreditum αναζω-
πυρειν, hoc est, exuscitare pergat. Quo verbo non obscure innuere videtur
Apostolus, animos nostros fomenti, Dei vero donum flammulae instar esse, quae
subinde opus habeat flabello et exuscitatione, ut ipsi nobis quoddam quasi
celeusma canentes, animum addamus, et inoffenso cursu ac magnis passibus ad
bravium supernae vocationis contendamus. Hac Pauli admonitione, quod ad
exteriorem literam, saepe quidem lecta, sed nunquam tam penitissime, ut par
erat introspecta, a te vero, vir praestantissime, pio et ardenti Zelo frequentissime
in coetu Scholastico usurpata, cum te magna cum omnium admiratione Sacras
litteras docentem, et singulari cum διακρίσεως και διχτομίας dono, nec minori
auditorum tuorum emolumento disputantem in Academia Heidelbergensi avide
audirem, ita inflammatum fuisse fateor audacter, ut idem mihi, te illam admoni-
tionem δις και τρις repetente ac inculcante accidisse, vere affirmare non dubitem,
quod olim de Divo Anthonio narrat Augustinus libro 8. Confessionis capite 12, qui
cum forte fortuna audivisset recitari verba illa: Vade, Vende omnia: ita excitatum
et inflammatum fuisse testatur Augustinus, ut illico ad se ille redierit, et ad felicius
studium subito se applicaverit: Id quod sibi quoque usu venisse testatur ibidem
Augustinus, cum legeret locum ad Romanos 13.13. in quem forte fortuna, sacro
codice ad suggestionem Angelicam tolle, lege, tolle lege, replicato, inciderat. Etsi
autem per Dei gratiam, singulari mihi ab initio fuit delectationi, ipsissima Spiritus
Sancti verba, quam fieri potuit liquidissime usurpare (est enim Dei sermo vivus
et efficax, et quovis gladio ancipiti penetrantior, et pertingit usque ad divisionem
animae simul ac spiritus; et est tamquam ignis; et velut malleus conterens petras)
Deique potius voce loqui (memor gravissimi και ανυπειθύνου illius Apostoli Petri
praecepti, Si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei) quam prolixum de re aliqua,
maxime autem controversa, sine authentica et expressa Scripturarum autoritate
instituire sermonem aut tractatum: Tamen postquam illam admonitionem, Pauli
certe Zelo dignissimam a te subinde inculcari audivissem, acrius quoddam mihi
subditum est calcar, et stimulus longe acutior est additus, ad excitandum Dei
donum, quod in me esse ex non obscuris indiciis conjiciebam, ad scrutandum
item Scripturam sacram, ad meditandum in ea dies et noctes, et ad revocandum
pro mea virili parte omnes vitae meae rationes ad exactam illius normam. Hanc
admonitionem, quam non temere inculcaveris tuis auditoribus, arguunt
eruditissima scripta: Donum enim illud, quod divinitus contributum, habes
eximium, et pene incomparabile, αναζωπυρειν pergendo, et Scripturam

scrutando, eo usque illius terminos sanctissimis tuis lucubrationibus et laboribus protulisti, ut Scripturam Sanctam tibi quam familiarissimam reddideris, vita inculcata professioni tuae respondeat, scripta spirent pietatem, et Theologiae candidatis sint instar methodi Theologiam discendi et tractandi iis, qui ad penitissima (quantum quidem humana fragilitas patitur) scripturae sacrae adyta pertingere satagunt. Quo in studio, ut pio ita etiam salutari, me tuum esse aemulum, fateor libenter. Atque utinam sanctissimis tuis vestigiis insistens, et tuarum disputationum planissima, et ad captum legentium accommodatissima methodo conscriptarum et editarum ductum, tanquam cynosuram quandam et Helicen seque[ns], quantumcunque thesaurum cognitionis et intelligentiae Scripturae sacrae comparare mihi possem, tibi certe, secundum Deum, et primas et secundas et tertias mei in Sacris literis profectus partes unice deferre non vererer. Quantum autem huc usque profecerim, et quousque progressus sim, ut tibi pro innata tua pietate, ad quam te totum composuisti, candore, quo polles singulari, amore erga peregrinos, quo cedis nemini, evidentissimis argumentis ob oculos ponere liceat, etiam atque etiam contendo. En itaque, vir praestantissime, et in toto orbe Christiano Clarissime, tyrocinia quaedam meae qualiscunque industriae, et operae, positae in tui imitatione pro mea virili. Quae sunt (fateor) μικρα θινα θεμαχια θων μεγαλων δειπνων του μεγαλου θου Γωαννου θου Ιακωβου Τρυνου, ut id mihi de meis hisce propositionibus, quod Aeschilo de suis tragoediis, ex poematis Homeri decerptis, dicere liceat. Utere tu, Vir incomparabilis, exquisito tuo iudicio, et hasce meas propositiones¹, ad tui imitationem compositas, et non paucis in locis ex tuis depromptas, (non enim me pudet verum fateri) in Schola Patachina, cui per Dei gratiam ex aequo cum suavissimo meo Collega et Synergo fideli in Domino, Andrea Carolino, quartum jam annum praesum, juxta consuetudinem a nobis superiori anno introductam, et hactenus fideliter retentam, quae uno quoque mense per vices utrique nostrum disputandi necessitatem imponit², ne minima quidem ex parte intermissis interea aut suspensis publicis laboribus, exercitii causa promulgatas, revoca ad exquisitam exacti tui iudicii limam, ac quidlibet de iis pro tuo arbitrio decerne. Ego si illa censurae tuae subicere potuero, probe me officio meo perfunctum fuisse, existimavero. Etsi autem temeritatis aut impudentiae cujuscumque insimulandus merito videri iis potissimum possum, qui te tuumque ingenium mite, perhumanum, professionique plane respondens, non noverunt, (quorum hoc, non nisi παιδευτοις et αναλφαβητοις affirmaverim) quod scilicet ego obscurus, te Clarissimum in toto orbe Christiano, barbarus et indoctus, excellenter doctum, ex loco tam remoto, incultis et nullo lepore tinctis meis literis compellare non fuerim veritus: Tamen facile ut spero, hoc me crimine liberabit insignis tua humanitas, et suspicienda comitas ac affabilitas, qua me rudem et omnis propemodum laudatae eruditionis expertem, cum popularibus meis Ungaris, Stephano Geoncio, Francisco Vasarhelino, et Francisco Szarazino, comitibus, non tantum ad colloquia familiariter, sed etiam ad mensam tuam benigne admiseris, totoque eo spatio temporis, quo nobis Heidelbergae, ab ore tuo mellitissimo, non secus ac ab uberibus maternis dependere, per facultatum nostrarum tenuitatem

datum est, amore pene paterno, non secus ac si indigenae essemus, complexus fueris, postquam vero reditum in patriam Ungariam parandi necessitas objecta nobis fuisset, votis ad Deum conceptis, solenniter Deo nos et ipsius protectioni commendaveris, imo (quod tacendum minime fuerit, sed potius omni laude vehendum) literas amoris et benevolentiae declarandae ergo ad me privatim dare non dedignatus fueris: Quae si redditae mihi fuerint (nondum nempe cum haec scriberem eos acceperam³) me beatum per omnia, et tibi eximio beneficio obstrictum depraedicare non verebor. Ut autem meam erga te Praeceptor colende, gratitudinem cum singulari observantia conjunctam declarare quoquo modo possem, misi hac occasione unum Ungaricum, quem ut aequi bonique consulas, majorem in modum peto: Ubi Deus pro πολυποικίλω sua gratia rem meam familiarem adaugere perrexerit, meam gratitudinem declarare majoribus et evidentioribus indiciis minime negligam. Sed his omissis, transeo jam ad ea, quae Ecclesiam in patria nostra Hungaria proxime attingunt. Ecclesiae status per Dei gratiam cum in Hungaria, tum in Transylvania est pacatus et tranquillus, praeterquam quod in Hungaria quidem montanae civitates nonnullae, Ubiquitariorum et Oralistarum dogmati additae, Cassovia, Epperies, Cibinium, Leutsovia, Barttpha, a comitatu ut vocant Scepusiensi et Saarosensi, et circumjacentibus pagis et oppidis secessionem facientes, et Calendarium Gregorianum recipientes, contra nostros orthodoxae fidei et confessionis fratres tumultuari, et nisi Deus clementer avertat, turbas etiam dare videntur⁴: Imperatore nempe ipsarum causae favente, terror nonnullis est incussus, ne quid aut comitatibus adversi creetur, aut civitatibus recepto jam ante Calendario, et peractis illius calculum Sacris Iesuitae versipelles, et omnis pudoris expertes obtrudantur: In Transylvania vero Iesuitae ψευδωνυμοι necessitatem Comitum indicendi circa festum Michaelis et de ipsis statuendi, regno imposuerunt. In quibus cum res ad finem deduci nequivisset⁵, circa initium Novembris habita sunt alia Comitum generalia, in quibus Regnicolae, quam strenuam et fidelem Deo et Ecclesiae ipsius ομοθυμαδον navaverint operam, ex eo liquido constare potest, quod uno ore proclamatum ab omnibus sit: Apostatam illum et Regni hostem pronunciandum esse, quicumque Principi nondum inaugurato sed jamjam inaugurando, et juramenti vinculo obstringendo tributum dandum esse decreverit, antequam Iesuitas ex tota Transylvanica ditione exploserit, et Regnum hoc malo liberaverit⁶. Qua acclamatione et Senatusconsulto audito, Princeps Iesuitarum patronus, altos antea spiritus gerens, mitius agere coepit. Videbat enim aut se principatu excidere, aut si ad arma se converterit, et se et Iesuitas in discrimen capitis adducere, et sic toti regno incomparabile damnum creare. Sed vide sanguinarium Iesuitarum consilium: Dum haec ultro, citroque inter Principem et Regnicolas aguntur, adit Principem Iesuitarum Coryphaeus, Dux gregis ille caper⁷, hortaturus eum, ut praecipuos quosque Antagonistas capite plecteret, et sic infirmorum Spiritus retunderet. Cui Princeps animose nimis et prudenter respondet: Absit a me, ut ego tantum facinus perpetrem: Illis nempe sublatis, actum tandem erit et de me et de toto Regno meo. Hoc dato responso, tentavit Princeps aliquoties Regnicolarum animos, ut missos eos facerent, aut saltem hanc disquisitionem in aliud tempus magis opportunum rejicerent, sed nihil

plane profecit. Regnicolae enim fortiter et animose pro gloria Christi, quam Iesuitae foedissime conspurcarant, principi sese opposcentes, id effecerunt tandem, ut non tantum Iesuitae ex toto regno Transylvanico, sed etiam Monachi ex sedibus avitis, unde nullis unquam artibus extirpari antea potuerant, ne unico quidem reliquo, sint exterminati. Princeps quidem contendebat a regno, ut liceret duos aut saltem unicum ex Iesuitis pro se asservare, sed illi a Regno plane denegatum est: Responsum enim est se vereri ne quomodo rursus vel unico relicto multiplicentur Iesuitae, quod ipsis solenne et familiare est. In has necessitates adductos Iesuitas, quid quaeso putas fecisse? Confugerunt ad opem humani brachii, petiverunt sibi auxilium ferri a Balthasare Bathori, in Cardinalem primum creato, post vero sacris per Pontificem Romanum, ut fertur, exauthorato, ut principatum aliquem secularem adire possit⁸: Stephano item Bathori juniore, Stephani Regis Poloniae, et Principis Transylvaniae Sigismundi Bathori consanguineo, qui patriam Bathor de Somlio, in provincia Szilagj vocata, obtinet (a qua domus Bathorea cognomen Bathori de Somlio mutuata est) et aliis nonnullis, quorum operam ipsi profuturam existimabunt, sed illi virium impotentes, regno se opponere non sunt ausi. Ubi hac via illis non successisset, converterunt se ad lenocinia verborum, quibus Regnicolarum animos demulcere conabantur, sed nihil plane profecerunt. Tandem nostrae confessionis Theologos et ministros Ecclesiae, qui frequenter non tantum ex regno Transylvaniae, sed etiam Ungariae (ne haereticae pravitatis quidem Pastores sibi quicquam in hac causa parcentes) in comitia regni confluxerant, ad disputandum provocarunt: Sed ab Oratore regni responsum acceperunt, disputatione non esse opus, cum ipsorum doctrina quam sit impia et blasphemum in Filium Dei, omnibus meridiana luce sit clarius, nec disputando regnum Transylvaniae invaserint, et occupaverint, sed per vim sint introducti. Ac proinde nullum amplius locum disputationi superesse. Hoc accepto responso Iesuitae, ut hypocriticam suam sanctimoniam et larvatam vitae inculptatae laudem, ac ad adeundum Martyrium, sed Diabolicum (nam et Diabolus habet suos Martyres sed, ut recte dixit Cyprianus, causa facit in Martyrem, non supplicium) promptitudinem se declarare velle prae se ferrent, coeperunt in Comitibus regni mussare se paratos esse ad oppetendam mortem potius, quam regno Transylvaniae excedere. Sed ubi intellexissent Regnicolas, si vel semel ejus rei mentionem fecerint, ne ab illis quidem caedendis et e medio tollendis abhorrere, suos ipsi Spiritus remiserunt, ac tandem obmutuerunt. Quare ad has angustias redacti, magno cum totius Ecclesiae in Transylvania emolumento indelebili vero ipsorum dedecore, mense Decembri omnes Iesuitae, qui numero ad sexaginta fuerunt⁹, regno Transylvaniae excesserunt. Multi pii viri mirati sunt, tantam fortitudinem inesse potuisse animis principum Transylvaniae: sed cum divinitus eos, pro asserenda Christi gloria, tanto robore indutos viderent Deo in solidum omnem gloriam tribuerunt. Quantum, tam breve alias temporis spatio, haec Iesuitica secta regno Transylvaniae damni attulerit, non facile fuerit exponere. Reditus habuerunt amplissimos, subditos ad mille, studiosos in Collegio plures quam centum: Magnatum item, imprimis autem nobilium, liberorumque illorum animos adeo corruperant, et ad se pertraxerant, ut cum Regnicolae dicerent, hanc

etiam sub esse causam quominus Iesuitae tolerari ulterius in Regno Transylvaniae possint vel debeant, quod magno toti regno Turcis alias tributario, sint sumptui, responderunt, se ex propriis illos sustentaturos. Sed regnicolae sancta quadam animorum obstinatione obfirmati, omnem plane spem facultatis illos retinendi praeciderunt. Haec est brevis historia exterminationis Iesuiticae stirpis ex regno Transylvaniae: Quae cum ad finem Dei beneficio in Comitibus regni deducta fuisset, Princeps quasi indignabundus dixit: quandoquidem isti, quos ego fovere statueram exterminantur et me invito exturbantur, procuraturus certe sum, ut Ariana quoque haeresis extirpetur. Cui negotio perficiendo indicta esse audimus comitia ad festum Divo Georgio dicatum. Faxit Deus, ut uno spiritu et conjunctis viribus, implorata Dei ope, illam quoque haeresin extirpandam pii Principes decernant¹⁰. His omnibus in Comitibus peractis, quae quidem religionis causam concernebant, de Politicis postea actum est negotiis. Cum autem Princeps fuerit imbellis, et ad capessendum Magistratum propter aetatem minus aptus, ac proinde regnum per gubernatorem Iohannem Giczi, pium et strenuum virum (qui magistratu solenniter, et laudabiliter abdicato, vita postmodum functus est) fuerit administratum, insignia regni, ad principem legitimum Sigismundum Bathori de Somlio sunt delata, et is sacris initiatus, et ad fidelem operam regno praestandam iuramento obstrictus, Patri Christophoro Bathori, patrueli Stephani Regis, ex omnium consensu, Turcarum etiam imperatore electionem approbante et confirmante, successit. Concedat ei Dominus Spiritum fortitudinis et roboris, tranquillam regni administrationem, vitam longaevam, et salutaria consilia ad Ecclesiae et Reipublicae Christianae emolumentum, et patriae salutem.

Exposita hactenus Ecclesia in patria nostra Hungaria et regno vicino Transylvania, conditione, jam quis externus patriae nostrae sit status, sic breviter vir Reverende, accipe. Turca ut libidinem illam regnandi qua flagrat, explere quoque modo possit, nihil plane intentatum reliquit, nunc aperto Marte, nunc clam. Proxime elapso Divi Michaelis profesto die¹¹, ingentem manum clam contraxerat, in finitima arce Fwlek, ut illinc eruptione facta longe lateque grassaretur, ac eam Regionem quae Montana a nobis vocatur, Cassoviam usque, ferro ignique vastaret, et depopularetur. Praetextum ad tantum facinus audendum habuisse visus est, satis speciosum: Est nempe oppidum quoddam peroportuno in loco situm Szikzovia nostra lingua appellatum, (quod) Cassovia septem, a nostro vero oppido Patachino, quinque tantummodo milliaribus distans, quod ante quinquennium fere tributarium Turcae fuit, sed cum non amplius esset solvendo, cessavit esse vectigale. Hunc contemptum et temeritatem ut ulcisci Turca possit, magnis hinc inde copiis collectis Fülekinum quod decem milliaribus Szixovia distat, nostros milites prae multitudine, quam secum ductabant, naso suppendens adunco, et quoteni ex singulis arcibus finitimis milites prodire in aciem possent, computans, et Agrienses, prae omnibus ob navatam toti regno fideliter operam, multorum jam annorum spacio nominatissimos, et in toto orbe Christiano Clarissimos Heroas, praeda et triumpho tertio ante die exhilaratos, et equos illorum ex itinere defatigatos, ipsos viribus exhaustos, depraedicans, ac a Deo consilium non petens, magnis animis et spiritibus, illud oppidum est aggressus. Quo cum Agrienses ex

insperato cum quantula fieri potuit manu supervenissent, et pro patria defensione, qui quidem in tanta omnium consternatione, hinc inde confluxissent, atrox admodum initum est proelium circa vesperam, quod ad seram usque noctem est protractum. Tenebris proelium dirimentibus, luna exorta magnis iterum animis est redintegratum, et ad decimam fere diei horam utrinque est decertatum. Tandem vero victoria, sed ea valde cruenta sunt potiti Ungari. Exercitus Ungarici summus Dux erat Magnificus Sigismundus Racocius, Capitaneus Agriensis, Comes comitatum Borsod ac Heves, pietate, prudentia, fortitudine bellica simul et togata, et aliis virtutum ornamentis conspicuus. Succenturiati huic Duces erant Magnificus Stephanus Homonnai, Comes comitatum Ungwariensis et Zempleniensis, et equestris exercitus Agriensis Dux, Stephanus Balasdeak, qui in quamcunque partem belli alea ceciderit, se paratos offerentes, boni Ducis simul et militis officio sunt perfuncti. Quorum Stephanus Homonnai dum fortiter decertat inter confertissimos hostes equo dejicitur, et in manum Turcarum devenit, unde admiranda et plane suspicienda Dei providentia liberatus, proelium iterum redintegrat, et bello confecto, opima Spolia et victoriam gloriosam reportat, sibi et toti genti suae aeternam nominis memoriam, et gloriam immortalem parat. Reliqui Duces salvi per Dei gratiam cum majori parte exercitus bellum conficientes Agriam sunt reversi. Quantus Turcarum fuerit numerus certo non constat. Sunt, qui referant eos ad tredecim millia fuisse, et desiderata fuisse tria millia et amplius: nostros vero milites ad duo tantummodo millia et quadringentos, omnibus et equitibus et peditibus Ungaris simul et Germanis, et desideratos fuisse quingentos fere. Hujus furoris Turcici virus etiam vicinos nobis pagos et oppida afflaverat: Sed acinacem Turcicum in nostro jugulo propemodum haerentem, clementer avertit Deus. Tueatur nos pro immensa sua bonitate etiam deinceps, et sit currus igneus in circuitu nostro, concedat in his terris halcyonia aliqua suae Ecclesiae et Scholis, ut supersint aliqua hospitia, in quibus verbum Dei pure et sincere annuncietur, bonae artes et studia liberalia fideliter colantur, et Dei nomen celebretur. In Illyria quoque magna Turcam affectum esse clade certo narratur, et ad sex millia desiderata fuisse fertur¹². Deus jam tandem nostri misertus convertat oculos suos ultrices ad gentem, quae ipsum ignominia afficit, et toti orbi est molesta. Confecto proelio Szixoviano prodiit illico tabella quaedam, in qua conflictus ille est depictus¹³. Illam tibi, Vir spectatissime, visum est testimonio loco transmittere, ut constet, quantam Deus in hac effaeta mundi senecta, pristina Hungaricae nationis fortitudine pene jam procumbante, exercuerit benignitatem, Vestrum est, viri eximii, nostram gentem tot cladibus affectam et tam diutino bello vexatam ac propemodum exhaustam, piis vestris precibus apud Deum juvare: quod ut faciatis et meo et totius meae gentis nomine etiam atque etiam peto.

Vale, Vir clarissime, et me tui observantissimum esse, certo certius tibi persuades velim: Dominus Jesus Christus tibi tuisque sanctissimis laboribus quam cumulatissime benedicat, et superstitem te esse quam diutissime velit, ut rivulos Sacrosanctae Theologiae cum praelegendo tum disputando ex lympidissimis Israelis fontibus quam liquidissime et purissime diducere possis. Amen.

Propositionum harum exemplum (quod ante significandum erat) dedi cuidam

— pontificio, Lectori, ut uocatur, Agriensi, qui amicitiae mecum Viennae Austriae in reditu initae memoriam revocans, me honoris causa salutauerat¹⁴. Nondum rescripsit quid ipsi sit iudicij de illis. Credo illum ad Iesuitas missurum: quod si fiat, bellum sacrum mihi indicetur, quod ego diuina ope et auxilio suffultus, non extimesco.

Datum Patachino die primo Aprilis juxta ueteris et nobis usitati Calendarii calculum. Anno Domini 1589

Vestri obseruantissimus discipulus

Isaac Feguernekinus Ungarus,
Scholae Patachinae in Ungaria
moderatorum alter

Kivül: Clarissimo, pietate et doctrina praestanti Domino Domino Ioanni Iacobo Grynaco, professori sacrosanctae Theologiae in Academia Basiliensi solertissimo; Domino et praeceptori suo plurimum colendo.

FORGÁCH MIHÁLY

XXXVIII.

Wittenberg, 1588. augusztus 26.

Kimondhatatlanul hálás azért, hogy Grynaeus ismeretlenül levelet írt hozzá, igen nagyra becsüli őt, reméli, hogy eljut Bázélbe, s személyesen is találkozhatnak.

Salutem Plurimam. Si humanitatis tantum, cuius laudem praecipuam consentienti omnium praedicatione fers, et benevolentiae, qua ad me necdum uisum amandum sponte tua incitatus es, indices literae tuae, vir clarissime, extitissent, num vel eo nomine gratius illis mihi quicquam accidere potuisset?¹ nunc cum ad summam voluntatis benignae testificationem ea cum doctrina, tum exhortatio accedat, quae te plenum esse omni bonitate, impletum omni cognitione, et qui possis alios monere certissimo argumento demonstret, quo animo eas me accepisse putas? Equidem exprimere uerbis non possum quanto gaudio cum externo, tum spiritus perfusus sim; externo quidem, quod tantus uir, cuius amicitiam unice iam diu expetebam, appetere non audebam, ultro sese mihi dat atque ad iungendam mecum *φιλίαν* offert, in quo vel maximum peregrinationis fructum positum puto: spiritus vero, quod in *φιλαληθείας*, cuius gloriam a tuo *ειλικρίνει* iudicio mihi ex dono gratiae Dei tributam, non est cur repudiem, stadio me currentem, non solum confirmas, uerum etiam, ut obliuiscens ea quae a tergo sunt, ad ea vero quae a fronte sunt contendens, scopum versus ferar ad palmam supernae uocationis Dei in Christo, calcar efficacissimis cohortationibus subdis et subijcis, insuper etiam, quod ardentiori animo et a te profectum et a me acceptum est, ab eo qui potest nos seruare *απταιστους* et stabilire secundum Euangelium et praeconium Iesu Christi, in me uberrima spiritualis benedictionis *χαρίσματα* expetis, pro qua vere Christiana animi erga me tui propensione et charitate *ανυποκριτω*, quid tibi, vir humanissime, reddam? Verba nec magnitudo meriti tui admittit, nec pudor meus emittit. Officia uero, quae a me in talem uirum et tantum proficisci possunt, cuius uirtus admirationem potius quam compensationem meretur, et qui de alijs benemereri quam de se alios mauult? Vnum

restat, quod tibi fere gratissimum confido, tum quia ad id hortator extitisti, tum quia Angelos ipsos de eo gratulari, ut scribis, certum est, ut tenax fidelis illius sermonis de cruce, secundum efficacitatem illius, qui efficit omnia in omnibus crescam in agnitione filij Dei, et in fide fundatus ac firmus non dimouear a spe Euangelij, nec sim amplius ut puer, qui fluctuem et circumferar quouis uento doctrinae in hominum alea, ueteratoria ad insidiose fallendum versutia, sed veritatem sectans cum charitate prorsus adolescam in eum per omnia qui est caput, nempe, Christus, certo persuasum habens, eum qui coepit in me bonum opus, perfecturum ad diem usque Iesu Christi. Nihilominus tamen, cum sit animi ingenui; cui plurimam debeas, eidem plurimum uelle debere, tuam hanc humanitatem singularem, quem in parte maximi beneficij iure numero, beneuolentia et memoria colam sempiterna, nec uero qualicunque tandem eam officio declarare possim quod tibi gratum fore perspexero, ullum uel tempus uel occasionem intermittam. Vtinam, utinam, uir praecellentissime, uestra illa φιλοφρονηματα experiri aliquando mihi liceat, quae tam benigne promissa, non dubito quin promptissime oblata exhiberetis: tum denique me in coelo esse putarem, si doctissimi Grinaei illam uocem εν αποδιξει πνευματος και δυναμεως sitam haurire possem, eiusque optatissimo conspectu et consortio frui, cuius absentis imago, incredibili virtutis admiratione, animo meo penitus insedit, nec uero diffido, εαν ο κυριος θελησει και Ζησουμεν, quin ex voto utriusque nostrum, priusquam periodo Academica, cuius utinam finem ου [?] ita assequar, ut ad finem ω [?], quam gloriam Dei, statuo, referatur, defungar, urbem vestram salutem, uestraque consuetudine, cuius in dies mihi desiderium augecit, explea[m]. Quod superest, oro Deum et patrem Domini nostri Iesu Christi, cui seruis spiritu tuo in Euangelio Filij ipsius, ut det tibi pro efficacitate sua agente in se potenter, ut corroboreis per ipsum et forte ipsius robur, ut armis illis diuinitus ualidis ad subuersionem etiam munitionum, uerbo nimirum Dei uiuo, efficaci et τομouτερω quouis gladio ancipiti, ualeas raticinationes euertere, omnemque sublimitatem quae extollitur aduersus cognitionem Dei; cuius gratia seruet te incolumem Dominus Ecclesiae suae quam diutissime.

Witeberga 26 Augusti Anno 1588.

Tui obseruantissimus et
studiosissimus,

Michael Forgacz
de Gimes

Kivül: Reverendo et clarissimo viro domino Ioanni Iacobo Grynaeo, Sacrae Theologiae Doctore, et
professori in inclita Basiliensium Academia celeberrimo, domino et amico summa observantia
colendo.

XXXIX.

Wittenberg, 1588. december 31.

Örül a levelének, szeretné látni, reméli, hogy a nyáron személyesen találkozhatnak. A wittenbergi akadémián igen nehéz a tiszta tanokat vallók helyzete most is, annak ellenére, hogy egy kicsit könnyebbedett. Magyarországon egy nagy győzelmet arattak a török felett.

Clarissime et Reverende Vir, Amice
summa observantia colende. Ex animo
salve.

Beas me suavissimis tuis litteris, quas tu Diomedea vere permutatione¹ χαλκειων χαλκειων pro stridentibus illis meis reddis. Amorem nempe in me tuum respicio? flagrantissimus est. Benemerendi studium? ferventissimum: cui quemadmodum respondeam, nisi pari affectu non habeo, qui velut conclusus, eminus nunc tantum ad te adspirat, se totum in te effundere gestiens. O dies illi, imo menses, quando exoriemini, quibus oculis istis usurpare Grynaeum possim, quem nunc tantum animo. Deus Optimus Maximus, praeses certae et sanctae amicitiae, hoc mihi acceptum face redditumque votum. Munere autem tuo, quid mihi unquam gratius aut jucundius, sive animum mittentis considero, sive muneris dignitatem? Habeant sane sibi alii pateras, aera, tripodos, quae Horatius sodalibus suis donare optat², dum mihi semper talia apophoreta a Grynaeo meo habere liceat. At quando auribus hisce hauriam (libet nempe mihi iterare votum) dulcissimas illas voces, quae in arena illa pugnatoriorum gladiatorum vice uteris, illa, inquam arena, in qua Verbum Dei est stadium, Deus βραβευτης, veritas βραβειον, salus corona; prae quibus sordeat mihi melliflua illa Nestori oratio³. Sed repraesentabitur, spero, brevi, Deo volente, hoc votum: insequente vere aut aestate licebit forte mihi tua φιλοφρονηματα jam denuo tam prompte et prolixè oblata experiri. Sed, ut Plautinus [!] ille ait: animus quidem sperat; quo eveniat Deo est in manu⁴. Is dirigat viam nostram ad vos. Statum Academiae nostrae si quaeris, laborat et copia ατακτως περιπατούντων, et inopia χρησιμίων, quamvis deonerata aliquantum est. Matthaeo vita defuncto⁵, Milio Jenam commigrante⁶, quo plurimum sex illa hominum derivari solet. Religio Christi, licet intercedente Electorali edicto, gravissimis nihilominus calumniis a σκαίοις quibusdam hominibus perverso Zelo non tam gloriae Dei studentibus, quam hac ratione ne hilum quidem promoveri, si (ut Augustini verbis utar) mens tam diu potatis erroribus ebria⁷, eos aliquid sani considerare permittit, vident: quam praecentoribus potius quam praeceptoribus suis supparasitantibus, cum captatione quadam aerae popularis, impetitur⁸. At beatos nos, quia merces nostra copiosa est in coelis.

Ungariam nostram Clarissima victoria omnipotens Deus auxit, numenque suum extremo pene discrimine salutare suis, hostibus tremendum ostendit⁹. Ita est manus Jehovae non est abbreviata, idemque ipsi, seu per multos seu per paucos victoriam parare. Vale clarissime Vir, et igniculum hunc desiderii, quo teneor, tui videndi, fragranti ut sic dicam hoc liquore litterarum lenire perge. Witebergae: pridie Kalendas

Januarii Anno Dominicae Incarnationis MDLXXXIX., quem tibi cum tuis omnibus felicem, divinaeque benedictionis copia locupletatum, evenire opto.

Tui studiosissimus

Michael Forgacz de Gimes.

XL.

Padua, 1591. február 21.

Emlékezteti Grynaeust a vele és nevelőjével, Krakkai Demeterrel folytatott korábbi levelezésére. Mentegetőzik, amiért előbb ment Itáliába mint Bazelbe. Az apja hazahívta Wittenbergből, több mint egy esztendeig itthon volt, s csak az elmúlt nyáron jött Paduába. Levelét két Svájcba induló pomerániai nemes viszi, továbbra is nagyon tiszteli és szereti Grynaeust, s szeretne vele személyesen találkozni – ha nem sikerülne, az nem rajta múlik. Itáliát fenekestül romlottnak tartja, noha úgy tartják, hogy semmit nem ér az, aki nem volt itt. Üdvözlét küldi Krakkai nevében is neki és Kaspar Bauhinnak.

Salve in CHRISTO.

Vix reputabis, uir clarissime, quis ego sim, qui haec ad te scribo. At excute sinum, nam ego tuus ille sum Forgaczius, quem tu nunquam uisum eximia quadam humanitate tua adductus ad nescio quem boni nominis rumusculum amasti, idque literis tuis honorificentissime amicissimeque scriptis aliquoties declarasti, cuius etiam praepceptorem (is est Dominus Demetrius Kraccoui) officiosissime accepisti, tractasti, totam denique nationem, Hungaram scilicet, praecipuo ac singulari studio complexus es, et, ut spero, nunc quoque complecteris. Notus ergo iam tibi. quid ni? ita me descripsi, ut faciem et uultum, quem nunquam uidisti, uidere posse uidearis: sane quidem ego tuum; quem in animo meo uirtutum tuarum conceptus atque concentus haesuro ac pertinaci colore effinxit. Sed, fallor; an hoc dices? Non tu ex promisso Basileam prius quam in Italiam! Fidem tuam, Grinee! Debebam quidem, sed et uolebam uel maxime, quid, si aliter, cecidit? nam Witeberga reuocatus a domino parente, annum et eo amplius in patria fui, proxima aestate praeterita hoc me Patauium excepit¹, unde haec scribo, forte oblata occasione, cum duo nobiles Pomerani hinc ad uos proficiscerentur, etiam, si Dijs placet, meis hisce literis gratiores apud te futuri. Vide, obsecro, ne frustra sint, cum homo, scilicet magnus, tantum apud te posse illis uisus sum. Verum scribendi occasio haec: ut iam neque leuitatem neque negligentiam meam iure accusare liceat: nam de illa satis me uoluntas patris excusat; de hac locorum temporumque condicio [!]. Quin uide potius, mi Grinee, quam alte animo meo insederit amor tui, purus ille et sincerus, quem, ut et paulo ante scripsi, Pietatis, Probitatis, Doctrinaeque tuae clarissimi radij in me excitarunt, ut quum tu minime putares, aut etiam quum tu eum extinctum putares, uiuidis emicet scintillis, et his literarum velut auris siue alis cupiat ad te peruolare. Poterone autem aliquando ijs depositis, hisce te oculis, charum caput, intueri, his stringere brachijs! O Deus mi eritne hoc aliquando aut quando me hoc infinito gaudio cuius

iam nunc gustum praecipio, explebis! quas ego tum tibi grates quas laudes dicerem! At cum tibi placuerit, hoc quoque dabis. Interim uero απορφανισθεντες απο αλληλων πορος καιρον ωρας, προσωπω ου καρδια, ego quidem recenti semper grataque memoria et bonis recordationibus nomen tuum colam, amoremque tui et obseruantiam claustris pectoris huius conditum fideliter seruabo, sub spe reserandi olim et in sinum tuum deponendi. Tu idem ut facias, non rogo, neque enim ausim, nec merui; hoc saltem, ut siue ego, quod spero, conspectu tuo frui possim, me haut [!] grauatim accipias, amicitiaeque tuae desideratum fructum ferre patiaris, siue id non dabitur; quod nolim, me tamen ita censeas, ut qui tui similiumque, id est, bonorum studiosissimus obseruantissimusque fuerim, mihiq; ad id erga te declarandum uoluntatem sed facultatem defuisse. Sed uideo, ni fallor, iam diu te expectare quid de me ipso scripturus sim, quid agam, aut quid mihi Italia placeat? ne quaere, obsecro. Hic denuo iustus ille Lot animam iustam excruciet, ita omnia, nihil dico, tute cogita, quid uelim dicere². Interdicta erat populo Dei Aegyptus, cur non Italia nobis? Oportebat sane, sed quid facias, sic est opinio, qui in Italia non fuerit, nullum putant. Quid alijs uideatur, nescio, ego si quis uirtutis suae dubius, an eam inter agmina uitiorum integram inuiolatamque seruare possit, periculum facere tentet, eum in Italiam ablegem, non aliter quam Diogenes adolescentes nescio quo, ut intelligerent, quid inter honestum et turpe interesset³. Multis quam feliciter cesserit, sunt fortasse qui uideant et doleant. Mihi quidem non erat tanti, ut cum tanto periculo hoc periculum periclitarer, verum quoniam ita res tulit, enitar. Dei gratia ut quam famam innocentiae adolescentisque uirtutis mecum huc intuli eam tantummodo illibatam, si non florentem quoque iam et ad maturitatem uergentem efferam. Apis, inquam, ero florilega, non aranea uenenisuga. Dei, hoc, Dei gratia, et tu uir pijssime, (cur enim mihi te ita appellare non liceat) certa mecum tuis apud diuinam eius maiestatem pro me precibus, ut sancti sui spiritus gratia mihi adsit, atque in fide Domini Nostri Iesu Christi conseruatum vas misericordiae suae faciat, ut ego ipsi grata dicere et facere semper et in omnibus possim. Italiam totam inaudita et iam miserabili annonae caritate affligi nosti, noui praeterea nihil. Papa fulminat Nauarreus uincit: o triumphet tandem! sed haec Deo curae, cui ego te, uir clarissime, ex animo commendo, et precor, ut te bono Ecclesiae suae, aduersariorum confusione et destructioni sospitem incolumemque quam diutissime praestet. Vale, et, si graue non est, Dominum Bauinum meis uerbis amanter et officiose salutes, uelim. Meus Dominus Demetrius utrumque uestrum plurima impertit salute, seque et sua unice commendat. Vale iterum, uir clarissime, et me ut tua humanitas, iam et constantia postulat, ama, qui te aeternum.

Patavij XXI Februarij Anno Domini MDXCI.

Tuus

Michael Forgacz, Liber Baro
de Gimes, Hungarus

Kivül: Reverendo et Clarissimo domino Iohanni Iacobo Grinaeo, Sacrae Theologiae Doctori et professori in inclitya Academia Basiliensi celeberrimo, domino et amico meo summo obseruantiae studio colendo.

Basileam

KÁROLYI MIHÁLY

XLI.

Frankfurt am Main, 1579. szeptember 14.

Mentegetőzik, amiért levelével zavarja, de örökké megmarad emlékezetében Grynaeus és az ünnepi beszéde, s a művei is hálára kötelezik. Megígéri, ha lehetséges, otthonról is ír majd egyháza helyzetéről. Hálás, amiért a nemrég elhunyt Hartungus úrnak ajánlotta őket, magyarokat. Elhatározta, hogy a frankfurti vásáron megszerzi azoknak a magyar főembereknek az arcképét, akiket Grynaeus dícsért, és elküldi. Máskor itt voltak a képeik, de a prágai festő, aki lefestette őket, a mostani vásáron nem volt jelen. Átadta Grynaeus üdvözlétét Schegkius és Crusius úrnak. Az ubiquitárius Jacobus Faber Svábföldön tartózkodik, s most Tübingen mellé jött gyógyfürdőzni.

Salutem ac officia sua cum pietate conjuncta pollicetur. Nisi mihi probe de tua, uir eximie, singulari humanitate, et facilitate, qua alios etiam importunos excipis, et toleras, constaret, haudquaquam sustinuissem te meis literis ieiunis et aridis interpellare. Si tamen abuti tua facilitate uidear, ut tuas eruditas lucubrationes non uerear impedire, id ut meo condonetur desiderio, etiam atque etiam peto. Sed quia tantam ex illa tua benignitate coepi fiduciam, ut nulli inposterum occasione, qua commodè literas dare possem, deesse dubitarem, Ideo etiam nunc me continere non potui, quin aliquot lineas ducerem. Fateor enim ingenue tam alte animo meo memoriam tui, et sermonis festiui, qui animi mei cultus erat, et quasi quidam humanitatis cibus, infixam esse, ut nec loci intercapedo, nec etiam temporis diuturnitas delere obliuione ualerent, quin omnis tui recordatio cum uita mea desinat. Siquidem ita impense tuo illo eruditissimo, omniumque praeclarissimarum uirtutum fructibus refertissimo colloquio sum delectatus, ut a te discedens satis admirari uirtutes tuas et praedicare meis non potuerim. Sentiebam profecto me ad uitae melioris usum non pauca haustum fuisse, si tecum aliquando uiuere licuisset. Obliuionem tui tandem fortasse me capere posse tibi concederem, nisi praestantissima solidae tuae doctrinae apud me monumenta extarent. Quod enim Eusebium et alios huic adiunctos summa cum

laude illustrasti¹ (ut interim alios felicissimi tui ingenij foetus iam editos, et, ut spero, quottannis edendos taceam) apud omnes bonos et doctos uiros sempiternam tui consecutus es recordationem. Quare extremae sane esset ingratitude, si pro illa humanitate, qua in nos fuisti, eo, quo possemus, modo, non ederemus quoque nos grati animi testificationem. Idcirco de tam liberali, tamque proluxa erga nos uoluntate tantas, quantas animo nostro concipere possumus, agimus gratias. Referendae enim gratiae potestas hodie nobis apud externos denegatur. Si erit integrum, polliceor me ex Pannonia quoque de statu Ecclesiarum nostrarum scripturum: Non enim dubito, quin pro tua illa pietate, qua multos excellis, cuiuscunque sit nationis Ecclesiae Christi sortem satagas cognoscere. Nec etiam ignoro te pro naturae tuae bonitate etiam inferiores literas non auersari. Caeterum tuo in nos studio adijecisti commendationem nostri singularem ad beatae memoriae uirum Dominum Hartungum, quem ante menses duos sepultum esse, cum diligenter de eo percunctaremur Friburgenses dicebant². Literas nihilominus suis successoribus exhibendas suaserunt, existimantes aliud aliquid habere. Sed praeter excusationem, et nostri commendationem nihil continebant, ideoque nos iterum recepimus, quas in testimonium retinui. Si tamen putarem te serio remissionem literarum expetere, inuito te certe nequaquam retinuissem. Pro hoc quoque officio magnas agimus gratias. Imo si in mercatu toto Duces Ungaricos quorum uirtutem mirifice nobis audientibus celebrabas, reperissem, statueram effigies uiuas illorum tibi mittere. Alias hic reperiabantur illorum imagines, uerum Pictor Pragensis, qui egregie depinxit, in praesenti foro non comparuit³.

Praeterea uir doctissime, dederas in mandatis ut diligenter Clarissimos Viros Dominum Doctorem Schegkium et Dominum Crusium tuis uerbis salutarem, huius responsum te accepisse confido, illi uero salutis renunciatio fuit grata. De suo uero scripto nihil ambigit, cum iam certo sciat apud uirum spectatae fidei esse. Iacobum autem Fabrum ubiquitatis scito adhuc in Svevia commorari. Nam dum Principes suis carbonibus denigrare contendit, ipse sordior redditur, ideoque in thermas Tubingae uicinas descendit.

Dominus Iesus te uir Doctissime suae Ecclesiae diutissime conseruet, exopto. Amen. Francofurti ad Moenum 14 Septembris 1579 raptim.

Clarissimi Viri Dominus Doctor Hottomannus et Dominus Sulcerus, si par est, reuerenter saluentur.

Tuae claritatis
obseruantissimus

Michael Carolinus
Ungarus.

Dominus Doctor Erastus recte ualet, cui in reditu Antisturmium, quem Osiander edidit⁴, sum ostensurus.

Ktűűl: Viro doctissimo Domino Doctori Ioanni Iacobo Grynaeo Basileae sacrosanctae Theologiae professori ordinari etc. Domino suo omni obseruantia, et gratitudine colendo.

KRAKKAI DEMETER

XLII.

Strasbourg, 1586. július 1.

Grynaeus elnézését kéri, amiért a teljes ismeretlenségből levéllel fordul hozzá. Tanárai leveleit kis késéssel tudta csak továbbítani, mivel nemrég érkeztek csak ebbe a városba Forgách Mihállyal, a tanítványával és két másik nemes ifjúval, nem ismert itt senkit, s sokat kellett tanítania. A jövőben kész a válaszlevelek továbbítására, ezt a strasbourgi, nürnbergi és bécsi kereskedőkön keresztül tudja megtenni. Ő is az igaz hitet vallja az ubiquitáriusokkal szemben, szeretné Grynaeust személyesen is hallgatni, de nem a maga ura, annak kell engedelmeskednie, akinek költségén itt tartózkodik.

Spiritum sapientiae, Ducem veritatis, pacem tranquillam, diuturnamque incolumitatem, a Deo Patre, et Salvatore Nostro Domino Iesu Christo precatur.

Etsi nulla mihi tecum, vir Celeberrime, ac multis nominibus praeceptoribus meis, et mihi post illos, colendissime, notitia intercesserit, cujus merito fretus, meas ad te insulsas et plane barbaras literas dare non vereretur: Tamen vel virtus tua; me, vel insignis erga omnes bonos, praecipue erga nostram, Hungarum dico, gentem, apud omnes celebrata, humanitas, quae duo in proxima parte amicitiae ponenda esse, censent eruditi; vel etiam Praeceptorum meorum, quorum Literas accepturus es, auctoritas, quam sancte et religiose atque illibate conservare semper studui; monent et exhortantur, ut te audacter literis meis commonere non erubescam¹. Primum itaque veniam, paulo tardioris, aut si mavis segnioris, in hisce remittendis, officii atque diligentiae, precor. Id enim non mea negligentia, sed partim novus in hanc urbem adventus ac amicorum, vel saltem aliqua ex parte cognitorum hominum inopia (etenim non cuiusvis hasce tuto committi posse adhuc in patria praeceptoribus admonitus sedulo fueram) partim, variae, multiplices ac propemodum infinitae occupationes, quibus in instituendis meis, Spectabili Domino Michaeli Forgách hungaro libero Barone in Gymes etc. et Reliquis duobus Nobilibus non infimae sortis, in principio, (quod plerumque grave esse solet) scholasticae hujus provinciae,

distineor²; effecere. Quare hanc mea[m] in remittendis literis tarditatem, si tarditas est nominanda, 14 Iunii namque huc appulimus, pro tua humanitate, te in bonam accepturum partem nihil dubito. Alias dabitur et quidem sedulo, a me opera, ut id, quod nunc remissum est, omni alacritate et promptitudine officiorum, cum in literis, si quas ad eos olim remissuri estis fideliter curandis; quod ego opera mercatorum Argentinensium, Norynbergensium et Viennensium facile exequar³, tum in aliis debitae pietatis et benevolentiae officiis declarandis, reponere magno cum foenore possim. Neque enim me degenerem aliquem qui, ab omnibus laudata in puritate religionis Christianae, praecipue vero in negotio Coenae Dominicae, hungarorum constantia, turpiter desciverim; sed eum, qui immotus in veritatis semita, etiam inter tot lupos, atque doctrinae ubiquesticae propugnatores acerrimos perstem, existimes velim. Optime ergo feceris, si tuis consiliis salutaribus me agnum inter tot lupos furentissimos relictum subinde erigere et sustentare non fueris dedignatus. Id Ecclesiae Dei emolumento, afflictae meae patriae mihi que utile tibi vero honorificum futurum est. Equidem nihil magis in Votis haberem, quam ut omnibus diebus istis Peregrinationis meae ab ore tuo, jucundissima, verissima, et plane Apostolica dictante penderem; sed cum non meis rationibus et voluntate mea vivam, parendum illi cujus sumptibus hic sum⁴.

Meliora spero.

Bene vale, vir celeberrime, et hanc meam in scribendo, primum audaciam, deinde infantiam, «quae» pro tua humanitate «est» aequi bonique consulas, oro.

Datum Argentorati in aedibus Domini Melchioris Sebizii professoris Medici. 1. Julii Anno 1586.

Vestri

Amantissimus

Demetrius Kraccovius
Transylvanus.

Kivül: Clarissimo et Doctissimo viro Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, Doctori sacrae Theologiae in Academia Basiliensi, Domino summa observantia Colendo.

XLIII.

Strasbourg, 1587. február 11.

Két napja kapta meg Grynaeus levelét, nem neheztelt hallgatása miatt, sőt inkább attól félt, hogy az előző levele a terhére volt. Megkapta a Theses theologiae sincerioris hat példányát, s ezek mérhetetlen örömet okoztak neki. Grynaeus kérését, hogy küldjön egy-két példányt Thoraconymusnak, nem tudja teljesíteni, mert ő és Beregszászi Péter néhány hónapja meghaltak. Néhányat elküld azért arra érdemeseknek, az általa szeretett Csanádi Jánosnak is, ha módja nyílik rá. Grynaeus biztatását az igaz hit megrontói elleni harcról megszívleli. A levelet és a téziseket átadta mindkét címzettnek, s ők nagyon hálásak érte.

Salutem in Domino et debitae pietatis obsequium.

Accepi tuas, vir Clarissime, literas, ad V. iduum Februarii quae mihi mirabiliter; cum rebus ipsis, quae erant gravissimae et maximae humanitatis plenae: tum etiam gravitate sententiarum atque verborum; gratae fuerunt. Sed, ut ingenue, quod sentio, fatear, quantum ex una mihi laetitiae attulere, tantum parte ex altera molestiae aut etiam moeroris animo injecere meo. Ego enim qui sum, cujus tu causa, tot, te, tantisque curis, sollicitudinibus, et occupationibus, pro unius Ecclesiae Dei, cujus nostro tempore, lumen, ornamentum et κορυφαιος, absit verbo invidia, existis, districtum της απροσηγορίας κατηγορειν non verearis? Non sum, mihi crede, vir Amplissime, non sum is, qui silentium aliquot dierum putem esse diuturnum, nedum ut moleste feram. Imo vero verendum mihi fuit, ne prioribus meis, te, literis, maximis laboribus intentum impediverim. Quod si fuit factum, pro ea, quae tua est erga omnes bonos incredibilis humanitas, in bonam adducor spem, με παρ υμων πλεισθης συγγνωμης τυγχανειν.

Exemplaria a te missa sex, et theses theologiae sincerioris, quae mihi quam gratae fuerint, sint et erunt dici vix potest, integre accepi, pro quibus omnibus gratias tibi ago et habeo quas possum maximas, relaturum enim me affirmare non possum, nisi forte (ut gravissime disertissimeque Tullius ait) ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cum memoria tenebo, cujus quidem rei memoriam apud me nullam unquam deleturam oblivionem affirmo. Quod mones ut unum alterumve exemplar Domino Thoraconymo mittam, libenter studioseque id certam nactus occasionem praestarem; Sed, proh Deum Immortalem, illi, Berexasium¹ dico et Thoraconymum ante non multos menses rebus humanis excessere, atque ad beatam illam et corruptionis expertem patriam evocati, veram felicitatem, quam Deus illis exitu etiam confirmavit, adepti sunt. Ita in rebus humanis nihil est stabile. Ego nihilominus aliis, quos dignos judicavero, vestro nomine, Θεου διδοντος aliquot mittam exemplaria. Czanadium, quo nemo mihi amior vivit, non modo non repugnanter, sed et egregia animi alacritate, horum participem scriptorum faciam, si ulla satis idonea reperiri, qua ad eum perferantur ratio aut occasio poterit.

Adhortationem tuam, qua me ut certamina, quae tum mihi tum aliis inter doctrinae Coelestis corruptores superanda sunt, aequo animo feram, non minus pie quam vere instruis; ut ab animo pietatis amante profectam, ita, quantum imbecillitas mea passa fuerit, observaturum in me recipio. Theses in Curiam fratrum²; et Literas Vincentio M.³ reddidi, uterque cum grati animi significatione accepit. Quod superest te in curam et protectionem Dei omnipotentis commendo, ille, salvum et incolumem, suae Ecclesiae te conservet, ad gloriam sui nominis sempiternam. Amen.

Datum Argentorati 3 iduum Februarii Anno 1587.

Tui obsequentissimus

Demetrius Kraccovius
Transylvanus.

Theses vestrae semper mihi erunt gratissimae, quas olim, etsi non pari tamen aliqua grati animi declaratione repositurum me polliceor.

Kívül: Pietate, eruditione vera, et virtute excellenti praestantissimo viro Domino Ioanni Iacobo Grynaeo etc. Sacrae Theologiae in Academia Basiliensi Doctori exercitissimo etc. Domino mihi summa observantia colendo.
Basileam.

XLIV.

Strasbourg, 1587. április 20.

Nincs semmi híre hazájából, Magyarországról és Erdélyből, csupán háláját akarja kifejezni Grynaeus jótéteményeiért, s ezt barátainak és a patrónusának is megírja. Grynaeus tanácsát a zaklatások erős lélekkel való elviselésére megfogadja. Csanádi Jánosnak nem küldte el a példányokat, mert barátai megírták, hogy rövidesen Heidelbergbe fog érkezni, ott majd ezt könnyebben elintézik. Levelet írt ennek ellenére Csanádihoz, közölve, hogy Grynaeus dicsérte őt Bázelen, amikor a levéltíró nála volt.

Fenti levele befejezése után jött meg a frankfurti vásárból patrónusának levele otthoni hírekkel. A bor és a gabona soha nem látott módon olcsó Magyarországon, de különösen Zalaiban. A szőlő hihetetlenül bőségesen termelt, a szüretnek november végén lett vége, s az edények hiánya miatt a termés nagy része pocskba ment, a termékenység így kárt okozott. Patrónusának ezt a levelét elküldte volna Grynaeusnak, ha az nem magyarul írta volna. Két kis győzelmet arattak ebben az évben a török felett: Nádasdy Ferenc elfoglalta Koppány várát, az Erdődyek pedig egy a birtokukon portyázó török sereget vertek szét, amely a zsákmánnyal és a foglyokkal hazafelé tartott, 150 foglyot ejtettek és 700 lovat valamint több hadijelvényt zsákmányoltak, s szert tettek több száz török fejre, ezekkel szokták a várakat díszíteni. Ha Grynaeust érdekli, az ilyen eseményeket továbbra is megírja, Magyarországon ez mindennapos, szinte hetenként portyáznak mindkét részről, sok az öldöklés, s hol ez, hol az győz.

Gratiam et pacem a Deo patre et
Domino Nostro Iesu Christo precatur, et
sua Christianae pietatis officia defert.

Etsi nihil neque boni neque mali; aut de patriae meae, Ungariae et Transylvaniae, quod fortasse parum: aut Ecclesiae Dei in illis locis, incorrupto verbi semine, enatae atque propagatae, quod multum omnino te, Vir Clarissime, et juvat et delectat, statu et conditione, quod scriberem habebam: tamen vel hoc ipso omnium maxime, nomine, quo me turpi της αχαριστίας crimine partim, partim vero suspicione της ραθυμίας illiberali, eximerem et liberarem; scribendum aliquid putavi, quod ut in bonam, pro tua humanitate, accipias partem, etiam atque etiam oro. Quantum itaque ad me attinet, sic habeto, quotiescunque tui tuorumque beneficiorum recordor, recordor autem saepissime, cum propter insignem tuam illam et plane divinam pietatem, humilitatem Christianam, integritatem incorruptam, illibatam vitae sanctimoniam, tum maxime liberalitatem et beneficentiam, qua erga omnes bonos uteris, erga me

vero et ignotum, et peregrinum usus es, ut ne reliqua, quae singula excellentissima sunt, dona, a Deo optimo maximo tibi ad utilitatem suae Ecclesiae, tributa sunt, enumerem; quotiescunque, inquam eorum memini, toties honorificentissimam, et Christiano homine dignam tui mentionem, tum in privatis publicisque sermonibus et congressibus, tum etiam literis ad amicos aut patronum in patriam nostram, missis et ultro citroque mittendis, me et fecisse, et facere adhuc, et facturum deinceps sancte polliceor in meque recipio; tum etiam Deo ita dispensante suo tempore grati animi significationem declaraturum «me» promitto. Ego praeceptis tuis salutaribus, ad ferendas, forti pectore, molestias eas, quas inter eos quos vivimus devorare cogimur, factum esse longe quam antea fuerim alacriorem, ingenue fateor, quomodo si perrexero, quod auctore et ductore Deo, cujus δεξια πληρης δυναμεως εστι non diffido, fructum me maximum tuarum literarum atque admonitionum et accepisse jam, et deinceps accepturum arbitror. Czanadio exemplaria non misi¹, quia ex literis amicorum accepi, eum Wittenberga annuo stipendio accepto, dubio procul Deo propitio Heidelbergam venturum², ubi facilius ea, quae voluero exequar. Scripsi tamen ad eum, te dignis, ut dicebas καλοκαγαθιαν laudibus celebrasse in conspectu eruditorum Virorum dum essem Basileae apud te³. Quae tua, nominis ejus, celebratio instar magni apud eum muneris erunt. Bene vale, Vir clarissime, et nos ut coepisti, tuo amore et beneficio proseguere.

Datum Argentorati Anno 1587. 20 Aprillis

Tuus
in omnibus

Demetrius Kraccovius
Transylvanus.

Has quidem literas Domino Ampliae⁴ tradere volui, verum cum is necessitate quadam hic diutius manere cogatur, eas commodam sane nactus occasionem, nolui retinere.

Absoluta Epistola percepi ex nundinis Francofurtensibus literas a Patrono meo⁵, in quibus scribit inauditam esse vilitatem cum frumenti, tum maxime vini in tota Ungaria, praecipue in ea parte, quae dicitur a scriptoribus Salonia et a nostratibus Zala. Res vera est, quam tuto cuilibet communicare Tua Claritas poterit, vinum ita copiose provenisse, ut si quis habuisset 100. vasa vacua, 50. eorum, pro reliquis, 50. impleta vino generoso fuissent. Vindemia absoluta est contra consuetudinem ejus terrae in fine novembris, si tamen absolutam eam vindemiam dicere licet, ubi magna pars porcis saginandis uvarum, est relicta, ita inopia omnium instrumentorum, ut cadorum et vasorum cogente; Nec vero frumentum Ubertate cessit vindemiae, sed mira fertilitate superioris anni reposuit jacturam. Ita Deo, credo, ex sua misericordia disponente, ut sui intelligant, non esse dexteram ejus abbreviatam, si modo «sui» nos abnegata impietate sincere ad eum convertamur, sed γλαυκα εις Αθηνας, Eadem ipsa scripta misissem ad te Clarissime vir, quibus ad me perlatum hoc est, nisi mea lingua essent consignata. Quod ad rem militarem attinet, duas hoc anno reportarunt victoriolas ex Dei clementia. Unam Duce et auspice Francisco Nadasdio perpetuo Comite terrae Fogaras, qui arcem et Civitatem cui arx ejusdem nominis adserebat,

Kopan, ubi praesidium Imperatoris Turcarum Praeside Sanzacove, (quod eos nomen officii est) quodam collocatum erat, expugnavit mira celeritate, antequam ex aliis munitionibus suppetias ferrent, arcem delevit, Civitatem Uulcano funditus et radicitus evellendam commendavit Sanzachum captivum cum magna multitudine turcarum abduxit, qui capi, vivi non potuerunt, ferri cecidere, praedam ex omni genere divitiarum copiosam retulere⁶. Alteram ducibus Dominis Erdödiensibus (ita vocantur proceres quidam in finibus Illyrii ab urbe quam incolunt, latine Sylvia dici urbs posset ipsi Sylvienses) in quorum cum fines et possessiones Turcae irruptionem fecissent, et magna strage edita maiore cumulata praeda redirent ad suos, isti cum suis insequuti militibus tempore et loco commodo proelium commiserere, quo proelio omnes eos qui captivi abducebantur liberarunt, Turcas [praecipui?] nominis cepere 150 plurimos interfecerunt, equos eosque generosos quibus Turcae in proelio utuntur septingentos ad minimum, omnes fere dersoopicos, Signa militaria plurima ab hoste rei, quae fuerunt hostium reportarunt. Capita jugulatorum, quibus apud nos arces, castella et munitiones exornari solent, aliquot centena. Reliquam etiam praedam non vulgarem nacti⁷. Faxit is, in cuius manu omnis victoria est, ut plures, similes harum, aut etiam superiores ex hoste victorias reportare deinceps possint. Haec, nisi certissima essent tibi non scripsissem, quibus si, te delectari animadvertero, postea quae acciderint faciam ut scias. Apud nos enim ista non sunt nova, imo singulis ad minimum septimanis excursions ab utraque Parte fiunt, et multa caedes fiunt, nunc hi nunc illi, ut exitus sunt incertissimi bellorum, superiores et inferiores. Iterum Vale Vir clarissime.

Kívül: Excellenti diuinarum literarum scientia praestantissimo viro, Domino Ioanni Iacobo Grynaco etc.
Sacrae Thepologiae in inclyta Basiliensi Academia Doctori eminentissimo, domino et patroni
in Christo dilecto.

XLV.

Wittenberg, 1588. augusztus 28.

Azért válaszolt később, mert Forgách Mihály gyenge egészsége levegőváltozást kívánt, mindketten örültek Grynaeus levelének, Forgách is levélben fogja kifejezni háláját. Üdvözli, hogy Bernben a szembenálló felek kibékültek, Claudius Alberius nézeteit nem ismerik, de nem is akarják megismerni. Reméli, hogy sikerül kieszközölniük patrónusától, hogy tavasszal Grynaeushoz utazzanak. Grynaeus kérésére, amennyire ismeri, leírja a wittenbergi egyetem jelenlegi helyzetét. Kevés út az igaz diák, az artes professzorai velük értenek egyet az úrvacsora kérdésében, s filippisták. Már egy éve beszélnek az egyetem megreformálásáról, de semmit nem lehet tudni. Az biztos, hogy a választófejedelem udvari prédikátorát letartóztatták, s hogy meghívtak Rostockból két igazhitű professzort, Johannes Caseliust és Nathan Cythraeust. Az utóbbiak meghívást visszautasító levelét maga is olvasta házigazdájánál Eberhard von Weyche-nél, mindketten félték a száműzetéstől, ami itt korábban előfordult. A jogtudomány professzorai, Petrus Vezembecius és Eberhard von Weyche igazhitűek, az utóbbi Itáliából hazatérőben találkozott is Grynaeussal. A teológia

professzorai szószátyárok és erőszakosak, csak saját magukkal törődnek, s annyira megmérgezték a népet is, hogy az már nem akarja hallgatni a saját papját, a mértékletes David Voith-ot. Elküld bizonyos teológiai téziseket, hogy Grynaeus lássa, mit tanítanak itt sokan. Küldi Fegyverneki Izsák múlt évi levelét is, amelyet a levélvivők feltört pecsétje miatt nem mertek továbbítani, ő másik pecsétet rakott rá.

Gratiam Dei Patris et Spiritus Sancti χαρισματα.

Quod serius quam par erat, tuis literis, Vir Clarissime respondeo, nulla aut negligentia, aut oblivione mea factum existimes sed absentia nostra cujus causa extitit tenuissima Baronis valetudo, quae paulisper aerem et locum mutare nos coegerat, tribues¹, quam meam excusationem ut justum in optimam accepturum partem confido. Literis tuis, quantum apud generosum Dominum Baronem profeceris, non est quod ego commemorem, malo te ex ejus epistola intelligere²; hoc tamen nunc ne ego quidem facere possum, te, quod hoc onus scribendi subieris, rem mihi tam gratissimam, quam christiano homine, et maxime te dignissimum praestitisse, cujus praedicandae et dilaudandae locus alius erit.

Bernae quod inter partes dissidentes pax coierit, gratulor. Auditum nobis fuerat Claudium Alberium Philosophum, ut mihi videtur, non indoctum aliquid de justificationis doctrina sparsisse, imo etiam scripsisse quod cum orthodoxa hac de re confessione non consentiret. Quidnam illud fuerit, nobis nondum constat nec scire cupimus, si sine periculo sciri non potest. Melius est, profecto aeterna delere oblivione quam scriptis mandare; nam ut nunc quorundam sunt ingenia; dubio procul fautores suos, dogma illud, modo sit plausibile, habiturum est.

Promptum tuum animum, quo officia nobis tua si te superstitute eo accesserimus καὶ δὲναμν probaturum promittis, magni facimus, et exosculamus. Quominus vero ad nos, confectis hic omnibus rebus hactenus contenderimus, eorum voluntati acceptum ferimus quorum ab arbitrio pendemus; a quibus speramus nos hyeme ut exacta liceat discedere, impetraturos³. Statum Academiae sicut perscribi jussisti, ita quantum ego scire potui et cognoscere, satagi diligenter praestare⁴. Is igitur sic se habet; studiosi in hac Academia veri, pauci sane, rauci quam plurimi, Professores artium liberalium, philosophiae titulo gaudentes sunt illi quidem boni viri, et plerique omnes nostrates, in negotio coenae sed qui nihil scire et sciri praeter Philippum velint, quo tamen consilio magnus ille vir nunquam sua scripsit, sed ad fontes, hisce rivulis, renovare lectores et discedentes voluit.

Reformatio jam ab anno integro jactata et sparsa decreta quoque ut homines non vani mussitant, hucusque dilata, nunc iterum incaluit, et singulis expectatur diebus⁵. Quarum vero rerum sit futura informatio, rumor non consentit. Nam alii doctrinam aut Dogma Jacobandricum⁶ prorsus explodandum fore, Philippum vero revocandum asserunt. Alii vero luculentiores sperant informationem. Sed haec non sunt mihi certo cognita, audita tantum non lecta refero. Sunt tamen conjecturae quaedam quae nobis spem, adversariis metum, et suspicionem animi alienati Electoris, incutit, et illud imprimis, quod nuper Concionator aulicus Illustrissimi Electoris Mirus nomine, Dresdae in custodia detineri coeptus, jam vero carceri in arce Hohenstein vocata sit

inclusus; causas ignoramus. Accedit huc quod viri Doctissimi, et ii orthodoxae religionis (quamquam Philosophi magis quam Theologi illi sint) ex Academia Rostockiana magnis pollicitationibus Electoris fuerint in hanc Academiam invitati, Johannes Caselius, et Nathan Chytraeus; quorum utrorumque literas, quibus sese honeste excusant, (metus enim exilii, illius bonorum virorum, quod ante paucos hic factum fuerat, eos perturbat⁷) ego ipse vidi et legi apud Clarissimum Virum Dominum Eberhardum a Weihe hospitem nostrum.

Legum et Juris periti, quantum in ipsis est, non cessant consilio et auctoritate, movere et promovere sinceræ religionis doctrinam, horum Coryphaeus et Antesignanus est Petrus Vezembecius, Magni illius Vezembecii frater, vir doctissimus et acutissimus, Domino Tossano amicissimus. Hunc sequitur Dominus Eberhardus a Weihe, Vir tum in sua professione, tum vero in sacrae theologiae misteriis apprime eruditus, tibi ante annos aliquot, dum ex Italia rediret visus, a quo etiam, nescio quam Crellium⁸ hic Wittenbergae rebus humanis exemplum esse primum se cognovisse dicit. Hos plurimi tum Doctores, tum Licentiati sequuntur.

Expectas credo quid de theologis sentiam, homines eos eruditionis non multae, garrulitatis et arrogantiae addo etiam impudentiae maximae esse judico (semper bonos excipio) Nec vero immerito. Nam omnes, quae sua sunt curant; aedificationem Ecclesiae hili non faciunt, moderatos homines ferre non possunt; quo suo veneno populum etiam usque adeo infecerunt, ut Pastorem suum Davidem Voith, successorem Polycarpi⁹, quia homo est placido ingenio, nec in concionibus ac lectionibus debacchari solet, audire jam nolint.

Theses Theologi cujusdam misi ad te, (credo enim ex nundinis, has nugae ad vos non ferri) non quo bonas horas iis legendis perdere te velim, sed ut homines χαριεντες, et emunctae naris, quibus eas tradideris, animadvertant, quam ab omni veritate aliena, et quam δυσφημα dogmata doceant et tueantur nonnulli. Autor harum nunc αεροβατεῖν καὶ περιφρονεῖν τὸν ἥλιον videtur, quia cum a quibusdam fortiter urgeretur, nec facile sese explicare posset, ad suos conversus, clamoribus rem agere coepit, atque opponentim inscitiae arguere, ut sic stultorum quorundam adolescentum pulsu et strepitu opponentis rubore perfunderet, sicut etiam factum est, jam vero quasi optime gesta victoriam penes se mansisse, sibi facile persuasum habuit. Haec de Academiae statu, si certiora cognovero faciam ut scias, si te his delectari cognovero.

Mitto ad te literas Isaci Fegivernekii, anno adhuc superiore scriptas, sed negligentia quorundam huiusque detentas. Causa est, quod literarum custodia ut vulgo vocant, incuria eorum rupta fuerat, et sic mancas mittere non audebant. Ego vero ubi cognovissem bono animo eos, Jussi esse, literasque ad me recepi, et novo, Sicut videre est, Sigillo munivi, ea quae mihi credita sunt bona fide illis inclusi, et ad te ut perferantur curavi¹⁰.

Utinam autem ea, quae paras, prodeant cito, et inter alia Ecclesiae membra, quibus propemodum infinitis prodesse cupis, nobisque plurimum et utilitatis, et emolumenti adferant, Dominus Jesus te omnibus benedictionum suarum thesauris ubertim locupletet. Amen.

Wittebergae. Anno Domini 1588. 28. Augusti Veteris Calendarii¹¹.

XLVI.

Wittenberg, 1589. január 1.

Bocsánatát kéri, amiért előző levelét elfelejtette aláírni. Fegyverneki Izsák levelét továbbítani fogja, Eberhard von Weyche hálás Grynaeus ajándékaiért, s ezt remélhetőleg saját levelével is ki fogja fejezni. Georg Mylius elhagyja a wittenbergi egyetemet és Jénába megy. Megtörtént az egyetem filippista átalakítása, ennek azonban nem sok eredménye van idáig. Hogy milyenek az itteni teológusok, azt megtudhatja Grynaeus a mellékelt iratból. Johannes Matthaei meghalt, Smidelinusról semmi biztosat nem lehet tudni. Forgách Mihály örült Grynaeus téziseinek, mint az az ő leveléből is kiolvasható, nagyon szeretnék, ha el tudnának menni Bázélbe. Amit Grynaeus Bézáról és Sadeelisről írt, azzal egyetértének, de a Sturmról mondottak nem egészen világosak számukra. Magyarország helyzete az elmúlt évben viszonylag jó volt, többször is visszaverték az ellenséges portyákat és 12 000 török esett el – mindezt részletesen is megírná, ha nem tudná, hogy erről más forrásból már biztosan értesült.

Πνευμα σοφίας και αποκαλυψεως,
εν επιγνωσι Θεου

Nihil tam proprium esse homini, quam errare, labi, decipi, vir clarissime notius est quam ut multum probari debeat, et in me ipso luculentum ejus testimonium exhibui, dum eo oscitantiae, ne dementiae dicam, deveni, ut meis ad te literis meum subscribere nomen neglexerim¹. Cujus erroris veniam multis mihi verbis ab aliis exorandam, a te vero, quae tua est tum humanitas tum patientia, paucis impetratam scio. Literas Fegvernekii diligenter curabo. Nobilissimus Juris Consultus Eberhardus a Weyche pro tuis muneribus agit tibi gratias maximas, quas propriis, ut spero, literis testabitur². Mylius ex hac discessurus est Academia, petiturus labyrinthum ac receptaculum omnis impietatis et δοξομανιας, Jenam. Hujus Academiae nostrae reformatio Philippaea facta quidem est, sed fructum nullum fere video³. Theologi enim quanti qualesque sint ex hoc programme communi credo industria elaborato cognosces.

Johannes Matthaeus jam nec παλινδρομειν nec κακως δρομειν potest, est enim rebus humanis exemptus, Deus ejus errata ignoscat. De Smidelino et ejus impudentia multa hic sparguntur, nil tamen certi ex scriptis accepimus vel nostratium vel aliorum.

Theses tuae quantae voluptati et, jucunditati tum mihi tum Domino Baroni fuerint ex ejus literis intelliges⁴, unum hoc ex me, nihil [...] antiquius esse, quam (...) si migrationem ad vos, ab iis, quorum in potestate situm est, impetremus.

De Theologo Beza, Sadeele et aliis quae attigisti grata et jucunda nobis, de Sturmio vero, quid ex tuis eliciamus, prorsus nescimus. Aenigmatice enim, nisi fallor, scripsisti, puerum eum esse hilarem, cui Deus ut adsit, optas.

Res afflictae nostrae Hungariae, hoc anno elapso, laudetur nomen Domini, utcunque tolerabiles fuerunt, Turcarum irruptiones bis terne fortiter repulsae, ac prope 12 000 hostium deleta feruntur⁵, quae omnia nisi ad vos hactenus delata

crederem copiosus persequer. Deus optimus maximus te et tuam familiam benedictionum suarum thesauris aeternum locupletet Amen.

Vitebergae Anno salutiferi partus 1589 in festo circumcisionis.

Tuus

Demetrius Kraccovius
Transylvanus

Kivül: Pietate ac eruditione uiro Clarissimo Domino Ioanni Iacobo Grynaeo Doctori sacrae Theologiae in inclyta urbe Basiliensi Academiae celeberrimo etc. Domino et Amico summa observantia colendo.

Basileam

hoc tempore nobis est allatum, quod vobiscum communicare possemus, praeterquam quod Iesuitae ex Transylvania magna cum ignominia per nostros procures sunt expulsi, quod et de Haeticis prope diem audiemus². Interim si quid novi tum hic ubi vivimus, tum in Hungaria acciderit, dabo operam ut sciatis. De statu Academiae nostrae in qua vivimus, quid aliud scribam (si forte eum scire cupias) nihil aliud habeo, quam quod eundem adhuc statum et tenorem retinet, quem his aliquot elapsis annis, prout magis forsitan tua claritas, quam ego, novit. Bene valere et te, tuamque familiam una cum celeberrima vestra Academia cupio, oroque Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut ad utilitatem iuventutis, et Ecclesiae suae te diutissime conservet. Vale.

Datae Vitebergae 19 Iunii Anno Domini 1589.

Demetrius Liscensis
Hungarus.

Kivül: Reverendo et clarissimo, Theologiae sacrae, Doctori, Domino Ioanni Iacobo Grynaeo in Academia Basiliensium celeberrima fidelissimo, Domino suo summo fide colendo.

XLVIII.

Wittenberg, 1590. március 31.

Noha nem sok újat írhat, mégis felhasználja azt az alkalmat a levélíráshoz, hogy több magyar Heidelbergbe indul Wittenbergből. Magyarország helyzete elég jó lenne, ha nem pusztítanák a török portyák, bor és gabona van bőven. Fegyverneki Izsák december 7-én meghalt. A wittenbergi egyetem helyzete tűrhető, az elhunyt David Voit helyére Urban Pierius lépett, s sokan eltávoztak; az eddigi átalakulásnál még nagyobb remélhető. A legutóbbi frankfurti vásár alkalmával elküldte Grynaeusnak Szepesi György kéziratát, kéri válaszáat, hogy megkapta-e. Néhány nap múlva újabb levél érkezett Szepesitől, ebből kifiderül, mit kell a mű előtt álló versből elhagyni, és mit hozzátenni, ezt a levelet mellékeli Grynaeusnak. Végül, hogy levele ne üresen érkezzen meg, egy kis poharat küld ajándékba Grynaeusnak.

Gratiam et pacem a Deo Patre per Filium precatur
suaque prompta defert officia.

Etsi nihil haberem novi, quod tuae claritati perscribendum putarem: verum cum ex popularibus nostris quidam ad uberiores studiorum mercaturam colligendam a nobis Witeberga Heidelbergam sese conferrent¹, committere non potui quin ad tuam claritatem aliquid literarum scriberem ex quibus facile colligere eandem liceret, quid apud nos, quid in his partibus «ac» ubi degimus ageretur. Rerumstrarum ergo status in Ungaria alioqui [!] esset felix, nisi hostis immanissimus, Turca, a populationibus et excursionibus abstinere, verum haec quotidie experimur, quorum finis quando erit, Dominus novit. «Ecc» Ecclesiae nostrae, laudetur nomen Domini ubique

pacem habent, nisi in posterum aliquid exoriatur. Frumentum et vinum sunt in copia, quibus felicissime abundaremus, modo barbaricam immanitatem ferre possemus, sed ab hoc quoque iugo barbarico et Cyclopico ex Dei clementia forsitan liberabimur. Isaacus noster, tuae imprimis claritatis studiosissimus nos reliquit, qui 7. die Decembris in Domino obdormivit², quem tamen praemisimus, non amisimus. Academiae Vitebergensis statum quod concernit est tolerabilis. Loco enim Domini Doctoris Davidis Voiti, qui et ipse in Domino obdormivit, alius, nempe Dominus Urbanus Pierius est surrogatus, qui satis fideliter suae vocationis munia exequitur. Aliqui loco excesserunt, qui vel fuerunt maledici, vel causam non levem suae emigrationis habuerunt, unde aliqua facta est reformatio, et major in posterum speranda³. Ceterum proximis elapsis nundinis Francofurtensibus, exhibueram fasciculum quendam nostris Bibliopolis tuae Dignitati, exhibendum a Georgio Szepesio ad me missum, quem utrum acceperit, dubito, si sic est, oro eandem, ut me certiore reddat⁴. Non multis post diebus iterum dedit ad me litteras, «q» de quibusdam rebus in eodem libello corrigendis, quas ad tuam claritatem misi. Itaque ex iis cognoscere potest, quid relinquere, quid delere debeat ex suis versibus, quos libello praefixit, cetera tua claritas pro sua prudentia facile iudicabit⁵. Hactenus nihil vobis mittere potui, quod vestra persona dignum putassem, ac ne nunc quidem, qui nihil tale habeam, veruntamen ne litterae meae ad vos vacuae «re» venirent, misi scophiolum [!] quoddam, quod ut tua claritas boni consulat, donec maiora accipiat, oro. Te tuamque familiam si qua est, Deo commendo, diuque conservari, «vale» ab eodem cupio.

Vale datae Vitebergae penultimo die Martii Anno Domini 1590.

Demetrius Liscensis
Ungarus.

Kivül: Pietate et doctrina clarissimo viro, domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Basileae sacrae Theologiae summo professori, Domino suo perpetua fide calendo.

SZEPESI GYÖRGY LISZKAI DEMETERHEZ

XLIX.

Olaszliszka, 1590. január 18.

Előző levelében megírta, hogy a levélvivő sietsége miatt nem volt eléggé meggondolt. A műve elején lévő versekhez most pótlólag megküldi a kimaradt sorokat, s kéri, hogy írja be ezeket saját kezével a kéziratba, a közölt szöveg után következő utolsó sorokat pedig törölje ki onnan.

Salutem Dicit. Significaui prioribus meis literis, me non potuisse ea, qua oportebat, meditatione, ad te scribere, propter festinationem tabellarij: Itaque has demum exaratas ad eum Cassouiam misi. Nunc te hoc unicum moneo: uersibus scripto meo praefixis, isti desunt, quos propter incogitantiam meam hic omiseram. Igitur te hominem in me candidum rogo si adhuc scriptum meum habes, aperias, et istos uersiculos addas tua manu, nimirum hoc ordine.

Afflictorum, inopum, musarumque optima faulrix

Regis ut Andreae, filia Elisa fuit.

Adijce eam

*Verborum Domini cunctis studiosa diebus
omnibus omissis, quae bona sola manent.*

Seruorum nec non obseruantissima Christi,

Contemtrix contra dogmatis Ausonii.

*Templa subire pio semper promptissima Zelo,
in quibus aeterni uox Sonat alma patris.*

Tu quoque Maecaenas non et genitoribus istis

Degener, in terris ut tua facta probant;

Nota tua est etenim mundo jam bellica uirtus

Nota Deo sancta cum pietate fides.

Hos igitur nostros aequique bonique labores

Consule, tu nostris, et faueas studijs.¹

Sequentes postremos uersus penitus deleas, ut hic sit finis. Iterum uale mi frater, et Deus te nobis sospitem reddat.

Liscae 18. Ianuarii 1590.

Georgius Scepseus
tuus.

Kivül: Pietate, ac eruditione praestanti iuueni domino Demetrio Liscensi Vitebergae student, domino, et fratri optimo.

JOHANN MALLENDORF

L.

Heidelberg, 1593. január 1.

Köszönetet mond, amiért genfi útjukon menet is jövet is fogadta Grynaeus és Amandus Polanus őket, sőt Grynaeus megajándékozta Polanus téziseivel. Egy kérdésben kér tanácsot Grynaeustól: Vajon egy lelkész hallgathatott-e egy ideig jó lelkiismerettel a fontos hitbeli kérdésekről a reformáció kezdetén? Ugyanis az erdélyi szász lutheránusoknál hasonló a helyzet: nagyon sokan vannak közöttük, akik helyes állásponton vannak az úrvacsora kérdésében és továbblépnének, de nyíltan nem mernek kiállni, abban bíznak, hogy a változás lassan és fokozatosan végbemegy. Elnézést kér Polanustól, amiért neki nem írt, a levélvivő sietsége miatt nem volt ideje rá. Leveleit továbbította Calvinus és Crellius úrnak, üdvözli Grynaeust a levélíró házigazdája, Posthius úr is.

Salutem, gratiam et felix hujus novi anni auspicium, felicissimumque finem precor. Etsi scio quot quantisque occupationibus Reverenda tua dignitas semper distracta esse soleat: tamen non fui magnopere veritus, ne in aliquam vel impudentiae, vel temeritatis notam incurrerem, si Reverentiam tuam a sanctissimis suis laboribus paululum his meis literis avocarem. Sim enim merito omnium hominum ingratus, si vel verbis animum meum gratum declarare praetermitterem, cum sciam nihil a me proficisci tale posse quod prope incredibilem tuam in nos humanitatem qua saltem parte sit aequaturum. Clna [?], Reverentia tua fuerit occupatissima, bis tamen nobis et eundo Genevam (qui fuit 4 Octobris) et redeundo (29 Octobris) te et doctissimum Dominum Amandum conveniendi et alloquendi copiam fecisti, insuper etiam thesibus accuratissimis domini Amandi ornasti. Pro quibus Reverentiae tuae in nos beneficiis nihil est quod reponere possimus, praeter animum eorum et Reverentiae tuae in perpetuum memorem futurum. Et si interim aliqua occasio futura esset quae nostra exigua officia requirere videretur, certe nihil tam grave esse nobis posset quod Reverentiae tuae causa essemus recusaturi.

Caeterum cum sciam nihil gratius Reverentiae tuae esse quam quamplurimos instituere, et ut aliquem illius colloquii tui longe jucundissimi fructum, quem ampliorem tunc temporis, multa tua negotia mihi negabant, reparare possim, submisce Reverentiam tuam rogo ne molestum sit pauculis verbis huic quaestioni respondere: An Pastor aliquis initio reformationis, vel spe majoris et felicioris successus, vel metu tumultus ad tempus aliquod vel tacere de controversis articulis, vel etiam simulare illaesa Conscientia possit? Nec temere a me haec proponitur quaestio. Nam in multis Transylvaniae (ut vocant) capitulis, Lutheri doctrinam amplexis, sunt nonnulli pastores, qui de reformatione cogitant. Quandoquidem vero nulla humanitus spes est, fieri id aperte posse, ita odio et invidia gravatis hodie plerorumque animis, sensim et ipsis vix animadvertentibus cives vera doctrina imbuere conantur. Licet ne igitur his adhibita ea prudentia, sub praetextu et simulatione sui cum ipsis consensus eos paulatim ad veram confessionem perducere, sic tamen ut multis de vera sua sententia constet¹? Ita audio Dominum Pierium initio Reformationis Vitebergae in administratione Coenae usum esse, omnibus cerimoniais, quae a Lutheranis receptae fuerunt². Quae licet inter ἀδιὰφορα recenseantur, videtur multum tamen de vera illa signi et signati analogia decedere, quam in omnibus sacramentis necessariam esse didicimus. Nec hinc mala fieri videntur ut eveniant bona. Siquidem illa quae exigua et brevis erat simulatio, postmodum iterum corrigeretur, si speratos reformatio successus sortiretur. Praeterea concedenda ne videtur Reverentiae tuae Ubiquitatis phrasis: Carnem in λόγον sumtam esse, cum ea in scriptura vix inveniat, et ipsi hinc speciosa contra nos argumenta ducere videntur? Haec sunt, excellentissime domine doctor de quibus iudicium Reverentiae tuae avide exspecto, sperans fore, ut pro sua incredibili erga omnes discendi cupidos humanitate, sanctissimoque juvandi et promovendi singulos studio, non gravatim me prima occasione sit edoctura. Quo facto me sibi in aeternum Reverentia tua devinctura est. Apud dominum doctissimum Polanum me Reverentia tua excuset quod non scripserim, non enim tantum ob festinationem του γραματοφορου tempus suppeditabat. Literas, quas mihi commiserat ad doctissimum dominum Calvinum et dominum Crellium fideliter curavi. Valere vos omnes in Domino cupio.

Datae Calendis Ianuarii Anno ultimi temporis 1593. Heidelbergae

Reverendae tuae dignitatis observantissimus
Johannes Mallendorfius Transylvanus.

Dominus Posthius, cujus inquilinus sum, officiosam Reverentiae tuae salutem adscribere jussit.

Ktivil: Reverendo viro, Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Pastori Ecclesiae Basiliensis dignissimo, domino suo perpetuo [colendo.]

LI.

Heidelberg, 1593. február 26.

Alig épülvén fel néhány hétig tartó betegségéből nem tudta megállni, hogy Grynaeushoz induló asztaltársával, Durantius úrral levelet ne küldjön. Nemrég Erdélyből kaptak megerősítetlen híreket, eszerint Báthory Boldizsár és András összeesküdtek a fejedelem, Báthory Zsigmond ellen. Báthory András bíboros egy vérszopó, mint azt Béza epigrammája is mondja a bíborosokról, Báthory Boldizsár pedig leginkább Caligulára hasonlít, tehetséges ifjúkori évei után soha nem látott szörnyeteg vált belőle. A fejedelem értesülve arról, hogy meg akarják ölni, titkon el akarta fogatni őket, de azt mondják, sikerült Lengyelországba menekülniük. A kolozsvári antitrinitárius püspököt prédikáció közben megütötte a guta, s mivel az a szokás, hogy felváltva adnak püspököt a szászok és magyarok, s a szászok között alig van megfelelő tanultságú (kivéve Erasmus Johannist és még egyet), a két nemzet között ellentét támadt. Hír szerint a szászok még háromsághívó szász papot is inkább akarnak, mint magyart. Legutóbbi levelére választ kér Grynaeustól, különösen a lelkesekkel kapcsolatban feltett kérdésre. Elküldi Tossanus úr téziseinek egy példányát az üdvözlésről és a megváltásról.

Gratiam a Deo per Christum. Etsi vixdum ex morbo, quo superioribus aliquot septimanis laboravi eluctatus sum, vir summa mihi reverentia colende: proficiscentem tamen ad vos Humanissimum virum Dominum Durantium¹ commensalem meum honorandum non potui vacuum literis dimittere, tum ut hoc qualicunque officio summam tui observantiam testatam facerem, tum quod afflictum patriae meae statum tibi communicando quasi levamen et μαλαγμα quoddam dolori me afferre mihi videor. Nuper enim nuncium accepimus (quanquam literis nostrorum hominum nondum confirmatum) magnos in Transylvania tumultus excitatos, et non dubia intestini cujusdam belli futuri jacta semina esse, ab inquietis illis hominibus et inutilibus terrae ponderibus, Balthasare et Andrea Bathoreis², cognatis Stephani Regis Poloniae et Principis Transylvaniae, qui non obscuris argumentis aliquid in patriam moliri deprehensi sunt. Quorum hic jam pridem in Cardinalium numerum adscitus, nihil nisi minas spirat et purum sanguinem sitit, vel ut suo exemplo confirmet quam vere Cardinales a nostris, ut et a Reverendo domino Beza, in quodam Epigrammate sint depicti de quorum vestibus in hunc modum lusit:

Crede mihi nullo saturatus murice vestes

Divite nec cocco pilea tincta vides.

Sed quae rubra vides sanctorum caede Virorum,

Et mersa insonti tota cruore madent. etc.³

Vel ut hoc facto se non indignum esse ostendat qui Cardinalis audiat. Alter vero summa cum laude anteactam vitam foedis sceleribus turpiter contaminat. Cujus quotiescunque recordor toties Caligulam intueri mihi videor. Tanta enim ipsi (quod de Caligula scripsit Tranquillus) virtutes tum animi tum corporis contigerunt ut paucis majores. Nam adhuc adolescens propemodum cum Stephano Rege in expeditionibus conjunctus esset, ea praestitit quae in se omnium oculos converterent, et

actatem suam superare videbantur. His autem superioribus annis tanta Vitia consequuta, ut sicut Tranquillus Caligula nullum foedius monstrum in natura fuisse scribit, ita vere possim affirmare nullam bestiam tetriorem ac immaniolem patriam nostram aluisse aut vidisse unquam. Nam ut reliqua facinore taceam, nuper Principis Transilvanici, ipsi summa fide et cognatione conjunctissimi et quasi fratris, mortem intentans quasi certare et contendere cum Nerone et Mithridate flagitiis velle videtur, quos utrosque cognatorum ac fratrum sanguine contaminatos legimus. Princeps Sigismundus Bathori quae gerantur intelligens jussit factionum authores clam comprehendere. Quo audito, illos scelerum conscios in Poloniam aufugisse rumor est. Ubi quid machinaturi sint, metuere magis quam certo scire possum. Claudiopoli, quam urbem fere Ariani incolunt, Episcopus in ipsa ad populum concione apoplexia ictus expiravit⁴. Ubi quoque novae ortae controversiarum faces. Sunt enim in ea urbe duae nationes diversae Ungari et quos vocant Saxones (quos, licet alia quam Germaniae Saxones lingua utantur: ab iis tamen originem traxisse, ductis ex Saxonia a Carolo Magno coloniis, alii, aliis contradicentibus putant) qui Superintendentes per vices eligere solent. Cum autem defunctus fuerit Ungarus, nunc alii jure suo Saxonem constituere cupiunt. Refragantur Ungari, non aliam ob causam, ut ipsi inquirunt, quam quod illi viro aliquo docto destituantur cui hoc munus commendent. Nam praeter Erasmus illum Johannis et quendam alium vix mediocriter institutum neminem habent, et ille quoque ex priori gratia quantum audio fere excidit. Saxones igitur ex nostris potius pastoribus quendam accersere, quam jus illud tanto observatum tempore, diuturnoque usu confirmatum amittere, ut fama est, constituerunt. Qua fortasse occasione Deus pro ineffabile sua sapientia electos suos qui ex illis sunt pura Evangelii praedicatione ex teterrimo illo errore crassissimaque ignominia clementer eruere et vindicare proposuit. Cujus Sanctissima Voluntas fiat. Literas meas quas mense Decembri ad Reverentiam tuam misi puto Reverentiam tuam accepisse, quibus si aliquando per otium respondere placuerit, imprimis quaestioni illi de pastoribus motae, erit mihi tam gratum, quam quod potest esse omnium longe gratissimum, et in aeternum me Reverentiae tuae devinciet. Valeat Reverentia tua cum familia quam felicissime. Mitto exemplar thesium domini Tossani de ordine salutis et redemptionis nostrae. Quod ut boni consulat Reverentia tua rogo.

Datae Heidelbergae 26 Februarii anno ultimi temporis 1593.

Reverentiae tuae observantissimus

Johannes Mallendorfius
Transylvanus ex aedibus domini Posthii.

Kivül: Reverendo viro, Domino Doctissimo Iohanni Iacobo Grynaeo, Ministri verbi di[vini in] Ecclesia Basiliensi fidissimo [et] summe colendo
Basileam.

JEREMIAS PARLAGI

LII.

Heidelberg, 1592. március 26.

Amikor elindulni készült Grynaeus házából, az megajándékozta őt egy könyvével, amit ő igen nagyra értékelt. Amint elhagyta a várost, elkezdte olvasni, s nem tudta abbahagyni egészen addig, míg Strasbourgba nem ért. Többet jelentett ez számára tíz utitársnál, s többet tanult belőle mint hosszú kötetekből – mindezért köszönetet mond.

Misericordiam et benedictionem Salvatoris nostri Christi Iesu.

Postquam domo tuā, excellentissime Domine Doctor, abitum parabam, honorario me, quamvis vulgari, gratissimo tamen, dignatus es: quod ego quidem non e magnitudine definire, sed a quo, quam gravissimo Theologo, quam magni nominis viro, acceperim, ponderare volui. Posteaquam vero Urbe egressus fueram, continuo Theorematum catalogum percurri¹, in quo illam desideratissimam Apostoli Gentium harmoniam et aliorum Evangelistarum inveni, a cujus lectione, neque iter lubricum, neque pluviae me avocare potuerant: ita, ut usque dum Argentinam pervenissem, quidquid de articulo Eucharistiae continet, studiose perlegerim: neque minus eo libello in itinere, quam decem comitibus doctissimis, qui pro vehiculo esse possunt, delectatus sum et adhuc delector; quodque ea omnia quae aliis in lucubrationibus et voluminibus viderem, unō hoc libello tam belle comprehensa haberem, vehementer gratulor. Addo etiam hoc me longe penitius non ex oraculis Apollinis Grynaei, sed ex mysteriis Jakobi Grynaei, articulum mysticae communionis Ecclesiae cum Christo deprehensisse, et didicisse quam ante. Itaque nunc in eo stultitiam meam et ignorantiam accuso, quod magis te datore, quam rebus abs te datis, non chartis, sed quae iis continentur, delectatus fuerim. Nunc igitur tibi excellentissime Domine Doctor etiam atque etiam gratias ago, quas possum maximas, qui me tam pretioso laborum tuorum munere et honorario donaveris, tuumque studium; operam mihi affatim probaveris. Deus te Domine Excellentissime orbi terrarum oraculorum coelestium legitimum interpretem et Delium, diutissime, una cum aliis sanctis in

vinea sua, salvum et incolumem ad sui nominis gloriam, et Ecclesiae propagationem,
aedificationem, accrètionem, conservet, amen.

Heidelbergae in feriis Resurrectionis Messiae, Anno 1592.

Excellentiae Tuae
deditissimus

Ieremias Parlagi

Ktivil: Eximio Christi servo Domino Ioanni Iacobo Gynaeo, Sacrae Theologiae Doctori et professori in
inclita Basiliensium Academia, patri in Christo omni observantia dignissimo.

GALLUS RHORMANN

LIII.

Strasbourg, [1589.] december 11.

Nem szívesen zavarja Grynaeust levelével, de egy fontos kérdésben a tanácsát kéri. Otthon, Erdélyben az úrvacsoráról szóló igaz tanításban nőtt fel, de itt, Németországban ingadozni kezdett. Az ubiquitáriusok azt mondják, hogy a szakramentáriusok (ahogyan hamisan nevezik őket) Krisztust mintegy hazugsággal vádolják, s tanításukat ők maguk találták ki. Az ellenfelek mindenütt azt terjesztik, hogy a vezetők súlyosan megbűnhődtek bűneikért: Zwingli háborúban esett el, Oecolampadius a gyászában sorvadt el, Kálvin pedig egy soha nem hallott betegségben halt meg bűnbánat nélkül. Ha személyeskedő érveik elfogynak ezekről a szent férfiakról, akkor némábbak lesznek a halaknál. Sajnos sok ilyen van Németországban, ahonnan pedig maga a reformáció elindult. E nézeteknek olyan hirdetői vannak, akik a távollevők fölött győzelmet ülnék, de a jelenlevőkkel nem mernek kiállni. Erdélyben azt terjesztik, hogy két vitázó lelkész megállapodott, amelyik előbb meghal, annak nem lesz igaza; s egy év sem telt el, a kálvinista (ahogy ők nevezik) meghalt. Nem tudja, igaz-e ez a történet, de az ubiquitáriusok gyakran erre hivatkoznak. Itt Strasbourgban is rágalmazták őket, tanításukat talmudistának, töröknek és antitrinitáriusnak nevezik. Érveiken néha nevetnie kell Rhormannak, néha bosszankodnia, de a kételyt is elültetik benne. Kéri, hogy Grynaeus erősítse meg, mondja meg, hogy mit kell válaszolni ezekre.

Maximo Theologo Clarissimoque viro Domino
Iohanni Iacobo Grynaeo Gratiam et pacem
in Domino Ihesu precatur

Etsi non libenter committo, Grynee toto fere orbe celeberrime, ut ad eum ego scribam Virum, cui perlegendis aliorum litteris aut nihil aut certe parum temporis, idque ereptum a summis occupationibus, suppeditatur: Tamen tua singulari tum erga domesticos humanitate fretus, tum externos etiam quosque benevolentia summa

ac pene incredibili adductus expetitam hanc saepe, oblatam nunquam, nunc ut spero commodissimam et oportunissimam scribendi arripere occasionem non dubitavi. Magna enim et necessaria de re tecum agere constitui, quam hisce tibi nunc litteris exponere volui, cum coram tecum agendi facultas non concedatur. Etenim siue meipsum recorder, praetermittendum hoc scribendi tempus, cum propter alias, tum vero maxime propter eam causam, minime fuit, quod cum antea cum lacte paene materno veram de Eucharistia seu Manducatione corporis Christi doctrinam in Transylvania patria mea charissima imbiberim; nunc in Germania tot praeiudicijs tot calumnijs motus vacillare (fatendum re quod res est) et ambigere subinde coeperim. Siue in tuam ego oculos doctrinam, in ingenij praestantissimi beatissimam ubertatem animum, conuerto, a quibus potius quem a te infirmas meas subsidium conscientia praesidiumque, contra hos mundi furores expetere ausim pauci, a quibus eadem sperare liceat nulli sunt. Quapropter noli aegre ferre Vir Clarissime si de negotio te Coenae Dominicae hoc ego tempore interrogem: «Noli» Noli audaciae hoc meae quamvis etiam impudentiae reo tribuere: Noli indignum me iudicare quem consilij tui participem reddas ea maxime in re qua salus mea conscientiaeque tranquillitas continetur omnis.

Solent infelices isti fidei dominatores, qui nomina sua dudum Ubiquitati sic fidemque obligarunt, ut pro ea tanquam pro aris et focus decertent nobis quos ipsi falsissimo nomine Sacramentarios appellant, perditos haereticos vociferantur, homines minime ferendos et quid non? clamant; obijcere: quas Christum in Sacrosancto Testamenti sui mysterio condendo ambiguus usum verbis esse asseramus: Quasi ipsum mendacij arguamus, ut qui inanibus nos signis ludat: Nihil nisi ex humano depromptas cerebro rationes ad confirmandum hoc nostrum impijssimum (si ipsis creditur) dogma, adferamus.

Atque hic mirum quam sibi placeant in eleuanda doctrinae nostrae autoritate, mirum quam gestiunt, hoc dicendi (debachandi potius) campo suo quidem iudicio latissimo oblato, suis praesertim in Gynaeis [!], et imperitam apud multitudinem. Nonne, inquit, impietas haec post homines natos maxima est, verbis quibus in Institutione sua usus Salvator est alienum, peregrinum imo impium (ut ipsis placet) affingere sensum? Imo nonne nefarium hoc scelus est inania in Sacramento altaris statuere signa; Christum qui se nobiscum usque ad consummationem seculi futurum pollicetur, mendacij arguere? Nonne denique stultitia est extrema ea quae intellectui nostro arrident, qui meris quibusdam inanibusque glossis, et uanis hominum commentis conitant [!]? Ut taceam iam quod nostri, quod neunt, dogmatis Antisignanos [!] quosdam huius suae iniquitatis horrendas dedisse poenas et adhuc dare grauissimas clamitant. Zuinglius, dicunt, in bello crudeliter, ita ut iustam DEI vindictam animaduertere possis occubuit. Oecolampadius (verus ille in Ecclesia Christi Οεκολαμπαδιος) moerore contabuit. Calvinus (currus et auriga Israel) inusitato et inaudito morbo percussus impenitens ex hoc mundo sublatus est. Scilicet haec sunt iudicia de his sanctissimis Viris et eximijs Dei seruis, eorum; qui potius invehendi in certas personas materia destituuntur toties quouis pisce magis muti sunt: Quales pro dolor nimis multos incluta habet Germania. Dolendum profecto et dolendum maxime est, illam in qua generali vere Religionis primum excitati, et

ex qua velut Colonijs quibusdam syncera Verbi Dei restauratio in reliquis deducta nationes est. Illam inquam nunc tales nactam Patronos esse qui de absentibus triumphos agere cum praesentibus ne quidem congredi audent. Vel si congregientur (...) hospites se saepenumere dent. Cuius exemplum satis euidens in thermis nuper Badensibus vidimus.

In patria mea Transylvania peruulgata est fama inter eos qui etiam pomum istud Εἰδος amplexi sunt, de duobus diuersae partis Ministris inter quos cum diu multum disputatum est nec tamen res haec composita esset, utriusque consensu Votum hoc conceptum. Vt is qui hac in Religionis parte falleretur et falleret, eodem anno e vita tolleretur, ut populus signum verae falsaeque haberet sententiae. Quid fit? Anno nondum elapso, is qui Calvinianas (ut ipsi uocant) partes secutus ante fuerat moritur, relinquens toti populo qui praesens fuerat certissimum suae iniquae et falsae opinionis documentum. Vtrum verum sit hoc nescio. Hoc scio saepenumrum praesentissimum ad quod confugiunt Vbiquitarij Transylvani hanc siue fabellam siue historiam extitisse et adhuc extare, Asylum. Nec parum pias etiam mentes mouere calumnias uideo, quibus doctrina haec nostra afficitur. Vt ne taceam quod nuper admodum Argentinae quidam nostram hanc de Coena Domini sententiam Abominationem desolationis vocare non dubitauit: quid non toto pectore perhorrescit, dum Thalmudisticam, Turcicam, Arianam hanc esse pene doctrinam quam profitemur, audit, et audit ab ijs, qui et autoritatis apud Ecclesias nonnullas multum habent; Tamen etiam non omnino rudes et indocti perhiberi volunt. Haec sunt Grynee doctissime, quae apud te hoc ego tempore depromere fatueram. Quae qualiaqvalia [!] sint, apud eos profecto qui Disputationum fontes animaduertere nequeunt, plurimum valent. Et ut de me id fatear qvanqvam nonnunqvam risum mihi moueat Interdum tamen dum mira quaedam ex hac divina promanantia recensent, ubi Fabellas potius quam Hystorias Confessionis nostrae Patronorum subiiciunt, stomachum etiam mouent. Imo (si hoc me pateris) subdubitare et ambigere suis verbosissimis concionibus, et iniquissimis Criminationibus cogunt, Tuum erit Vir Clarissime me de his rebus edocere, dubium confirmare, imo declinantem Christo lucrifacere. Quod fiet si quid hisce et similibus cavillis respondendum sit, breui scriptura totam negotij huius summam complectente, et erudite et solide complectente, ostenderis. Ego et gratias pro tanto tuo in me merito habere maximas, et institutionibus tuis locum relinquere paratus sum. Dominus Ihesus faxit ut neque te me docuisse, neque me a te didicisse veram Coenae Dominicae doctrinam, ullo unquam tempore poeniteat. Hic sanctissimis tuis iuxta ac eruditissimis laboribus, in dies, in horas in momenta benedicat, eosque utiles Rebus faciat publicis, fructuosos Ecclesiae, toti vero generi humano salutare.

Huic Regi aeterno, immortalis, invisibili soli sapienti Deo, honor sit et gloria in omnem aeternitatem et ultra. Amen.

Argentinae ex Musaeo nostro

11 Decembris

Gallus Rhorman Tekensis
Transylvanus.

Ktivil: Reuerenda dignitate, Pietate erudita, et pia Eruditione praestanti Viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Domino mihi summa observantia, summo amore, pietate summa colendo.

LIV.

Strasbourg, 1590 január 26.

Kimondhatatlanul hálás Grynaeus hozzá írott leveléért, amelyet január elsején kapott meg, nem kis dolog, hogy ezt egy ismeretlen és kevésbé tanult emberrel tette, ebben nem is reménykedett, s méltatlan is erre a megtiszteltetésre. Kész ezt, amennyire csak tudja, meghálálni, ha valami közbe nem jön, rövidesen találkozni fog Grynaeussal.

Clarissimo viro, Maximoque Theologo Domino Johanno Jacobo Grynaeo,
omne bonum a Patre Luminum precatur etc.

Magnas tibi nunc, uti debeo, vir Clarissime gratias ago, majores habeo, habeoque, dum anima spirabo mea: relaturum me, affirmare mea non sinit tenuitas. Quam enim tibi curae cordique fuerit petitio mea, satis superque ex propria e tuis intellexi litteris. Habeo jam Domesticum singularis tuae erga me amoris animique testimonium. Versatur ob oculos meos et versatur quotidie praeclarum hoc humanissimae tuae humanitatis exemplum, quod 1. Januarii hic in principio hujus novi anni allatum mihi est. O Strenam Dulcissimam. O munus eximium, quod non dignis sat verbis enarrare, nedum redacta remuneratione aliqua explere possum; etiamsi hic non modo humana sed etiam divina esse quaedam remuneratio posset. Nisi forte, quae tua est pietas, retulisse me gratiam existimaveris, si recenti et, quae a te profecto in me sunt, animo, memoriaque tenueto. Si docto cuidam, si noto, si Communione Sanguinis te Contingenti, si liberis denique tuis gratificari debuisses, majorem certe fidem diligentiamque minime adhibere potuisses, quam hoc te in re adhibuisse te exploratum habeo. Neque enim parum est homini ignoto, obscuro, adde etiam indocto hisce potissimum temporibus id praestare, quod a nemine sibi, aut perprofecto paucis polliceri poterat. Equidem jam antea inaudieram tuum erga verae pietatis Religionisque studiosos animum, studium, sollicitudinemque perceperendudam [?]: Tanti autem me viri Amicitia, auxilioque dignum judicatam iri, Credis Credidissem nunquam. Magnum est citra impudentia crimen litteras Doctis clarisque adscribere viris: Majus ab iis non superbè aversari, sed erudiri fideliter, humanissimeque accipi: Maximum omnium in amicitia cum illis jus, necessitudinemque venire. Haec nisi abunde tuis mihi ex litteris accidisse agnoscam, imo plena, ut ajunt, bucca praedicem, extreme haberi ingratus jure meritissimo deberem. Atque utinam is ego essem tanti qui viri studio humanitate imo amicitia dignum quid sustinerem: sed novi meo me pede metiri: quam angusta mihi accisaque domi supellex sit, scio et doleo: voluntatem forte et conatum quantulumcunque bene de bene meritis merendi profiteri audeo, praeter vero eundem quid pollicear non video. Quamobrem cum nunc tibi vir praestantissime gratias mea non sinit tenuitas, operam dabo sedulo, enitar, et perficiam, ut memoriam et voluntatem promptam mihi minime defuisse intelligas. Deum interim Optimum Maximum Patrem illum Luminum rogo, tibi tuisque ut faveat. Ita quoque Consilia actionesque tuas omnes Sancto suo Spiritu regat atque gubernet, ut quod tunc hactenus cum laude fecisti, diu Ecclesiae suae sanctae et

adjumento esse et ornamento possis. Ego nisi quae impedimenta inciderint, brevi te, ut spero, videbo¹. Coram etiam tibi et gratias agam et animum planius meum voluntatemque declarabo. Vale vir Celeberrime et me ut coepisti amare perge.

Claritatis vestrae studiosissimus et
addictissimus Gallus Rhormannus Teccensis
Transylvanus.
χαίρειν

Argentorato 26. Januarii anno extremae patientiae Domini 1590.

LV.

Beszterce, 1594. szeptember 4.

Elnézését kéri, amiért levelével zavarja. Nem volt ugyan sokáig vele, de nagyon hiányzik neki Grynaeus. Két ifjú, Andreas Zampotius és Petrus Felek Grynaeushoz indulnak, s mivel ő biztatta őket, ezt az ajánlólevelet kérték tőle: mindkettőt ajánlja, az igaz hitet vallják Krisztus személyével és az úrvacsorával kapcsolatban. Az erdélyi híreket majd ők elmondják; mivel már indulásra készek, nem akarja őket tovább késleltetni.

Clarissime, omniumque bonorum amoris dignissime Grynaee, Salve ex tuo Rhormanno. In summis occupationibus tuis, vir de me optime merite, quae te respirare vix sinunt, isthaec ad te scribo, audacule sane, et si non inpudenter, certe pudenter parum, Ignosce. Istud enim mihi tua in me singularis et prope divina beneficentia, meusque vicissim amor erga te et indefessa quaedam bene de te merendi voluntas imperarunt. Delectarunt enim me sermones tui tam jucundissimi ita, ut quo diutius te tuisque suavissimis moribus Careo; eo magis magisque desiderio tui langueam. Non ego diu quidem vobiscum vivere potui: ita autem tu me totum sibi devinxisti, ut in perpetuum tuus esse Cogar: teque in alterum meum domi meae parentem venerari velim. Ut enim ajunt; Pythagoram modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic et ego per breve illud temporis spatium, quo te vidi, audiui, adii, facile et de tui ingenii praestantia, et de animi tui erga me benevolentia judicavi. Amor autem hic tuus, quem plane Singularem mihi omni ex parte declarabas, quam, quaeso, mihi gratus et acceptus fuit? Dum ego, cum ex Transylvania abirem, nullum mihi alium pene laborum et vigiliarum scopum proposueram, quam ut a tui similiter amarer. Sed uti tu homo eruditissime nosti, si quicquam aliud; certe magnorum virorum amicitia Communis esse debet. Vides quid sim dicturus. Duo hi Iuvenes: Petrus Felek¹ et Andreas Zampotius² ex meis multis de te et honorificibus sermonibus, fama nominis tui incensi et ipsi in Germaniam abeuntes, tui in notitiam venire cupiunt. Quod cum me Auctore ac suasore faciunt: cum te mihi amicissimum esse sciam; visi sunt e me Epistolam hanc flagitare; quam ipsis dedi rudem, ut vides, incultamque. Haec tamen munus suum obierit, si ipsis foret in Conspectum tuum

aperuerit, quod haud dubie, sive illa antequam huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen istud praeterea cupit: Cognosces Iuvenes ingenio Doctrina, pietate, virtute florentissimos: quisque nihil magis studio habent, quam ut Doctrinam de persona Christi et spirituali Christi in Coena Communione; nobis hic auctoribus feliciter perceptam, apud vos penitus agnoscant et intelligant. Ubiquitariorum omnes errores oderunt³, planeque ejusmodi sunt, quales tu in Synopsi tuae orationis Heidelbergensis a Calce describis⁴. Quare mi Grynæe quaeso operam ut des, quo hi Iuvenes Cognoscant, me a te plurimum amari: mihique aliquando propterea gratias agant. Id quod te facturum non dubito. Nova de Transylvanicis rebus ex iis plurima cognoscas. Nam ne mihi nunc illa liceat in hac Epistola ponere, ipsimet itineri jam penitus accincti faciunt. Quibus non possum diutius in mora esse; Deum precor, Christumque Optimum Maximum, ut te omnesque Germaniae Orthodoxos Theologos, tibi Ecclesiaeque tuae quam diutissime incolumes atque superstites servet. Vale Amice, patrone, praeceptor, animo meo charissime.

Bistritio 4. Septembris anno extremæ Dei patientiæ 1594.

Clarissimæ Dignitati tuæ studiosissimus

Magister Gallus Rhormannus
Rector Scholæ Bistriciarum.

SÁRKÖZI DOHI BÁLINT

LVI.

Wittenberg, 1587. november 28.

Most, késő este tudta meg, hogy egy követ megy Heidelbergbe, ezért sietve ír. Ez év júniusában, amikor peregrinációjára indulni készült, többen, köztük barátja, Tolnai Miklós, azt tanácsolták, hogy ne az egész idejét Wittenbergben töltsse, hanem ott csak látogassa meg a magyar coetust, s aztán menjen tovább Heidelbergbe. Többek között azért is akarták így, mert úgy tudták, hogy Grynaeus még ott van. Elküldi Tolnai ajánlólevelét és ajándékát, egy török kendőt; saját ajándékként egy magyar tálacskát küld. Az éhinség és a francia háború miatt nem indul innen tovább, biztosabb híreket vár. Tolnairól nem ír semmit, mert itt van a levele.

Spiritum sapientiae et fortitudinis a Deo Patre per Filium
precat, suaeque officia candide defert.

Sero vespere, quo videlicet haec scribo, significatum mihi est, vir doctissime, hora septima sequentis diei matutina, legatum Heydelbergensem iter ingressurum, quo sane fit, ut nec largiorem, neque vero rei aut verborum suavitate commendabilem, sed pro temporis angustia brevem et inordinatam accipias nihilominus ac leges epistolam. Sed quid? an vero dignum hoc est, quod te vel hisce brevibus litteris a seria rerum utilium consideratione aliquantisper retrahere non sim veritus, tantum abest ut ad me pertinere tuto putem, te pluribus verbis onerari a me debuisse? Verum id animi tui candor et aequitas, quin in bonam sit acceptura et interpretatura partem, si quid incōcinnius et nimis congrue factum a me foret, nihil plane dubito. Res autem haec est: Anno praesenti, Mense Junio, ubi peregrinationem hanc suscipiendum mihi putassem ac proposuissem, consilium quorundam [ex nostris?], sed maxime amici mei unice dilecti, Nicolai Tolnensis fuit, ne totum illud tempus, quod extra patrios fines studijs honestioribus destinatum est, hui loco, ut pote Academiae Witenbergensi ascriberem, aut in ea solum transigendum putarem, quin potius

salutato in ea exiguo nationis nostrae coetu vel certe «exiguo» modico tempore fraterna consuetudine cum illis habita, rebusque communicatis, iter ulterius urgerem, ac Academiam Heydelbergensem, locum purioris doctrinae celeberrimum peterem¹. Multis sane eo adducti fuimus rationibus, quas hic recensere necesse non est, sed maxime quod te Virum multis nominibus Clarissimum, et bonis ac sanis quibusque desideratissimum, ibi adhuc vivere intellexerimus. Ego in ea re quantum contenderim quantumque laborarim nunc voles taceo: gravis et tempore, ut ut persequi velim, excludor. Fortasse fit, ut etiam te, virum optatissimum videre et salutare possim. Sed ad rem. Nicolaus itaque Tolnensis, homo erga te nequaquam ingratus (hoc enim animo eum esse, multae et praeclarae eius testificationes fidem mihi ferentes) literas sitas², munere si non magno, quod tam magnum fore apud te putavit, strophiole Turcico adiuncto, mihi commiserat ad te proferendas; quibus exhibendis immediate ego quia defungi non potuerim, eas per tabellarium hunc putavi transmittendas.

Adiunxi et ego cultrum Vngaricum, quem a te non magni fieri, verum animo tantum placido et faventi recipi cupio. Causa cur a coepto cursu et itinere destiterim (ut hoc obiter addam) haec fuit: Varij enim ad nos, de fame, quum maxime certae quaedam regiones quum et regna anno superiori quassata afflictatae fuerint, (...) nec non et bello Gallico³ perferebantur rumores; de quibus aliquid scire tam nobis esset gratum et iucundum, quam quod gratissimum et iucundissimum. De Domino Tolnensi non arbitror quicquam a me scribi ad te oportere, nisi actum agere velim, nam literas ipsius habeas ad manum. Vale felicissime simul et diutissime magna cum Ecclesiae Dei Vtilitate, meae autem temeritati veniam des, humiliter te oro. Datae Witebergae 28 Novembris Anno reparatae salutis 1587.

Valentinus Sarközius Vngarus
Academiae Witebergensis studiosus

Kivül: Doctissimo ac Celeberrimo Viro Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, professori Sacrosanctae Theologiae in Academia Basiliensi divinissimo, Domino summa fide et observantia semper colendissimo etc.

LVII.

Wittenberg, 1588. március 22.

Ma megkapta Grynaeus ajándékát és írásbeli üdvözlését, ez ugyanannyit jelent számára mint egy levél, különösen azért, mert Vásárhelyi Ferenc is megírta Heidelbergből, mennyire szereti a magyarokat. A könyvet hazainduló honfitársain keresztül áprilisban küldi tovább Tolnai Miklósnak. Otthonról semmi különös újság nincs, szeptemberben országgyűlés volt Pozsonyban, ahová a király testvéreit, Ernő és Mátyás főhercegeket küldte maga helyett. A harmadik testvér lengyel király akart lenni, de Krakkóban elfogták, s a svéd király fiát választották meg helyette.

Salutem Plurimam Dicit. Etsi sciam, vir doctissime, cira [!] muneris tui, vere sancti requisita, parum aut nihil temporis te habere, quo non aliquid divinum tractes; ideoque tacendum quodammodo mihi esse, ne tibi impedimento forem: attamen cum id te facile mihi condonaturum sperem; absit a me, malle ingratus silendo, quam etiam (quod tamen non arbitror) molestus scribendo videri. Accepi 22 Martij munus tuum, mihi tum alijs nominibus longe gratissimum, tum maxime quia illud pium et a te viro amplissimo et doctissimo missum. Salutem mihi manu tua scribis? Velim tibi persvadeas, mihi non minori id fuisse voluptati, nec minus mihi satisfecisse, quam si paginam scriptam manu tua legissem; praesertim cum Franciscus noster Vasarhelinus Heydelberga copiose omnia ad me perscripserit, et quanto ardore, quantaque pij animi benevolentia nos, nostramque gentem, verae religioni et pietati deditam prosequeris, complectaris. Officium sane tanto Dei homine dignum. Exemplar quod illi inscripsisti domino Nocalao [!] Tholnensi Mense Aprili, ut opinor, per populares tum a nobis redituros in patriam, mittam. De patria nostra hosti propinqua, misere afflicta, ante adventum novorum popularium (quos iam quotidie expectamus) scribere nihil certi possum, praeterquam quod nihilo melior eius conditio sit, quam superioribus annis. Caesar Germanicus comitijs mense Septembri Posonij, Pannoniae superioris, celebratis, ubi praecipui regni procures compar[a]uerant, se interfuturum promiserat, et aliquid melius de regno cum illis deliberaturum; verum nihil minus quam hoc fecit. Causatus enim nescio quae, solus ne pedem quidem Praga dimovit, sed duos fratres Ernestum et Matthiam loco sui interesse voluit; qui ne tantillum quidem promoverunt¹. Tertius eius frater ob affectatum, an iure nescio, Poloniae regnum, magna tum Austriacae familiae ignominia, captus a Polonis Cracoviae etiamnum detinetur², Svetiae Regis filio in regem creato³. Deus aliquando det mihi facultatem vos salvos et incolumes videndi, et salutandi. Vale feliciter.

22 Martij Anno 1588. Witebergae

Amplitudini Vestrae
addictissimus

Valentinus Sarközius
Ungarus

Tibi, vir excellentissime, pro tua erga nos pietate, agnoscimus immortales a nobis deberi gratias, perpetuamque gratitudinem; quam, et tuam pietatem et nostram, quae illi debet promptitudinem, scias nulla unquam aetate deleri atque obliterari [!] posse. Si enim fatis non possumus, at certe animis, (ubi propria gratitudinis sedes est) precibusque ad Deum ardentibus pro te, et tuis circa Ecclesiam Christi laboribus, gratitudinem nostram mundo palam feciemus. Iterum vale cum tuis.

Kivül: Clarissimo ac doctissimo viro Domino Iacobo Grynaeo, Sacrosanctae Theologiae in Academia Basiliensi professori divinissimo etc. Domino summa observantia colendo.

LVIII.

Heidelberg, 1589. december 8.

Kétszer továbbított levelet, mióta Heidelbergben van, először márciusban Grynaeusét Fegyverneki Izsákhöz Magyarországra, majd augusztusban onnan Grynaeushoz, de sajnos egyikhez sem tudta odatenni a magáét, a második esetben betegsége és a levelet vivő diák sietsége akadályozta ezt meg. Nemrég Bázélbe készült innen egy honfitársa tanulni, rá akart bízni egy levelet, de szándékát bizonyos okok miatt megváltoztatta, s mégsem indult el. Így Strasbourgba küldi Baranyai Decsi Jánosnak, aki majd továbbítja. Grynaeus levelének címezéséből, amely mellett az Enchiridion egyik példánya is ott volt, látszik, hogy azt hitte, Fegyverneki még Heidelbergben van, ezt a dolgot Fegyverneki levele már tisztázta. Forgách Mihály februárban hazatért, amint azt Krakкаи Demeter útban hazafelé megírta a levélírónak; ha Forgách Simon beleegyezik, rövidesen Itáliába indulnak, ez talán már meg is történt. Tolnai Miklóst, aki eddig mezőtúri rektor volt, ugyanott prédikátorrá választották. Az elmúlt év szeptemberében hatalmas török sereg támadta meg Szikszót és környékét, hogy adófizetésre kényszerítse, estére megérkezett a 2235 főnyi keresztény sereg, s megkezdődött a csata. Hajnalban még kétséges volt, ki a győztes, de aztán kiderült: 5000 török és 435 magyar és német esett el. A vezér Rákóczi Zsigmond volt, aki nemcsak az ellenségtől védi az országot, hanem az igaz hitnek is nagy pártfogója. A jezsuiták Erdélyből való kiűzetéséről nem ír, Szamosközy István verse erről mindent elmond.

Gratiam Christi, dilectionem Dei et communicationem
Spiritus Sancti precatur.

Bis meminisse me, ex quo Heidelbergae sum, allatos ad me litterarum fasciculos eo, quo mittebantur, summa diligentia ac fide direxisse. Primum quidem a te, vir clarissime, Isaaco Fegvernekino inscriptum, mense Martio, ex nundinis Francofurtensibus, in Ungariam, secundo vero isthinc allatum, ad te, mense Augusto¹. Sed toties non item et meas illis adiungere, et te praesertim, quo pacto priorem transmissem, edocere me non potuisse, non parvo sane mihi dolori fuit. Caussae autem silentij eiusmodi fuerunt. Cum literas Domini Fegvernekini studioso cuidam perferendas traderem, detinebar tunc morbo quidem communi, sed tamen pro tempore admodum gravi, nimia vero ejus studiosi festinatio et illud effecit, ne vel aliena manu scriptas ad te dare possem. Statuerat nuper et ex popularibus meis quidam ad vos studiorum caussa transire; per quem, quicquid hactenus officij a me praetermissum fuerat, exsoluturus omnino eram, nisi post scriptas jam conclusasque literas propositum certis de caussis mutare coactus fuisset. Quare hae quidem occasiones ad hunc modum nisi dilapsae sunt, aliam vero captare nullam licuit, praeter hanc; quae et ipsa, ut ita dicam, dimidia est. Servit enim Argentinam usque tantum, inde vero Johannes Decius², conterraneus, procuraturus est. Porro quantum ex inscriptione litterarum tuarum, quibus et exemplar enchiridij erat adiunctum³, colligere tunc potui, videbaris existimare, Dominum Isaacum nondum in patriam rediisse, inscribebas

enim velut Heidelbergae commoranti⁴. Sed rem aliter se habere ex literis eiusdem cognoscere nuper facile potuisti, quo etiam moveor, ne plura de illo scribam. Generosus Baro de Gymes, Michael Forgach, mense Februario patriae redditus est, ut ad me praeceptor eius Demetrius Carkovius fere adhuc ex itinere perscripsit. Obiter addit, si Generoso parenti placuerit, se brevi in Italiam esse profecturos, quod etiam factam hactenus arbitror⁵. Nicolaus Tholnensis admodum utilis ab aliquot annis in schola Thuriensi studiosae iuventuti fuit, iam vero audio, illum Ministerium quoque Ecclesiasticum non recusasse, cum esset ab eiusdem oppidi civibus rogatus⁶. Superiori anno mense Septembri ingentem Turcae furorem mirabiliter admodum Deus in Ungaria repressit. Statuerat enim hostis quendam tractum, nondum illi tributarium, sub sua iuga mittere, eoque fine quindecim millia fere Selectissimorum militum suorum repente, quo nostros incautos opprimerent, armaverat. Nec prius rumor exercitu, in locum destinatum pervenit. Populantur itaque agros succendunt pagos et oppida et praesertim Castellum Szikszoviensem et oppidum ipsum penitus subvertunt. Iamque coenabant laeti, nihilque adversi a nostris metuentes, cum illi 2235 vixdum coena finita circa crepusculum adsunt: Signum utrinque pugnae datur, factoque concursu acerrimum praelium tota nocte committitur. Circa auroram diu dubitatum est, utriusnam partis victoria esset: neutra enim cedebat alteri, ultra suam clamabat. Sed re ipsa compertum fuit, nostrum esse. Ceciderant ex hostibus 5000 ex nostris 435. Singulari scilicet Dei providentia et virtute nostro humanis viribus reportata tanta victoria fuit. Generosus Baro Sigismundus Rakocius, Capitaneus Agriensis post summum Ducem et imperatorem Christum, dux et author belli fuit a nostris partibus. Divinitus hic velut e coelo patriae nostrae hac tempestate demissus est; qui et hostes arcet externe, et religionem Christianam intus promovet, ex quibus et bellica virtus ipsius, et summa pietas certe deprehensa, summis, etiam extra patriae fines, laudibus, ad coelos usque, ab iis, qui de eo haec et alia audiunt, evehitur. Quid ni vero? Qui non intestina bella contra suos vel vicinos Christi veritatem amplexos, sed contra communem totius Christiani orbis hostem se, velut Clypeum discrimini exponat⁷. De Iesuitarum eiectione ex Transylvania non arbitror mihi pluribus esse scribendum, ex carmine enim nostri Stephani Szamosközi⁸, rem totam facile assequi poteris. Vale vir clarissime et huic meae in scribendo libertati parce; non enim ea vel antea usus fuisset Viteberga semel atque iterum, (...) vel nunc utendum mihi censerem, nisi certo simul mihi persuaderem, te etiamnum, ut semper vel imprimis genti nostrae esse faventissimum.

Datae Heidelbergae 8. Decembris Anno salutis 1589.

Tuae Reverentiae
Studiosissimus

Valentinus Sarközius Ungarus.

Kivül: Clarissimo Viro Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Sacrosanctae Theologiae Doctori et Professori divinisissimo in Academia Basiliensi etc. domino colendo.

SZEPESI GYÖRGY

LIX.

Királyhelmecc, 1591. augusztus 4.

Két évvel ezelőtt elküldte egy írását a Wittenbergben tanuló magyaroknak, hogy továbbítsák Grynaeusnak, de mivel idáig semmi választ nem kapott, kételkedni kezdett, hogy megkapta-e. Kéri Grynaeust, hogy neki vagy a wittenbergi magyaroknak írja meg, tetszik-e a mű, és ki lehet-e nyomtatni. Ellenfelei, akik miatt ezt írta, már nem egyszer tudakolták hallgatásának okát, s azt hiszik, hogy nem is foglalkozik a válasszal. Amíg a jászói prépost birtokán lakott, addig az minden lehetséges módon üldözte őt, az elmúlt évben azonban Ecsedi Báthory István Királyhelmeccre hívta meg prédikátornak, s most itt él. Hazája helyzetéről semmi jót nem írhat: a török Szolnok közelében két erődöt készül építeni, hogy a hódoltságot kiterjeszthesse. Nagy felzúdulás van a gregorián naptár miatt, Magyarországon még nem fogadták el, de Erdélyben a fejedelem ráerőszakolta az országra. S ami még nagyobb baj: esküje ellenére, amely alól állítólag a pápa feloldozta, visszahozza a jezsuitákat Erdélybe.

Gratia et pax a Deo patre, et Domino nostro Jesu Christo.

Biennium iam est clarissime vir, et Theologe praestantissime, ex quo breue quoddam Scriptum Vitebergam popularibus meis miseram, ut illi rursus Basileam ad te transmitterent, nimirum ut illud censura atque iudicio tuo uel staret, uel caderet. Quoniam uero nec mihi, nec illis adhuc quicquam de ea re scripsisti, an acceperis, dubitare coepi. Nunc igitur tua humanitate, et animo erga gentem nostram propenso fretus, te rogo, ut uel populares meos Vitebergae studentes, uel me, quomodo res sese habeat, id est, utrum placeat tibi in lucem mitti scriptum, certiore facere uelis. Aduersarij, qui occasionem ad scribendum subministrauerant, non semel mei silentij causam a me scire cupiunt, putantes, necdum me quicquam de ipsorum sophismatis esse meditatum¹. Iam ante ad te vir clarissime scripsissem, sed ex eo, quo prius ad te literas dederam, multis molestijs, et perturbationibus colluctatus sum, ita ut vix iam (...) demum respirare mihi datum sit. Episcopus Iazouiensis enim, qui est homo indoctus, leuis, et in subditos crudelis tyrannus, in eius ditione tum habitabam, multis modis me propter ueritatem oppugnauit, sed laus Deo nostro, minime expugnare potuit². Nunc uiuo, et doceo sub patrocinio spectabilis Comitiss Domini Stephani de Bathor, a quo anno superiori ex meis aerumnis benigne euocatus sum in oppidum Helmeccz. Sed de his forte satis. (Sed de) De statu patriae nostrae nihil boni et iucundi scribere possum. Nam Turca prope Zolnocz castrametatus est, et contra nos duo castella eriget, ex quibus imperium suum dilatare, et ampliare possit. Sed orate nobiscum Dominum, ut auertat. Nam postea Transylvanis nullus exitus ad nos, neque nobis ad eos ingressus patebit, usque adeo constringemur. Nostri quoque duces contra milites colligunt, ut propulsare possint. Sed solus Dominus

nouit, qualis sit exitus futurus. Propter Calendarium Nouum seu Gregorianum nimis infestantur Pastores Ecclesiarum, qui prasertim in ditione Principis Transyluaniae habitant, ueruntamen Ungaria nondum recepit; in Transyluania uero propterea est magnus tumultus, ubi etiam propediem Comitia, nisi Turcicus furor obstiterit, celebrabuntur. Nam plerique optimatum, et nobilium non consenserunt Vaiuodae, qui uiolenter Regno, et miseris ministris obstrusit. Et quod maius est, imo Regnicolis iniuriosius contra Iuramentum, a quo se se per Papam absolutum esse dicit, iterum Iesuitas in Regnum introducere satagit, quod si fecerit, proculdubio dissensio, clades, et ruina magna «peranda est» exspectanda est, sicut ex hominibus fide dignis accepi³. Ad extremum te clarissime uir, tuamque familiam Deo commendo, ille te diu superstitem faciat, ut Ecclesia per te aedificetur. Amen.

Helmezzini die 4. Augusti 1591.

Georgius Scepesius tuus
pastor nunc Ecclesiae Helmezziensis.

THORACONYMUS MÁTYÁS

LX.

Sárospatak, 1586. április 5.

Mivel kollégája, Fegyverneki Izsák megkérte, hogy levelet írjon Grynaeusnak, s többen azt kívánták, hogy küldjön bizonyos dolgokat Németországba kinyomtatásra, ezért rövid levele mellett elküld néhány jezsuiták és ubiquitáriusok elleni művet, s Grynaeus ítéletére bízza őket, ha úgy látja jónak, javítson rajtuk, s ha méltóak rá, nyomtattassa ki. Megjelenésük esetére megadja a művek sorrendjét, szerzőtársáról, Beregszászi Péterről az a hír járja, hogy meghalt. A Ventilatio és a Defensio ventilationumot kéri, hogy a szerző neve nélkül jelentesse meg Grynaeus. Jó lenne, ha eléjük függesztene egy előszót Magyarország és Erdély nemességéhez intézve, figyelmeztetve őket, hogy őrizzék meg az evangélium igazságát, s ne adják a gyermekeiket a jezsuitákhoz tanulni. Nem kérné mindezt Grynaeustól, ha ugyanolyan nyomtatási lehetőségei lennének, mint neki ott Németországban – egyetlen nyomdászuk Hoffhalter Rudolf volt, aki néhány nappal ezelőtt halt meg. Elfelejtette az előbb: hogy a hatodik „ventilatio” érthetőbb legyen, helyezze Grynaeus a végére azt a táblázatot, amely Ephemerisének végén van, s amelyet Fegyverneki Izsák már korábban elküldött.

Gratia et pax Christi.

Cum Isacus Fedvernekinus collega meus charissimus¹, mihi auctor esset, ut ad te, Vir praestantissime, aliquid literarum darem, affirmans id tibi haud ingratum fore: cumque alii etiam fratres monerent et rogarent, ut quaedam typis vulganda in Germaniam mitterem; morem ipsis gerendum esse putavi. Scribo igitur, sed paucis, quia verbose non vacat; et mitto ad te scripta quaedam, partim contra Iesuitas, partim contra Ubiquitarios, partim contra Oralistas (ut quidem jam nominari caeperunt) confecta, quae omnia censurae limatuli et polituli iudicii tui subijcio, reverenter et amanter a te petens, ut arbitrato tuo, ubi opus esse putabis, addas, demas, mutes: Et, si existimabis, ista ad Dei nostri gloriam, et emolumentum Ecclesiae publicari

posse, typographis edenda tradas, eo modo quem tute optime nosti². Sin minus, suppressa latento. Si vero edentur; edantur simul, quae in Iesuitas scripta sunt, hoc ordine, ut primo loco sit ventilatio, secundo defensio ventilationis, tertio Epistola Petri Berexasii, quem heri incerto quodam rumore (utinam falso) rebus humanis exemptum esse audiui³. Porro ventilationem cum defensione sine auctoris nomine edi oportet; eo quod haec multorum nomine in Iesuitas conscripta sint. Caetera, quae mitto, conjungi omnia poterunt hoc ordine, ut primum locum obtineat Tractatulus, secundum Brevis Apologia, tertium Carmen Graecum, quartum Strenae, quintum discussio, sextum Solutio paralogismorum. Forsan autem non abs re feceris, clarissime et doctissime vir, si priori opusculo communem quandam ad Magnificos, Spectabiles, Barones et nobiles Hungariae et Transylvaniae exhortationem, praefigas, qua illos moneas ac roges ut agnitam Evangelii veritatem retineant, Iesuitas et quosvis Romanistas caveant, neque ipsis liberos suos, (quod jam multi faciunt) erudiendos tradant etc.⁴. Facies rem dignam celebritate nominis tui, quae passim viget ob eximiam eruditionem et pietatem tuam. Hac petitione tibi molesti non essemus, si ea nobis typographorum facultas esset, quae vobis istic est. Unicum habuimus Rudolphum Hofhalterum Tigurinum, qui paucos ante dies vivis excessit. Hoc oblitus eram addere. Ut sexta ventilatio melius intelligatur, non ab re fuerit ad finem ventilationum eam tabellam adjungere, quae in fine Ephemeridis nostrae ab Isaco tibi missae habetur⁵. Si tamen tu secus judicabis facito ut voles. Quod restat te una cum praestantissimis viris collegis tuis, in illo elegantissimo totius Germaniae tractu quam bellissime valere, optima uti fortuna, otioque ad illustrandam et propagandam doctrinam caelestem abundare opto ex animo. Datum Patachino 5 Aprilis 1586.

Tui observantissimus

Matthias Thoraconymus
Rector Scholae Patachinensis

Kivül: Clarissimo et doctissimo viro, Domino Iohanni Iacobo Grynaeo, Doctori Sacrae Theologiae in Academia Heidelbergensi dignissimo, domino in Christo observando.

TOLNAI KATONA MIKLÓS

LXI.

Tübingen, [1585?] március 24.

Biztosítja Grynaeust, hogy nem fogja őt elfelejteni, s hogy jó hírért mindig és mindenütt terjeszteni fogja. Grynaeust még itt is tisztelik, pedig teológiailag nem értenek vele egyet. Ők most magántanulmányokkal töltik az időt, addig amíg a frankfurti vásárból meg tudnak szerezni néhány könyvet, s aztán nemsokára haza kell indulniuk. Ő és honfitársa, Vári Bálint üdvözlik Daniel Tossanust és Franciscus Juniust.

Salutem plurimam in Christo precatur.

Tria singularis humanitas promptissima cum studiorum omnium iuuandi cupiditate coniuncta facit Domine Clarissime Grynaee, ne absentis tui memoriam sempiterna obliuione sepultum esse apud me patiar unquam; quin potius ex humani et liberalis tui animi inductionis mentione non parum recreationis identidem capiam. Non enim statuo iustum esse praemium uirtutum alienarum momentaneam earundem celebrationem; sed eam demum gloriam, quae apud gratos, perpetuo conscientiae rectae iudicantis testimonio approbata, laboribusque eximiorum Dei servorum salutaribus debita, citra ullam intermissionem cursu sempiterno depraedicatur. Etsi autem sat scio Tuam Reuerentiam ita abhorrere ab omni cupiditate aurae popularis, ut nihil supra: neque me esse eo ingenio, eaque promptitudine, qui digne tuarum uirtutum praeconio defungi mihi sumere uelim: Tamen quantum in me situm fuerit, polliceor me nullo unquam loco et tempore ullam occasionem praetermissurum; quin honoris tui ornamentis, commemorationique tuarum uirtutum seruire libenter uelim. Tu certe, Vir omnibus bonis dilectissime, tanta celebritate famae etiam absentibus notus es, quam tibi praeclarissima Theologicarum disputationum aliarumque lucubrationum exercitia peperunt, et etiam hic apud eos, qui tamen ex professo doctrinae illi orthodoxae, quam tu secundum Deum et plantasti et propagas quotidie, obnituntur, Clarissimi nominis celebri elogio cohonesteris. Sed cur haec? Non possum obliuisci

certe eorum beneficiorum meritorumque salutarium, quae uberrime in me contulisti, collaturusque fueras, nisi diuturnioris uitae apud uos transigendae spatium non fuisset ereptum. Atque utinam etiamnum institutionis tuae fructus perciperem. Tua scripta eum mihi defectum, credo, compensabunt quae ad me forsitan in posterum quoque peruenient, sicut et hactenus eorum particeps fui omnium. Sed nolo pluribus apud te, praesertim occupatissimum uirum, molestus esse.

Quod statum nostrum attinet, is hic est. Priuatis collationibus de articulis fidei praecipuis, alijsque utilibus exercitijs hoc breue tempus consumimus, quoad ex nundinis Francofurtensibus exemplaria quaedam accipere possumus. Paulo post in patriam nostram redire cogitandum nobis erit¹. Munere aliquo cuperem Tibi gratificari, sed cum penes me nullum sit, nisi hoc leuidense, oro tuam reuerendam dignitatem uelis alacri accipere animo.

Deus optimus Maximus Tuae Reuerentiae
afflictissimae suae scholasticae Reipublicae
Ecclesiaeque, quam diutissime conseruet
incolumem, tueatur ab omnibus inuidorum
maleuolorumque furoribus clementer. Salutentur ex
me, et domino populari Valentino Vari, qui hic
mecum est, Clarissimi Viri Dominus Daniel
Tossanus et Dominus Franciscus Iunius, quos Deo
etiam commendamus nostris precibus.

Datum Tuingae 24. Martij.

Nicolaus Tholnensis K.
Vngarus

LXII.

Mezőtúr, 1587. május 18.

Rövid levelet ír, mert a levelet vivő ifjú majd mindent elmond. Mindig szívesen és hálásan emlékszik vissza Grynaeusra, s a híret terjeszti is, ezért aztán több külföldi peregrinációra induló honfitársa ajánlást kér tőle hozzá. Ezek közé tartozik a levelet vivő Sárközi Dohi Bálint, valamint Baranyai Decsi János, egy gróf nevelője, mindkettőt ajánlja Grynaeusnak. Üdvözli Franciscus Juniust és Daniel Tossanust is, hálája jeléül egy török kendőt küld.

Salutem plurimam precatur officiaque sua promptissima
cum animi alacritate defert.

Pluribus uerbis scriptas, Vir Celeberrime, darem ad te literas, nisi et te occupatissimum in literis uirum molesta interpellatione grauare erubescerem, et hunc Iuuenem praesentia sua breuitatem a me consulto commissam satis abunde compensaturum confiderem. Itaque rem in pauca conferens, scito me tui nominis solennem semper recordationem cum tuorum beneficiorum iucunda commemoratione iunctam adeo celebrare praedicareque, ut multorum popularium animi (qui in Gymnasijs exotericis sibi aliquantisper causa studiorum proposuerunt commorandum) admiratione tuarum uirtutum, quarum uix tenuissima uestigia nostri sermonis praedicatione adumbrari possunt, succensi, ad te quaerendum, audiendumque impense ferantur, cupiantque se tibi a nobis maiorem in modum commendari. Quorum e numero, hic quoque Iuuenis Valentinus Sarkozius, sicut et Johannes Detzius Comitibus cuiusdam filij paedagogus¹ (quos utrosque integritatis, modestiae et pietatis studiosissimos res ipsa porro loquetur) a me admoniti, tuae institutionis et liberalis doctrinae fructu summa animi contentione et uotis percipere cupientes, a me benigne impetrarunt, ut tuae Reuerentiae eos, quam possem sincere commendarem. Ego quia illis, honesta petentibus, et deesse non potui, sic neque debui, sperauique meam apud tuam dignitatem commendationem non fore inanem, suscepi in me hoc, quicquid erat oneris, libenter. Quamobrem rogo etiam atque etiam, praeceptor Colende, ut hos in tuam disciplinam et fidem traditos benigne suscipias, complectaris et foueas, quo luculentius meam commendationem apud te alicuius momenti fuisse uterque intelligat. Fusius eos commendarem, nisi et tuae facilitati tam confiderem et ipsis nimia commendatione apud te taedium potius quam gratiam et fauorem impetrasse uiderer.

Vale Vir ornatissime feliciter Dominus Tuam Reuerentiam quam diutissime incolumem ad aedificationem Ecclesiae et Reipublicae scholasticae conseruet, cum omnibus et singulis familiae tuae membris imprimis dulcissima coniuge et liberis suauissimis. Dominum Franciscum Iunium et Dominum Tossanum² amanter nomine nostro Tua Reuerentia salutet. Datum Thurini Anno 1587. 15. Calendas Iunij.

Mitto tuae Reuerentiae mantile Turcicum
meae adhuc gratitudinis
μνημοσυνος

Nicolaus Tholnensis
Vngarus

Kivül: Doctissimo ac Celeberrimo uiro Domino Ioanni Iacobo Grynaeo, professori Sacrosanctae Theologiae in Academia Heydelbergensi diuinissimo, Domino et praeceptori summa fide et obseruantia semper colendo etc.

JEGYZETEK

A jegyzetekben használt rövidítések:

RMK = Szabó Károly – Hellebrandt Árpád, *Régi magyar könyvtár* I–III.

RMNY = *Régi Magyarországi Nyomtatványok*

TT = *Történelmi Tár*

MTT = *Magyar Történelmi Tár*

AMBROSIUS LAM (LAHM) SEBESTYÉN

Ambrosius Sebestyénről több okból is csak életrajzi vázlatot adok, nem sorolom fel még a műveit sem. Részben azért, mert igazi jelentőségét csak most kezdjük felismerni, s nincs még alaposan feldolgozva a munkássága és levelezése (vannak még kéziratban lévő, kiadatlan művei is!), részben pedig azért, mert huszonegy Grynaeushoz írott levelének jegyzetelése során amúgy is szinte mindenről szó esik.

1554. augusztus 23-án született Késmárkon, szülővárosában végezte iskoláit is, 1571-től Thoraconymus Mátyás tanította. Két évig Szepezzombaton volt rektor, majd visszatért Késmárkra és 1574/1575-ben segédtanárként működött Thoraconymus mellett. Tanára, mint kedvenc tanítványának bizonyítványt adott neki itthoni tanulmányairól 1575. május 5-én, s egy latin–görög búcsúverset írt hozzá, mielőtt Johann Rüber felsőmagyarországi főkapitány pártfogásával külföldre indult volna. Thoraconymus hatására már ekkor is kryptokálvinistának volt tekinthető, patrónusa mégis a szigorú lutheránus Rüber volt, akinek alumnusai közül még egy, Pilcius Gáspár (Ambrosius wittenbergi diáktársa) is hasonló meggyőződésű lett később. 1575. június 4-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, a magyar coetusnak származása miatt nem lett tagja, de a magyar „kálvinistákkal” és a német kryptokálvinistákkal már ekkor jó kapcsolata volt, s feltehetően már ebből az időből erednek sziléziai összeköttetései is. Hazatérése után, 1577. április 1-től Késmárkon volt rektor Thoraconymus Mátyás utódeként, majd 1580-tól Eperjesen működött mint másodpap. 1583 őszén visszatért Késmárkra elsőpapnak, s haláláig ebben az állásban maradt. Késmárk földesura, a frissen felemelkedett Thököly Sebestyén a helvét irány híve volt, így védelmet nyújtott papjának, aki a szepeességi kryptokálvinisták vezéralakjaként hosszadalmas hitvitasorozatba bonyolódott szigorú lutheránus ellenfeleivel. A szakirodalom eddig elsősorban ezekről a vitákról tudott, s ezek alapján ítélte meg őt, az utóbbi időben azonban megszorodtak az arra vonatkozó adatok (beleértve az itt közölt leveleket is), amelyek szerint a vitát rákényszerítették, s ő egyike a magyarországi későhumanizmus legérdekesebb alakjainak. A szepeességi kryptokálvinisták köre egy összetartó későhumanista kör is volt egyben, tagjait Ambrosius a Grynaeushoz szóló levelekben is többször felsorolja. Meghatározó volt kapcsolatuk a neves boroszlói humanistával, Jacobus Monaviussal, akinek személyén keresztül bekapcsolódtak Európa szellemi vérkeringésébe, Monavius két alkalommal személyesen is meglátogatta őket. Szerepelnek a *Symbolum Jacobi Monavii...* (Görlitz 1595.) című reprezentatív kiadványban is, név szerint: Ambrosius Sebestyén, Pilcius Gáspár, Mylius Johann, Máriássy Zsigmond, Johann Krauss, Tribelius Gergely – a következő nevek társaságában (többségükkel találkozunk e magyarországi levelekben és jegyzetekben).

teikben): Théodore de Bèze, Johann Sturm, Zsámboki János, Johann Jakob Grynaeus, Amandus Polanus, Justus Lipsius, Johannes Ferinarius (Szenci Molnár Albert feleségének apja), Johannes Posthius, Petrus Albinus, Dudith András, Martinus Crusius, Matthaeus Dresser és Franciscus Junius. Monaviuson keresztül lépett Ambrosius levelező viszonyba Hugo Blotiuszal, Grynaeussal és több heidelbergi professzorral, levelezett Johann Wilhelm Stucki (1521–1607) zürichi református teológussal, Heinrich Wolf zürichi lelkésszel, s magával Théodore de Bèze-zel, Kálvin utódjával, de ezen levelezőpartnerei közül egyikkel sem találkozott személyesen. A szepességi kryptokálvínista kör vezéralakjaként két kiadványt is szervezett, az egyiket a Szepességből hazainduló Jacobus Monavius tiszteletére (Görlitz 1591. – RMK III. 813.), a másikat Johann Kraus feleségének halálára (Görlitz 1595. – RMK III. 854.), ezenkívül tudjuk, hogy részt vettek egy meg nem valósult térképkiadási vállalkozásban, s hogy egymás között kölcsönözték a legújabb könyveket, Ambrosius például 1595-ben Máriássy Zsigmondnak nehéz helyzetére való tekintettel Justus Lipsius *De constantia*-ját ajánlotta olvasmányul. Biztosan Ambrosius levelezőpartnerei között volt még Martin Bachaček prágai egyetemi tanár, Szenci Molnár Albert (három hozzá írott levelét ismerjük) és Sárközi Tólas János egri prédikátor. Kapcsolatainak szokatlan kiterjedtsége biztossá teszi, hogy jónéhány levele rejtőzhet még Európa levéltárainak mélyén. Miután 1600. október 24-én pestisben meghalt, egyenrangú partnereként gyászolták őt levelezőtársai, így amikor azonos nevű fia 1603-ban Heidelbergben egy emlékkiadvány szervezésébe fogott, s többek között Szenci Molnár Alberttől is gyászverset kért, akkor már Bèze, Melissus és Grynaeus gyászverse nála volt, s nem rajta múlhatott (feltehetően peregrinációja közben meghalt), hogy a parádésnak induló Ambrosius emlékkiadványból semmi sem lett.

Említett hitvitázó művein kívül nyomtatásban megjelentek német nyelvű egyházi énekei, emlékbeszéde Johann Kraus feleségéről (lásd fentebb), és halotti beszéde Thököly Sebestyén Dóczy Zsuzsannáról (Heidelberg 1600. – RMK III. 944.), könyvei elsősorban Zerbstben és Görlitzben kerültek sajtó alá.

I.

1. Petrus Monaviusról van szó, halálát követően többen a levelezőpartnerek közül gyászverset írtak (köztük Ambrosius és Matthaeus Dresser), Grynaeus pedig hosszú vigasztaló levelet küldött Jacobus Monaviushoz, ez később nyomtatásban is megjelent. (*Joannis Jacobi Grynaei ... epistolarum selectarum ... libri duo*. Kiadta: Abraham Scultetus. Offenbach 1612. 168–174.)

2. Ambrosius és Monavius közösen írt *Parodia Eucharistica* című művét csak ebből az említésből ismerjük.

3. Amint az a II. számú levélből kiderül, a szepesváraljai születésű Clementides Mihályról van szó, őt hívták ekkor haza.

4. Nagyőr (Nehre, Strásky nad Popradom), falu Késmárk közelében, Szepes vármegyében.

5. Az említett mű a következő évben jelent meg:

Antithesis ubiquitatis et orthodoxae doctrinae de persona Christi: Illam propugnante

Gregorio Horvath aliter Stansith de Gradecz..., hanc defendente Sebastiano Ambrosio. Zerbst 1591. (RMK III. 820.)

6. A szepesi huszonnégy királyi plébános testületéről van szó, ezt az egyházmegyét, mivel feljegyzéseik fennmaradtak, jól ismerjük, történetüket már a reformáció előtti időktől kezdve nyomon tudjuk követni.

7. Ambrosius húzódozása a nyilvános hitvitától eddig is ismert volt, mint ahogy a Grynaeusnak elmondott történet a lakodalmi vitáról és a kéziratok vitairatokról is. Egyedül azt tehetjük még hozzá, hogy Thoraconymus Mátyás és Pilcius Gáspár jóvoltából ezek az írásbeli és szóbeli viták már régóta folytak a Szepességben.

8. Ambrosius beszámolója Kassa egyházi helyzetéről ma ismeretlen, eszerint a heidelbergiekkel ekkor már kapcsolatban állt, hasonló helyzetjelentéseket később is küldött nekik.

9. Innen, nagyapja sántaságából ered tehát Ambrosius ragadványneve: Lahm (magyarul: Sánta).

G. II. 1. ff. 55–57. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 42^r–45^v.

II.

1. Clementides Mihály és a hazahívására kiküldött futár szervezte be Baranyai Decsi Jánost és tanítványát, losonci Bánffy Ferencet, akik ekkor már Strasbourgban tartózkodtak, hogy továbbítsák az Ambrosius és Grynaeus közötti leveleket.

2. Ambrosius feltehetően ellenfeleinek kéziratok vitairatait küldte el levelei mellett Grynaeusnak.

3. Idézet a Bibliából: Lukács 22:32.

4. A hír igaz volt, Dávid Ferenc fia, Johann Hertel ekkor volt külföldi peregrinációján, Ambrosius nem tudta, hogy a bázeli egyetemen disputált is Grynaeusnál, s ennek tételei 1588-ban megjelentek a disputációk első kötetében.

G. II. 1. ff. 58–58a. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 45^v–47^r.

III.

1. Bánffy Ferencnek ez a levélvivője feltehetően elvesztette Grynaeus első Ambrosiusnak írt levelét. Lásd a XXII. számú levél 1. jegyzetét!

G. II. 1. ff. 59–59^v. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 47^v–48^r.

IV.

1. II. Timóteus 1:13–14.

2. Az itt elmondottakból, az időpontból és az V. levélből következően Ambrosius az I. számú levél 5. jegyzetében említett *Antithesis...* című frissen megjelent művét akarta elküldeni Grynaeusnak, ebben nevezte ugyanis Horváth-Stansith Gergelyt antitrinitáriusnak. Amint az az V. számú levélből kiderül, a Wittenbergben tanuló magyarok ezt nem továbbították.

3. Lásd a II. levél 3. jegyzetét!

G. II. 1. ff. 60–61. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 48^r–49^v.

V.

1. Lásd a XXIII. számú levél 6. jegyzetét!
 2. Lásd a XXII. számú levél 1. jegyzetét!
 3. Feltehetően Pilcius Gáspár ez évben megjelent vitairatát küldte el Ambrosius (*Brevis et perspicua responsio ad maledicam et fulem Apologiam Martini Wagneri* – RMK III. 812.), ezt a művet valahol külföldön nyomtatták, de semmiképpen sem Bázelen, mint azt a szakirodalom egy része állította.
 5. Bírák 15:11.
 6. A cipszerek gepida eredetének mondája jellegzetes humanista alapállásra utal: az őseket feltétlenül az ókorba kellett visszavezetni. Ennek a kitalált őstörténetnek azonban még semmiféle aktuális politikai felhangja nem volt.
- G. II. 1. ff. 62–62^v. (címzés: f. 59a.) Autogr. – Sup. ep. 52, 49^v–51^r.*

VI.

1. Lásd az V. számú levél 6. jegyzetét!
 2. Gallus Rhormann, mint a vitákat kerülő erdélyi szász kryptokálvinisták képviselője talán nem véletlenül került el a hitelvei mellett nyíltan kiálló Ambrosiussal való személyes találkozást.
 3. Baranyai Decsi János és Gallus Rhormann, a két Ambrosiushoz eljutott Grynaeus-levél továbbítói.
 4. Jacobus Monavius látogatása 1591 őszén szepességi barátainál más forrásból is ismert, ez alkalommal született a tiszteletére írott alkalmi verseket tartalmazó kiadvány (*Carmina gratulatoria...* – RMK III. 813.)
 5. E Grynaeus által kiadott műről (RMK III. 759.) a későbbiekben részletesen is szó lesz (lásd Csanádi János, Krakкаи Demeter, Fegyverneki Izsák, Thoraconymus Mátyás).
 6. I. Keresztély szász választófejedelem halálára és az azt követő orthodox lutheránus visszahatásra utal, ez fenyegette Ambrosiuséknak a zerbsti és görilitzi nyomdákkal kialakult kapcsolatát is.
 7. A görög aláírás olvashatatlan, a késmárki keltezés és a levél tartalma alapján azonban könnyen azonosítható volt az ismeretlen feladójúak között nyilvántartott levél.
- G. II. 10. ff. 495–497. Csak a keltezés és a címzés autográf, rajta gyűrűspecsét: horgonyra tekeredő kigyó vagy kötél. – Sup. ep. 56, fol. 155^v–157^r.*

VII.

1. Horváth-Stansith Gergelynek a bártfai Gutgesell-nyomdában megjelent vitairatát küldte e levél mellett, amelyet ellenfele az ő *Antithesis...* című művének első része ellen írt (RMNY 677.).
- G. II. 1. ff. 63–63^v. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 51^r–52^r.*

VIII.

1. Lásd a VI. számú levél 1. jegyzetét!
2. Eszerint Ambrosiusnak Grynaeusnál és a heidelbergieknél messzebb élő levelezőpartnerei is voltak, e tekintetben csak Németalföld és Anglia jön számításba.
3. Ambrosius a *Defensio orthodoxae doctrinae...* című Vizsolyban 1592-ben kinyomtatott művét küldte el (RMNY 709.).
G. II. 1. ff. 64–65. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 52^r–53^v.

IX.

1. Minden bizonnyal Severinus Scultetinek a következő, 1593-ban Bártfán megjelent művéről van szó: *Erotemata de communicatione idiomatum, hoc est proprietatum divinae et humanae naturae in una, individua persona Christi...* (RMNY 715.).
G. II. 1. ff. 66–66^v. (címrész: f. 63av.) Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 53^v–54^r.

X.

1. Feltehetően a brassói származású Peter Felckmann.
2. Sárközi Tólas János Ambrosiushoz írott levele nincs meg sem Bázelen, sem Hamburgban.
3. Minden valószínűség szerint Tolnai Fabricius Tamás 1594-ben Vizsolyban megjelent művét küldte el: *Modesta et christiana disceptatio...* (RMNY 756.).
G. II. 1. ff. 67–67^v. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 54^r–54^v.

XI.

1. Mária Krisztierna Habsburg hercegnő Erdélybe kíséréséről ír, ő rövidesen megtartotta esküvőjét Báthory Zsigmond fejedelemmel.
2. Mária Krisztierna anyja, Károly főherceg özvegye, született Wittelsbach Mária.
3. Wittelsbach Mária idősebb lánya, Anna 1592-ben férjhez ment III. Zsigmond lengyel királyhoz.
4. Az Ambrosius által elmesélt történet Miksa főherceg és a jezsuiták kassai próbálkozásáról ezidáig ismeretlen volt, erről még Kemény Lajos, a város történetének kiváló ismerője sem írt.
5. Ambrosius nem írta alá levelét, ezért az az ismeretlen feladójuak között szerepel.
G. II. 10. ff. 681–684. Csak a címrész autográf. – Sup. ep. 56, fol. 200^r–202^v.

XII.

1. Azért magyarázkodik, mert előző levelét (XI. sz.) nyolc nappal ezelőtt keltezte.

2. A nyomtatvány: Eliás Láni, *Scutum libertatis Christianae...* Bártfa 1595. (RMNY 760.), Láni ez évben lett tanár Horváth-Stansith Gergely nagyőri iskolájában és Tolnai Fabricius Tamás *Modesta et Christiana disceptatio...* című művére válaszolt (lásd a X. számú levél 3. jegyzetét). Ambrosius meg van győződve róla, hogy nem ő a szerző, hanem a patrónusa.

G. II. 1. ff. 68–68^v. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 54^v–55^v.

XIII.

1. Ambrosius 1595 őszén járt Boroszlóban Monaviusnál, útjáról egy *Cantilenae Germanicae Vitoriae* című művet írt, amelyet egy másik levelezőpartnerének, Hugo Blotiusnak el is küldött.

2. Az ún. késmárki kollokviumok első fordulójáról ír: Ambrosius Thököly Sebestyén késmárki várában vitázott Horváth-Stansith Gergellyel és Albert Grawerrel 1595. december 5-én, a vitáról részletes kéziratos leírást készített, ennek egyik példányát küldte el Grynaeusnak. A következő fordulóra e levél kelte után öt nappal, január 29-én került sor ugyanott.

3. Lásd a XI. számú levél 1. jegyzetét!

G. II. 1. ff. 69–70. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 55^v–57^v.

XIV.

1. Mindkét nyomtatvány szerzője Albert Grawer: *Argumenta de persona Christi...* és *Kurtze aber doch gründliche Entdeckung und Wiederlegung etlicher gewlichen Calvinischen Irthumben...*, Bártfán jelentek meg 1596-ban (RMNY 770. és 771.).

2. Lásd a XIII. számú levél 2. jegyzetét!

3. A jelzett melléklet feltehetően azonos az itt XV. számmal jelölt levéllel.

G. II. 1. ff. 71–71a. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 57^v–57^v.

XV.

1. Mivel ennek az írásnak nincs szabályos levélformája, és Albert Grawernek a XIV. számú levélben említett német nyelvű művére reflektál, feltehetően melléklete volt az említett episztolának.

G. II. 1. ff. 81–81^v. Csak az utolsó bekezdés autográf. – Sup. ep. 52, fol. 65^v–66^v.

XVI.

1. Ambrosius 1596 és 1598 között Hugo Blotiusnak sem írt levelet.

2. Hugo Blotiushoz 1598. szeptember 18-án írott leveléből tudjuk, hogy itt arra céloz: ellenfelei állandóan zaklatják, s házának egy része leégett.

G. II. 1. ff. 72–73. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 58^v–59^v.

XVII.

G. II. 1. ff. 74–74°. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 59^r–59^v.

XVIII.

1. Feltehetően a késmárki kollokviumokról szóló könyvét küldte el Ambrosius: *Declaratio circumstantiarum gemini colloquii...* Zerbst 1598. (RMK III. 929.)

2. Ovidius, *Epistolae ex Ponto*, III. 4. 79.

G. II. 1. ff. 75–75^v. (címezés: f. 71bv.) Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 60^r–60^v.

XIX.

1. Minden valószínűség szerint Albert Grawer két vitairatáról van szó: *Confutatio declarationis circumstantiarum gemini colloquii in arce Keismarcensi habiti...* Bártfa 1598. (RMNY 823.), ez válasz volt Ambrosiusnak a XVIII. számú levél 2. jegyzetében említett művére; a másik vitairat: *Disputationes duae...* Bártfa 1598. (RMNY 824.).

2. Lásd a XIII. számú levél 2. jegyzetét!

3. Az 1599-es pozsonyi országgyűlés 45. törvénycikke súlyos büntetéseket helyezett kilátásba az új naptár visszautasítóival szemben, erre 1599–1600-ban a tiszáninneni református esperességek (s a hozzájuk húzó Ambrosius) hivatalosan is elfogadták a Gergely-féle kalendáriumot.

G. II. 1. ff. 76–77. (címezés: f. 68a^v.) Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 61^r–62^r.

XX.

1. Az „erdélyi zűrzavarok” az 1599-es év eseményeire vonatkozik: harmadszor is lemondott Báthory Zsigmond, Báthory András lett a fejedelem, akit azonban legyőzött Mihály havasalföldi vajda.

2. Ambrosius Severinus Sculteti *Hypomnema...* című Bártfán 1599-ben megjelent művét küldte el Grynaeusnak (RMNY 854.), ez válasz volt Gönci Istvánnak ugyanezen év elején Vizsolyban megjelent munkájára (RMNY 863.). Sculteti igen sok adatot közöl a magyarországi reformáció történetéről, az ő könyve az ősforrása annak az elterjedt nézetnek, hogy Simon Grynaeus, Johann Jakob Grynaeus nagyapjának testvére 1521 és 1523 között Budán tartózkodott. Mivel forrásként egy valószínűleg Stöckel Lénárdtól származó szájhagyományt jelölt meg, Ambrosius kételyeivel ma is csak egyetérteni lehet.

3. Ifjabb Ambrosius Sebestyénről van szó.

G. II. 1. ff. 78–79. Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 62^r–64^r.

XXI.

1. Ambrosius okkal félt a pestisjárványtól, ebben is halt meg ez év október 24-én.

2. Ifjabb Ambrosius Sebestyén.

G. II. 1. ff. 80–80°. (címezés: f. 77cv.) Autogr. – Sup. ep. 52, fol. 64^r–65^r.

BARANYAI DECSI (CSIMOR) JÁNOS

Baranyai Decsinek, mint a kor egyik legismertebb humanistájának és történetírójának nem kívánok részletesen foglalkozni az életrajzával és munkásságával, főként csak azokat a momentumokat emelem ki, amelyek ebben az összefüggésben érdekesek lehetnek.

Valamikor 1560 után született a Tolna vármegyei Decsen, amely a baranyai egyházmegyéhez tartozott: ezért nevezte magát Baranyainak, eredeti családi neve Csimor volt. Iskolába először Tolnán járt Tolnai Fabricius Bálint és Bélyei Piso Fábíán (Károlyi Mihály tanuló társa Tübingenben!) alatt, majd Debrecenbe és Kolozsvárra ment tanulni. Elvégezve iskoláit losonci Bánffy Ferenc nevelője lett, s vele együtt 1587. május 18-án a bonchidai Bánffy-kastélyból külföldi peregrinációra indult, csatlakozva egy Lengyelországba menő erdélyi küldöttséghez. Wittenbergig a kíséretükben volt Budai Márton (Kovacsóczy Farkas öccse), Sombori Sándor és Kornis György, ők egyenesen továbbmentek Heidelbergbe. Tolnai Katona Miklós Grynaeushoz szóló ajánlólevelét, amelyben említi Baranyai Decsit is, nem ő, hanem a másik ajánlott, Sárközi Dohi Bálint vitte magával. Tolnai Katona valószínűleg már a tolnai iskolából ismerte Baranyai Decsit, feltehetően tanította őt is Bélyei Piso Fábíán, s az ő nyomán ment Tübingenbe majd Grynaeushoz. Az ifjú Bánffy Ferenc és nevelője 1587. július 26-án lettek a wittenbergi magyar coetus tagjai (egy héttel Forgách Mihály, Krakкаи Demeter, Máriássy Zsigmond és Péchy Zsigmond előtt), majd valamikor ezekben a napokban több más magyar – köztük Liszkai Demeter – társaságában beiratkoztak az egyetemre. A szállásuk Salamon Alberti orvosprofesszor házában volt, itt lakótársuk lett ifjabb Dudith András, az azonos nevű jeles humanista fia. Baranyai Decsi tevékenyen bekapcsolódott a coetus ekkori élénk szellemi életébe, neveltje pedig anyagilag lendíthetett a coetuson, már a megérkezésükkor átadták a Bánffy Farkas által küldött 10 tallért. Baranyai Decsi közvetlenül ezután megírta és megjelentette Wittenbergben *Hodoeporicon* címen az utazásukat Bánffy Farkasnak ajánlva, a kis kötetet Csanádi János Bánffy Farkashoz írt verse és Petrus Albinus professzor (a Zrínyi-album kiadója) költeménye díszíti (RMK III. 764.) 1588-ban görög búcsúverset írt a Debreceni Tankó Miklóst hazaindulásakor búcsúztató kiadványba (Liszkai Demeter is – RMK III. 777.), s latin verset a szintén hazainduló Tolnai Szabó Jánoshoz (Cibrádi Mihály is – RMK III. 781.) 1588 végén Bánffy Ferenc a wittenbergi egyetem rektora lett, s az is maradt 1589 elejéig – ez a különleges tisztesség összefüggésben állt az egyetem kryptokálvínista-melanchtoniánus átalakítási kísérletével. Baranyai Decsi 1589-ben a wittenbergi Albert Voit és Krakкаи Demeter társaságában üdvözlőverset írt Forgách Mihálynak a coetusban elmondott búcsúbeszédéhez (RMK III. 794.), s verssel búcsúzott a hazainduló Eszlári F. Demetertől (Liszkai Demeter is – RMK III. 795.), valamint újfalu Péchy Zsigmondtól (Cibrádi Mihály is – RMK III. 798.) 1589 végén vagy 1590 elején Bánffy és Baranyai Decsi átméntek a strasbourgi akadémiára, ekkor vették fel a kapcsolatot Grynaeussal, amit a már említett ajánlólevélén kívül megkönnyített az is, hogy Clementides Mihály az ő kezükbe tette le az Ambrosius Lam Sebestyén és Grynaeus közötti levelezés intézését. Baranyai Decsi már 1590-ben latin elégiával szerepelt a *Manes Sturmiani*

című, Johann Sturm emlékére készült kiadványban Gallus Rhormann és Georg Deidrich társaságában (Strasbourg 1590.), rajtuk kívül itt tanult ekkor Révay Péter és Balassi Zsigmond is. 1591-ben verssel üdvözölte Gallus Rhormannal együtt a beszercei Andreas Reichmundot abból az alkalomból, hogy elnyerte a magiszteri fokozatot (RMK III. 814.), majd Kovacsóczy Farkasnak ajánlva megjelentette Johann Ludwig Hawenreuter professzor előtti disputációjának téziseit *Synopsis philosophiae* címmel, ezt a művet 1595-ben Wittenbergben újra kiadták (RMK III. 815. és 864.) 1592. június 28-án az először Strasbourgba érkező Szenci Molnár Albert még itt találkozott Bánffyval és Baranyai Deccsivel, rövidesen ezután azonban hazaindultak, s Decsi egy évet Kolozsvárott töltött főként családi ügyekkel elfoglalva, állás nélkül. 1593-ban (feltehetően Krakkai Demeter lektor ajánlatára) felkínálták neki a sárospataki rektori állást, az eddigi rektor, Károlyi András ugyanis Gyulafehérvárra jött elsőpapnak Laskai Csókás Péter helyébe. Ő el is ment volna Patakra, patrónusai, Kovacsóczy Farkas és Kendi Sándor azonban nem engedték, ezért Marosvásárhelyen lett rektor, s ebben az állásában maradt haláláig. 1593-ban jelent meg Kolozsvárott *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici* című jogi munkája, amelyet, mint majd látni fogjuk, már Strasbourgban megírt (RMNY 719.), ennek ajánlása Báthory Zsigmondhoz szól. Patrónusainak 1594-es megöletése után is Báthoryban bízott, neki ajánlotta Szebenben 1596-ban megjelent Sallustius-fordítását (RMNY 786.), ajánlásaiért azonban semmit sem kapott a fejedelemtől. 1598-ban nyomtatták ki Bártfán görög-latin-magyar szológgyűjteményét (RMNY 815.), s ugyanezen évben jelent meg Leidenben Telegdi Jánoshoz intézett levele annak *Rudimenta priscae Hunnorum linguae, brevibus quaestionibus et responsionibus comprehensa* című munkájában. Utolsó éveiben elsősorban történetírással foglalkozott, ezirányú tevékenysége közismert. 1600-ban megnősült, de már a következő évben, 1601. május 15-én meghalt. *Syntagma* című művének bizonyos példányaiban megvan a fameetszetű arcképe, nem lehetetlen, hogy ez is még Strasbourgban készült.

XXII.

1. Grynaeusnak ezt az első levelét Ambrosius Sebestyén nem kapta meg (vö. az V. számú levél), noha Bánffy levélvivőjével találkozott, amikor az visszafelé jött Erdélyből (III. számú levél). A levéltovábbításnak ezt az útját, mint már említettem, a Clementides Mihály hazahívására Strasbourgba küldött hírnök és maga Clementides szervezte meg (II. számú levél).

2. Talán a következő mű valamelyik kötetéről van szó: *Theologicorum theorematum et problematum, de quibus in inclita Basiliensi Academia disputationes institutae fuerunt*, pars I., II. et III. Basileae, Henricpetri.

3. Feltehetően Friedrich Castelliora gondolt Baranyai Decsi.

G. II. 4. ff. 86–86^v. Autogr. Gyűrűspecséttel, címerpajzsában hatyúval, fölötté a J. D. monogrammal. – Sup. ep. 53, fol. 195^r–195^v.

XXIII.

1. A jezsuiták Erdélyből való kiűzetéséről korábban részletesen beszámolt Grynaeusnak Fegyverneki Izsák is (XXXVII. számú levél).

2. Ez az első adat arra, hogy a wittenbergi magyar coetus megünnepelte a jezsuiták Erdélyből való kiűzését, az ez alkalomból írott versek ismeretlenek, mivel nem jelentek meg nyomtatásban, vagy ha megjelentek, nem maradtak ránk.

3. Ezzel a beszéddel ismét szaporodott a wittenbergi coetusban elmondott ismert orációk száma: ugyanis Grynaeus közvetítésével 1591-ben Bázelen megjelent *Oratio de constituendo iudice controversiarum religionis Pontificiae atque Reformatae ... Scripta et habita ab Ungaro veritatis asserendae studioso* címen (RMK III. 810.). Zoványi Jenő ezt a bázeli beiratkozás miatt Gallus Rhormannak tulajdonította, ez a feltevés azonban most elesett. A magyar coetusban két olyan személy volt ekkor, aki írhatta, s akinek ajánlatos volt eltitkolni a szerzőségét: az egyik az erdélyi származású Krakкаи Demeter, a másik maga Baranyai Decsi János. Mivel Krakкаи maga is levelezésben állt Grynaeussal 1589 elején, amikor a beszéd keletkezhetett, s nem ő küldte a kéziratot, joggal feltételezhetjük, hogy ez is Baranyai Decsi műve – ezt persze még stilisztikai és tartalmi vizsgálattal is meg kellene erősíteni. A nyomtatvány egyébként annyira sikeres volt, hogy még ugyanabban az évben utánnomata készült Angliában.

4. Baranyai Decsi később is fel-felbukkanó reményei Báthory Zsigmonddal kapcsolatban, mint tudjuk, nem váltak be. Titkos református keresztelője idáig ismeretlen volt a történészek számára is. Születésekor Károlyi Péter nagyváradi lelkész volt és a bihari egyházmegye esperese, egy év múlva, 1573-ban lett tiszántúli püspök – Bocskay Erzsébet (Bocskay István testvére, Báthory Zsigmond anyja) az egyik legnagyobb támogatója volt. Az apa, Báthory Kristóf katolikus volt, ezért kellett előle eltitkolni azt a keresztelőt, amelyet aztán a jezsuiták nevelése „hatástalanított”.

5. A Baranyai Decsi által küldött kéziratnak ez a része ismeretlen, Grynaeus nem jelentette meg.

6. Ez volt Grynaeus második levele Ambrosius Sebestyénhez, s az első, amelyet meg is kapott (lásd az V. számú levelet!).

7. Talán a XXII. számú levél 2. jegyzetében említett mű egyik következő kötetét küldte el Grynaeus.

G. II. 4. ff. 88–89. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 195^v–197^v.

XXIV.

1. Lásd a XXIII. számú levél 5. jegyzetét!

2. Erről a protestáns egyetem-tervről semmit sem tudunk, feltehetően Kovacsóczy Farkas és köre állt a háttérben.

3. Rhormann három nap múlva iratkozott be a közeli bázeli egyetemre.

G. II. 4. ff. 90–90^v. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 197^v–198^v.

XXV.

1. *προοίμια de optima ratione legendi libros novi Testamenti, conscripta a Ioanne Iacobo Grynaeo, ut in publica Disputatione XXVII. Maij, Theologice et scholastice declarentur a Magistro Gallo Rhormanno, Transylvano.* Basel 1591. Henricpetri. Grynaeus ajánlása losonci Bánffy Ferencnek: Basel, május 22. – RMK III. nem ismeri, példánya: UB Basel Ki. Ar. H. III. 2. No. 87., megjelent 1591 augusztusában egy gyűjteményes kötetben is, jelzete: FP. IX. 22. No. 4. ff. 390–396. Feltűnő, hogy Bánffy ezután is csak Baranyai Decsivel üzenget, s nem ír válaszlevelet, mint azt Forgách Mihály tette.

2. Az új naptárt az 1590. szeptember 21-én összeült erdélyi országgyűlés fogadta el, a Báthory Zsigmond által visszahívott jezsuiták 1591 tavaszán érkeztek Erdélybe Alfonso Carillo vezetésével.

G. II. 4. ff. 90–90^v. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 198^v–199^r.

XXVI.

1. Lásd a XXV. számú levél 1. jegyzetét!

2. Bánffyk végül is úgy döntöttek, hogy mindketten hazamennek, mivel elérhetett hozzájuk az idősebb Bánffy halálhíre.

3. A megbízók minden valószínűség szerint Kovacsóczy Farkasék voltak.

4. Mint az életrajzi bevezetőben említettem, ez a mű végül 1593-ban jelent meg Kolozsvárott (RMNY 719.), miután Grynaeus nem vállalkozott a kiadására. Igazi szakmai (jogtörténeti) méltatása még ma is hiányzik, s keletkezését egészen új megvilágításba helyezi, hogy a konzultánsai strasbourgi és wittenbergi jogászok voltak.

5. Baranyai Decsi nem alaptalan öntudattal Szegedi Kis István *Theologiae sinceræ loci communes de Deo et homine* című, Grynaeus által idáig már kétszer kiadatott nagy sikerű munkájához hasonlítja a saját művét, a későbbi kolozsvári megjelenés azonban nem tette lehetővé európai ismertté válását.

6. A hír hamis volt, Erzsébet angol királynő több mint tíz év múlva, 1603. április 3-án halt meg.

G. II. 4. ff. 92–93. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 199^r–201^r.

CIBRÁDI MIHÁLY

1586. november 15-én lett a wittenbergi magyar coetus tagja, s november 20-án iratkozott be az egyetemre, fontos szereplője volt a coetus ekkortájt megélénkült életének, későbbi sorsáról azonban semmit sem tudunk. Forgách Imre bárónak, Forgách Mihály nagybátyjának alumnusa volt, s nevét sok wittenbergi kiadványban ott találjuk, főként mint üdvözlőversíróét. Gyászverset írt Szikszai Siderius János Anna nevű lánykájának halálára, a versírók között ott volt még Csanádi János is

(Wittenberg 1586. – RMK III. 754.) A következő évben ismét Csanádi Jánossal egy gyászverskiadványt jelentettek meg Borbély András 1586-ban elhunyt egri tiszti emlékére (RMK III. 763.). Ugyancsak gyászverset írt Csanádi János társaságában a Félégyházi Tamás emlékére készült kiadványba (Wittenberg 1587. – RMK III. 768.), s egyik főszereplője volt az ugyanebben az évben megjelent Zrínyi-albumnak, melyet patrónusa, Forgách Imre kezdeményezett, és Petrus Albinus wittenbergi professzor adott ki (*De Sigetho Hungariae propugnaculo...* – RMK III. 765.). Ebben a műben egy előszót is írt Forgáchnak címezve Cibrádi, érdekes módon az előszó és a XXVII. számú levél egy helyen szöveg szerint is egyezik, ott, ahol Magyarország korábbi dicsőséges helyzetéből való visszaeséséről beszél. Az albumba két verset írt: az egyiket Zrínyi Györgyhöz, a másikat Zrínyi Miklós dicsőítésére, ez utóbbit mint ceglédi rektor írta alá, nyilván ez lehetett az állása Wittenberg előtt. S persze itt is szerepel versekkel a másik Forgách-alumnus, Csanádi János. Amikor 1588. legelején Csanádi, a coetus seniora hazaindult, természetesen Cibrádi is búcsúverset szerzett, s a többi szerző között ott volt Krakkai Demeter, Máriássy Zsigmond és újfalusi Péchy Zsigmond (RMK III. 779.). Ugyanígy búcsúverset írt Tolnai Szabó János hazaindulásakor (Baranyai Decsi János is – RMK III. 781.), újfalusi Péchy Zsigmond hazaindulásakor 1589. március 25-én (Baranyai Decsi János is ismét – RMK III. 798.), s Szamosközi R. Sándor hazaindulásakor 1589. szeptember 3-án (Liszkai Demeter is – RMK III. 797.)

XXVII.

1. Grynaeus teológiai disputációi 1584-ben és 1586-ban jelentek meg Genfben és Bázélban.

2. Cibrádi pártfogójáról, Forgách Imréről van szó.

3. Utalás az 1586-os pestisjárványra és az általa elpusztított prédikátorokra valamint tanítókra, ekkor halt meg többek között Thoraconymus Mátyás is.

4. 1587 augusztusában a végvári csapatok Zrínyi György, Nádasdy Ferenc és Batthyány Boldizsár vezetésével nagy győzelmet arattak a török felett.

G. II. 3. ff. 339–342. *Autogr.* – *Sup. ep.* (4°) 22, fol. 254^v–255^v.

XXVIII.

1. Lásd az előző levél 4. jegyzetét!

G. II. 3. ff. 343–346. *Autogr.* – *Sup. ep.* (4°) 22, fol. 255^v–256^v.

CSANÁDI JÁNOS

Semmiképpen sem azonos azzal a Csanádi János deákkal, akit 1571. november 19-én Kolozsvárott alkalmaztak a levelek kikeresésére a kolozsmonostori konventben egy bizonyos Tolnai Miklós [!] deákkal együtt, ezt a Csanádit ugyanis Báthory István fejedelem 1575-ben megölette (MTT 13. 1867. 9., TT 1880. 643.). A mi Csanádi Jánosunk 1584. december 12-én lett a wittenbergi

magyar coetus tagja, s december 22-én iratkozott be az egyetemre, mindkét alkalommal a Vásárhelyi Ferencsel együtt, aki később Fegyverneki Izsák társaként ismerkedett meg Grynaeussal Heidelbergben. 1586. augusztus 10-én aláírta a coetus könyvvásárlási adósság elleni nyilatkozatát, majd 1587. június 6-tól 1588. január 25-ig a coetus 38. seniora volt. Tisztének letétele után azonnal hazatért, további élete azonban homályban marad, feltehetően ő az a Csanádi János, aki 1599-ben egy évig a Szatmár vármegyei Lázári prédikátora volt. Cibrádi Mihályhoz hasonlóan ő is Forgách Imre alumnusa volt, az ő seniori időszakához fűződik a coetusnak az a korszaka, amelyet Forgách Mihály, Krakkai Demeter, Máriássy Zsigmond, újfalusi Péchy Zsigmond, losonci Bánffy Ferenc és Baranyai Decsi János neve fémjelez. Ennek megfelelően a coetus igen sok kiadványában szerepel üdvözlőversíróként, ezek többségét Cibrádi Mihályról szólva már felsoroltam. Bánffy Farkashoz szóló verset írt Baranyai Decsi János *Hodoeporiconjába*, a kötet másik versírója Petrus Albinus wittenbergi professzor (RMK III. 764.) A Wittenbergben 1587-ben megjelent Zrínyi-albumban három verse szerepel, s a kötet kiadója, Petrus Albinus beígéri ajánlásában egy előszavát is (*admonitionem ad juventutem Ungaricam*), ez azonban mégis kimaradt belőle (RMK III. 765.) Búcsúverset írt még a Dánóczi L. Jánost búcsúztató kiadványba (Wittenberg 1586. – RMK III. 753.), s Krakkai Demeterrel, Máriássy Zsigmonddal és újfalusi Péchy Zsigmonddal együtt üdvözlőverset Forgách Mihálynak a peregrinációról elmondott beszédéhez (Wittenberg 1587. – RMK III. 769.), majd amikor Péchy Zsigmond tartott a coetusban egy beszédet, ismét ugyanők szerepelnek üdvözlőversíróként (*Oratio de bonis animi et corporis...*, Typis Zachariae Cratonis 1588. – RMK III. nem ismeri). Hazaindulása előtt őt is kiadvánnyal búcsúztatta a coetus, e nyomtatvány versírói között szerepel Cibrádi Mihály, Krakkai Demeter, Máriássy Zsigmond és Péchy Zsigmond. Csanádi János küldte el Grynaeusnak Beregszászi Péter egyik vitairatát, amely a Krakkai Demeter által Strasbourgból küldöttekkel együtt állt össze egy kötetbe (RMK III. 759.).

XXIX.

1. Csanádi Beregszászi Lőrinc Péter *Apologia pro ecclesiis reformatis, actis impiis synodi Sabariensis opposita* című Váradon, Rudolf Hoffhalter által 1585-ben nyomtatott művét küldte el Grynaeusnak (RMNY 572.).

G. II. 3. ff. 207–208, 217–218. Autogr. – Sup. ep.(4°) 22, fol. 119°–124°.

XXX.

1. Pindaros, 12. Olimpiai óda, 9. sor.

2. Forgách Imréről van szó.

G. II. 3. ff. 203–204a. Autogr. – Sup. ep.(4°) 22, fol. 114°–118°.

XXXI.

1. Grynaeus a XXIX. számú levél 1. jegyzetében leírt Beregszászi-művet a *De controversiis religionis hoc seculo motis, adversaria quaedam scripta...* című gyűjtemény első darabjaként 1587-ben újra kiadta (RMK III. 759. pp. 1–210.), s az előszóban megemlítette, hogy a műveket Csanádi János és Krakkai Demeter küldte neki – Csanádi ezért az említésért mond köszönetet.

G. II. 3. ff. 205–206b. Autogr. – Sup. ep. (4°) 22, fol. 118^v–119^r.

GEORG DEIDRICH

Gallus Rhormannhoz hasonlóan a Szászrégen melletti Tekendorfban (Teaca, Teke) született, az ő apja volt a helybéli prédikátor. Itthoni tanulmányait Besztercén és Nagyszében végezte, majd Stefan Helner besztercei szenátor és Albert Hutter szebeni királybíró költségén 1586 végén (esetleg 1587 elején) külföldi peregrinációra indult. útközben hosszabb időt töltött Kolozsvárott, ahol kíváncsiságból egy jezsuiták által celebrált misét is meghallgatott, majd Sárospatakon, ahol akkor Pilcius Gáspár volt a rektor és Fegyverneki Izsák a lektor. Patakról egy Szabolcs vármegyei kitérővel indult tovább; mivel az érintett helységek között van Kisvárdra is, nem lehetetlen, hogy Szokoly Miklós kedvéért került. A további útvonala, amelyet együtt tett meg a Heidelbergbe menő Szilvási Jánossal: Eperjes – Szepesváralja – Lőcse – Poprád – Komárom – Privigye – Pozsony – Bécs – Tübingen; ez utóbbi helyről érkezett meg valamikor 1587-ben Strasbourgba. A strasbourgi akadémián 1589. március 20-án magiszteri fokozatot szerzett, s Johann Ludwig Hawenreuter előtti disputációja nyomtatásban is megjelent (RMK III. 788.) Ezidőtájt került ki a sajtó alól latin nyelvű verses útleírása, a *Hodoeporicon itineris Aregentoratensis*, diáktársa, Clementides Mihály két üdvözlőversével (RMK III. 789.); e könyv függelékeként gyászverseket jelentetett meg Michael Beuter strasbourgi történelemprofesszor és patrónusa, Albert Hutter halálára (RMK III. 790.). Ugyanezen 1589-es esztendőben Melchior Junius professzor is megjelentette egy beszédét (RMK III. 791.) Strasbourgi tanulása alatt a közeli Bázelen is megfordult, így ismerkedett meg 1587. szeptember 26-án Grynaeussal. Már nem tartózkodott ott, amikor Strasbourgan 1590-ben a Johann Sturm emlékére kiadott *Manes Sturmiani* című kötetben Baranyai Decsi János és Gallus Rhormann versei mellett az ő latin elégiája is megjelent. Hazafelé, 1589-ben megállt Bécsben, és megismerkedett Hugo Blotiussal (Ambrosius Sebestyén későbbi levelezőpartnere!), majd a hazatérés helyett felkereste Itáliát, ahol is elsősorban Padovában és Rómában tartózkodott. Római időzése különösen nevezetessé vált: egy kocsmai társasággal együtt letartóztatták és börtönbe csukták. Itt egy latin verset írt, és azt elküldte egy jezsuitának. A vers sikert aratott, nemcsak hogy kiszabadult a börtönből, de a pápa is fogadta, az egyik bíborostól egy korallrózsafüzért kapott ajándékba, a katolikus egyház feje pedig a következő szöveget írta az emlékkönyvébe: „Sixtus quintus pontifex optimus Maximus filio suo Georgio Deidricio Transylvano scribebat.”

Hazatérése után Nagyszébenben lett rektor 1590 végén, itt rövidesen ellentétbe került lektorával, Lukas Hermannal (Ehrmann), aki azzal vádolta, hogy Itáliában megcsókolta a pápa lábát, s hogy egy gúnyíratot írt helyettese ellen. Noha Deidrich végül tisztázódott, 1592 végén mindkettőjüket elbocsátották állásukból. Rövid szebeni működése alatt is sokat tett az iskoláért, a királybíró segítségével iskolai könyvtárat rendezett be, a termet, amely befogadta, egyidejűleg freskókkal ékesítették. Munkát adott Johann Heinrich Crato szebeni nyomdájának is: egy lapos rektori buzdítása a diákokhoz 1591 elején jelent meg (RMNY 673.), ugyanebben az évben szintén egy lapos dicsőítő verset írt Báthory Zsigmondról (RMNY 674.), s üdvözlőverset Szilvási János barátjának (akivel együtt utazott Strasbourgba menet) ugyanitt megjelent beszédéhez (RMNY 675.). 1592-ben egy újabb egyleveles nyomtatványban a tanulók neveléséhez adott irányelveket (RMNY 707.), Georg Melas szebeni elsőpap esküvőjére írt köszöntő verset (RMNY 706.), s az iskola etikai vizsgatételeit jelentette meg (RMNY 708.). 1593-ban – miután elbocsátása után is egy darabig a városban maradt – Báthory Zsigmond, Boldizsár és István magasztalására jelentetett meg latin nyelvű verset (RMNY 734.), s feltehetően ő a szerzője egy török ellen buzdító latin–német versnek is (RMNY 734A.). Művei között meg kell említenünk egy középkori latin ének (*Deus creator omnium*) német fordítását is.

1594. április 24-én meghalt Deidrich apja, a helyébe őt választották meg Teken-dorfba lelkésznek, négy évig volt itt. 1598. június 17-én kéttagú állami bizottságot küldtek ki ellene, mivel az úrvacsorai kenyeret helyét szellemben csak jelnek nevezte, s nem Krisztus valóságos testének; ez a vizsgálat az elbocsátásához vezetett. Ezt követően váratlanul antitrinitáriussá lett, s a kolozsvári szász unitárius gyülekezet lelkései állását foglalta el, mint ilyen írt üdvözlőverset Simon Fischer kolozsvári rektor 1599-ben megjelent dialektikai tankönyvéhez (RMNY 859.). Kolozsvárott halt meg valamikor 1603 és 1608 között.

XXXII.

G. II. 4. ff. 110–110°. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 210°–211^r.

XXXIII.

1. Az életrajzban említett *Hodoeporicont* és disputációt küldte el Grynaeusnak (RMK III. 788. és 789.).

G. II. 4. ff. 111–111°. Autogr. – Sup. ep. 53, fol. 211^r–211°.

DUDITH ANDRÁS

A jeles magyarországi humanista, Dudith András (1533–1589) hatalmas levelezésének kiadása lengyel-magyar együttműködéssel folyamatban van. A Grynaeus-levelezésben talált idáig ismeretlen két levelét ennek ellenére közlöm, egyrészt a teljesség miatt, másrészt mert a Dudith-levelezés közreadása (a munka jelenlegi ütemét figyelembe véve) csak sokára jut még el az 1580-as évekig. Nem feladatom Dudith életrajzának és munkásságának ismertetése – erre megvannak a megfelelő kézikönyvek – csupán arra kívánok itt rámutatni, hogy egyik fő műve, a *Commentariolus de cometarum significatione* Bázelen jelent meg 1579-ben, a humanista műveltségű nyomdász, Peter Perna műhelyében, s ebből is következően elsősorban a város heterodox nézeteket valló humanistáihoz fűzhetők jó kapcsolatok. Grynaeushoz Erastuson keresztül juthatott el, a többi magyarországiaktól származó levéllel ellentétben itt egyenrangú felek kapcsolatáról volt szó. Ez a két levél újabb adalék ahhoz, mennyire nem sorolható Grynaeus kategorikusan a református orthodoxia hívei közé.

XXXIV.

1. Utalás arra, hogy Erastusnak a *Formula Concordiae* aláírása megtagadása miatt ott kellett hagynia a lutheránussá vált heidelbergi egyetemet.

2. Christmann megítélésében (későbbi pályáját figyelembe véve) Dudith nagyot tévedett.

3. A kért mű: Georgius Valla, *De expetendis et fugiendis rebus opus...*, In aedibus Aldi, Venetiis 1501.

4. A „nagy” Simon Grynaeus görög nyelvű Euklidész Elementa-kiadására gondol (Apud I. Hervagium, Basileae 1533.).

G. II. 4. ff. 114–114^v. Autogr. – *Hamburgban nincs másolata.*

XXXV.

1. A *Formula Concordiae*t, az orthodox lutheránusok hitvallását nem írta alá.

G. II. 4. ff. 115–115^v. Autogr. – *Hamburgban nincs másolata.*

FEGYVERNEKI IZSÁK

Itthoni tanulmányait Sárospatakon végezte Kassai Császár György és Thoraconymus Mátyás tanítványaként, majd 1581. október 25-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre Tolnai Fabricius Tamással együtt, s ugyanaznap lettek mindketten a magyar coetus tagjai is. 1585. április 11-én Tolnai Szárászi Ferenc és Vásárhelyi Ferenc társaságában a heidelbergi egyetemre iratkozott be, s egy hét múlva ugyanazokkal együtt a teológiai kar hallgatója lett. A kar professzora ekkor Grynaeus volt, ő igen bizalmas viszonyba került Fegyvernekivel, a három magyar ifjú az ő asztalánál étkezett. 1586 márciusában Fegyverneki hazatért, s rögtön lektor lett Sárospatakon Thoraconymus Mátyás mellett. Thoraconymus halála után továbbra is lektor maradt az 1586/1587-es év rektora, Pilcius Gáspár mellett, majd 1588-tól barátjával, Károlyi Andrással egyenrangúként irányították a pataki iskolát, mindkettő scholae Patakinae moderatorum alter-nek nevezte magát. 1589. december 7-én halt meg fiatalon. 1584 elején üdvözlőverset írt Matthaeus Dresserhez annak *De festis et praecipuis anni partibus liber* című, Lipcsében és Erfurtban megjelent művében, amelyet a szerző Mágocsy Andrásnak ajánlott. Dressernek a nyolcvanas években igen élénkek voltak a magyar kapcsolatai, levelezett Dudith Andrással, Forgách Mihállyal és Mágochy Andrással, az ő adata szerint Fegyverneki tanulmányainak költségeihez a Mágocsyak is hozzájárultak. Ugyancsak 1584-ben Fegyverneki búcsúverset írt a Sárosi Molnár Andrást hazaindulásakor búcsúztató kiadványba (RMK III. 734.), majd 1585-ben üdvözlőverset Laskai Csókás Péter *De homine...* című nevezetes művéhez (ennek előszavában található a Wittenbergben tanult magyarok első névsora), e könyv ajánlása egyébként Samuel Seelfisch wittenbergi polgármesternek, Ambrosius Lam Sebestyén barátjának szól, s olvasóknak szóló előszót és üdvözlőverset írt hozzá Károlyi András. 1586-ban jelent meg Bázelen, Konrad Waldkirch nyomdájában Fegyverneki főműve, az *Enchiridion locorum communium theologicorum...* című bibliai lexikona (RMK III. 745.), melynek előszava 1586. március 1-én kelt Heidelbergben, ő rögtön az előszó megírása után hazaindult. Ez a lexikon természetesen kompiláció, Fegyverneki wittenbergi és heidelbergi évei alatt készítette el nem kis munkával, s olyan sikeres műnek bizonyult, hogy még ma is bizonytalan, hány újrakiadása volt az 1620-as évekig Svájcban és Londonban. Először Grynaeus adatta ki, a szerző ajánlása ebben Ecsedi Báthory Istvánhoz szól, ő volt a fő patrónusa a peregrinációjának, az üdvözlőversek írói: Laskai Csókás Péter, Károlyi András és Gönci István. A második kiadás 1588-ban jelent meg Londonban, a harmadik kiadás ugyanott, ahol az első, ehhez Grynaeus 1589. március 1-i kelettel egy újabb, szintén Ecsedi Báthoryhoz intézett ajánlást illesztett, melyben a wittenbergi és heidelbergi egyetemen tanuló magyarországi levelezőpartnereiről is megemlékezik. Laskai Csókás Péterrel való kapcsolatából következően nem zárható ki, hogy Fegyverneki Károlyi Andrással együtt részt vett a tíznyelvű Calepinus-szótár (Lyon 1585. – RMNY 569.) magyar értelmezéseinek megírásában is. Korai halála egy ígéretes pályát szakított ketté: az utolsó magyar volt, aki európai színvonalú teológiai munkát tudott írni ebben a korszakban, s Grynaeusnak köszönhetően műve (s ugyanígy Szegedi Kis István művei is) nagy elismerést aratott.

XXXVI.

1. Fegyverneki 1586-os levele elveszett.
2. Fegyverneki Thoraconymus Mátyásról írott hosszú és meleg hangú nekrológja végképp megcáfolja Zoványi Jenőnek azt az állítását, mely szerint Thoraconymus Sárospatakról még visszament volna Késmárcra 1588 nyarán.
3. Grynaeus végül is Fegyverneki *Enchridion*jának harmadik kiadását ajánlotta Ecsedi Báthory Istvánnak (Bázel 1589. – RMK III. 787.)
4. Fegyverneki ismét előző évi elveszett levelére utal, ezek szerint az ő kezdeményezésére juttatta el Krakкаи Demeter Thoraconymus és Beregszászi kéziratait Grynaeushoz.
5. Ecsedi Báthory István e két alumnusa közül az egyik Liszkai Demeter, aki 1587. július 24-én lépett a wittenbergi magyar coetus tagjainak sorába, feltehetően ő továbbította ezt a levelet.
6. Itt ismét megdől Zoványi Jenőnek egy feltételezése, ő ugyanis nem tudva Thoraconymus Mátyás haláláról, Pilcius pataki tanárságát 1585/1586-ra akarta mindenáron tenni, s ez persze nem illett az életrajzba. Így tehát kiderült: Pilcius Gáspárt az elhunyt Thoraconymus helyébe hívták meg rektornak 1586 szeptemberétől, mellette a lektor továbbra is Fegyverneki volt. 1587-ben azonban visszahívták a Szepességbe, prédikátor lett Márkusfalván, a Máriássyak birtokközpontjában.
*G. II. 4. ff. 441–442. Csak az aláírás autográf. – Sup. ep. 53, fol. 305–306^v.
(A f. 305. számtévesztés miatt kétszer írva.)*

XXXVII.

1. Fegyvernekinek ezek az iskolai célra készített propozíciói elvesztek vagy lappangnak.
2. A két tanár által felváltva tartott havonkénti teológiai disputációk bevezetése 1588-ban kísérlet lehetett a sárospataki iskola főiskolává való szervezésére, ezt a célt szolgálhatta a két tanár egyforma rangja is, mellettük ekkor éppen Újfalvi Imre volt az egyik collaborator (alsóbb osztályokat tanító nagydiák). Fegyverneki halálával és Károlyi András eltávozásával a disputációk nyilván abbamaradtak, annál is inkább, mivel tudtunk szerint Krakкаи Demeter rektornak három évig (1594–1596) nem volt lektora.
3. Grynaeus Fegyvernekinek szóló levelét éppen az előző hónapban továbbította Sárközi Dohi Bálint, ezt azonban Fegyverneki ekkor még nem kapta meg. (Lásd az LVIII. számú levelet!)
4. A felsőmagyarországi öt szabad királyi város – szemben a protestánsok többségének még hosszú ideig tartó ellenállásával – már 1585 végén bevezette az új Gergely-naptárt.
5. Az 1588. október 21-én Enyeden összegyűlt országgyűlés már a jezsuiták kiűzését kérte, de a fejedelem ellenállt, s ezért a rendek nem szavazták meg az adót.
6. Az 1588. december 8-23. között ülésezett megygyesi országgyűlés történetét

meséli el Fegyverneki, melynek határozata értelmében a jezsuitáknak el kellett hagyniuk Erdélyt.

7. A jezsuiták vezetője Erdélyben ekkor Jacobus Wujek viceprovincialis volt.

8. Fegyverneki összekever itt két személyt: Boldizsárt ír, de Báthory András bíbórosra gondol.

9. Ez a számadat túlzás, a kiűzésüket megelőző évben, 1587-ben 35 jezsuita volt Erdélyben.

10. Báthory Zsigmond természetesen nem tudta megtartani azt, amivel sértődött fenyegetőzött, az antitrinitarizmus kiűtása Erdélyből lehetetlen lett volna, már a megkísérlése is a trónjába került volna.

11. Fegyverneki az 1588. október 8-án lezajlott szikszói csatáról, a tizenötéves háború előtti „békeévek” legnagyobb ütközetéről a többi forrással egyezően számol be. A csatáról még abban az évben históriás éneket írt Tardi György olaszliszkai iskolamester, s az eseményeknek jelentős külföldi visszhangja is volt nem utolsósorban a külföldön tanuló diákoknak köszönhetően.

12. Nem tudni, mire gondolt Fegyverneki, a szikszóit megelőzően Kanizsa mellett volt egy győztes törökellenes ütközet 1587 augusztusában, Horvátországban pedig 1586 decemberében vertek meg egy nagyobb portyázó csapatot – a hatezer elesett törökről szóló híresztelés a korabeli rossz hírközlési viszonyokat példázza.

13. A szikszói csatát ábrázoló metszet több németországi röplapon fennmaradt, a helyszínt és a csatát helyesen és szemléletesen ábrázolja, de a művészi értéke nem nagy.

14. A szóban forgó személy feltehetően Szegedy Pál egri lektor és vikárius.

G. II. 4. ff. 438–440. Csak a címzés és az utolsó bekezdés autográf. – Sup. ep. 53, fol. 298^v–305^r.

FORGÁCH MIHÁLY

Gyimesi Forgách Mihály báró (1569–1603) a magyar későhumanista-újsztoikus művelődés egyik legnevesebb alakja volt, Forgách Simon fia, s Forgách Ferenc esztergomi érsek testvére. 1586-ban kezdte meg külföldi tanulmányait Strasbourgban nevelője, Krakkai Demeter, és két másik nemesifjú, Máriássy Zsigmond és újfalusi Péchy Zsigmond kíséretében – mivel közülük Krakkai és Máriássy is biztosan Sárospatakon tanult ezt megelőzően, joggal feltételezhetjük ezt Forgáchról is. 1587 nyarán mind a négyen átmentek a wittenbergi egyetemre, s augusztus 3-án a magyar coetus tagjai lettek, előttük nyolc nappal érkezett meg losonci Bánffy Ferenc és Baranyai Decsi János. Forgách tevékenyen részt vett a coetus élénk szellemi életében, már 1587-ben kiadta *Oratio de peregrinatione et eius laudibus...* című itt elmondott beszédét (RMK III. 769.), a kiadványhoz a négy üdvözlőverset Csanádi János, Krakkai Demeter, Máriássy Zsigmond és Péchy Zsigmond írta. Hazaindulásakor újabb beszédet mondott a coetusban, s azt ismét kiadta *Oratio de magnanimitate regia virtute et magnanimo scripta et recitata...* Wittenberg 1589. címen (RMK III. 794.), ehhez az üdvözlőverseket a wittenbergi Albert Voiton

kívül Krakkai Demeter és Baranyai Decsi János írták. Ő maga is írt két üdvözlőverset, az egyiket Sárközi Dohi Bálint *Oratio de modo considerationis primi principii ex natura et dispositione universi...* című, 1588-ban a coetusban elmondott beszédéhez (RMK III. 783.), a másikat Szamosközy R. Sándor egy szintén 1588-ban megjelent latin nyelvű verséhez (RMK III. 784.). Wittenbergi tartózkodása alatt igen sok ismert tudóssal és gondolkodóval levelező kapcsolatba lépett (többek között Justus Lipsius-hoz írt egy levelet, amelyre az válaszolt), de ismerte az ekkor Wittenbergben tartózkodó Giordano Brunót is. 1589 elején Krakkaival együtt hazatért, de már a következő év júliusában Padovába érkeztek, s csaknem két évet ott töltöttek. 1591 őszén Rómába és Nápolyba utaztak Sombori Sándor és Szamosközy István kíséretében, majd Forgách mintegy megelégedve a katolicizmust azt tervezte, hogy hazafelé útba ejti Genfét és Bázelt, hogy "megtisztuljon" – nem tudni, valóra váltotta-e tervét. 1592 tavaszán tért haza, s itthon hamarosan kapcsolatba került nemesi származású humanista kortársaival, Rimay János együtt emlegeti őt Balassi Bálinttal, Melith Istvánnal, Révay Péterrel, Forgách Imrével (a nagybátyja!), Istvánffy Miklóssal, Kátay Mihállyal, Szokoly Miklóssal és Darholcz Kristóffal. 1600-ban elvette feleségül Dobó Ferenc nevelt lányát, Kerecsényi Katát, három év múlva, 1603 tavaszán azonban fiatalon, harmincnégy éves korában meghalt. – Grynaeussal Krakkai Demeteren keresztül vette fel a kapcsolatot, Krakkai hozta magával ugyanis tanárainak, Thoraconymus Mátyásnak és Fegyverneki Izsáknak a leveleit Grynaeushoz, s mellette Thoraconymus és Beregszászi Lőrinc Péter vitairatait, amelyeket Grynaeus a Csanádi János által továbbított Beregszászi-művel együtt kiadott.

XXXVIII.

1. Forgách Mihály nevelője, Krakkai Demeter révén kapcsolódott be a levelezésbe, úgy, hogy Grynaeus levéllel szólította meg. Lásd még Krakkai két nappal később íródott levelét (XLV. sz.) is!

G. II. 4. ff. 420–420a. Autogr. Gyűrűspecséttel, közepén Forgách-címerrel, oldalt "Michael Forgach" felirattal. – Hamburgban nincs másolata.

XXXIX.

1. Diomedea permutatio = egyenlőtlen csere. Diomédész a trójai háború híres görög harcosa meg akart vívni Glaukosz trójai harcos-sal, de megtudta, hogy kettejük családja között valamikor baráti kapcsolat volt, viadal helyett tehát megújította vele a barátságot, és ennek jeléül kicserélték a fegyvereiket: Glaukosz száz ökör értékű aranyfegyvert adott Diomédész kilenc ökröt érő rézfegyveréért. (Homérosz, *Iliász* 6, 123–236.)

2. Utalás Horatius énekeinek negyedik könyve nyolcadik darabjára (1–4. sor):

„Donarem pateras grataque commodus,
Censorine, meis aera sodalibus,
donarem tripodas, praemia fortium
Graiorum...”

3. Nesztor, a trójai háború görög hőseinek egyike kiváló szónok volt. Beszédét lásd: Homérosz, *Iliász* 2, 553.

4. Plautus, *Bacchides*, 144. – Az eredeti szöveg így hangzik: „Sperat quidem animus: quo eveniat, dis in manust.”

5. Johannes Matthaei.

6. Georg Mylius (Müller).

7. Augustinus, *De civitate Dei*, liber 1, caput 32.

8. Forgách itt azokra a változásokra utal, amelyek a wittenbergi egyetemen következtek be, amikor 1586-ban I. Keresztély lett a szász választófejedelem, aki kancellárja, Nikolaus Krell hatására a kryptokálvinistákat kezdte el támogatni, ellentétben apjával, Ágosttal, aki a szigorú lutheránus irány híve volt.

9. Utalás az 1588-as szikszói csatára, lásd a XXXVII. számú levelet.

Bázelben nincs meg a levél eredetije – Sup. ep. 53, fol. 284^v–285^r.

XL.

1. Veress Endre nyomán eddig úgy tudtuk, hogy Forgách és Krakkai 1589 júliusában érkezett Páduába, e levél viszont ezt kétszeresen tagadja: megírja, hogy több mint egy évig volt otthon (tehát 1589 elejétől 1590 nyaráig), s csak az elmúlt nyáron (1590) jött ide. Veress valamilyen oknál fogva egy évet tévedett.

2. Utalás Mózes I. könyve 19. fejezetére: Isten bűnei miatt elpusztította Sodoma és Gomora városát, egyedül Lót és családja menekülhetett meg.

3. Diogenészről, a künikosz (cinikus) filozófusról lehet szó (több filozófust ismerünk ezen a néven), a történet nem tartozik a hiteleseknek elismertek közé.

G. II. 4. ff. 419–419a. Autogr. – Hamburgban nincs másolata.

KÁROLYI MIHÁLY

1577. december 16-án lett a wittenbergi magyar coetus tagja Kisdobozai Dániellel és Laskai Csókás Péterrel együtt, s ugyanazok társaságában iratkozott be az egyetemre 1578. január 7-én. Ugyanezen év november 2-án már a tübingeni egyetemen találjuk Kassai Zsigmond Dáviddal, Szegedi Dégi Pállal és Bélyei Piso Fábiánnal együtt. A tübingeni egyetem közismerten az orthodox lutheránusok egyik fellegrvára volt, amiért ez a négy magyar mégis idejött, az a görög nyelv professzorának, Martinus Crusiusnak a személye, aki korának egyik legnevesebb görög filológusa volt. Crusius meg is kedvelte őket, kérésükre az otthonában külön nekik elemezte az *Iliászt*. *Germano-Graeciae libri sex* című, 1585-ben Bázelben (!) megjelent művében meg is emlékezett a négy magyarról, legjobban Kassai Zsigmond Dávidot és Szegedi Dégi Pált szerette, de Károlyi Mihályhoz is egy búcsúverset írt, amikor az 1579. október 10-én hazaindult, s megjegyezte vele kapcsolatban, hogy sok dologban Kálvinnal ért egyet. úgy látszik, a társai nem nagyon hangoztatták éppen Tübingenben hitvallási hovatartozásukat, pedig ők is a helvét irány hívei voltak. Crusiust Grynaeushoz eléggé szoros

kapcsolat fűzte, már Grynaeus tübingeni tanulmányai alatt (1563–1566) összebarátkoztak, a hitvallási ellentét ellenére összefűzte őket a görög filológia iránti érdeklődésük: mindketten tagjai voltak annak a későhumanista tudós társadalomnak, amely Svájctól Lengyelorszáig, s Magyarországtól Németalföldre és Angliáig az egész protestáns Európát behálózta. Nem véletlen tehát, hogy a kálvinista meggyőződését Tübingenben is hangoztató Károlyi Mihály éppen Grynaeussal vette fel a személyes kapcsolatot Crusius baráti köréből: így lett ő az első magyarországi Johann Jakob Grynaeus fennmaradt levelezésében. Károlyi Mihálytól egyébként egyetlen művet sem ismerünk, még egy üdvözlővers sem maradt utána. Hazatérése után különböző helyeken bukkan fel mint prédikátor, nem dönthető el azonban egyértelműen, hogy az összes Károlyi Mihályról tudósító adat mögött őt kell-e keresnünk. Az állomáshe-lyek és dátumok a következők: Csenger 1582. augusztus 25., Boldva 1583. augusztus 27., Rozgony 1594. szeptember 29. – 1598. szeptember 27., Abaszéplak 1600. december 21., Füzér 1606. szeptember 29., Ibrány 1627. szeptember 18.

XLI.

1. Grynaeus a saját kommentárjával kiadta Eusebius, cezareai püspök egyháztörténetét (Eusebii Episcopi et Nicolai fratris haeredes, Basel 1570.), amelynek amúgy is igen sok kiadása ismert e századból.

2. Hartung 1579. június 16-án halt meg, ezért érkezett későn Grynaeus Károlyit (és a többes számból következtethetően: Kassai Zsigmond Dávidot, Szegedi Dégi Pált és Bélyei Piso Fábiánt) ajánló levele. Feltehetően e körül járt Károlyi Bázelen, ezért nem hallották a halálhírt.

3. A magyar vezéreket lefestő prágai piktorról, aki a frankfurti könyvvásáron megszokott jelenni, semmi közelebbit nem tudunk.

4. Lucas Osiander lutheránus teológus *Antisturmius unus et alter* című, 1579-ben Tübingenben megjelent művét akarta megmutatni Erastusnak, ez a könyv válasz volt Johann Sturm *Anti-Pappi tres partes* című írására. Eszerint Károlyiék Erastusnál is megfordultak Heidelbergben, ha nem is iratkoztak be az egyetemre.

G. II. 3. ff. 291–294. Autogr. A kézirat elázott, ezért helyenként olvashatatlan. – Sup. ep. (4°) 22, fol. 200°–204^r.

KRAKKAI DEMETER

Az erdélyi származású Krakkai (vagy Karkai) Demeter 1586 tavaszáig Sárospatakon tanult, majd Forgách Mihály nevelője lett, s vele, valamint Máriássy Zsigmonddal és Péchy Zsigmonddal együtt a strasbourgi akadémia-ra ment tanulni. Magával vitte pataki tanárainak, Thoraconymus Mátyásnak és Fegyverneki Izsáknak a leveleit, s azt a kéziratköteget, amely Thoraconymus és Beregszászi Lőrinc Péter műveit tartalmazta – ezek Grynaeushoz való továbbítása nyújtotta neki az alkalmat a levelezés elkezdésére. Egy év múlva mind a négyen a wittenbergi egyetemre iratkoztak be, s

1587. augusztus 3-án a magyar coetus tagjai lettek. Forgách Mihály oldalán Krakкаи is bekapcsolódott a coetus élénk szellemi életébe, műveltsége nem csak a humaniorákra és a teológiára korlátozódott, érdekelte többek között a matematika is. Egy állítólag itt, Wittenbergben megjelent de elveszett epigrammakötetén kívül is igen sok kiadványban megtaláljuk a nevét. Üdvözlőverset írt Csanádi Jánossal, Máriássy Zsigmonddal és Péchy Zsigmonddal együtt Forgáchnak a peregrinációról elmondott beszédéhez (RMK III. 769.), búcsúverset több más társával, köztük Cibrádi Mihállyal együtt 1588. január 22-én, amikor Csanádi János hazaindult (RMK III. 779.), s ismét üdvözlőverset Péchy Zsigmond *Oratio de bonis animi et corporis...* című, szintén a coetusban elmondott beszédéhez Csanádi János és Máriássy Zsigmond társaságában (RMK III. nem ismeri). Az 1588-as év különösen termékeny volt számára: ekkor jelent meg Wittenbergben Zakarias Crato nyomdájában egyetlen ismert nagyobb lélegzetű műve *Index in Novum domini nostri Jesu Christi Testamentum* címmel (RMK III. nem ismeri). A kis újtestamentumi tartalommutatót Forgách Mihály öccsének, Forgách Jánosnak ajánlotta, arra hivatkozva, hogy nemrég kaptak tőle egy levelet, amelyben görög és latin könyveket kért, korához képest jó latitudásról bizonytságot téve levelével. 1589 elején Krakкаи Baranyai Decsi Jánossal együtt Forgách Mihály *Oratio de magnanimitate...* című búcsúbeszédéhez írt üdvözlőverset (RMK III. 794.), ezt követően Forgách és Krakкаи hazatértek Magyarországra, de csak azért, hogy előkészítsék itáliai utazásukat. 1590 júliusában már Padovában voltak, s több mint egy évig ott is maradtak. Krakкаи itteni életükről két levélben számolt be patrónusának, Forgách Simonnak 1591-ben, felsorolva a klasszikus szerzőket is, akiket tanulmányoztak. De tanítványának, Thúri Györgynek gyászverséből az is kiderül, hogy Krakкаи természettudományos érdeklődését is kielégítette itt. Az 1591 őszen Sombori Sándor és Szamosközy István társaságában négyesben tett balszerencsés római és nápolyi kirándulás után Krakкаи – kint hagyva Forgách Mihályt – hazatért, magával hozva tanítványának levelét, melyben apjának jóindulatába ajánlotta őt. 1592-től a sárospataki iskola rektora lett Károlyi András mellett, majd amikor az 1593-ban gyulafehérvári elsőpap lett, ő lépett a helyébe, mint rektor. Itthoni életéről keveset tudunk, nős volt, korán meghalt lányának, Katalinnak a halálára ugyanis Thúri György szintén gyászverset írt. Egyetlen üdvözlőversét ismerjük még ebből a korszakból, ez Tolnai Fabricius Tamás *Modesta et Christiana disceptatio...* című művében található (RMNY 756.), ez a munka az Ambrosius Lam Sebestyén és Horváth-Stansith Gergely között kirobbant vitába szól bele Ambrosius oldalán, s 1594-ben jelent meg Vizsolyban. 1597-ben Újfalvi Imre Krakkainak ajánlotta Szikszai Fabricius Balázs szójegyzékének debreceni kiadását (RMNY 802.), bizonyítva ezzel, hogy ő egyike a század nagy pataki tanáregyéniségeinek. Miskolci Csulyak Istvántól tudjuk, hogy halálos betegen is dolgozott, már járni sem tudott, de még előadta Plautus *Aululáriáját*; 1598 novemberének végén vagy decemberének elején halt meg.

XLII.

1. Krakкаи továbbította Grynaeusnak Thoraconymus Mátyás levelét és Fegyverneki Izsák 1586 tavaszán kelt elveszett levelét, s mellettük Beregszászi Lőrinc Péter és Thoraconymus kézíratait.

2. Ezek szerint Strasbourgban nemcsak Forgách Mihályt tanította, hanem a másik két nemesifjút, Máriássy Zsigmondot és Péchy Zsigmondot is.

3. Krakкаи a frankfurti vásáron megjelenő könyvkereskedők szokásos felhasználása helyett egy egyszerűbb levéltovábbítást ígér, nyilván azért, mert Forgách Mihálynak volt elegendő pénze, hogy ezt megfizesse.

4. A patrónusa: Forgách Simon.

G. II. 7. ff. 121–124. *Autogr. – Sup. ep. (4°) 23, fol. 46'–48°.*

XLIII.

1. Beregszászi ekkor még élt, egy hónap múlva halt meg.

2. Curia fratrum = a protestánsá lett strasbourgi káptalan.

3. Vincentius Mollerről lehet szó, több Grynaeushoz írott levele 1586-ban kelt Strasbourgban.

G. II. 7. ff. 119–120. *Autogr. – Sup. ep. (4°) 23, fol. 44'–46'.*

XLIV.

1. Lásd a XLIII. számú levelet!

2. Csanádi heidelbergi útjáról nem tudunk, az ottani egyetemre nem iratkozott be.

3. Eszerint Krakкаи személyesen felkereste Grynaeust, kihasználva a Strasbourg és Bazel közötti kis földrajzi távolságot, Forgách Mihály (amint az a leveleiből kitűnik) ekkor nem volt vele.

4. Johannes Amplias lengyel diák.

5. Forgách Simonról és az ő hozzájuk írott magyar nyelvű leveléről beszél.

6. Nádasdy Ferenc 1587 februárjában megrohanta és elfoglalta Koppány (Török-koppány) várát, nagy zsákmányt ejtett, s maga a bég is fogságba esett – a szultán e vereség miatt megfojtatta a budai pasát.

7. Erdődy Tamás horvát bán és testvére, Péter a Horvátországba betört zborniki pasát 1586. december 10-én Ivanicsnál megtámadták és megölték. Forgách Simon azért is tudott pontosan beszámolni e két hadieseményről, mert 1587-ben rövid ideig dunántúli főkapitány volt.

G. II. 7. ff. 115–118. *Autogr. – Sup. ep. (4°) 23, fol. 41'–44'.*

XLV.

1. Forgách Mihály egészsége valóban nem lehetett teljesen rendben, erre utal korai halála is.

2. Lásd Forgách augusztus 26-án írott levelét (XXXVIII. sz.), Grynaeus ekkor írt először levelet csak neki címezve.

3. 1589 tavaszán Krakкаи és Forgách valóban hazatért.

4. Grynaeus a wittenbergi egyetem filippista-kryptokálvinista átalakítási kísérlete miatt kért beszámolót Krakkaitól, ezekről az eseményekről Forgách Mihály, Csanádi János és Liszkai Demeter is írt neki.

5. I. Keresztély szász választófejedelem négy nappal e levél kelte előtt, 1588. augusztus 24-én hozta nyilvánosságra az egyetem új rendtartását, ennek híre, úgy látszik, nem jutott el még Drezdából Wittenbergbe.

6. Jacobus Andreae nézeteiről, a szigorú lutheránus irányról van szó.

7. Caselius és Chytraeus a szigorú lutheránusok újbóli felülkerekedéséről félt (ami be is következett), s az ezt követő leszámolástól, a melanchtoniánusok korábbihoz hasonló bebörtönzésétől és száműzésétől.

8. Valószínűleg Nikolaus Krellről beszél.

9. Polycarp Leyser.

10. A Krakкаи által gondozásba vett kallódó Fegyverneki-levél kiadásunkban a XXXVI. számot viseli.

11. Krakкаи ezt a levelét elfelejtette aláírni, amiért a következő levele elején elnézést is kér; levele a hamburgi katalógusban az ismeretlen feladójúak között szerepel.

Bázelben nincs meg a levél eredetije – Sup. ep. (2°) 54, fol. 428^r–430^v.

XLVI.

1. Lásd a XLV. számú levél 11. jegyzetét!

2. Eberhard von Weyche Krakкаиék közvetítésével kezdett el levelezni Grynaeussal, első levelét 1589. február 6-án írta, s kapcsolatuk még hosszú évekig tartott.

3. Lásd a XLV. számú levél 4. jegyzetét!

4. Forgách Mihály előző nap kelt leveléről beszél (XXXIX. szám).

5. Krakкаи az 1588-as szikszói győzelemre utal, nem tudjuk, mire gondolt, amikor két-három ütközetet említett.

G. II. 7. ff. 125–126. Autogr. – Sup. ep. (4°) 23, fol. 48^v–49^v.

LISZKAI DEMETER

Liszkai B. Demeter otthoni tanulmányai után 1587 nyarán érkezett a wittenbergi egyetemre mint Ecsedi Báthory István alumnusa, július 24-én lett a magyar coetus tagja, s néhány nappal később Baranyai Decsi Jánossal és Bánffy Ferencsel együtt iratkozott be az egyetemre. Ő is egyike volt azoknak, akik nevével sűrűn találkozunk a coetus kiadványaiban: 1588 tavaszán verssel üdvözölte Johann Albinust a filozófiai magiszteri cím megszerzése alkalmából (RMK III. 766.), s ugyanezen év szeptemberében búcsúverset írt – többek között Baranyai Decsi János társaságában – Debreceni

Tankó Miklós hazaindulásakor (RMK III. 777.) 1589. szeptember 1-én Eszlári F. Demetert búcsúztatta verssel (Baranyai Decsi János is – RMK III. 795.), majd szeptember 3-án Szamosközi R. Sándort (Cibrádi Mihály is – RMK III. 797.), s ugyancsak ebben a hónapban Tolnai A. Istvánt (RMK III. 796.) Szintén búcsúverset írt a Tolnai Garai János hazaindulásakor kiadott kötetbe (RMK III. 799.), ehhez az a Matthaeus Dresser írt prózai búcsúztatót, aki lipcsei egyetemi tanárként és a későhumanista protestáns tudósvilág kiemelkedő tagjaként már évek óta szoros kapcsolatot tartott a magyarokkal és a wittenbergi coetussal. Liskairól hazatérése után sokáig semmi hírünk, 1606-ban Nagybányán volt lelkész vagy tanár, 1608. június 11-én pedig már mint elhunytat említik. (Egy másik Liskai Demeter korábban, 1582-ben Gyöngyösön volt prédikátor.) Grynaeussal úgy vehette fel a kapcsolatot, hogy továbbította Fegyverneki Izsák 1587-es levelét (XXXVII. szám). Szülővárosának papja, Szepesi György az ő közvetítésével juttatta el egy művét Bázélbe, a kézirat a jelek szerint útközben elveszett, s vele Szepesi György első levele is Grynaeushoz.

XLVII.

1. Fegyverneki Izsák Sárospatakon 1589. április 1-én kelt levelét továbbította Liskai (XXXVII. szám).

2. Ez a hír csak rövid kivonata Fegyverneki fenti levelének, ugyanezt írta meg nyilván Liskainak is.

G. II. 7. ff. 663–664. – Hamburgban nincs másolata.

XLVIII.

1. A wittenbergi egyetemről ekkor Börvélyi János és Újfalvi Máté ment át Heidelbergbe (beiratkoztak 1590. május 7-én), ők vihették magukkal Liskai levelét.

2. Fegyverneki Izsákról van szó, a halála időpontját eddig is ismertük egyik tanítványának könyvbejegyzéséből.

3. Utalás a wittenbergi egyetem filippista átalakítási kísérletére, amelyről több magyar is beszámolt.

4. Szepesi műve feltehetőleg útközben elveszett, mivel a kísérőlevele sem maradt fenn a levelezésben. (Lásd még Szepesi LIX. számú levelét is!)

5. Szepesi György Liskaihoz írt levelét mi is eredeti helyén, e levél mellékleteként közöljük. (XLIX. szám)

G. II. 7. ff. 661–662. Autogr. – Sup. ep. (4°) 23, fol. 315'–317'.

XLIX.

1. Szepesi György elveszett művéből egyedül az ajánlóversének e néhány sora maradt fenn, ezt talán Homonnai Drugeth Fruzsínához és férjéhez, Ecsedi Báthory Istvánhoz, későbbi patrónusaihoz írta.

G. II. 10. ff. 887–890. Autogr. – Sup. ep. 56, fol. 268^r–268^v. (Itt tévesen Gebhardus Loepesius néven.)

JOHANN MALLENDORF

A nagyapoldi születésű erdélyi szász ifjú 1589. január 27-én iratkozott be a heidelbergi egyetemre két másik erdélyi, Bogáthi Miklós és Johann Rodner társaságában, közülük Bogáthi, aki nem azonos Bogáti Fazekas Miklós költővel, antitrinitárius volt. Mallendorfról ezen túl semmilyen adatot nem ismerünk, 1592. május 21-én még Heidelbergben találta őt Szenci Molnár Albert, majd alábbi két levelének tanúsága szerint 1592 őszén Bázelen keresztül Genfbe utazott, s onafelé is október 4-én, valamint visszafelé október 29-én találkozott Bázelen Grynaeussal és Amandus Polanussal. Az apja, idősebb Johann Mallendorf Nagyapoldon volt lelkész, 1571–1572-ben az antitrinitáriusokhoz húzott, később pedig mint a helvét irány hívét tartották számon.

L.

1. Mallendorf itt az erdélyi szász kryptokávinisták dilemmáját tárja Grynaeus elé, a saját apja sem merne nyíltan vállalni a tanait, s 1590. november 23-án a szászok zsinatán lutheránusnak mondta magát – ugyanitt a muzsnai rektort is kávinista úrvacsorai tanításainak visszavonására kényszerítették, innen, Muzsnáról jött Mallendorf heidelbergi tanuló társa, Johann Rodner. Arra mindenképpen figyelmeztet ez minket, hogy az erdélyi szászok korántsem voltak ekkor még olyan egységesen Luther követői mint később – ezt mutatja Deidrich és Rhormann esete is.

2. A reformáció itt az ún. második reformációt, a szászországi kryptokávinista átalakítási kísérletet jelenti.

3. Nem tudni, kiről van itt szó, talán az 1590-ben meghalt Fortunatus Crellius egyik családtagjáról. Crellius a logika és a fizika professzora volt a heidelbergi egyetemen, levelezett Grynaeussal, s egyik művét 1590. április 1-én Sombori Sándornak, Szamosközy István neveltjének ajánlotta.

G. II. 8. ff. 870–871. Autogr. – Sup. ep. (4°) 24, fol. 288^r–290^r.

LI.

1. Valószínűleg Samuel Durantról van itt szó.

2. A fejedelmi család belviszályáról Mallendorfhhoz érkezett hírek túloztak, a végkifejlet csak 1594-ben következett be, amikor a fejedelem először mondott le, s átadta a hatalmat Báthory Boldizsárnak, majd rövid idő múlva visszatérve kilenc másik erdélyi úrral együtt kivegeztette őt.

3. Az epigramma eredeti címe: *Cardinalis petasatus et purpuratus*. Mallendorf a második sor harmadik és negyedik szavát eltorzítja, az eredeti "cocco pallia", s nem "cocco pilea". Az általam használt kiadás: *Theodori Bezae Vezelii poemata varia. Omnia ab ipso auctore in unum nunc corpus collecta et recognita*. H. n. 1597.

4. Hunyadi Acesta Demeter erdélyi antitrinitárius püspök 1592. július 8-i haláláról van szó.

5. Mallendorf reménye nem vált be: a kolozsvári antitrinitárius szászok belenyugodtak, hogy ismét magyar legyen a püspök, noha a huzavona eltartott néhány hónapig: 1592 őszén megválasztották püspököknek a Genfben és Padovában tanult Enyedi Györgyöt, aki eddig kolozsvári rektor volt.

G. II. 8. ff. 872–873. Autogr. – Sup. ep. (4°) 24, fol. 290^r–292^v.

JEREMIÁS PARLAGI

A zólyomi születésű Parlagi 1588. január 7-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, szlovák származásából következően, s mint lutheránus környezetből jövő nem lett tagja a magyar coetusnak. Nincs nyoma a heidelbergi egyetem anyakönyvében, s nem tudjuk, hogyan jutott el Grynaeushoz, levele szerint 1592-ben már a helvét irány meggyőződéses híve. A cseh és szlovák szakirodalom feltételezi, hogy Ján Parlagi (a morvaországi Uhorsky Brodban rektor 1586-tól) fia, ennek azonban ellentmondani látszik a „Veterosoliensis” származásmegjelölés. Később tanárként működhetett, ezt igazolja az az 1601-es tankönyve, amelyet szintén a cseh és szlovák kézikönyvek említenek, s az az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában lévő autográf kézírata (Duod. Lat. 15.), amely *De litteratura Slavorum germanissima* címen az akkori szlovák irodalmi nyelv, az ún. bibličina (tkp. cseh) nyelvtanába vezeti be az olvasót, bőségesen kitérve arra is, hogyan lehet ezen a nyelven időmértékes verseket írni.

LII.

1. Feltehetően Grynaeus *Theologica theoremata et problemata, de quibus in inclita Basieliensi Academia disputationes institutae fuerunt...*, Basileae, per Sebastianum Henricpetri 1588–1589. című művének két kötete közül az egyiket kapta meg ajándékba tőle.

G. II. 9. ff. 1065–1066. Autogr. – Sup. ep. 55, fol. 218^r–219^r

GALLUS RHORMANN

Georg Deidrich-hez hasonlóan a Szászrégen melletti Tekendorfban (Teke) született, tanulmányait itthon Besztercén fejezte be, egy itteni alapítványból később, 1591-ben 25 aranyforint segélyt is kapott peregrinációjához. Először a strasbourgi akadémiára ment tanulni, itt feltehetően 1589-től tartózkodott. Strasbourgban magszteri fokozatot is szerzett, diplomájának eredeti példánya a múlt század végén még megvolt. 1591. május 12-én – magával víve Baranyai Decsi János levelét (XXIII. szám) – útnak indult, s három nap múlva a közeli Bázelen iratkozott be az egyetemre; Grynaeus magyarországi levelezőpartnerei közül ő volt az egyetlen, aki ezt megtette. 1592 legelején hazatért, s 1593 elejétől a besztercei iskola rektora lett, az ő nevéhez

fűződik többek között az iskola virágkora, minden bizonnyal ő volt az összeállítója a tanintézmény 1596-os törvényeinek. 1598 közepétől ugyanott, Besztercén prédikátor lett, majd 1601-től elsőpap, 1602-ben halt meg pestisben. Harmadik levelének tanúsága szerint kryptokálvinista meggyőződéséhez itthon is hű maradt. Művei közül a külföldön kiadottak maradtak ránk: 1590-ben a barátai és tanítványai által Johann Sturm halálára készített *Manes Sturmiani...* című kiadványban két verssel van jelen, egy elégiával és egy kiemelten hosszú Eligidion parentalevel, míg ugyanitt Baranyai Decsi Jánosnak és Georg Deidrichnek csak egy-egy latin elégiája szerepel. Ugyancsak 1590-ben jelent meg Strasbourghban a Johann Ludwig Hawenreuter elnökletével tartott disputációja (RMK III. 807.), amelyet Leonard Kröcher besztercei rektornak ajánlott, s Melchior Junius professzor is megjelentette később az egyik 1590 szeptemberében elmondott gyakorlóbeszédét. 1591 tavaszán Baranyai Decsi Jánossal együtt üdvözlőverssel köszöntötte a besztercei Andreas Reichmundot abból az alkalomból, hogy megszerezte Strasbourghban ő is a magiszteri fokozatot (RMK III. 814.), Reichmund később, 1595–1596-ban az ő segédtanára (lektora) lett Besztercén. Zoványi Jenő Rhormannak tulajdonította a Bázélben 1591 áprilisában megjelent, ismeretlen magyar szerző által írt beszédet (RMK III. 810.), nyilván a bázeli beiratkozás volt ennek az alapja. Baranyai Decsi János leveléből viszont (XXII. szám), amely mellett elküldte a mű kéziratát Grynaeusnak, kiderül, hogy a beszédet a wittenbergi magyar coetusban mondták el, s így a szerzője semmiképpen nem lehet Rhormann. Bázeli disputációjának tételeit Grynaeus 1591 tavaszán Bánffy Ferencnek ajánlva jelentette meg (lásd a XXV. számú levél 1. jegyzetét!).

LIII.

G. I. 33. ff. 78–79. Autogr. – Hamburgban nincs másolata.

LIV.

1. Rhormann elhatározását, hogy Bázélbe utazik, csak több mint egy év múlva tudta végrehajtani: 1591. május 15-én iratkozott be az egyetemre.
Bázélben nincs meg az eredetije – Sup. ep. 56, fol. 53^v–54^r.

LV.

1. A brassói származású Peter Felckmannról lehet szó.
2. „Andreas Zampotius”-nak (a nevet a másoló torzíthatta el) nincs nyoma az egyetemi anyakönyvekben, s Felckmann egyedül utazott el. Érdekes módon annak a Besztercei Jánosnak, akivel együtt volt Angliában, Franciaországban és Svájcban, szintén hiába keressük a nevét az anyakönyvekben.
3. Felckmannál nem véletlen a kryptokálvinizmus, Brassóban ugyanis igen erősen jelen volt ez az irányzat.
4. A mű, amire utal: *Synopsis orationis quae habita est a Grynaeo quum is finem imponeret disputationibus de controversia Eucharistica habitis*, Typis I. Mylii, Heidelberg 1584.
Bázélben nincs meg az eredetije – Sup. ep. 56, fol. 52^v–53^v.

SÁRKÖZI DOHI BALINT

Sárközi a peregrinációja előtt Miskolcon volt rektor, s Rákóczi Zsigmond alumnusa-ként 1587. október 3-án lett a wittenbergi magyar coetus tagja, s ugyanott október végén iratkozott be az egyetemre. A következő év őszén átment Heidelbergbe, itt 1588. november 1-én iratkozott be, s november 25-én lett a teológiai fakultás hallgatója; idejövételében nagy szerepe volt Tolnai Miklósnak, akinek Grynaeushoz szóló ajánlólevelét (LXII. szám) magával hozta, Tolnai ennek megírásakor ugyanis még nem tudta, hogy Grynaeus már visszatért Heidelbergből Bázelbe. Sárközi hazatérésének időpontja ismeretlen, egyetlen adatunk van még róla: 1595 körül Egerben volt rektor, az utolsó, mielőtt a várat és a várost elfoglalta volna a török. Egyetlen művét ismerjük: ez egy teológiai természetű arisztotelianus fejtegetés, amelyet a wittenbergi magyar coetusban mondott el beszéd formájában, s ugyanott meg is jelentetett, az ajánlása Rákóczi Zsigmondnak, a patrónusnak szól, az egyik üdvözlőverset pedig a kettő közül Forgách Mihály írta (RMK III. 783.) Ezen kívül még egy búcsúverse jelent meg a Wittenbergből 1588. szeptember 4-én hazainduló Debreceni Borégető Miklóst búcsúztató kiadványban (RMK III. 778.) Valószínűleg neki tulajdonítható, hogy Franciscus Junius, az egyik heidelbergi teológiai professzor *Protokisia...* című művét 1589. március 1-én Rákóczi Zsigmondnak ajánlotta.

LVI.

1. Tolnai Miklós maga sem iratkozott be a wittenbergi egyetemre, ezért ajánlotta ezt Sárközinek.

2. Tolnai ajánlólevele kiadásunkban a LXII. számot viseli.

3. A hugenották és katolikusok között folyó francia polgárháborúra gondol.

G. II. 11. ff. 159–162. Autogr. – Hamburgban nincs másolata.

LVII.

1. Sárközi az 1587. november 1. és 1588. január 13. között ülésezett magyar országgyűlés kezdetéről kapott híreket.

2. Miksa főherceg, választott lengyel királyról beszél.

3. III. (Vasa) Zsigmond, lengyel király.

Ms. K. Ar. 22b. ff. 61–61^v. Autogr. – Hamburgban nincs másolata.

LVIII.

1. Ez Fegyverneki Izsák Sárospatakon 1589. április 1-én kelt levele volt (XXXVII. szám), amelyet Liszcai Demeter küldött hozzá Wittenbergből (lásd a XLVII. számú levelet!).

2. Baranyai Decsi Jánost Sárközi már otthonról ismerte, Tolnai Miklós együtt ajánlotta őket Grynaeusnak (LXII. szám).

3. Ez Fegyverneki *Enchiridion*jának harmadik kiadása volt (RMK III. 787.), amelyhez Grynaeus még egy Ecsedi Báthory Istvánhoz intézett ajánlást is illesztett 1589. március 1-i kelettel.

4. Grynaeus azért hitte, hogy Fegyverneki még Heidelbergben van, mert nem kapta meg elveszett 1586-os levelét, s az 1587-es (XXXVI. szám) is további késéssel juthatott el hozzá Krakkai Demeter 1588. augusztus 28-i levelével együtt (XLV. szám).

5. Forgách és Krakkai csak a következő év nyarán mentek Itáliába.

6. Ez a hír végleg megcáfolja azt a korábbi hagyományt, amely szerint Tolnai Katona Miklós 1588-ban Tolnán lett volna rektor.

7. Sárközi nem ismerte az általa továbbított Fegyverneki-levél tartalmát, ezért ír ő is részletesen a szikszói csatáról. Kettejük adatai nem egyeznek pontosan, s Sárközi az esetet patrónusa, Rákóczi Zsigmond dicséretére használta elsősorban fel (Lásd a XXXVII. számú levél jegyzeteit!).

8. Szamosközy István 1589. február 2-án iratkozott be a heidelbergi egyetemre, ahol Sombori Sándor tanítójaként 1591 elejéig tartózkodott, innen Somborival együtt Padovába mentek. A jezsuiták kiűzéséről írott verse ismeretlen, nyilván ő maga sem terjeszthette később, mert a jezsuitákat visszahívó Báthory Zsigmond miatt ez életveszélyes lehetett.

G. II. 11. ff. 157–158. Autogr. – Sup. ep. (4°) 25, fol. 32^r–34^r.

SZEPESI GYÖRGY

Tanulmányait Debrecenben kezdte, majd 1577 elején Wittenbergbe ment, ahol Kaposi Istvánnal együtt május 31-én lépett be a magyar coetusba, s június 10-én iratkozott be az egyetemre. A következő évben egy tallér útravalót kapván a coetustól hazaindult, s 1579-től Mezőtúron lett prédikátor. Később, 1590 előtt Olaszliszván működött, s 1590–1591-ben Királyhelmecen volt elsőpap Ecsedi Báthory István pártfogoltjaként. Ez utóbbi tény módosítja Ceglédi Ferenc életrajzi adatait is, melyeket Zoványi Jenő igyekezett megállapítani: Ceglédi csak 1590-ig lehetett Királyhelmecen elsőpap, így 1590–1594 között ismeretlen helyen, valahol a zempléni esperességben (valószínűleg Bodrogkeresztúron) volt. Szepesi 1594 végén Bodrogkeresztúron lett elsőpap, itt halt meg 1616-ban. Egyetlen műve maradt fenn: *Carmina salutarem natalem Domini nostri Jesu Christi, servatoris totius generis humani celebrantia...* címen 1578-ban jelent meg Wittenbergben a mezőtúri származású Fodor Péter deáknak ajánlva, aki Debrecen város polgára volt, s akinek pénzén Szepesi tanult (RMK III. 675.). Grynaeussal a kapcsolatot nyilván Tolnai Miklós biztatására próbálta felvenni, mezőtúri prédikátorsága alatt lett Tolnai ott rektor, s az ő utódja is Tolnai lett a lelkészi hivatalban. Nem csekély buzdítást adhatott az is, hogy Grynaeus kiadta Beregszászi Lőrinc Péter és Thoraconymus Mátyás vitairatait.

LIX.

1. Szepesi első levele, s mellette a vitairata elveszett, s feltehetően nem jutott el Grynaeushoz. A néhány nappal később Liszcai Demeterhez írott levelét benne egy verskiegészítéssel (XLIX. szám) Liszcai Grynaeushoz írott kísérőlevele mellett közlöm, a műből csak ez a kiegészítés maradt meg.

2. Akiről szó van: Hetesi Pethe Márton.

3. Lásd a XXV. számú levél 2. jegyzetét!

G. II. 10. ff. 889–890. Autogr. (a címzés hiányzik) – Sup. ep. (4°) 25, fol. 21'–22°.

THORACONYMUS MÁTYÁS

A szlovák származású Thoraconymus (eredeti nevén Matej Kabát) mint a szepességi kryptokálvinizmus egyik elindítója az utóbbi időben került a kutatók érdeklődésének homlokterébe. Egyike volt a század nagy humanista tanáregyéniségeinek, Sárospatakon csak Szikszai Fabricius Balázs és Krakкаи Demeter hasonlítható hozzá; tanítványai közé tartozott Ambrosius Lam Sebestyén, Fegyverneki Izsák, Krakкаи Demeter, Máriássy Zsigmond, (feltehetően) Forgách Mihály, és az itt nem szereplő személyek közül Petki János és Újfalvi Imre. Mint azt Ambrosius Lam Sebestyén esetében is tettem, csak életrajzi vázlatot adok róla, életének és munkásságának részletesebb feltárása a további kutatások feladata.

Thoraconymus Breznóbányán született, iskoláit a morvaországi Iglauban (Jihlava) és Bártfán végezte, majd 1569. november 7-én a wittenbergi egyetemre iratkozott be. 1570 őszén hazatért, a telet Bártfán töltötte, majd 1571 tavaszán Késmárkon lett rektor. Késmárki éveire tehető az a változás, hogy a kezdetben a bártfai lutheránusokkal kapcsolatot tartó tanár egyre inkább a melanchthoniánus és kryptokálvinista irány hívévé lett. Kedves tanítványa volt itt Ambrosius Lam Sebestyén, aki 1574–1575-ben mint collaborator segített neki a kisebb diákok oktatásában. 1575. május 5-én Thoraconymus bizonyítványt állított ki Ambrosius tudásáról, amikor az Wittenbergbe indult, sőt egy latin-görög verset is írt a búcsúztatására. 1578 tavaszán Kassára hívták meg rektornak, hivatalát május 21-én el is foglalta, azonban rövidesen ellentétbe került a város Németországból jött elsőpapjával, a merev lutheránus Mento Gogreffel, s ennek következtében a tanács mindkettőjüket elbocsátotta. 1579 elején egy fél évig valószínűleg állás nélkül volt, de a nyáron már Sárospatakon volt lektor (segédtanár) Kassai Császár György mellett. 1584 tavaszán, amikor Kassai Császár György elsőpappá lépett elő, Thoraconymus lett a rektor – 1586. június 22-én halt meg a nagy pestisjárványban, amely csaknem az egész családját elpusztította: csak egy lánya és egy fia, János maradt életben. Tanítványának, s élete végén rövid ideig lektorának, Fegyverneki Izsáknak Grynaeushoz írott levele (XXXVI. szám) egyértelműen tisztázta halálának időpontját, s megcáfolta Zoványi Jenőnek azt az állítását, hogy 1588-ban még visszatért volna Késmárkra. 1579-ben *Spongia elegiaca...* címen megjelent munkájában versben védekezett Eberhard Mátyás

verses támadása ellen (RMK III. 687.), további vitairatait Grynaeus adta ki (RMK III. 759.) Fegyverneki Izsák közvetítésével. Egy elveszett vitairatáról tudunk, amelyet latin és német nyelven elküldött 1583 novemberében a kassai tanácsnak, egy másik elveszett művéből, az *Orthographiából* hosszan idézett később egy másik tanítványa, Újfalvi Imre (RMNY 803.), s az itt közölt levele is utal egy ismeretlen műre, amelyet Fegyverneki Izsák továbbított Grynaeushoz. Egyike volt a korban azoknak, akik élethivatásuknak tekintették a tanári pályát, s nem csak ugródeszka volt számukra ahhoz, hogy elnyerhessenek egy zsíros lelkészi állást: Levelének rövideje és tömörsége tudatos, éppen az egyik Grynaeusnak elküldött munkájában írta: „Scribant alii longa volumina, mihi nervosa brevisitas placet.”

LX.

1. Fegyverneki Izsák 1586. március 1-én még Heidelbergből keltezte *Enchiridion*-jának ajánlólevelét, s rögtön ezután hazatért: így lehetett már április 5-én Thoraconymus kollégája, lektora.

2. Thoraconymus és Beregszászi Lőrinc Péter műveit, valamint ezt a levelet és Fegyverneki Izsák első, elveszett levelét Krakai Demeter vitte magával Sárospatakról Strasbourgba, ahonnan július 1-én továbbította azokat, hozzátéve a maga levelét is (XLII. szám). A műveket Grynaeus 1587 márciusában jelentette meg a Csanádi János által továbbított Beregszászi-munkával együtt (RMK III. 759.)

3. Beregszászi egy évvel később, 1587 március 8-án halt csak meg, úgyhogy ez tényleg csak rémhír volt.

4. Grynaeus pontosan megtartotta a Thoraconymus által adott sorrendi és egyéb utasításokat, az ajánlás azonban nem a magyar és erdélyi rendekhez szól, hanem Grynaeus barátjához, Abraham Colbingerhez.

5. Thoraconymusnak ez a Fegyverneki által Grynaeushoz továbbított műve elveszett, a jelzett helyen, ahová egy táblázat átvételét javasolta belőle, nincs semmiféle táblázat.

G. II. 12. ff. 409–410. Autogr. – Sup. ep. 57, fol. 55°–56^r.

TOLNAI KATONA MIKLÓS

Tolnai 1583. július 22-én iratkozott be a tübingeni egyetemre Vári Bálinttal együtt, majd átment Heidelbergbe, ahol 1584. október 24-én iratkozott be Gönci István társaságában, s november 13-án Tolnai, Gönci és Vári együtt lettek a teológiai fakultás hallgatói – a professzor itt ekkor Johann Jakob Grynaeus. A helvét hitvallást követő Tolnait a lutheránus Tübingenből nyilván az ott zajló nagy vita híre vonzotta Heidelbergbe, s rövidesen igen jó kapcsolatba került Grynaeussal, annyira, hogy azokat a téziseket, amelyekkel 1585. február 13-án a respondense volt, Grynaeus nyomtatásban is kiadta (RMK III. 743.) Tolnai és Vári Bálint valószínűleg rögtön ezután hazaindultak, s Tolnai a gazdag alföldi mezővárosban, Mezőtúron lett rektor, majd onnan eltávozott papja, Szepesi György helyett prédikátorrá választották

1589-ben (lásd az LVIII. számú levelet!). Nem felel meg a valóságnak ezek szerint az a későbbi adat, mely szerint 1588-ban Tolnán lett volna rektor. Későbbi életéről csak annyit tudunk, hogy 1601-ben Munkácson volt prédikátor (talán 1598-tól 1606-ig), ez akkor Rákóczi Zsigmond birtoka volt.

LXI.

1. Tolnai feltehetően rögtön téziseinek megvédése, 1585. február 13. után elhagyta Heidelberget, s így e levele is 1585-ben kelt.

G. II. 12. ff. 473–474. Autogr. Az első négy sor vége le van vágva, szövegét a hamburgi másolat alapján adom; a címzés hiányzik. – Sup. ep. 57., fol. 74^r–74^v.

LXII.

1. Sem Sárközi Dohi Bálint, sem Baranyai Decsi János nem volt Tolnai tanítványa a mezőtúri iskolában, csak ajánlólevelet kértek, Tolnai még Baranyai Decsi tanítványának, Bánffy Ferencnek a nevét sem tudta. A két ifjú végül nem együtt utazott ki, s a levelet Sárközi vitte magával.

2. Tolnai láthatóan még nem értesült arról, hogy Grynaeus 1586-ban visszatért Bázélbe, ezért üdvözlő heidelbergieket.

G. II. 12. ff. 471–472. Autogr. – Sup. ep. 57, fol. 73^r–73^v.

NÉVMUTATÓ

A mutató a bevezetőben, a levélszövegekben és a jegyzetekben előforduló személyneveket tartalmazza. A jegyzetek áttekinthetőbbé tétele érdekében a levelekben szereplő személyekről (főként, ha nevük egyetlen kézikönyvben sem olvasható) itt igyekszem információt adni, ugyanez vonatkozik a név nélkül említettekre is. A csak a jegyzetekben szereplőkről viszont csupán annyit írok, amennyi azonosításukhoz elegendő. Nem mutatózom a címleírásokból a nyomdász, a kiadó és szerkesztő nevét; a bevezető jegyzeteit; s nagy előfordulási száma miatt Johann Jakob Grynaeus nevét sem..

Ágost, szász választófejedelem – 153

Aiszhülosz – 79

Alberius, Claudius ld. Aubery, Claude

Alberti, Salamon – 140

Albinus, Johann – 157

Albinus, Petrus – 134, 140, 144, 145

Amandus ld. Polanus, Amandus

Ambrosius Lam Sebestyén – 8, 9, 15-50, 51, 52, 54, 133-139, 140-142, 149, 155, 164

Ambosius Sebestyén, ifjabb – Ambrosius Lam Sebestyén fia, 1600 júliusában Görlitzben tanult, később megfordult a wittenbergi egyetemen is, majd 1602. október 26-án ösztöndíjjal iratkozott be a heidelbergi egyetemre, itt 1603. augusztus 24-től a Collegium Casimirianumban folytatta tanulmányait. Későbbi életéről semmit sem tudunk. Egy latin nyelvű műve (Görlitz 1602. RMK III. 989.) és egy üdvözlőverse (Wittenberg 1602. – RMK III. 995.) maradt fenn, illetve két levele Szenci Molnár Alberthez – 134, 139

Amplias, Johannes – lengyel diák, 1584-től Altdorfban, Heidelbergben, Strasbourgban és Bázelen tanult, az utóbi egyetemen avatták orvosdoktorrá, hazatérése után Torúnban volt városi orvos. Levelezett Grynaeussal – 96, 156

András, II. magyar király – 105

Andreae, Jacobus (Faber, Schmidlein, Smidelinus) lutheránus teológus (1528–1590) – a sok vitát kiváltó „Formula Concordiae” egyik szerkesztője, Grynaeus heidelbergi fellépése után ellene is vitairatokat írt – 5, 62, 90-91, 98, 100, 157

Anna, lengyel királyné, III. Zsigmond felesége – 137

Antal, Szent – 78

Apolló (Delius) – 111

Arisztarchosz (i.e. 222–150) – görög szövegkritikus, kritikus és grammatikus, az alexandriai könyvtár igazgatója, főként Homérosszal foglalkozott. Átvitt értelemben: éles eszű, kérlelhetetlen kritikus – 48

Áron – 16

Arragos, Guillaume (1513–1610) – II. Henrik, II. Ferenc és IX. Károly francia királyok, valamint Miksa császár orvosa, élete végén Bázelenbe ment, és ott halt meg – 70, 71

Aubery, Claude (Alberius) – filozófus és orvos, Lausanneban a filozófia professzora. 1588-ban a berni zsinat elítélte a tanait, mire ő visszavonta azokat, ezután nem taníthatott többé teológiát, csak filozófiát – 97, 98

Aubry, Jean († 1600) – nyomdász és könyvkereskedő, 1572-ben érkezett menekültként

Frankfurt am Mainba, itt átvette apósának, Andreas Wechelnek a cégét. 1596-ban református vallása miatt nehézségei támadtak, s ezért Bázélbe költözött, a cég központja azonban továbbra is Frankfurtban maradt. Az európai későhumanista társadalom kimagasló személyisége volt – 26-28

Augustinus, Aurelius – 78, 87, 153

Bachaček, Martin – 134

Balassi Bálint – 152

Balassi Zsigmond – 141

Balázdszécs István – egri tiszttá majd vicekapitány, részt vett az 1588-as szikszói csatában, az ütközet kimenetelét lovasainak rohama döntötte el. 1592 nyarán török fogságba esett, s Konstantinápolyba, a Héttoronyba vitték; csak 1597-ben sikerült őt kiváltani, amikor is elcserélték a koppányi béggel – 77, 83

Bánffy Farkas, losonci († 1591) – dobokai főispán, Udvarhely várának kapitánya, aki feleségét, Bethlen Klárát (Bánffy Ferenc anyját) hűtlensége miatt 1589-ben Bonchidán lefejeztette – 57, 140

Bánffy Ferenc, losonci – Baranyai Decsi János tanítványa a wittenbergi és strasbourg-i akadémiákon, 1588 végén rövid időre a wittenbergi egyetem rektora, későbbi életéről semmi érdemlegeset nem tudunk, csak azt, hogy 1600-ban még élt – 19, 21, 24, 26, 51, 54-57, 135, 140, 141, 143, 145, 151, 157, 161, 166

Baranyai Decsi János – 8, 19, 21, 24, 26, 50, 58, 129, 130, 135, 136, 140-146, 151, 155, 157, 158, 160-162, 166

Báthory András, somlyai – Boldizsár és István testvére, bíboros, 1599-ben rövid ideig Erdély fejedelme, még ugyanezen évben, Mihály vajda betörésekor megölték – 52, 77, 109, 139, 151

Báthory Boldizsár, somlyai – Báthory Zsigmond unokatestvére, aki 1594-ben lefejeztette őt – 81, 109, 147, 151, 159

Báthory István, somlyai, lengyel király – 52, 73, 75, 81, 109

Báthory István, somlyai – Boldizsár és András testvére, Báthory Gábor erdélyi fejedelem apja – 81, 147

Báthory István, ecsedi (1555–1605) – országbíró, a helvét irányú egyház és sztoikus-manierista művelődés egyik legnagyobb támogatója, Fegyverneki Izsák, Liszkai Demeter és Szepesi György patrónusa, jelentős régi magyar író – 7, 73, 102, 149, 150, 157, 158, 163

Báthory Istvánné, ecsedi ld. Homonnai Drugeth Fruzsina

Báthory Kristóf, somlyai (1530–1581) – erdélyi fejedelem, Báthory István lengyel király testvére, Báthory Zsigmond apja – 52, 53, 82, 142

Báthory Kristófné ld. Bocskay Erzsébet

Báthory Zsigmond, somlyai, erdélyi fejedelem – 26, 52, 53, 55, 56, 58, 80-82, 109, 110, 125, 137, 139, 141-143, 147, 151, 163

Bathány Boldizsár – 144

Bauhin, Kaspar (1560–1624) – orvos és botanikus, élete nagy részében a bázeli egyetemen tanított – 88, 89

Bélyei Piso (Borsós) Fábán – 140, 153, 154

Beregszászi Lőrinc Péter († 1587) – Nagyváradi tanulmányai után 1570–1574 között Wittenbergben tanult, hazatérve Sárospatakon ő lett az első másodtanár (lector) Szikszai Fabricius Balázs mellett, majd Nagyváradra hívták lelkésznek, s a bihari egyházmegye esperese (seniora) lett. Számos alkalmi verse maradt fenn, hitvitázó iratait részben Csanádi János, részben Thoraconymus Mátyás (Krakkai Demeteren keresztül) juttatta el Grynaeushoz, aki azokat Thoraconymus műveivel együtt kiadta. – 8, 26, 62, 63, 66, 73, 75, 93, 94, 126, 127, 145, 150, 152, 154, 156, 163, 165

Besztercei János – 161

Beuter, Michael – 146

Bèze, Théodore de – 100, 109, 134, 159

Blotius, Hugo – 134, 138, 146

Bobrowicz Máttyás, hajniki – a késmárki harmincad pénztárosa (1601-ben már harmincados), Ambrosius Lam Sebestyén körének tagja, több kiadványban szerepel mint üdvözlőversíró – 18, 20, 21

Bocskay Erzsébet, Báthory Kristófné – 142

Bocskay István – 142

Bogáti Fazakas Miklós – 159

Bogáthi Miklós – 159

Borbély András – 144

Börvélyi János – 158

Bruno, Giordano – 152

Budai Márton – 140

Caesar Germanicus ld. Rudolf, I., magyar király

Caligula, római császár – 109, 110

Calvin, Jean – 21, 113, 114, 134, 153

Calvinus, Johannes ld. Kahl, Johann

Camerarius, Joachim, idősebb (1500–1574) – 23

Carillo, Alfonso – 143

Carkovius, Demetrius ld. Krakkai Demeter

Casellius, Johannes (1533–1613) – neves humanista, a rostocki egyetem professzora, élete végén sokat támadták a szigorú lutheránusok, mert vallási kérdésekben türelmes volt. – 97, 99, 157

Casimirus ld. János Kázmér

Castellio, Friedrich (1562–1613) – 1589-től a retorika professzora a bázeli egyetemen, Sébastien Chastellion fia – 141

Catalani, Lavinia – 5

Ceglédi Ferenc – Északkelet-Magyarország egyik legtekintélyesebb egyházi vezetője a 16. században. 1553–1557 között Wittenbergben tanult, s 1558ban Krakkóban is beiratkozott az egyetemre. Homályos évek után a helvét irányú reformáció vezető alakjaként bukkan fel; Nagytoronyán (1563), Olaszliszván (1564–1566) és Sátoraljaújhelyen (1567-től) lelkész, aki a zempléni egyházmegye esperese is lesz. 1572-től 1579-ig Varannón, Ecsedi Báthory István birtokán prédikátor, majd 1584-ig

- Sárospatakon elsőpap. 1586 körül ismét egy Ecsedi Báthory-birtokon, Királyhelme-
cen lelkész egészen 1590-ig, ekkor ismeretlen helyre, talán Bodrogkeresztúrra
távozik. 1594 körül letéve zempléni esperesi tisztét Nagyecsedben, Ecsedi Báthory
István várának tövében lesz prédikátor, itt is hal meg valamikor 1597 előtt. Egyetlen
műve sem maradt fenn, elsősorban mint egyházszerző jelentős – 73, 75, 163
- Chastellion (Castellioneus), Sébastien (1515–1563) – neves humanista, a görög
professzora a bázeli egyetemen, aki a vallásszabadság híveként korábbi barátjával,
Kálvinnal is szembekerült – 6, 51
- Christmann, Jakob (1554–1613) – a heidelbergi egyetem tanára, a keleti nyelvek nagy
ismerője (Európa első arabprofesszora!), asztronómus. Erastus tanítványa volt
Heidelbergben, majd követte mesterét Bázélbe, Dudithtól Bécsbe és Prágába ment
tovább – 70, 71, 148
- Chytraeus (Kochhafen), Nathan (1543–1598) – jelentős latin költő, a poétika
professzora Rostockban, ahonnan 1592-ben kryptokálvinizmusa miatt távoznia kell;
ezután Brémában lesz rektor – 97, 99, 157
- Cibrádi Mihály – 60, 61, 140, 143–145, 155, 158
- Cicero, Marcus Tullius – 94
- Clementides (Clementis) Mihály – 1588-tól tanult Strasbourgbán, ebben az évben
készült az a kéziratos egyetemi jegyzete, amelyet Johann Sturm dialektikai
előadásain írt, s amely megvolt a késmárki evangélikus lyveum könyvtárában.
1589-ben két üdvözlőverset írt Georg Deidrich *Hodoeporicon*-jához (RMK III. 789.),
hazatérése után, 1591-ben mint lőcsei rektor verssel szerepelt Ambrosius Jacobus
Monaviust üdvözlő kötetében, később a jelek szerint megszakadt a kapcsolata a
szepességi kryptokálvinisták körével. 1593-ban már nem ő volt a lőcsei rektor, a
város jegyzője és tanácsosa lett. 1604-ben verset jelentetett meg hozzá, mint egykori
tanárához intézve az ismert későhumanista latin verselő, Filiczki János (RMK. III.
1015.), 1602-ben Bocatius köszöntötte verssel (RMNY 1029.), 1616-ban pedig a
lánya lakodalmára jelentek meg köszöntőversek, köztük Bocatiusé is (RMNY
1110.) – 19, 134, 135, 140, 146
- Colbinger, Abraham – 165
- Couet du Vivier (Covetus), Jacques (1546–1608) – párizsi református teológus,
1588-tól a bázeli református gyülekezet lelkésze. 1599-ben Nancy-ben egy jezsuitá-
val folytatott hitvitát – 49
- Crato, Johann Heinrich – 147
- Crellius ld. Krell, Nikolaus
- Crellius, ?, 1593. – 108
- Crellius, Fortanatus († 1590) – 159
- Crusius (Kraus), Martin (1526–1607) – neves filológus, a görög nyelv professzora a
tübingeni egyetemen, a későhumanista tudós társadalom megbecsült tagja, Gryna-
eus barátja. A magyar diákok csak az ő kedvéért keresték fel Tübingent – 7, 90,
91, 134, 153, 154
- Curione, Celio-Secundo – 6
- Cyprianus – 81

Csanádi János – 8, 64-67, 93-96, 136, 140, 143-145, 151, 155-157, 165
Csanádi János deák († 1575) – 144

Dánóczy L. János – 145

Darholcz Kristóf – 152

Dávid Ferenc fia ld. Hertel, Johann

Decius, Johannes ld. Baranyai Decsi János

Debreceni Borégető Miklós – 162

Debreceni Tancos János – mint Pászthóy János szarvaskői kapitány alumnusa 1591. március 13-án lett a wittenbergi coetus tagja és 19-én iratkozott be az egyetemre. Talán azonos azzal a Debreceni Jánossal, aki 1595-ben Szikszón volt rektor, s talán őt avatták fel 1597 januárjában Berettyószéplakra lelkésznek. Biztosan ő írt debreceni beosztott prédikátorként gyászverset 1613-ban a Hodászi Lukácsot bucsúztató kiadványba (RMNY 1048.) – 22

Debreceni Tankó Miklós – 140, 158

Deidrich, Georg – 68, 69, 141, 146, 147, 159, 161

Delius ld. Apolló

Dezius (Detzius), Johannes ld. Baranyai Decsi János

Diogenész, künikosz – 89, 153

Diomédész – 152

Dives, Stefan († 1596) – lyoni származású hugenotta krakkói könyvkereskedő, aki más árukkal, pl. borral is foglalkozott, igen jó magyar kapcsolatai voltak – 28

Dobó Ferenc – 152

Dóczy Zsuzsanna, Thököly Sebestyénne – 134

Dresser, Mattheus – 7, 134, 149, 158

Du Jon, Francoise ld. Junius, Franciscus

Dudith András – 7, 70-72, 134, 148, 149

Dudith András, ifjabb – 140

Durant, Samuel (1574–1630) – charentoni református prédikátor – 109

Eberhard Mátyás – 164

Ecsedi Báthory István ld. Báthory István, Ecsedi

Elector (Saxonicus) ld. Keresztély, I.

Elisa ld. Erzsébet, Szent

Enyedi György – 160

Episcopus Jazoviensis ld. Hetesi Pethe Márton

Erasmus, Desiderius, Rotterodamus – 6, 63

Erastus (Lüber, Lieber), Thomas (1524–1583) – orvos és zwingliánus teológus, Grynaeus sógora és barátja. 1558-tól az orvostudomány professzora a heidelbergi egyetemen és a pfalzi választófejedelem háziorvosa, 1580-tól haláláig Bázisban tanított – 5, 6, 70-72, 91, 148, 154

Erdődynek – 95, 97

Erdődy Péter († 1613) – 156

Erdődy Tamás (1558–1624) – 156

Ernő főherceg († 1595) – I. Miksa magyar király fia, 1572-ben lengyel királyjelölt, 1578–1589-ben magyarországi királyi helytartó, 1594-től II. Fülöp spanyol király németalföldi kormányzója – 120, 121

Erzsébet, angol királynő – 58, 143

Erzsébet, Szent – 105

Eszlári F. Demeter – 140, 158

Euklidész – 70, 71, 148

Eusebius, cezareai püspök, történetíró – 90, 154

Faber, Jakob ld. Andreae, Jacobus

Fabianus, Maximilianus – 31

Fabricius János – 1580. január 21-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, majd Eperjesen lett magyar prédikátor. Már 1589-ben ellentétbe került a szigorú lutheránus irányt követőkkel, s 1590 után, úgy látszik, végleg szakított velük. Utolsó adatunk róla az, hogy 1600. január 8-án vendégül látta Eperjesen az átutazóban megálló Szenci Molnár Albertet. Barátai közé tartozott Bocatius János is, aki igen sok verset címzett neki – 20, 21

Fegyverneki Izsák – 7, 8, 73-84, 98-100, 102, 122, 126, 136, 142, 145, 146, 149-152, 154, 156-158, 162-165

Félegyházi Tamás – 144

Felckmann, Peter († 1603) – a brassói származású ifjú 1595 legelején indult peregrinációjára, útközben megpihent Késmárkon Ambrosius Lam Sebestyénnél, s magával vitte az ő Grynaeusnak szóló levelét is (X. szám). A heidelbergi egyetemre 1595. február 26-án iratkozott be, s ugyanazon év október 21-én a teológiai fakultás hallgatója lett. 1596. augusztus 16-án Szenci Molnár Albert Genfben találkozott vele, egy bizonyos Besztercei János társaságában akkor tért vissza Angliából és Franciaországból, s Szenci Molnár elvitte őket Bèzehez. 1598-ban Heidelbergben megjelentek a Daniel Tosanus előtti teológiai tézisei, s ugyanezen év augusztusában pénzzel segítette a nagybeteg Szenci Molnárt. Tanulmányai befejeztével odakint megházasodott és Heidelbergben telepedett le – 117, 137, 161

Ferinarius, Johannes – 134

Fischer, Simon – 147

Fodor Péter deák – 163

Forgách Ferenc, esztergomi érsek – 151

Forgách Imre (1540–1599) – Forgách Simon testvére, Forgách Mihály nagybátyja, Cibrádi Mihály és Csanádi János patrónusa, történetíró, „Pallas ivadéka”-nak (a hazai újsztoikusoknak) egyike. Levelezett Karol Žerotínnal (Grynaeus barátjával), Hugo Blotiussal, Dudith Andrással és Théodore de Bèze-zel. – 60, 64, 65, 143-145, 154

Forgách János – 155

Forgách Mihály – 85-89, 92, 97, 98, 100, 122, 123, 140, 143, 145, 149, 151-157, 162-164

Forgách Mihályné ld. Kerecsényi Kata

Forgách Simon (1527–1598) – Forgách Mihály apja, Forgách Ferenc történetíró testvére, akinek művét széljegyzetekkel egészítette ki. A maga korában rendkívül hosszúnak számító életében főként mint katona tűnt ki. Protestáns volt, négy fia közül az egyik, Ferenc mégis katolizált és Rómába ment tanulni, s később esztergomi érsek lett – 88, 96, 151, 155, 156

Frigyes, III. pfalzi választófejedelem – 6

Frigyes, IV. pfalzi választófejedelem – 6, 7

Frölich János – leibici rektor, Ambrosius Lam Sebestyén körének tagja, Frölich Dávid apja. Stettinben (Szczecin) tanult és ott magiszteri fokozatot szerzett, később, 1601 augusztusától 1608-ig késmárki rektor volt. Üdvözlőverset írt a Monaviust köszöntő kiadványba (RMK III. 813.) és Johann Kraus feleségének emlékére (RMK III. 854.) – 20, 22, 38

Ghyczy János (1523 k.–1589) – a királyi Magyarország területéről szökött Erdélybe, 1577-től váradi főkapitány és Bihar vármegye főispánja volt, 1585-től pedig Erdély kormányzója és a kiskorú Báthory Zsigmond gyámja. 1588 őszén megbetegedett, s a decemberi országgyűlésen lemondott tisztségéről. Gyulafehérvárott halt meg 1589. január 7-én – 77, 82

Glaukosz – 152

Godefroy (Gothofredus), Denis (1549–1622) – strasbourgi jogászprofesszor, Franciaországból menekült hugenotta. Kiadta a *Corpus iuris civilis* a saját kommentárjával, ezt a kiadást a 18. századig változatlan utánnyomásban használták. Más hugenotta jogászokhoz hasonlóan egyesítette a képzett humanista stílust a jogtudománnyal – 57

Gogreff, Mento – 164

Gothofredus, Dionysius ld. Godefroy, Denis

Gönci István – debreceni tanulás után 1582-ben ment Wittenbergbe, 1584. október 21-én már a heidelbergi egyetemen találjuk Tolnai Miklóssal együtt, itt ugyanezen év november 13-án lett a teológiai kar hallgatója Vári Bálint és Tolnai Miklós társaságában. Hazatérése után 1591 nyarától a már nagybeteg Károlyi Gáspár utódként Göncön lett elsőpap, s itt halt meg valamikor 1601 és 1607 között. *Panharmonia* című, 1599-ben Vizsolyban megjelent munkájával, melyet Albert Grawer ellen írt, maga is bekapcsolódott a szepességi kryptokálvínisták és a szigorú lutheránusok között zajló hitvtasorozatba – 79, 139, 149, 165

Grawer, Albert (1575–1617) – 1595-ben jött Magyarországra, a nagyőri iskola tanára lett, részt vett Horváth-Stansith Gergely oldalán a késmárki kollokviumokon, majd 1597 márciusában Kassán lett rektor. 1599-ben visszatért Németországba, s mint weimari püspök fejezte be életét. Tevékenyen küzdött műveivel is az Ambrosius Lam Sebestyén elleni hadjáratban – 41, 138, 139

Grynaeus, Johann – 5

Grynaeus, Johann Jakob (1571–1638) – kisszebeni ev. lelkész – 5

Grynaeus jurisconsultus ld. Grynaeus, Samuel

Grynaeus, Samuel (1539–1599) – a „nagy” Simon Grynaeus fia (Johann Jakob

- Grynaeus apjának unokatestvére), a jogtudomány professzora a bázeli egyetemen – 58
- Grynaeus, Simon (1493–1541) – neves humanista és református teológus – 5, 47, 48, 71, 139, 148
- Grynaeus, Simon († 1582) – Johann Jakob Grynaeus testvére, Erastus barátja, a matematika professzora a heidelbergi egyetemen, majd Erastussal együtt Bázélbe távozik, ahol a morálfilozófia professzora lesz – 5, 70-72
- Grynaeus, Thomas – 5
- Guggisberg, Hans R. – 6
- Hartung, Johann (1505–1579) – fiatal korában, 1532-ben Magyarországon harcolt mint katona, mindig magával vive kedvenc Homéroszát. 1537–1546 között Heidelbergben a görög nyelv profszora, majd Freiburgban a görög, héber és a poétika professzora – 90, 91, 154
- Hawenreuter, Johann Ludwig – 141, 146, 161
- Heerbrand Jakob – 5
- Heerbrand, Johann – tübingeni származású kassai elsőpap 1595ben, talán rokona vagy fia volt Jakob Heerbrand (1521–1600) neves tübingeni lutheránus teológusnak – 33-35
- Helner, Stefan – 146
- Henricpetri, Sebastian (1546–1627) – bázeli nyomdász, régi nyomdászcsalád sarja, aki apja, Heinrich Petri üzemet vette át, Grynaeusnak igen sok művét ő nyomtatta ki – 24, 25, 43, 58
- Henrik, IV. (Navarreus) – navarrai majd francia király, református (hugenotta) volt, de 1593-ban áttért katolikusnak, hogy teljes jogú francia király lehessen – 58, 61, 89
- Hercules (Héraklész) – 117
- Hermann (Ehrmann), Lukas – 147
- Herner János – 8
- Hertel, Johann – Dávid Ferenc fia, hosszú külföldi peregrinációja alatt sok helyen megfordult (többek között Heidelbergben is), de elsősorban Padovában tartózkodott. Később, 1601 és 1612 között Kolozsvárott folytatott orvosi gyakorlatot – 8, 19, 20, 135
- Hetesi Pethe Márton (1552–1605) – jászói és szepesi prépost, váci és nagyvárad püspök, majd győri püspök, kancellár és kalocsai érsek, a korai erőszakos ellenreformáció egyik nevezetes képviselője – 124, 164
- Hoffhalter Rudolf (1550 k.–1586) – zürichi származású nyomdász és betűmetsző, Rafael Hoffhalter fia. Magyarországon és Erdélyben is működött, 1577-től Debrecenben volt a nyomda vezetője – 126, 127
- Homérosz – 79
- Homonnai Drugeth Fruzsina, Ecsedi Báthory Istvánné – 158
- Homonnai Drugeth István (1543–1598) – nagybirtokos, a helvét irányú egyház pártfogója. Elsősorban katona volt, együtt harcolt Rákóczi Zsigmonddal 1588-ban Szikszónál, majd ugyancsak vele, Ecsedi Báthory Istvánnal és Dobó Ferenczel a

- tizenöt éves háborúban. Mint versszerző is ismert, kapcsolatban állt Rimay Jánossal, Bocatius János latin gyászverset írt a halálára – 83
- Horatius Flaccus, Quintus – 87, 152
- Hortensius (Gärtner) Bálint († 1597) – lublói származású krakkói katolikus pap, aki áttért protestánsnak, s Lőcsén, Szepesbélán, Leibicen majd Létánfalván lett prédikátor, 1581–1585 között a 24. szepesi királyi plébános testületének esperese, Ambrosius körének tagja, és küzdőtársa a hitvitákban. Üdvözlőverset írt a Monaviusnak szóló kiadványba és gyászverset Johann Kraus feleségének emlékére (RMK III. 813, 854.) – 18, 20, 21, 38
- Horváth-Stansith Gergely, gradeci (1558–1597) – hazai tanulás után 1574-ben külföldre ment: Paduában, Wittenbergben, Strasbourgban, Bázelen, Genfben és még másutt is tanult, s 1581-ben tért haza; peregrinációs albumában ott sorakoztak a helvét irányú reformáció vezetőinek nevei is. 1588-ban egyik birtokán, Nagyörön iskolát alapított, melyben maga is tanított. A szigorú lutheri irány, az ún. „Formula Concordiae” híveként hitvitákat provokált és polemikus műveket írt, fő ellenfelének Ambrosius Lam Sebestyént tartotta – 15, 16, 135, 136, 138, 155
- Horváth Éva – 9
- Hotoman (Hotmann), Francois (1524–1590) – hugenotta jogász és humanista, a Szent Bertalan-éji vérengzés után Svájcba menekült, s 1578-tól Bázelen élt – 91
- Hunyadi Acesta Demeter († 1592) – erdélyi antitrinitárius püspök – 109, 110, 159
- Hutter, Albert – 146, 147
- Istvánffy Miklós – 152
- János Kázmér (1543–1592) – 1583-tól pfalzi régens, a kiskorú IV. Frigyes választófejedelem gyámja, elődjével szemben a helvét irányú reformáció támogatója, 1592. január 6-án halt meg – 6, 58
- Jancsi János († 1600) – 1570. szeptember 25-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, a következő év nyarán már Bártfán volt másodpap. Később iglói elsőpap és a 24 királyi plébános testületének esperese (1590–1599 között), mint ilyen a városok anyakönyvében a kor számos eseményét megörökítette, elhunyt kollégái közül többet latin gyászverssel búcsúztatott. Ugyanaz a pestisjárvány vitte el mint Ambrosius Lam Sebestyént – 18, 20, 21, 38, 42
- Johannis, Erasmus (Érasme Janson, 1550–1601) – brandenburgi származású antitrinitáriussá lett tanár, korábban Bèze környezetében is megfordult, aki egy helyütt héber tudását dicsérte. 1588 végén érkezett Kolozsvárra, itt 1593-ban a száz antitrinitárius gyülekezet papja lett, s az is maradt élete végéig. Bèze 1593-ban levelet írt hozzá Kolozsvárra, s kemény szavakkal elítélte „arianizmusáért” – 19, 20, 109, 110
- Junius, Franciscus (Francois du Jon, 1545–1602) – francia származású református teológus, Emmanuel Tremelliussal közösen készített Ószövetségfordítása igen kedvelt volt, a teológiai kar egyik professzora a heidelbergi egyetemen – 128-130, 134, 162
- Junius, Melchior – 146, 161

- Kabát, Matej ld. Thoraconymus Mátyás
- Kahl (Calvinus, Calvus), Johann – filozófus és jogász, 1595–1614 között a jogtudomány professzora a heidelbergi egyetemen, Grynaeus levelezőpartnere – 107, 108
- Kálvin ld. Calvin
- Kaposi István – 163
- Károly, Nagy, császár – 110
- Károly, Habsburg főherceg – 137
- Károlyi András – Fegyverneki Izsák barátja. 1584. június 28-án lett a wittenbergi magyar coetus tagja, s július 6-án iratkozott be az egyetemre, 1585/1586-ban a coetus 31. seniora volt. 1586. szeptember 26-án iratkozott be Heidelbergben, majd hazatérése után, 1588 elejétől Fegyverneki mellett lett tanár Sárospatakon („scholae Patachinae moderatorum alter”). Társa halála után 1589 decemberétől a pataki iskola rektora, mint ilyen jelentős összegekkel támogatta a wittenbergi coetust. 1593-ban Gyulafehérvárra hívták elsőpápnak, itt halt meg 1594-ben – 79, 141, 149, 150, 155
- Károlyi Mihály – 7, 90, 91, 140, 153, 154
- Károlyi Péter (1543–1576) – wittenbergi tanulmányai után 1566-ban Kolozsvárott lett rektor, 1567-ben Nagyváradon foglalta el ugyanezt az állást. 1568-tól ugyanott lelkész, 1570-től bihari esperes, s 1573-tól tiszántúli püspök – 52, 53, 142
- Karsay Orsolya – 9
- Kassai Császár György († 1586) – Kassán, majd 1571-től Sárospatakon tanult, s 1573. június 15-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, ahol 1567/1577-ben a magyar coetus 26. seniora volt, itt mondta el és nyomtattatta ki híres gyászbeszédét pataki tanáráról, Szikszai Fabricius Balázsról. 1577 őszétől Sárospatakon lett rektor, majd 1579 elejétől rektor, amikor is Fegyverneki Izsákot tanította. 1584 tavaszától pataki elsőpápa volt egészen 1586-ban bekövetkezett haláláig – 75, 149, 164
- Kassai Zsigmond Dávid (1556–1586) – kassai és sárospataki tanulás után 1577-től a wittenbergi, heidelbergi és tübingeni egyetemen tanult, 1579-től Nagyváradon, majd 1582-től Gyulafehérvárott volt rektor, ő is mint annyian mások az 1586-os nagy pestisjárványnak esett áldozatul – 75, 153, 154
- Kátay Mihály – 152
- Kemény Lajos – 137
- Kendi Sándor – 141
- Kerecsényi Kata, Forgách Mihályné – 152
- Keresztély, I., szász választófejedelem (1560–1591) – 1586-ban követte apját, Ágostot az uralkodásban, kancellárja, Nikolaus Krell hatására támogatta a melanchthonianusokat és a kryptokálvinistákat, az általa kezdeményezett reform, az ún. második reformáció azonban nem érte el célját, mivel alkoholizmusa következtében fiatalon meghalt – 58, 64, 65, 97, 98, 136, 153, 157
- Kesner, Zacheusz († 1602) – német származású krakkói polgár, könyv- és papírkereskedő, igen sok magyar kapcsolata volt – 28, 29
- Kisdobszai Dániel – 153
- Kornis György – 140

Kovacsóczy Farkas – 140-143
 Krakkai Demeter – 8, 88, 92-101, 122, 123, 136, 140-142, 144, 145, 150-153, 163-165
 Krakkai Katalin – 155
 Kraus, Johann – a Lengyelországnak elzálogosított tizenhárom szepesi város proviso-
 ra, Ambrosius Lam Sebestyén körének tagja, feleségének elhunytakor a kör tagjai
 gyászvers-kiadványt jelenetettek meg, kapcsolatban állt Bocatius/Jánossal is – 18,
 20, 21, 38, 42, 133, 134
 Krell, Nikolaus – 99, 153, 157
 Kröcher, Leonard – 161

 Lajos, VI. pfalzi választófejedelem – 6
 Láni, Eliás – 138
 Laskai Csókás Péter – 141, 149, 153
 Leyser (Lyser), Polykarp (1552–1610) – ifjabb Lucas Cranach veje, 1577-től a teológia
 professzora Wittenbergben, a szigorú lutheránus irányzat vezető egyénisége, a
 „Formula Concordiae” egyik összeállítója. 1588-ban a Johann Maiorral folytatott
 vita miatt otthagyja Wittenberget, s csak 1593-ban tér vissza – 64, 65, 99, 157
 Lipsius, Justus – 7, 134, 152
 Liszkai Demeter – 102-106, 140, 150, 157, 158, 162, 164
 Liszkai Demeter gyöngyösi prédikátor (1582) – 158
 Loepesius, Gebhardus (ld. Szepesi György) – 158
 Lót – 89, 153
 Lubecius – 21
 Lubomirski, Sebastian (1546 k.–1613) – katolikus lengyel főnemes, aki 1559–1560ban
 a lipcsei egyetemen tanult, 1591-től 1606-ig az elzálogosított szepesi városok
 sztarosztája – 33, 34
 Luther, Martin – 108

 Mágocsyak – 149
 Mágocsy András – 149
 Maior, Johann (1533–1600) – humanista költő és teológus, kryptokálvinista nézetei
 miatt 1579 és 1581 között börtönben volt, 1586-ban kitiltották a wittenbergi
 egyetemről, de a következő esztendőben visszatért, majd 1591-től 1593-ig újra
 börtönben ült, élete végén nyíltan helvét hitvallású lett – 63-65
 Mallendorf, Johann – 107-110, 159, 160
 Mallendorf, Johann, idősebb – 159
 Mansfeld, Karl. gr. († 1595) – császári generális, 1595-ben a magyarországi hadak
 fővezére, Esztergom ostroma közben halt meg vérhasban – 26, 27
 Mária Krisztierna (1574–1612) – tiroli hercegnő, II. Ferdinánd király testvére, négy
 évi rossz házasság után Báthory Zsigmond elvált tőle – 137
 Máriássyak – 38, 150
 Máriássy András, márkusfalvi (1558–1608) – Máriássy Zsigmond testvére – 24
 Máriássy Ferenc, márkusfalvi – Máriássy Zsigmond öccsének, Pálnak a fia – 24
 Máriássy Zsigmond, márkusfalvi (1565–1622) – 1585-ben Sárospatakon tanult, majd

- Péchy Zsigmonddal, Krakkai Demeterrel és Forgách Mihállyal együtt Strasbourgban és Wittenbergben járt. Itthon tagja lett Ambrosius Lam Sebestyén körének – 24, 133, 140, 144, 145, 151, 154-156, 164
- Matthaei, Johannes (1526–1588) – lutheránus teológus, 1580-tól a teológia professzora a wittenbergi egyetemen, 1588. szeptember 2-án a kryptokálvinisták nyomására a szász választófejedelem, I. Keresztély leváltotta, s néhány nap múlva meghalt – 87, 100, 153
- Mátyás, Habsburg főherceg (1557–1619) – I. Miksa magyar király fia, 1557–1581ben Németalföld helytartója, 1606-tól a Habsburg-család feje, 1608-tól II. Mátyás néven magyar király, 1611-től cseh király, 1612-től német–római császár – 120, 121
- Maurer Zsuzsa – 9
- Melanchthon, Philippus – 98
- Melas, Georg – 147
- Melissus, Paulus – 134
- Melith István – 152
- Mihály arkangyal – 42
- Mihály, havasalföldi vajda – 139
- Miksa, Habsburg főherceg (1558–1620) – I. Miksa magyar király fia, Báthory István halála után trókövetelő volt, de ellenfelei legyőzték, fogságba esett, s le kellett mondania a lengyel királyi címről. 1595-ben elkísérte Nagykárolyig Mária Krisztiernát, majd csapataival a török ellen fordult – 26, 27, 120, 121, 137, 162
- Minerva – 69
- Mirus, Martin († 1593) – jénai teológiai professzorság és püspökség után lett 1574-ben a szász választófejedelem udvari prédikátora Drezdában. I. Keresztély 1588-ban elbocsátotta, és július 29-től szeptember 17-ig Königstein várában tartotta fogva mint a szigorú lutheránus irány hívét – 98
- Miskolci Csulyak István – 155
- Miskolci Kasaeus János († 1586) – 1581. október 24-én a tübingeni egyetemre iratkozott be, feltehetően azonos azzal a Kazai Jánossal, aki nem sokkal ezelőtt Wittenbergben tanult, itthon váradi rektor – 73, 75
- Mithridátész, VI., Eupater (i.e. 134–63) póntusi király – 110
- Moller (Moeller), Vincentius (1560–1615) – jogász, hamburgi polgármester, diákkorában Grynaeus levelezőpartnere – 94, 156
- Monavius (Monau), Jacobus (1546–1603) – boroszlói humanista, nem sok művet írt, de szinte az egész Európával levelező kapcsolatban volt, levelezőpartnerei közé tartozott Grynaeus, s például Justus Lipsius is. A szepességi kryptokálvinisták számára ő volt az egyik legfontosabb összekötő kapocs nyugat felé – 7, 8, 15, 26-29, 37, 133, 134, 136
- Monavius, Petrus – 134
- Mózes – 153
- Mylius (Müller), Georg (1544–1607) – lutheránus teológus, 1585-től teológiai professzor a wittenbergi egyetemen, 1589-től Jénában viseli ugyanezt a hivatalt, majd 1603-ban ismét visszamegy Wittenbergbe professzornak, s superintendens is lesz – 87, 100, 153

Mylius, Johann (1557–1629) – neves humanista tanár, a morvaországi Iglauban (Jihlava) született, 1580-ban iratkozott be a wittenbergi egyetemre, majd 1585-től Gross-Messeritschben (Velké Meziříčí) tanított mint konrektor. 1589 májusától Ambrosius Lam Sebestyén ajánlatára Löcsén lett rektor, ahol új iskolai rendtartást vezetett be, innen azonban kryptokálvinizmusa miatt 1593 végén távoznia kellett. 1595 júliusától 1598 áprilisáig Késmárkon volt rektor, előzőleg, 1594 nyarán látogatást tett Sziléziában Jacobus Monaviusnál, s 1595-ben Ambrosius oldalán részt vett a késmárki várban tartott kollokviumokon. Késmárk után a poroszországi Elbing (Elbląg) iskolájának rektora lett, s ott is maradt haláláig. Több latin vers, beszéd és vitairat maradt utána, hatására a 17. század elején számos szepességi diák iratkozott be az elbingi gimnáziumba – 20-22, 38, 133

Nádasdy Ferenc (1555–1604) – dunántúli nagybirtokos, hadvezér, Nádasdy Tamás nádor fia, a török elleni harcok tevékeny résztvevője, kortársai „Fekete bég”-nek nevezték. A lutheránus és helvét irányú vitája idején a lutheránusok egyik fő pártfogója volt – 61, 96, 97, 144, 156

Navarreus ld. Henrik, IV., francia király

Nero, Claudius Caesar Germanicus, római császár – 110

Neuser, Adam – 5

Nesztor – 87

Oecolampadius, Johann (1482–1531) bázeli reformátor – 113, 114

Osiander, Lucas (1534–1604) lutheránus teológus – 91, 154

Otho (Otto), Valentin – wittenbergi magántanár, majd IV. Frigyes pfalzi választófejedelem matematikusa – 71, 72

Ovidius, Naso, Publius – 139

Pál, apostol – 78

Pareus (Wängler), David (1548–1622) – református teológus, 1591-től a heidelbergi Sapiaentia Kollégium tanára, 1598-tól az Ótestamentum, 1602-től az újtestamentum professzora a heidelbergi egyetemen, az ún. irénizmus, a lutheránus és helvét irányú egyház egyesítésének híve. Egyike volt azoknak a külföldi professzoroknak, akik igen jó kapcsolatban voltak a magyar diákokkal, a 17. század elején ezirányú tevékenysége egyedülálló. Feltehetően levelezett Ambrosius Lam Sebestyénnel is – 19, 21, 45, 46

Parlagi, Ján – 160

Parlagi, Jeremiás – 29, 111, 112, 160

Péchy Zsigmond, Újfalusi († 1631) – Sáros vármegyei nemes, együtt tanult Forgách Mihállyal, Krakкаи Demeterrel és Máriássy Zsigmonddal Strasbourgban valamint Wittenbergben, később a Szepesi Kamara tanácsosa majd elnöke – 140, 144, 145, 151, 154-156

Perna, Pietro – 148

Péter, apostol – 20, 78

Petki János – 164

- Peucer, Kaspar (1525–1602) – Melanchthon veje és követője, wittenbergi orvosprofesszor, 1574 és 1586 között nézeteiért börtönbüntetést is szenvedett – 64
- Philippus ld. Melanchthon, Philippus
- Pierius (Birnbäum), Urban (1546–1616) – 1590-től a teológia professzora és superintendens Wittenbergben, 1592-ben kryptokálvinizmusa miatt börtönbe zárják, s csak Erzsébet angol királynő közbenjárására szabadul – 103, 104, 108
- Pilcius Gáspár (1552–1605) – Ambrosius Lam Sebestyén küzdőtársa, körének tagja, igen sok tanári és prédikatori állása közül kiemelkedik sárospataki rektorsága (1586 szeptember – 1587 május), melyet éppen Fegyverneki Izsák Grynaeushoz írott levele tisztáz, ezután Márkusfalvára ment elsőpapak a Máriássyak birtokközpontjába, s ott is maradt haláláig – 18, 20, 21, 24, 38, 73, 76
- Pindaros – 145
- Plautus – 87, 153, 155
- Polanus, Amandus (1561–1610) – sziléziai származású református teológus, aki feleségül vette Maria Grynaeust; Johann Jakob Grynaeus lányát, s 1596-tól az Ótestamentum professzora lett a bázeli egyetemen – 8, 32, 42–44, 46, 48–50, 107, 108, 134, 159
- Pomponius librarius, 1581 – 71
- Posth, Johann (1537–1597) – orvos, a tárgyalt időben a kiskorú pfalzi válsztófejedelem tanítója és háziorvosa, neves latin költő, Grynaeus levelezőpartnere, Johann Mallendorf házigazdája Heidelbergben – 107, 108, 134
- Princeps Transylvaniae ld. Báthory Zsigmond
- Püthagorasz – 117
- Radziwill Krzysztof Mikolaj (1547–1603) – herceg, vilnai vajda, Grynaeus később levelezett a két fiával, Krzysztoffal és Janusz-sal – 24, 25
- Rákóczi Zsigmond (1544–1608) – nagybirtokos, családja vagyonának megalapozója, 1588–1591 között egri főkapitány, élte végén Bocskay István erdélyi helytartója, majd egy évig, 1607–1608 között erdélyi fejedelem. Ecsedi Báthory Istvánnal, Homonnai Drugeth Istvánnal, Thököly Sebestyénnel és Dobó Ferencsel együtt a helvét irány egyik legnagyobb északkelet-magyarországi támogatója, birtokán, Vizsolyban nyomtatták ki Károlyi Gáspár teljes magyar Bibliáját, s ő maga is írt: fennmaradt egy istenes verse. Sárközi Dohi Bálint pártfogója – 83, 122, 123, 162, 163, 166
- Reichmund, Andreas – 141, 161
- Retsner, Lazar, strasbourgi könyvkereskedő (1589) – 69
- Reuter, Quirinus (1558–1613) – teológus, 1580–1582 között ifjabb Dudith András nvelője, más állásai elsősorban a heidelbergi egyetemhez kötődtek, 1601-től itt az Ótestamentum professzora – 70
- Révay Péter – 141, 152
- Rhormann, Gallus – 26, 28, 32, 54–56, 113–118, 136, 141–143, 146, 159
- Rodner, Johann – 159
- Rudolf, I., magyar király – 120, 121
- Rüber, Johann – 133

- Sadeel (Chandieu, Zadariel), Anton de la Roche (1534 k.–1591) – párizsi hugenotta prédikátor, aki az üldöztetések és a börtön után Bernbe és Genfbe megy, majd visszatér Franciaországba és IV. Henrik hadseregében működik, 1589-től ismét Genfben él – 25, 100
- Sámson – 25
- Sárközi Dohi Bálint – 102, 119–123, 129, 130, 140, 150, 152, 162, 163, 166
- Sárközi Tólas János – 1581. július 29-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, megérkezésekor a magyar coetus vendégséget rendezett. 1583. április 11-én már a tübingeni egyetemen találjuk, hazatérése után 1586-ban Fonyban, 1587-től 1589 elejéig Tállyán, 1589–1594 között Egerben lelkész, 1592/1593-ban a borsodi egyházmegye seniora, majd 1595-től 1597 elején bekövetkezett haláláig Debrecenben elsőpap. Igen vagyonos volt, rendszeresen támogatta a magyar coetust, sőt 1592-ben egy alumnausa volt Wittenbergben. Második felesége Károlyi Gáspár özvegye volt, ismerjük könyveinek jegyzékét is – 25, 134, 137
- Sárosi Molnár András – 149
- Schegk (Degen), Jakob (1511–1587) – arisztoteliánus filozófus és orvos, a filozófia és az orvostudomány professzora a tübingeni egyetemen, levelezett Grynaeus-sal – 90, 91
- Schilling, Martin – 70–72
- Sculteti, Severinus – 137, 139
- Sebisch (Sebizius), Melchior (1539–1625) – 1586. július 28-tól az orvostudomány professzora a strasbourgi akadémián, Forgách Mihály, Krakkai Demeter, Péchy Zsigmond és Máriássy Zsigmond házigazdája – 93
- Secerius ld. Setzer, Johann
- Seelfisch (Selfisch), Samuel, idősebb (1529–1615) – wittenbergi könyvkereskedő, tizenegy alkalommal választották Wittenberg polgármesterévé, Ambrosius Lam Sebestyén barátja – 15, 18, 149
- Seelfisch, Samuel, ifjabb – 15, 18
- Setzer (Secerius), Johann (1532) – humanista műveltségű hagenai nyomdász, Melanchthon és Reuchlin barátja – 23
- Siderius János és Anna ld. Szikszai Siderius
- Sixtus, V., római pápa – 146
- Smidelinus ld. Andreae, Jacobus
- Sombori Sándor – 140, 152, 155
- Steinmann, Martin dr – 9
- Stephanus rex ld. Báthory István lengyel király
- Stöckel Lénárd – 139
- Stucki, Johann Wilhelm – 134
- Stupanus, Johann Nicolaus (1542–1621) – 1573-tól a logika, 1589-től az orvostudomány professzora a bázeli egyetemen – 70, 71
- Sturm, Johann (1507–1589) – jeles humanista és tanár, 1537-től strasbourgi rektor, élete végén kálvinizmusa miatt elvesztette az állását. Az általa kidolgozott iskolareform igen nagy hatású volt, az ő elvei szerint alakult ki a strasbourgi akadémia is – 100, 134, 141, 146, 154, 161

Suetonius Tranquillus, Caius – *De vita Caesarum* című művében tizenkét római császár életrajzát írta meg – 109

Sulzer, Simon (1508–1585) – lutheránus teológus, az Ótestamentum professzora a bázeli egyetemen, bázeli antistes – 5, 6, 91

Sylvanus, Johann – 5

Szamosközy István – 122, 123, 152, 155, 163

Szamosközi R. Sándor – 144, 152, 158

Szárászi Ferenc ld. Tolnai Szárászi Ferenc

Szász választófejedelem ld. Keresztély, I.

Szegedi Dégi Pál – 153, 154

Szegedi István, ifj. – 7

Szegedi Kis István – 7, 57, 58, 143, 149

Szegedy Pál, egri lektor és vikárius (1589) – 151

Szenci Molnár Albert – 8, 134, 141, 159

Szépesi György – 103-106, 124, 125, 158, 163-165

Szikszai Fabricius Balázs – 155, 164

Szikszai Siderius Anna – 143

Szikszai Siderius János – 143

Szilvási János – 146, 147

Szokoly Miklós – 146, 152

Tardi György – 151

Telegdi János – 141

Thoraconymus János – 164

Thoraconymus Mátyás (Matej Kabát) – 8, 15, 16, 26, 27, 93, 94, 126, 127, 133, 135, 136, 144, 149, 150, 152, 154, 156, 163-165

Thököly István, gr. (1581–1651) – Thököly Sebestyén idősebbik fia, először Lőcsén és Sárospatakon tanult, majd hét éves peregrinációra indult amelynek a következő állomáshelyei voltak: Brieg – Boroszló – Görlitz – Heidelberg (1596. szeptember 17. – 1600. április 24.) – Strassbourg – Bazel – Németországi körút – Franciaország (látogatás a királyi udvarban) – Anglia (látogatás a királyi udvarban) – Dunkerque – Rotterdam – Amszterdam, Leyden, Franeker – Heidelberg – Róma (még 1600-ban) – Velence – Tirol, Karinthia – Bécs – hazaérkezés 1602-ben. Később szilárdan császárpárti nagybirtokossá vált, aki Bethlen Gábor hadjáratai idején sem változtatta meg pártállását. Thurzó György nádor lányát, Katalint vette feleségül, s ezzel megszerezte Árva várát és uradalmát, s Árva vármegye főispánja lett, 1623-ban grófi rangot is kapott – 30, 44, 46, 47

Thököly Miklós († 1617) – Thököly Sebestyén ifjabbik fia, Ambrosius Lam Sebestyén kísérte őt és nevelőjét, Miskolci Csulyak Istvánt 1600 elején Sárospatakra, 1601-ben a görlitzi gimnáziumba mentek tovább, majd 1603. július 12-én beiratkoztak a heidelbergi egyetemre. Éppen hosszabb európai körútra készülnek, amikor megérkezett Thököly Sebestyén halálhíre, s így 1607 márciusában haza kellett térniük – 47, 48

Thököly Sebestyén († 1607) – nagyszombati kereskedőből lett nagybirtokos, 1579-től Késmárk földesura, 1598-ban bárói rangot is kapott, a helvét irányú egyház és a szepességi kryptokálvinisták egyik legnagyobb pártfogója – 18, 20, 21, 24, 26, 30, 39, 44-48, 133, 138

Thököly Sebestyénne Id. Dóczy Zsuzsanna

Thúri György – 155

Timóteus – 78

Tolnai A. István – 158

Tolnai Fabricius Bálint – 140

Tolnai Fabricius Tamás († 1599) – 1581. október 25-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre Fegyverneki Izsákkal együtt, s ugyanaznap lettek mindketten a magyar coetus tagjai. 1584/1585-ben a magyar coetus seniora volt, utóda ebben a tisztnben Károlyi András lett. Hazatérése után 1586-ban az eperjesi iskola rektora volt, majd Thököly Sebestyén udvari prédikátora lett Késmárkon. 1595-éjétől 1599. február 2-i haláláig Sárospatakon volt elsőpap, két nyomtatásban megjelent művével is bekapcsolódott a hivatákba Ambrosius Lam Sebestyének oldalán – 18, 20, 21, 137, 138, 149, 155

Tolnai Garai János – 158

Tolnai Katona Miklós – 7, 8, 119-123, 128-130, 140, 162, 163, 165, 166

Tolnai Szabó János – 140, 144

Tolnai Szárászi Ferenc († 1610) – 1584. június 28-án lett a wittenbergi coetus tagja Károlyi Andrással együtt, s július 6-án iratkozott be az egyetemre ugyancsak Károlyival együtt. Heidelbergben 1585. április 11-én írta be a nevét az anyakönyvbe, s április 18-án lett a teológiai fakultás hallgatója, mind a kétszer Fegyverneki Izsákkal és Vásárhelyi Ferencsel egyszerre. Hazatérése után 1586-tól Tolnáan volt rektor; 1588-tól ismeretlen helyen, 1603-tól pedig Debrecenben lett prédikátor. Átdolgozva Huszár Dávid fordítását újra kiadta 1604-ben a Hiedelbergi Kátét (RMNY 909.), kéziratos Erasmus Adagia-fordítását Baranyai Decsi János a maga nyomtatott művében felhasználta – 79, 149

Tossanus (Toussaint), Daniel (1541-1602) – 1586-tól Grynaeus utódja a heidelbergi egyetem teológiai professzori állásában, Grynaeus levelezőpartnere, valószínűleg levelezett Ambrosius Lam Sebestyénnel is – 19, 45, 46, 99, 109, 110, 128-130

Tranquillus Id. Suetonius Tranquillus, Caius

Tribelius Gergely († 1595) – szomolnokai bányavállalkozó, Ambrosius Lam Sebestyén körének tagja, a *Symbolum Jacobi Monavii* (Görlitz 1595.) című mű második részét Monavius neki ajánlotta, Bèze-el levelezett – 24, 133

Tullius Id. Cicero, Marcus Tullius

Uffenbach, Zacharias Konrad von – 8

Újfalvi Imre – 8, 150, 155, 165

Újfalvi Máté – 158

Ursinus, Zacharias (1534-1583) – református teológus, a Heidelbergi Káté összeállítója, a jelzett időben a neustadti főiskola teológiaprofesszora – 70

Urstisius Id. Wurstisen, Christian

Valla, Georgius – 70, 71, 148

Vári Szárnyas Bálint – Tolnai Katona Miklóssal együtt iratkozott be a tübingeni egyetemre 1583. július 22-én, majd a heidelbergi Tolnainál két nappal később 1584. október 13-án, de már ismét együtt lettek a teológiai fakultás hallgatói november 13-án, s együtt is tértek haza 1585-ben. 1588 körül Sátoraljaújhelyen volt rektor – 128, 129, 165

Vásárhelyi Ferenc – 1584. december 12-én lett a wittenbergi coetus tagja Csanádi Jánossal egy napon, s ugyanazzal együtt iratkozott be az egyetemre december 22-én. Heidelbergben Fegyverneki Izsákkal és Tolnai Szárászi Ferencsel együtt írta be a nevét az egyetem anyakönyvébe 1585. április 11-én, s velük lett a teológiai kar hallgatója április 18-án. 1588-ban még itt volt, további életéről nincs adatunk – 120, 121, 145, 149

Vehe-Glyrius, Matthias – 5

Veress Endre – 153

Vesenbecius, Petrus ld. Wesenbeck, Peter

Voit, Albert – 140, 151

Voit, David (1529–1589) – lutheránus teológus, 1587-től a teológia professzora a wittenbergi egyetemen – 98, 99, 103, 104

Waldkirch, Konrad von (1549–1616) – bázeli nyomdász – 7, 27, 43

Wechel örökös – Andreas Wechel frankfurti nyomdász és könyvkereskedő lánya, Jean Aubry felesége – 27, 28

Wesenbeck, Matthaeus (1531–1586) – neves jogász, 1569-től haláláig Wittenbergben tanított jogot – 99

Wesenbeck, Peter (1546–1603) – Matthaeus öccse, a jelzett időben a jogtudomány oktatója a wittenbergi egyetemen – 97, 99

Weyche (Weihe), Eberhard von (1553–1633) – 1580–1585 és 1587–1591 között jogászprofesszor Wittenbergben, 1589-ben és 1591-ben az egyetem rektora. I. Keresztély halála után kryptokálvinizmusa miatt távoznia kellett Wittenbergből, élete végén braunschweigi kancellár volt. Krakкаи Demeter és Forgách Mihály wittenbergi házigazdája, rajtuk keresztül kezdett el levelezni Grynaeussal – 97, 99, 100, 157

Wittelsbach Mária (1551–1608) – Károly Habsburg főherceg özvegye, Mária Krisztiána anyja, már otthon, Grazban is vakbuzgó katolicizmusával, a protestánsok elleni erőszakos fellépésével tűnt ki – 137

Wolf, Heinrich – 134

Wolf, Johann Christian – 8

Wolf, Johann Christoph – 8

Wujek, Jacobus – 151

Wurstisen (Urstisius), Christian (1544–1588) – történetíró, a bázeli egyetem matematika- és teológiaprofesszora – 70, 71

Zampotius, Andreas – 117, 161

Žerotín (Zierotin), Karol – 7, 8

Zoványi Jenő – 142, 150, 161, 163, 164

Zrínyi György (1549–1603) – tárnokmester, protestáns nagybirtokos, a szigetvári hős, Zrínyi Miklós fia, tevékenyen részt vett a tizenötéves háború előtti törökellenes portyákban és kisebb ütközetekben – 61, 144

Zrínyi Miklós – 144

Zwinger, Theodor (1533–1588) – a görög, morálfilozófia és az elméleti ovostudomány professzora a bázeli egyetemen – 70-72

Zwingli, Ulrich – 113, 114

Zsámboki János – 134

Z: nond, III., lengyel király – 120, 121, 137, 162

Zsindely Endre – 8

Zusammenfassung

Die Bände der Korrespondenz von Johann Jacob Grynaeus (1540–1617), dem Basler Prediger und Universitätsprofessor werden in der Handschriftensammlung der Öffentlichen Bibliothek der Universität Basel aufbewahrt, ihre Kopien aus dem 18. Jh. sind dagegen in der Uffenbach-Wolfischen Briefsammlung der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg zugänglich. Diese Sammlung nimmt unter den noch vorhandenen humanistischen Briefsammlungen einen nicht unbedeutenden Platz ein und ermöglicht Einsicht ins geistige Leben ihrer Zeit.

Die Gestalt Grynaeus ist nicht frei von Widersprüchen: ihm lag viel daran, das Erbe des Humanismus zu bewahren, gleichzeitig trug er aber zur Reformierung des humanistischen und zum Lutheranismus neigenden Basels, zur Vorherrschaft der reformierten Orthodoxie bei. Grynaeus war einer der deutschen Professoren, die sich für den östlichen Teil Europas interessierten und rege Kontakte zu Polen, Ungarn und Böhmen pflegten. Seine mit Böhmen geführte Korrespondenz erschien bereits im Druck, nun folgen die auf Ungarn bezüglichen Briefe, in denen auch andere Völker des ehemaligen ungarischen Vielvölkerstaates, die Deutschen und die Slowaken sich vertreten.

Wir publizieren 62 Briefe von 18 Briefstellern aus den Jahren 1579–1600. Diese sind in erster Linie für die ungarische Literatur-, Kirchen- und Kulturgeschichte von Wichtigkeit, da die Schriften zahlreiche, bislang unbekannte Berichte, Informationen für ein angabenarmes Zeitalter Ungarns und auch Licht in die westeuropäischen Kontakte des ungarischen Protestantismus bringen. Zu den wichtigsten Briefstellern gehört der Käsmarker Prediger Sebastian Ambrosius Lahm, der auer Grynaeus auch mit Théodore de Bèze, mit den Züricher und Heidelberger Theologen, dem Wiener Hugo Blotius und dem Brelauer Jacobus Monavius korrespondierte. Es sollen noch János Baranyai Decsi, der später berühmt gewordene Geschichtschreiber, der sächsische Humanist Georg Deidrich und die führende Persönlichkeit der späthumanistisch-neustoisichen Kultur, Baron Mihály Forgách hervorgehoben werden. (Letztere zählt zu den ersten nachfolger des Justus Lipsius.) Ferner sagen noch Izsák Fegyverneki, Demeter Krakkai und Mátyás Thoraconymus, die Lehrer des Sárospataker Gymnasiums hervor.

Da der protestantische Späthumanismus und das geistige Leben der zweiten Hälfte des 16. Jh-s nur wenig erforscht ist, mag diese Textpublikation – neben solchen grossen Unternehmungen, wie die Herausgabe der Korrespondenz von Théodore de Bèze und die Bände der Dudith-Korrespondenz, die in Vorbereitung sind – in bescheidenem Mae vielleicht dazu beitragen, die ganz Europa umfassenden Geisteströmungen und Vorgänge dieser Epoche besser kennenzulernen.

TARTALOM

BEVEZETŐ	5
A KIADÁSRÓL	8
AMBROSIUS LAM SEBESTYÉN	
I. Késmárk, 1590. március 1.	15
II. Késmárk, 1590. augusztus 2.	19
III. Késmárk, 1590. október 19.	21
IV. Késmárk, 1591. február 11.	22
V. Késmárk, 1591. július 10.	24
VI. Késmárk, 1592. január 21.	26
VII. Késmárk, 1592. június 1.	28
VIII. Késmárk, 1593. március 10.	29
IX. Késmárk, 1594. február 10.	31
X. Késmárk, 1595. január 14.	32
XI. Késmárk, 1595. július 23.	33
XII. Késmárk, 1595. július 31.	36
XIII. Késmárk, 1596. január 24.	37
XIV. Késmárk, 1596. augusztus 1.	39
XV. Levélmelléklet (1596. augusztus 1.?)	40
XVI. Késmárk, 1598. február 27.	41
XVII. Késmárk, 1598. július 20.	43
XVIII. Krakkó, 1599. farsang	44
XIX. Késmárk, 1599. július 10. (új naptár)	45
XX. Késmárk, 1600. január 29.	47
XXI. Késmárk, 1600. július 6.	49
BARANYAI DECSI JÁNOS	
XXII. Strasbourg, 1590. május 31.	51
XXIII. Strasbourg, 1591. február 26.	52
XXIV. Strasbourg, 1591. május 12.	54
XXV. Strasbourg, 1591. június 28.	56
XXVI. Strasbourg, 1592. február 5.	57
CIBRÁDI MIHÁLY	
XXVII. Wittenberg, 1588. február 23.	60
XXVIII. Wittenberg, é. n. augusztus 24.	61
CSANÁDI JÁNOS	
XXIX. Wittenberg, 1586. szeptember 2.	62
XXX. Wittenberg, 1587. március 22.	64
XXXI. Wittenberg, 1587. augusztus 30.	66

GEORG DEIDRICH	
XXXII. Strasbourg, 1588. április 3.	68
XXXIII. Strasbourg, 1589. január 13.	69
DUDITH ANDRÁS	
XXXIV. Breslau, 1581. február 26.	70
XXXV. Breslau, 1583. május 26.	71
FEGYVERNEKI IZSÁK	
XXXVI. Sárospatak, 1587. június 23.	73
XXXVII. Sárospatak, 1589. április 1.	77
FORGÁCH MIHÁLY	
XXXVIII. Wittenberg, 1588. augusztus 26.	85
XXXIX. Wittenberg, 1588. december 31.	87
XL. Padua, 1591. február 21.	88
KÁROLYI MIHÁLY	
XLI. Frankfurt am Main, 1579. szeptember 14.	90
KRAKKAI DEMETER	
XLII. Strasbourg, 1586. július 1.	92
XLIII. Strasbourg, 1587. február 11.	93
XLIV. Strasbourg, 1587. április 20.	95
XLV. Wittenberg, 1588. augusztus 28.	97
XLVI. Wittenberg, 1589. január 1.	100
LISZKAI DEMETER	
XLVII. Wittenberg, 1589. június 19.	102
XLVIII. Wittenberg, 1590. március 31.	103
SZEPESI GYÖRGY LISZKAI DEMETERHEZ	
XLIX. Olaszliszka, 1590. január 18.	105
JOHANN MALLENDORF	
L. Heidelberg, 1593. január 1.	107
LI. Heidelberg, 1593. február 26.	109
JEREMIÁS PARLAGI	
LII. Heidelberg, 1592. március 26.	111
GALLUS RHORMANN	
LIII. Strasbourg, [1589.] december 11.	113
LIV. Strasbourg, 1590. január 26.	116
LV. Beszterce, 1594. szeptember 4.	117
SÁRKÖZI DOHI BÁLINT	
LVI. Wittenberg, 1587. november 28.	119
LVII. Wittenberg, 1588. március 22.	120
LVIII. Heidelberg, 1589. december 8.	122
SZEPESI GYÖRGY	
LIX. Királyhelmec, 1591. augusztus 4.	124

THORACONYMUS MÁTYÁS

LX. Sárospatak, 1586. április 5.	126
--	-----

TOLNAI KATONA MIKLÓS

LXI. Tübingen, [1585?] március 24.	128
LXII. Mezőtúr, 1587. május 18.	129

JEGYZETEK

Ambrosius Lam Sebestyén	133
Baranyai Decsi János	140
Cibrádi Mihály	143
Csanádi János	144
Georg Deidrich	146
Dudith András	148
Fegyverneki Izsák	149
Forgách Mihály	151
Károlyi Mihály	153
Krakkai Demeter	154
Liszkai Demeter	157
Johann Mallendorf	159
Jeremiáš Parlagi	160
Gallus Rhormann	160
Sárközi Dohi Bálint	162
Szepesi György	163
Thoraconymus Mátyás	164
Tolnai Katona Miklós	165
Névmutató	169
Zusammenfassung	188

Felelős kiadó: Mikola Tibor
A nyomdai munkákat az Európa Alapítvány támogatásával
a Bartina Nyomda Kft. Szekszárd végezte.
Felelős vezető: Kerényi Antal ügyvezető

ISBN 963 481 828 5
ISSN 0230-8495